

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAFKAS DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
ERMENİ DİLİ VE KÜLTÜRÜ BİLİM DALI**

**HENRİ TROYAT’NIN MELEZLEŞEN KÜLTÜREL KİMLİĞİ VE
SANATINDAKİ YANSIMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Nazlı AKBAYIR

Ankara,2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAFKAS DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
ERMENİ DİLİ VE KÜLTÜRÜ BİLİM DALI**

**HENRİ TROYAT’NIN MELEZLEŞEN KÜLTÜREL KİMLİĞİ VE
SANATINDAKİ YANSIMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Nazlı AKBAYIR

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Doğanay ERYILMAZ**

Ankara,2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAFKAS DİLLERİ VE KÜLTÜRLERİ ANABİLİM DALI
ERMENİ DİLİ VE KÜLTÜRÜ BİLİM DALI**

**HENRİ TROYAT'NIN MELEZLEŞEN KÜLTÜREL KİMLİĞİ VE
SANATINDAKİ YANSIMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Doğanay ERYILMAZ**

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. Birsen KARACA**
- 2- Doç. Dr. Doğanay ERYILMAZ**
- 3- Doç. Dr. Ayşe TOMAT YILMAZ**

Tez Savunması Tarihi

30.06.2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Doğanay ERYILMAZ danışmanlığında hazırladığım **“Henri Troyat’ın Melezleşen Kültürel Kimliği ve Sanatındaki Yansımaları (Ankara 2025)”** adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

22.07.2025

Nazlı AKBAYIR

ÖN SÖZ

“Henri Troyat’nın Melezleşen Kültürel Kimliği ve Sanatındaki Yansımaları” adlı bu tezde, ekonomik, sosyolojik ve diğer pek çok alan dışında edebiyatı da şekillendiren göçün oluşturduğu çok kültürlü kimliklerin, edebiyata etki süreci Henri Troyat özelinde incelenmektedir.

Henri Troyat’nın edebî kimliği ile ilgili Türkiye’de bir tez ve üç makale olmak üzere dört bilimsel çalışma mevcuttur. Sanatı üç farklı kültürel kimliğin (Ermeni, Rus ve Fransız) etkisiyle biçimlenen ünlü yazar Henri Troyat hakkında dünya genelinde birçok araştırma yapılmış olmasına karşın ülkemizde bu kadar az çalışmanın olması tezimize spesifik bir yön katacaktır. Elimizdeki verilere göre hakkında yurtdışında yapılan çalışmalar Troyat’nın Rus kimliği, Rusya özlemi ve eserlerinde Rus kültürünün izleri ile göçmen kimliğine odaklanmakta ancak yazarın Ermeni ve Fransız kimliğine değinmemektedir. Bu yönüyle tezimiz yurtiçi ve yurtdışında Henri Troyat’nın melezleşen kimlik sürecini inceleyen çalışma olması dolayısıyla özel bir anlam taşımaktadır. Araştırmamızda Fransa’daki göçmen yazarlarla karşılaştırmalı biçimde Troyat’nın edebî kimliğiyle ilgili tercihi ve üç kimlik sentezinin sanatına etkisi ele alınacak, bununla birlikte Troyat’nın Ermeni edebiyatındaki konumu ve anlamı tezimizin çerçevesine yön verecektir. Tezimiz kapsamında incelenen eserlerden yapılan alıntılar, ilk defa şahsım tarafından Türkçeye çevrildi.

Başta Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kafkas Dilleri ve Edebiyatları Bölüm Başkanı Prof. Dr. Birsen Karaca ve tez danışmanım Doç. Dr. Doğanay Eryılmaz olmak üzere çalışmam sırasında desteğini esirgemeyen aileme ve eşim Ahmet Akbayır’a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
ŞEKİLLER DİZİNİ	v
TABLolar DİZİNİ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. GÖÇ, EDEBİYAT VE KÜLTÜREL KİMLİK	7
1.1.1. Göç Olgusu	7
1.1.2. Kültürel Kimlik	21
1.1.3. Melezleşen Kimlik	27
1.1.4. Göçmen Edebiyatı	30
1.2. FRANSA ERMENİLERİ VE EDEBİYAT	35
1.2.1. Fransa'daki Ermeni Diasporası	36
1.2.2. Fransa'da Ermeni Edebiyatı	46

İKİNCİ BÖLÜM

HENRİ TROYAT'NIN KÜLTÜREL KİMLİĞİNİ YENİDEN İNŞA SÜREÇLERİ

2.1. HENRİ TROYAT'NIN YAŞAM ÖYKÜSÜ	62
2.2. HENRİ TROYAT'NIN SANATI	71
2.3. HENRİ TROYAT'NIN ETNİK VE KÜLTÜREL KİMLİKLERİ	78
2.3.1. Troyat'ın Çerkez Ermenisi Kimliği	78

2.3.2. Troyat'nın Rus Kimliği	86
2.3.3. Troyat'nın Fransız Kimliğinin İnşası	93
2.4. HENRİ TROYAT'NIN KÜLTÜREL MELEZLEŞMEYE VERDİĞİ TEPKİNİN TZVETAN TODOROV, AMIN MAALOUF VE ŞAHAN ŞAHNUR'UN TEPKİLERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI	104
2.4.1. Henri Troyat'nın Bakış Açısından Kültürel Kimliğin Yeniden İnşası	104
2.4.2. Tzvetan Todorov'un Bakış Açısından Kültürel Kimliğin Yeniden İnşası.....	111
2.4.3. Amin Maalouf'un Bakış Açısından Kültürel Kimliğin Yeniden İnşası ..	116
2.4.4. Şahan Şahnur'un Bakış Açısından Kültürel Kimliğin Yeniden İnşası.....	126

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HENRİ TROYAT'NIN *ALIOCHA* ADLI ESERİNDE KÜLTÜREL KİMLİĞİN YENİDEN İNŞASI

3.1. TROYAT'NIN <i>ALIOCHA</i> ADLI ESERİNİN ANALİZİ	137
3.1.1. Troyat'nın <i>Aliocha</i> Adlı Eserin Konusu	140
3.1.2. <i>Aliocha</i> Adlı Eserde Troyat'nın Yaşamından Benzerlikler	147
3.1.3. <i>Aliocha</i> Adlı Eserin Anlatım Biçimi Özellikleri	148
3.2. <i>ALIOCHA</i> 'DA ÖTEKİNİN MÜCADELESİ	157
3.3. <i>ALIOCHA</i> 'DA GÖÇMEN KİMLİĞİ	160
3.4. <i>ALIOCHA</i> 'DA KÜLTÜREL KİMLİKLER	164
3.4.1. Troyat'nın Fransız Kimliğinin <i>Aliocha</i> Adlı Eserine Yansımaları	164
3.4.1.1. Fransız Diline Ait Unsurlar	165
3.4.1.2. Fransız Kültürünü Yansıtan Mekânlar	167
3.4.1.3. Fransız Mutfağına Ait Motifler	169
3.4.1.4. Katolik İnancı Temsil Eden Dinî Motifler	171
3.4.2. Troyat'nın Rus Kimliğinin <i>Aliocha</i> Adlı Eserine Yansımaları	172

3.4.2.1. Rus Diline Ait Unsurlar	174
3.4.2.2. Rus Kùltürünü Yansıtan Dekor ve Mekânlar	177
3.4.2.3. Rus Mutfağına Ait Motifler	181
3.4.2.4. Ortodoks İnancı Temsil Eden Dinî Motifler	183
3.4.2.5. Rusya'ya Özlem ve Anavatan İmgesi	185
SONUÇ:	189
KAYNAKÇA:	194
EKLER:	203
EK 1.	203
EK 2.	217
ÖZET:	220
ABSTRACT:	222

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa No:

Şekil 1.1. V. Levon'un (Լւնժ Ե, 1342-93, Kıbrıs-Paris) Saint-Denis Bazilikasındaki Büstü	44
Şekil 1.2. 1633 yılında yayımlanan Ermenice-Latince Sözlük ve Latince Epistola (Mektup) olarak adlandırılan ön sözünün 2'nci sayfası.....	48
Şekil 2.1. Henri Troyat'ın fotoğrafı	62
Şekil 2.2. Henri Troyat'ın doğduğu malikane	64
Şekil 2.3. Henri Troyat'ın 1918 yılında Moskova'dan başlayıp 1920 yılında Paris'te son bulan göç yolculuğu	65
Şekil 2.4. Henri Troyat'ın Fransız Akademisi törenlerinde taktığı kılıç	68
Şekil 2.5. Günün anısına Akademisyen Kılıcına ilişkin arkadaşlarının hazırladığı bir kitapçık	68
Şekil 2.6. Henri Troyat'ın Fransız Akademisine Kabul Konuşmasının Troyat El Yazılı Taslağı	100
Şekil 3.1. Henri Troyat'ın yeğeni Alexis Tarassov Bell, Henri Troyat ve Troyat'ın babası Aslan Tarassov'un fotoğrafı	137
Şekil 3.2. Rus mitolojisindeki ateş kuşunun bir tasviri	179
Şekil 3.3. Troyat'ın <i>Aliocha</i> 'da bahsettiği Paris Daru Sokağı'ndaki Saint-Alexandre-Nevsky Ortodoks Kilisesi	183

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa No:

Tablo 1.1. Göç Teorileri	15
Tablo 1.2. Göçü Etkileyen İtici ve Çekici Faktörler	15
Tablo 1.3. Göç Türleri Sınıflandırması	16
Tablo 1.4. Diasporaların Özellikleri	37
Tablo 2.1. Henri Troyat'ın Yaşam Öyküsünün Kronolojisi	69
Tablo 2.2. Henri Troyat'nın Türkçeye çevrilen eserleri	76
Tablo3.1. <i>Aliocha</i> adlı kitapta eser kişisi olan Rus karakterlerine ait isimlerin Fransızcadaki kullanımları ve Rusça özgün hallerinin Fransızcadan Türkçeye ve Rusçadan Türkçeye transliterasyon yöntemiyle aktarımını gösteren tablo ...	137

GİRİŞ

“*Henri Troyat’nın Melezleşen Kültürel Kimliği ve Sanatındaki Yansımaları*” adlı bu tezde, Henri Troyat’nın melezleşen kimliğinin sanatındaki yansımaları araştırılacaktır. Troyat’nın kültürel kimliğinde gözlemlenen melezleşme sürecinde sırasıyla Çerkez Ermenisi, Rus ve Fransız kültürlerinin etkisi bulunmaktadır. Troyat’nın yukarıda işaret edilen sürecin sonunda, Fransız kimliğini kazanmak için Rus kimliğinden sıyrılırken verdiği tepki ve bu tepkinin izlerini sürmek tezimizin ana sorunsalını oluşturacaktır. Bu bağlamda yazarın *Aliocha* adlı eseri tezimizin üçüncü bölümünde mercek altına alınacak ve metne bağlı analiz yöntemiyle incelenecektir.

Henri Troyat hakkında yurt dışında sayıca fazla bilimsel araştırma olmasına karşın yazarla ilgili ülkemizde yapılan yalnızca dört akademik çalışma bulunmaktadır: Fazilet Cirit’in “*La Quête du moi chez Henri Trogat [sic] et chez Jacques Chessex*” (*Henri Troyat ve Jacques Chessex’te Benlik Arayışları*) adlı 1995 tarihli yayınlanmamış doktora tezi, Fazilet Cirit’in 1998 yılında yayınlanan “*Kültür Çatışmaları ve Çağdaş Yazar Henri Troyat’daki İzleri*” adlı makalesi, aynı yazarın 2003 yılı III. Dil, Yazın, Değişibilim Sempozyumu’nda yayınlanan “*L’image de la Russie chez Alain Bosquet et chez Henri Troyat*” (*Alain Bosquet ve Henri Troyat’da Rusya İmajı*) adlı bildirisi ve Doğanay Eryılmaz’ın 2015 yılında yayınlanan “*Henri Troyat’nın Kaleminden Dostoyevski*” adlı makalesi. Yukarıda anılan çalışmalarda Henri Troyat’nın sanatı ve edebî kişiliği ile Çerkez Ermenisi kimliğine değinilmemiş olması, tezimizin özgün yönünü ortaya çıkarmaktadır. Tezimizde, Henri Troyat’nın eserlerini Fransızca yazmasının nedenleri araştırılacak ve yazarın dil tercihinin göçmen olmasından kaynaklı olup olmadığı elde edilecek veriler ışığında soruşturulacaktır. Bu yaklaşımla etnik kökeninin Henri Troyat’ı

Ermeni edebiyatına dâhil etmek için yeterli olup olmadığı sorunsalı tartışılacaktır.

Araştırma konumuzun kapsamına giren hususların birden fazla disiplin alanıyla ilişkili olmasından kaynaklı olarak tezimizde disiplinler arası bir yaklaşım sergilenecektir. Bu yaklaşımdan dolayı eklektik bir çalışma yöntemi kullanılması kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle sosyoloji, edebiyat sosyolojisi, tarih, edebiyat tarihi, edebiyat bilimi ve/veya karşılaştırmalı edebiyat biliminin inceleme yöntemlerine başvurulacaktır.

Bu tez araştırması yapılırken konu izlekleri aşağıda sunulan sorular ışığında oluşturulacaktır.

- a) Göçmen kimliği Henri Troyat'ın yaşamını ve entelektüel kimliğini nasıl etkilemiştir? Bu Troyat için bir zenginlik mi olmuştur, yoksa bunalım mı yaratmıştır?
- b) Henri Troyat'nın eserlerinde hangi kültürel kimliği öne çıkarmaktadır?
- c) Yazarın dil ve kültürel kimlik ilişkisine bakış açısı sanatını nasıl yönlendirmiştir?
- d) Ermeni kültürünün ve dilinin yazarın kişisel gelişimine ve sanatına herhangi bir katkısı var mıdır?

Soruların cevaplarını bulmamızda birincil kaynak olarak Henri Troyat'nın Madame Chadavères ile yaptığı röportajın derlemesi olan *Un Si Long Chemin (Uzun Bir Yol)* eseri kullanılacaktır. Analiz edilmek üzere seçilen diğer birincil kaynağımız Henri Troyat'nın *Aliocha (Alyoşa)* adlı eseri olacaktır. Otobiyografik izler taşıyan bu eser, 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Fransa'ya göç eden Rus bir çocuğun yaşadığı kimlik çatışmasını anlatmaktadır. Eser bu yönüyle Fransa'ya göç etmiş Henri Troyat'nın

kimliğini inşa sürecini anlamamıza olanak tanıyacaktır. Henri Troyat hakkında yurt dışında yapılmış olan akademik çalışmaları incelediğimizde; Fransa'daki öğrenimleri kapsamında Troyat hakkında çalışmalarda bulunan Kamerunlu Atangana Kouna Désiré'nin ve Rus asıllı Raïssa Telechova Prokhorova'nın çalışmaları karşımıza çıkmaktadır. Atangana Kouna Désiré'nin "*Exil et imaginaire des origines: l'écriture de la quête identitaire dans l'oeuvre romanesque d'Henri Troyat*" (Sürgün ve Kökenlerin Tahayyülü: Henri Troyat'ın Romanlarında Kimlik Arayışının Yazılması-2013) adlı makalesi, Troyat'ın göçmen kimliğine odaklanmasından ötürü tezimizi ilgilendirmektedir. Raïssa Telechova Prokhorova'nın 250 sayfalık hacme sahip "*Frontières et Réveries des origines dans l'œuvre d'Henri Troyat*" (Henri Troyat'ın Eserlerinde Kökenlerin Sınırları ve Hayalleri-2002) adlı doktora tezi ise Henri Troyat'ın Rus ve Fransız kimliğine odaklanmaktadır. Henri Troyat'ın yaşamını ve 1981 yılına kadar yayınlamış olduğu eserlerinin incelemesini içeren Amerikalı yazar Nicholas Hewitt'in *Henri Troyat* (1984) adlı eseri bir diğer başvuru kaynağımızdır. Telechova ve Hewitt'e ait kaynaklar birebir Henri Troyat ile yapılan röportajlar sonucu kaleme alınmasından dolayı tezimizin somut delili bağlamında ayrı bir önem teşkil etmektedir. Tezimizle yakından bağlantılı bu çalışmaların hiçbirinde Henri Troyat'ın Çerkez Ermenisi kimliğine ilişkin detaylı bir bilgi bulunmamaktadır.

Tezimiz üç ana bölümden oluşacaktır:

Tezimizin kuramsal çerçevesini oluşturan ilk bölümde çalışmalarımız göç, aidiyet, uyum, asimilasyon, kimlik ve kültürel kimlik kavramları üzerine gerçekleştirilecektir. Bu kavramların sosyoloji ve edebiyat sosyolojisinin inceleme alanına girmesinden dolayı bu bölümünde her iki disipline ait araştırma yöntemleri açıklanacaktır. Bu bağlamda, "*Göç Olgusu*" başlığı altında bireylerin göç etme sebepleri, göç kuramları ve göç türleri üzerinde araştırma yapılacaktır. Göçün bireyler üzerinde

yarattığı kimlik çatışmasıyla ilişkili olarak “Kimlik”, “Kültürel Kimlik” ve “Melezleşen Kimlik” kavramları ile ilgili uzman görüşlerine başvurulacaktır. Göç sonucu ortaya çıkan aidiyet, uyum, asimilasyon ve entegrasyon gibi sorunsalların edebiyata yansımaları “*Göçmen Edebiyatı*” alt başlığı altında değerlendirilecektir. Akabinde Henri Troyat’ın Ermeni etnik kökene sahip olmasından dolayı Fransa’da Ermeni diasporasının oluşumu ve Fransızların Ermenilerle olan ilişkilerinin kökeni tarih biliminin araştırma yöntemleri kullanılarak araştırılacaktır. Bu bağlamda Fransa’ya göç eden Ermeni yazarlar edebiyat tarihi yardımıyla “*Fransa’da Ermeni Edebiyatı*” başlığı altında incelenecektir.

Tezimizin ikinci bölümünde Henri Troyat’ın yaşamı, sanatı ve kültürel kimliği üzerine incelemeler yapılacak ve Troyat’ın Ermeni, Rus ve Fransız kimliğine ilişkin çıkarımlarda bulunulacaktır. Varsayımlarımızı somut verilerle desteklemek için bu bölümde Henri Troyat gibi farklı etnik kökene sahip fakat Fransızca eserler sunmuş yazarları ve eserlerini de çalışmamıza dâhil edeceğiz: Bu yazarlar Bulgar asıllı Tzvetan Todorov (*L’homme dépaycé-Yurtsuz Adam*), Arap asıllı Amin Maalouf (*Les Identités meurtrières-Ölümcül Kimlikler*) ve bir Osmanlı Ermenisi olan Şahan Şahnur (*Շահանուհի անուղղ Լիպի-Şarkısız Ricat*) olacaktır. Amacımız bu yazarların yeni kimliklerine yaklaşımlarını eserleri üzerinden araştırarak karşılaştırma yapmak ve kimlik algıları ile ilgili tespitlerde bulunmaktır. Böylelikle odağımızda olan bu yazarların Fransız egemen kültürü ve köken kültürü arasında yaşadıkları çatışmayı yönetim biçimleri ortaya çıkarılacaktır. Bu kapsamda karşılaştırmalı edebiyat biliminin yöntemleri kullanılacaktır. Çalışmamızın odağında göç ve kimlik konuları olduğu için edebiyat sosyolojisinin yöntemlerinden de faydalanılması kaçınılmazdır. Çalışmalarımız neticesinde Henri Troyat’ın kültürel kimliğini inşa süreçleri tespit edilecektir.

Henri Troyat'nın eserlerinde göç teması üzerine yapılan araştırmaların çoğunlukla *Tant que la terre durera (Dünya Var Oldukça)* ve *Les Étrangers sur la Terre (Yeryüzündeki Yabancılar)* eserleri üzerinde yapıldığı görülmektedir. Troyat'nın göç ve sürgünü konu edindiği Rus ailelerin Fransa'ya uzanan hayat serüvenlerini aktardığı bu eserlerin temelde bir köken ülkeden ayrılışın ve yeni bir ülkeye yerleşmenin ışığında kurgulandığı gözlemlenebilir. Ancak her iki eser de derinlemesine incelendiğinde; göçün yarattığı etkilerden ziyade kahramanların bireyin gelişim dönemeçlerindeki karakteristik olgunlaşma sürecinin ve evrensel bir öznenin varoluşsal ihtiyaçları nezdinde gündelik hayatla başa çıkabilme becerilerinin psikolojik yansımaları görülmektedir. Bu nedenle tezimizin “*Henri Troyat'nın Aliocha Adlı Eserinde Kültürel Kimliğin Yeniden İnşası*” başlıklı üçüncü bölümünde; aidiyet ve uyum temaları ekseninde Troyat'nın melezleşen kimliğinin sanatına yansımaları *Aliocha* adlı eseri özelinde yapılacaktır. Edebiyat sosyolojisi ve edebiyat biliminin inceleme yöntemlerinden faydalanan metin analizinin yapılacağı *Aliocha* adlı eser, yazarın kültürel kimliğinin oluşum basamaklarının, yeni ülkeye aidiyet çabalarının ve iki kültür arasında yakaladığı uyumun incelenmesinde yol gösterici olacaktır.

Henri Troyat'nın yüzü aşkın eser ortaya koyduğu düşünüldüğünde, tüm eserlerini incelemek tezimizin hacimsel sınırlarını aşacağından alanımızı sınırlandırmayı tercih ederek Troyat'nın *Aliocha*, *Un Si Long Chemin (Uzun Bir Yol)*, *Tant que la terre durera (Dünya Var Oldukça)*, *Les Semailles et les Moissons (Ekim ve Hasat)*, *Örümcek (Araigne)* ve *Les Egyletière (Eklatian Ailesi)* adlı eserleri ve diğer bazı kitapları üzerinde çalışmalarımızı gerçekleştireceğiz. Henri Troyat'nın sıklıkla Rusça isimlere yer verdiği eserlerinde Rusça isimlerin Fransızcaya transliterasyonu ve Rusçadan Türkçeye transliterasyonu arasında farklılık ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Henri Troyat, 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarında Fransızca ve Almanca gibi yabancı dillerde Rus

soyadlarında -ov'un -off olarak translitere edilmesini¹, Fransızca yazdığı için doğal olarak benimsemiş ve Rusça isimlerin sonunda -ov yerine -off yazmıştır. Ayrıca Nicholas Hewitt de *Henri Troyat* adlı eserinde Troyat'nın bu kullanımına sadık kalmaktadır. Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu'nda belirlenen *Yabancı Özel Adların Yazımı* başlığındaki Latin harflerini kullanan dillerdeki özel adların özgün biçimde yazılması kuralına² bağlı olarak Henri Troyat'nın Rusça isimleri -off ile bitirmesinden dolayı tezimiz boyunca Rusça isimlerin transliterasyonunda Troyat'nın kullanımına sadık kalacağız.

¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Do%C4%9Fu_Slav_isimleri

² <https://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/yabanci-ozel-adlarin-yazilisi/>

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. GÖÇ, EDEBİYAT VE KÜLTÜREL KİMLİK

Tezimizde göç olgusu göçün bireysel boyutuyla ilgi alanımızda olacaktır. Göçün bireyin psikolojik ve kültürel kimliği üzerindeki etkileri araştırmalarımıza yön verecektir. Göçün birey üzerindeki etkilerinden yola çıkarak kimlik, aidiyet, çok kültürlülük, çok dillilik gibi konulara temas edilecektir. Elde edilecek bilgi ve veriler ışığında, Ermeni kökenli Fransız yazar Henri Troyat'ın sahip olduğu bu özelliklerin edebî kimliğine yansımaları edebiyat sosyolojisinin araştırma ve inceleme metotları kullanılarak incelenecektir.

Yukarıda sunulan bağlamda, göç kavramının araştırmamızla ilgili boyutunu vurgulamadan önce “göç” olgusunun ve “göç algısının” geçirdiği evrimsel süreçlerine genel hatlarıyla değinmenin faydalı olacağı kanısındayız. Zira tarihsel, toplumsal, ekonomik, siyasal, psikolojik yönleriyle beraber edebî yönü de olan ve birçok disiplinin çalışma alanına giren göç, hayatın her döneminde önemini hissettirmiştir.

1.1.1. Göç Olgusu

TDK Güncel Türkçe Sözlük'te “göç” kelimesinin dört anlamı verilmektedir. Bu anlamlar arasında “göç” olgusuna sadece insanlığın değil tüm canlılar aleminin maruz kaldığı çıkarımını da yapabiliyoruz. Bunlardan tezimizin araştırma konusuna vurgu yapan ilk anlam şöyledir:

“Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret.”³

Ermeni Sovyet Ansiklopedisi’ne bakıldığında (Հայկական սովետական հանրագիտարան-Haykakan sovetekan hanragitaran) göç ile ilgili “միգրացիա (migratsia)” ve “գաղթ (gağt)” olarak eş anlamlı iki kelime karşımıza çıkmaktadır:

Göç: (Latince: migratio, -migro– yer değiştirmek), kalıcı veya geçici yerleşim yerinin değişmesiyle ortaya çıkan nüfus hareketidir. Bir yerleşim yerini terk eden (göç verme) ve o yere gelen (göç alma) insan gruplarını içerir.”⁴

Göç: Latince: migratio – yer değiştirme, göçme), nüfusun bir ülkeden diğerine veya aynı ülke içinde zorunlu veya gönüllü olarak yer değiştirmesi.”⁵

Ermenice göç kelimesine bakıldığında birincisinin Latince’den Ermeniceye geçtiği görülmektedir ve aynı Ansiklopedi’de kelimenin açıklamasının devamında hayvan topluluklarının göçüne dair bilgiler vermektedir. İkinci kelime ise Doğu Ermeniceye ait bir kelime olmakla birlikte bizim araştırmamıza konu insan topluluklarının göçüne dair bilgiler sunmaktadır.

Fransızca’da ise “göç”, “migration (migrasyon)” kelimesiyle karşılanır. Fransızca-Fransızca Sözlük’te kelimenin sosyolojik anlamı dışında çeşitli bilim dallarına ait on anlam yer almaktadır. “Migration” kelimesinin çalışma alanımızla ilgili olan ilk anlamı şu şekildedir:

“Ekonomik, siyasal veya kültürel nedenlerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden diğerine veya bir bölgeden diğerine gönüllü hareketi”⁶

³ <https://sozluk.gov.tr/>

⁴ Հայկական սովետական հանրագիտարան, Հատոր 2, Արգիշտի-Գեգերվան, Երեվան, 1976Էջ. 666

⁵ Հայկական սովետական հանրագիտարան, Հատոր 7, Չոխիյժ-Մոնոֆոնկ, Երեվան, 1981, Էջ 530

⁶ <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/migration/51399>

Her üç dilde de yapılan tanımların benzer olduğu gör÷lmektedir. İnsanoğlunun memleketini, doğduğu toprakları, dostlarını terk edip farklı yerlere taşınmasının altında birçok sebep yatar. Doğa olayları (kuraklık ve afetler), savaşlar, devrimler, terör olayları, dinî olaylar, işsizlik ya da kariyer planlamaları gibi gönüllü ya da zorunlu olarak göç eylemi gerçekleşir. Göç türleri bakımından literatürde “iç göç”, “dış göç”, “işçi göçü”, “beyin göçü” gibi terimlerle karşılaşılır. İç göç bir ÷lke sınırları içinde geçici veya sürekli olmak üzere yapılan yerleşim yeri değişikliğıyken; dış göç bir ÷lkeden başka bir ÷lkeye yapılan yerleşim yeri değişikliğıdir.⁷ Bununla birlikte tarih “doğa koşulları ve savaşlar yüzünden anayurtları Orta Asya’yı terk eden Türk boylarına, zengin olmak için Amerika kıtasına akın eden Batılılara, Amerikalı Batılıların kölesi olarak Afrika’dan göç ettirilen zencilere, Beyaz Ordu’nun yenilgisiyle Rusya’yı zorunlu olarak terk eden Rus aristokrat sınıfına ve 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra çalışmak için Almanya’ya yerleşen Türklere”⁸ tanıklık etmiştir. İnceleme konumuz olan Henri Troyat’nın 1917 Ekim Devriminden sonra Fransa’ya yerleşimi sığınma amacıyla yapılan dış göç türüne örnektir.

Göç eylemleri gelişen ve değişen dünya düzeninin oluşmasında önemli bir paya sahiptir. Göçün ekonomik ve sosyal etkilerinin yanında tarihî önemi de mevcuttur. Göç, insanlık tarihinin başlangıcından beri var olan bir olgudur. Bu süreçte bazı topluluklar yerleşik toplum düzenini benimsemişler, bazıları ise göçebe olarak yaşamışlardır. O veya bu nedenle göç eden insanoğlu farklı coğrafyalarda farklı toplumlar, farklı kültürler oluşturmuşlardır. Uzun yıllar süren bu göç hareketlilikleri sonucu dünyanın siyasi haritası çizilmiştir. Bu göçler içinde, tarihte “Kavimler Göçü” olarak anılan MS 375 yılında Orta Asya’da yaşayan Hunların göç hareketleriyle yer değiştirmek zorunda kalan Cermen kavimlerinin batıya hareketlilikleri sosyolojik açıdan büyük öneme sahiptir. Bu göçler

⁷ <https://sozluk.gov.tr/>

⁸ KARACA, Birsen, **Göç Olgusu ve Edebiyat**, XVI. Uluslararası Kibatek Göç ve Göçmenlik Sempozyumu, Hamburg, 2019, s. 30

sonucunda o dönemde Avrupa'nın en büyük devleti olan Batı Roma İmparatorluğu yıkılmış (MS 476), İlk Çağ kapanmış ve Avrupa'nın bugünkü siyasi yapılanması oluşmaya başlamıştır. Don-Volga bölgesinde yaşayan Vikingler, Germanler, Alanlar, Saksonlar, Frenkler gibi kavimler Hunların sıkıştırmasıyla Avrupa'ya göç etmiştir. Bugünkü İspanya, Fransa, Almanya gibi Avrupa ülkelerinin ve milletlerinin temeli atılmıştır. Farklı kültürlerin karışımıyla yeni kültürler ortaya çıkmıştır.⁹ Bilinen bir diğer büyük göçlerden biri de Amerika'nın keşfi sonrasında yeni kıtaya yönelik nüfus hareketidir. Amerika'nın keşfi binlerce Kızılderili'nin yaşamını ve kültürünü yok etmiştir. Savaşlar, coğrafi keşifler, sömürgecilik, teknolojik gelişmeler, işçi göçü, beyin göçü sebepleriyle ve hatta seyahatler sonunda alınan turistik bölgeye yerleşme kararlarından dolayı 20. yüzyılda dünyanın her yerinde her milletten insanla karşılaşmak mümkün hale gelmiştir. Göçmenler göç edilen ülkede kendi etnik bölgelerini oluşturmuşlardır. Şehirlerin kimliklerini değiştirmişlerdir. Yurtdışında birçok ülkede Türk Mahallesi, Çin Mahallesi gibi yerleşimlerin, Ermeni lobilerinin varlığı herkes tarafından bilinmektedir. Bilinmeyen bir ülkede hayata tutunabilmek adına göçmenler kendilerinden olanlarla yaşamayı tercih ederler ya da buna mecbur kalırlar. Hissedilen yabancılık duygusu göçmenlerde etnik kimliklerine sahip çıkma ihtiyacı doğurur ve göç; aidiyet, uyum ve kültürel kimlik çatışmaları gibi çeşitli etkilere yol açar.

Göç olgusuyla ilgili bilinen ilk çalışmalar Alman coğrafyacı Ravenstein'nın (1834-1913), 1885 ve 1889 yıllarında yayımladığı *The Laws of Migration (Göç Kanunları)* başlıklı iki makalesidir.¹⁰ Ravenstein bu makalelerinde yedi göç kanunu

⁹ IMAFFESOLI, Michel, **Göçebelik Üzerine**, çev. Mahir Ender Keskin, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2016, s.122-124

¹⁰ YALÇIN, Cemal, **Göç Sosyolojisi**, Anı Yayınları, Ankara, 2004, s. 22

belirlemiştir. Bu maddeler şu şekilde özetlenebilir:¹¹

1. Göç ve mesafe: Göçmenler çoğunlukla yakın mesafede bulunan büyük sanayi ve ticaret merkezlerine gitme eğilimindedir. Bu tip göç mesafenin kısalığından dolayı iç göçe gönderme yapar. İzmit'ten İstanbul'a işçi göçü buna örnek olarak gösterilebilir.

2. Göç ve basamakları: Ravenstein bu kuramında göç ile boşalan yerlerin başka göçmenler tarafından doldurulacağını belirtir. Yani ilk göç devamında ikinci bir göçe de zemin hazırlar.

3. Yayılma ve emme süreci: Ravenstein'a göre bireyler bir amaç doğrultusunda göç eder. Bu amaç çoğunlukla göç edilen sanayi bölgelerindeki ekonomiden pay almaktır. Aynı şekilde sanayi şehirleri de artan iş gücü taleplerini göç ile karşılamaktadır. Kısacası göçmen ve göç edilen arasında karşılıklı bir ihtiyaç giderme gözlemlenir.

4. Göç zincirleri: Ravenstein bu kuralı ikinci kuralıyla benzerlik göstermektedir. Göç alan yerin yerlileri de değişen ekonomik ve sosyal ortamdan dolayı bir başka yere göç eder. Göç, göçü zincirleme şekilde tetikler.

5. Doğrudan göç: Ravenstein'ın bu kuramı uzun mesafeli göçün özelliklerini ortaya koyar. Uzun mesafeli göçler de ekonomik sebeplerden dolayı gerçekleşir. Ancak bu sefer göç ikinci kuraldaki gibi basamaklı biçimde gerçekleşmez. Diğer

¹¹RAVENSTEIN, Ernst Georg, **The Laws of Migration**, Journal of the Royal Statistical Society, Vol. 52, No. 2, 1889, p. 241-305 Published by: Wiley for the Royal Statistical Society Stable <http://www.jstor.org/stable/2979333> Accessed: 15-06-2015 20:45 UTC

bir ifadeyle gidenin ardından kalan nüfus boşluğunu bir başka göçmen doldurmaz. Ravenstein'ın bu kuramı dış göç türüne örnek teşkil eder.

6. Kır kent yerleşimcileri farkı: Ravenstein'a göre göç yoğunlukla kırsal yerleşim bölgelerinden büyük şehirlere yönelir. Şehirliler göçe eğilimli değildir. Bununla birlikte kırsal kesimden göç ile boşalan yerler yine kırsal kesimden gelen göçmenlerce doldurulur.

7. Kadın erkek farkı: Ravenstein'ın bu göç kanunu göçmenin cinsiyeti üzerine odaklanır. Ona göre; kadınlar, erkeklere oranla daha fazla göç etme eğilimindedirler. Kadınlar kısa mesafeli olarak iç göç gerçekleştirirken erkekler uzun mesafeli dış göç eğilimlidir. 1960'lı yıllarda Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen işçi göçü bu kuramı destekler.¹²

Ravenstein, 7 göç kanununda iç ve dış göçü endüstriyel gelişimle ilişkilendirmiştir. Göçlerin ekonomik boyutuna gönderme yaparak göç tiplerini iç ve dış göç olarak belirlemiştir.

Everett Lee ise göç araştırmalarına “itme ve çekme kuramını” kazandırmıştır. Lee, *A Theory of Migration (Bir Göç Teorisi-1969)* adlı makalesinde; bireylerin yaşadıkları yerleri terk etmelerine neden olan faktörleri itici, gidilecek yeri cazip hale getiren faktörleri de çekici faktörler olarak tanımlamıştır.¹³ Kısacası Lee göçün nedenlerini terk edilen yerin olumsuz yanlarını ve göç edilen yerin olumlu taraflarını ele alarak göçün

¹² YALÇIN, Cemal, *ibid.*, s.25

¹³ *ibid.*, s. 30

nedenselliğini sadece ekonomik boyuttan ele almamıştır. Lee itme ve çekme kuramının işleyişini ve bileşenlerini 4 temel faktöre dayandırmıştır:

1. Yaşanan yerle ilgili faktörler,
2. Gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler,
3. İşe karışan engeller,
4. Bireysel faktörler¹⁴

Ancak itme çekme faktörleri öznel ve göreceli olduğu için bu faktörleri bireylerin ve göç yerlerinin özelliklerine göre ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Bu kurama dayalı incelemelerde yaş, cinsiyet, eğitim, ırk vb. gibi demografik faktörlerin değerlendirilmesi önem kazanır. Örneğin “*çocuk sahibi bir aile için göç edilecek yerdeki eğitim olanakları önemliyken, çocuksuz bir aile için göç edilecek yerdeki eğitim olanaklarının durumunun ne olduğu herhangi bir önem taşımamaktadır.*”¹⁵ Dolayısıyla Lee’nin bu kuramına göre bir birey için çekme faktörü olan unsur başka bir birey için itme faktörü oluşturabilir.

William Petersen ise *A General Typology of Migration (Genel Bir Göç Tipolojisi)* makalesinde 5 göç tipi ortaya koyar:¹⁶

- 1- İlkel (primitive) göç: Kavimler göçü gibi kuraklık, sel, deprem gibi doğa olayları neticesinde gerçekleşen göçleri kapsar.

¹⁴ **Ibid.**, s. 30

¹⁵ ÇAĞLAYAN, Savaş, **Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi**, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), sayı 17, Muğla, Güz 2006, s. 73

¹⁶ PETERSEN, William, **A General Typology of Migration**, American Sociological Review, 1958, Vol. 23, p. 256-266

Published by: American Sociological Association, Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2089239>
Accessed: 03-07-2016 01:42 UTC

2- Zoraki (forced) göç: Savaş, siyasi ve sosyal ortamın getirdiği zor kullanma sebebiyle yaşanan göçlerdir. Nazilerin Yahudileri göçe zorlamak için geliştirdikleri semitizm karşıtı eylemleri, kanunları ve Yahudileri toplama kamplarına taşımak için geliştirdikleri politikalar buna örnektir.¹⁷

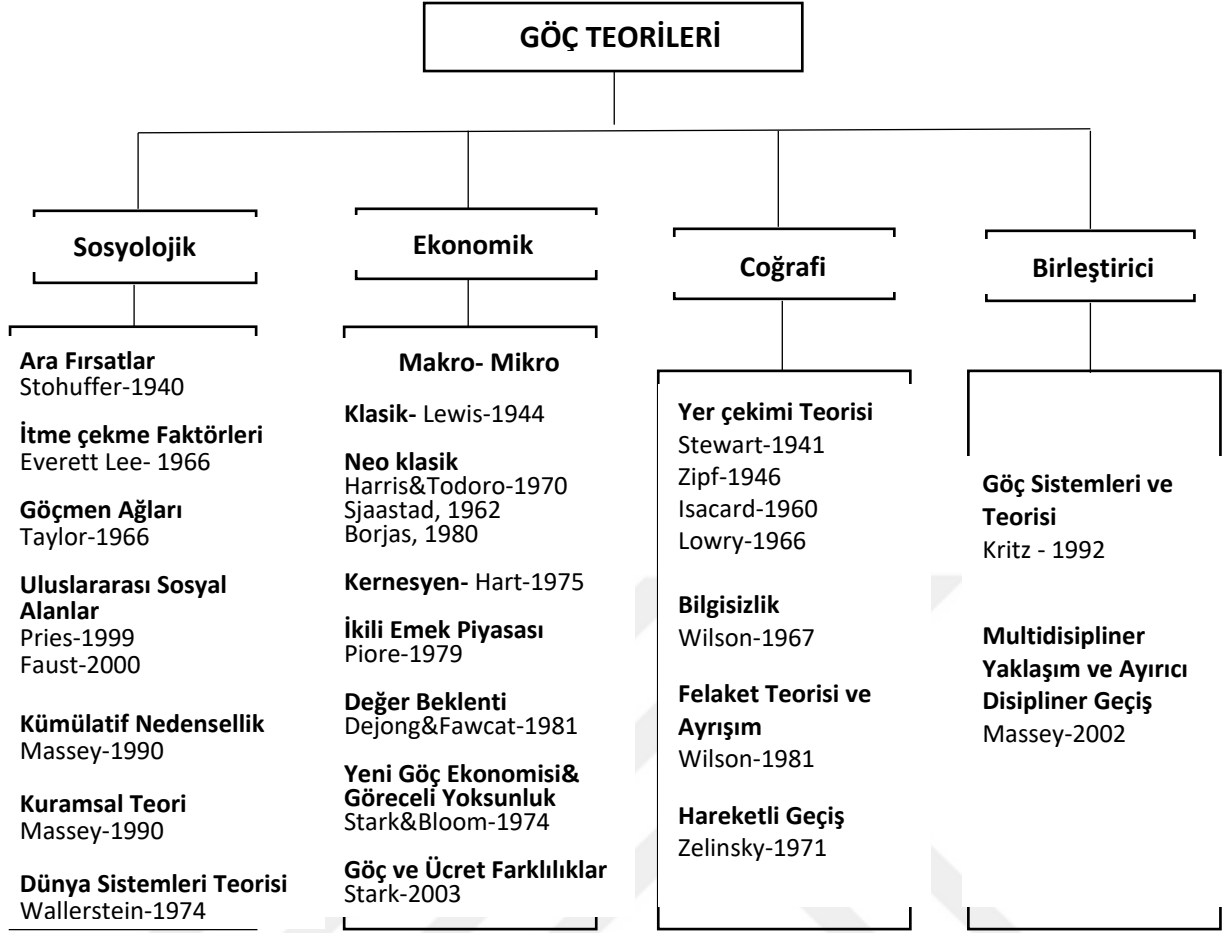
3- Yönlendirilen (impelled) göçler: Zoraki göç ile benzerlik göstermektedir. Ortada toplumsal ya da siyasi bir baskı unsuru vardır. Ancak sosyal bir zorlama sonucunda bireyler ya da toplumlar ellerindeki karar mekanizmasını kullanabiliyor ve tercihlerini belirleyebiliyorlarsa bu yönlendirilen göçün kapsamına girer.

4- Serbest (free) göç: Bu göç tipinde bireyler ve topluluklar üzerinde herhangi bir baskı ve zorlama unsuru yoktur. Bireyler göç etme konusunda kararını özgürce verir. Bu göç tipi genellikle bireylerin kişisel tercihlerine bağlı olarak ilerler. Seyahat sebebiyle gezilip görülen bir yere yerleşme kararı bu tip göçe örnek gösterilebilir.

5- Kitlesele (mass) göç: Teknolojik gelişmelere bağlı olarak ulaşım imkanlarının artması sebebiyle serbest göç gerçekleştiren bireylerin geride bıraktıkları aile ve dostlarını göç edilen yere çekmesi kitlesele göçe yol açmaktadır.

¹⁷ Ibid., p. 261

Tablo 1.1. Göç Teorileri¹⁸

Tablo 1.2. Göçü Etkileyen İtici ve Çekici Faktörler¹⁹

İTİCİ FAKTÖRLER	ÇEKİCİ FAKTÖRLER
Madenler, tarım alanları, ormanlar gibi doğal kaynakların azalması veya fiyatlarının düşüşü	Gelişmiş İstihdam Fırsatları
İşçi ihtiyaçları veya makineleşmeye bağlı olarak yaşanan istihdam eksikliği	Gelir Getirici Fırsatlar
Politik, dinsel ve etnik ayrımcı muamelelerin yaşanması	Gelişmiş Eğitim ve Öğretim Olanakları

¹⁸ ORHAN, Ayhan, YILMAZ GENÇ, Sema, **Göç Teorilerine Kısa Bir Bakış, Gerçekler ve Efsaneler**, Yönetim & İnovasyon Sosyokültürel Sosyoekonomik Gelişmeler, IKSAD Publications, Ankara, Kasım 2019, s.128

¹⁹ BOYLE, Paul, HALFACREE, Keith, ROBINSON, Vaughan, **Exploring Contemporary Migration**, Chapter 8, Longman Limited, New York, 1998, s. 67.

Kültürel yabancılaşma	Yaşanabilir Çevre veya Yaşam Şartları
İstihdam veya evlenme olanaklarının azlığı	Bağımlılık sonucu örneğin evlenme ile hareket
Doğal olarak veya insan eliyle oluşturulan felaketler	Zengin, çeşitli entelektüel ve yaratıcı çevre

Tablo 1.3. Göç Türleri Sınıflandırması²⁰

GÖÇ TÜRLERİ SINIFLANDIRMALARI		
Sınır Geçme Durumuna Göre Göçler	Dış Göçler	Kıtalar Arası Göçler Ülkeler Arası Göçler • Komşu Ülkeler Arası Göçler • Uzak Ülkeler Arası Göçler
	İç Göçler	Yerleşim Özelliklerine Göre • Kırsal Yerleşmelerden Kent Yerleşmelerine • Kent Yerleşmelerinden Kırsal Yerleşmelere • Kentsel Yerleşmelerden Kentsel Yerleşmelere • Kırsal Yerleşmelerden Kırsal Yerleşmelere Bölgelere Arası ve Bölge İçi Göçler • Coğrafi Bölgeler Arası Göçler • Coğrafi Bölge İçi Göçler • Yörelere Arası Göçler • Yöre İçi Göçler İller Arası ve İl İçi Göçler • İller arası Göçler • İl İçi Göçler • İlçeler Arası Göçler • İlçe İçi Göçler

²⁰ TÜRKİYILMAZ, Ümran, **Amin Maalouf'un Penceresinden Göç ve Kimlik**, Gazi Kitabevi, Ankara, Eylül, 2021, s.177

		Transit Göçler
Süre Bakımdan Göçler	Kalıcı Olmayan Göçler (Geçici Göçler)	Günübirlilik Göçler Mevsimlik (Sezonluk) Göçler Mevsim Dışı Göçler
	Kısa, Orta ve Uzun Süreli Göçler	
Mesafe Açısından Göçler	Kısa Mesafeli Göçler	
	Orta Mesafeli Göçler	
	Uzun Mesafeli Göçler	
Gerçekleştirilme Özelliklerine Göre Göçler	Kademeli (Aşamalı) Göçler	
	Sıçramalı Göçler	
Kapsadığı Birey Sayısına Göre Göçler	Bireysel Göçler	
	Aile Göçleri	
	Grup Göçleri	
Organizasyon Özelliklerine Göre Göçler	Organize Edilmiş (Planlı Göçler)	
	Organize Edilmemiş (Plansız Göçler)	
Oluşum Nedenlerine Göre Göçler	Yaşam Koşulları ve Ekonomik Nedenlere Dayalı Göçler	
	Politik ve Askeri Nedenlere Dayalı Göçler	
	Doğal Afet ve Salgın Hastalıklara Göre Göçler	
	Çevre Sorunları ve Ekolojik Nedenlere Göre Göçler	
	Sosyo-Kültürel ve Psikolojik Nedenlere Göre Göçler	
Göç Edenlerin Sosyal ve Demografik Özelliklerine Göre Göçler	Cinsiyet Özelliklerine Göre Göçler	
	Yaş Özelliklerine Göre Göçler	
	Etnik Özelliklerine Göre Göçler	
	Dinsel Özelliklerine Göre Göçler	

	Eğitim Özelliklerine Göre Göçler
Yönelim Merkezlerinin Özelliklerine Göre Göçler	Sanayi Merkezlerine Göre Göçler
	Maden Merkezlerine Göre Göçler
	Turizm Merkezlerine Göre Göçler
	Dinî Merkezlere Göre Göçler
	Tarım Merkezlerine Göre Göçler
	İdari Merkezlere Göre Göçler
İsteğe Bağlı Göçler	Gönüllü Göçler
	Zorunlu Göçler
Yasal Durum Özelliklerine Göre Göçler	Yasal Göçler
	Yasadışı Göçler
	Mülteci Göçleri
Küreselleşmenin Tetiklediği Yeni Göç Türleri	Beyin Göçü
	İnsan Kaçakçılığı Göçleri
	XXI. Yüzyılın Modern Köle Göçleri

Göç araştırmalarında Ravenstein, Lee ve Petersen’in kuramları temel alınarak çalışmalara yeni yaklaşımlar kazandırılmıştır. Çalışma konumuz göçün sosyo-psikolojik etkilerinin kimlik oluşumuna etkileriyle ilgili olması dolayısıyla “asimilasyon” ve “entegrasyon” kavramlarını açıklayan Amerikan Chicago Okulu’nun görüşleri ve Fransa’daki göç uygulamaları araştırmamıza katkı sağlayacaktır. Chicago Okulu, çalışmalarını göçmenlerin toplum içinde kaynaşarak erimesi görüşüne dayanan asimilasyon üzerine gerçekleştirmiştir. Entegrasyon ise daha incelikli bir şekilde egemen

kültürel kodlarla bütünleşmeyi ifade etmektedir. Bireyi temel alan bir yurttaşlık anlayışına yaslanmaktadır.²¹

1880’li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri’nde hızlı sanayileşme sonucu toplum kırsal kesimden kentlere doğru göç etme eğilimi göstermiştir. Aynı dönemde Amerika Birleşik Devletleri’ne Doğu ile Güney Avrupa’dan ve Amerika’nın güneyinden gelen siyahiler tarafından yoğun bir göç gerçekleştirilmiştir. Ancak bazı Amerikalı entelektüeller gelen bu göçmenlerin Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarının yaşam standartlarını düşürdüğünü ve toplumu ahlaki bir çöküntüye sürüklediğini iddia ederek ırkçı söylemler geliştirmiştir.²² Chicago Okulu’nun temsilcilerinden Charles Cooley, John Dewey, George Herbert Mead ve Robert Park göçmenlerin uyum, asimilasyon, kültürel çatışma gibi sorunları üzerine çalışmalar gerçekleştirmiştir. Chicago Okulu temsilcileri ırkçı söylemlere karşıt bir tutum ortaya koymuş ve Polonyalı göçmenler üzerine yaptıkları incelemelerde göçmenlerin Chicago’ya uyum sağlayabilmeleri için geldikleri yerde var olan kültürel yaşam ortamının burada da sağlanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.²³ Göçmene, onun da bir ulusal kimliğinin var olduğunu keşfetme olanağı sağlandığı durumda sosyal çatışmaların sona ereceği ve karşılıklı bir kabulleniş gerçekleşeceği var sayılmıştır. Bu asimilasyon için ilk geçici evredir. Beaud ve Noiriel’e göre *ikinci aşama, bireyin, ait olduğu ulusal kimlikten yerleştiği ülkenin ulusal kimliğine doğru evrimi giyinme, konuşma, jestler gibi egemen normlara uyum sağlaması ile gerçekleşir.*²⁴ Park ve Burgess’a göre bilinçdışı bir şekilde yavaşça gerçekleşen asimilasyonda göçmenlerin yardım dernekleri aracılığıyla kültürel değerlerini

²¹ GÜLER, Hasan, **Göç ve Entegrasyon: Türkiye’de “Uyum” Ama Nasıl?**, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi KAÜİİBFD, cilt 11, ek sayı 1, Kars, 2020, s. 248

²² GÜLER, Hasan, *ibid.*, s. 248

²³ *ibid.*, s. 248

²⁴ BEAUD, S., NOIRIEL, G., **Göçmenlerin “bütünleşmesini” düşünmek**, Toplumbilim Dergisi, sayı 17, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003, s. 15-24.

koruyabilmeleri kültürel çatışmaları engeller.²⁵ Diğer bir görüşe göre ise, kendi kökeni ve göç edilen yerin kültürü arasında arafta kalmışlık göçmen için faydalıdır. Sonunda onun asimile olmasına neden olur. Dolayısıyla göç edilen yerin hâkim kültüründen dolayı asimilasyon kendiliğinden gerçekleşir. Chicago Okulu'nun asimilasyona dair görüşleri göçmen üzerine odaklanmış, göç edilen yerin sorumlulukları göz ardı edilmiştir.²⁶

19. yüzyılın sonlarına doğru Cezayir, İtalya ve Polonya'dan Fransa'ya göçler Fransız toplumu içinde farklı ulusların kendini göstermesine zemin hazırlamış, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrası da Fransa hızla göç almaya devam etmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleşen iş gücü kaybı göçmenler yoluyla telafi edilmeye çalışılmıştır. Nitekim 1965 yılında itibaren Türkiye'den Fransa'ya işçi göçü başlamıştır. Önceleri Fransa'daki göçmenlerin ulusal kimlikleri “yabancı” olarak nitelendirilmiştir. 1945 yılında Charles de Gaulle Fransız vatandaşlığına geçiş hükümlerine sınırlandırma getirmiştir. Akdeniz ve doğudan gelen göçmenler yerine Belçika, Lüksemburg, İsviçre, Hollanda, Danimarka, İngiltere, Almanya gibi üstün kültür saydığı halklara vatandaşlık verilmesini istemiştir.²⁷ Ancak ileriki dönemlerde göçmen sorunsalını merkezine alan Fransa, göçmenin uyum durumunu kolonizasyon dönemini çağrıştıran asimilasyon kavramı yerine entegrasyon kavramıyla açıklamaya girişmiştir. Sosyolojik olarak entegrasyon, bir kişinin ya da grubun daha büyük bir grubun üyesi olmasına izin veren değerlerin ve sosyal normların öğrenilmesi sürecidir.²⁸ Chicago Okulu'nun savunduğu asimilasyondan farklı olarak entegrasyon göç alan ülkenin sorumluluklarına da vurgu yaparak göçmenin güvenliğinin ve uyumunun devlet eliyle sağlanması gerektiği konusunu da içermektedir. Fransa'da ilk defa 1989 yılında dönemin başbakanı Michel

²⁵ PARK, R. E., BURGESS, E.W., **Asimilasyon ve Sosyal Kontrol**, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2017, s. 168

²⁶ GÜLER, Hasan, *ibid.*, s. 252

²⁷ NOIRIEL, G, **Etat, Nation et Immigration**, Éditions Belin, Paris, 2001, p. 328

²⁸ GÜLER, Hasan, *ibid.*, s. 255

Rocard tarafından Le Haut Conseil à l'Intégration (Entegrasyon Yüksek Konseyi) oluşturulmuştur. Bu konseyin varlığı, göçmenlerle ilgili meselelerin artık devlet çatısı altında değerlendirildiği ve göçmenlerin entegrasyonuna devlet bazında ayrı bir önem verildiği anlamına gelmektedir.

Günümüzde Orta-Doğu'da yaşanan çatışmalar, ekonomik ve teknolojik ilerlemeler ve küreselleşmeyle birlikte devletler kendi göçmen politikalarını oluşturmakta, aşırı göçe karşı sınırlandırmalar getirmekte, sınır güvenliklerini artırmakta ve yasal göçlerde dil bilme şartı aramaktadır. Göç ve göçmeler üzerine yapılan akademik çalışmalar ise gün geçtikçe artmaktadır.

1.1.2. Kültürel Kimlik

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'te "kimlik" kavramının tanımını 3 şekilde yapar:

- "1. Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü;*
- 2. Kişinin kim olduğunu tanıtan belge; kimlik belgesi, kimlik kartı, tanıtma kartı, hüviyet, hüviyet cüzdanı.*
- 3. Herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü; çehre."*²⁹

Bu tanımlar kimlik kavramının toplumsal, ulusal ve fiziksel boyunu vurgulayarak toplumsal kimliği ilk sıraya koyar. Toplum içinde sahip olduğumuz aidiyetler bireylerin kimliğini tanımlamaktadır. İkinci tanım kimliklerin hangi ulus devletin aidiyetlerini taşıdığını gösterir. Üçüncü tanım da kimliğin bireyin fiziksel görünüşü, cinsiyeti ve

²⁹ <https://sozluk.gov.tr/>

genetik özellikleriyle ilgilidir.

Türk Dil Kurumunun yapmış olduğu bu tanımlar Fransız sosyolog Alex Mucchielli'nin *Kimlik* adlı eserindeki kimlik referanslarının sınıflandırılmasıyla benzerlik gösterir. Mucchielli kimlik tanımlamasında fiziksel, tarihsel, psiko-kültürel ve psiko-sosyal referanslara önem verir.³⁰ Fiziksel referanslar; toprak, mal, giyim gibi ekonomik göstergeler, entelektüel kapasite gibi imkânlar, yaşanılan yerin yönetimi, grupların görünüşü ve dağılımı gibi unsurları içerir. Tarihsel referanslar; ait olunan topluluğun kuruluşuyla ilgili tarihsel bağlar, akrabalıklar, ülkenin kurucuları ve doğum yeri gibi kişinin kökenine ilişkin olaylar, inançlar, alışkanlıklar, örf ve âdetler, kültür değişimleri gibi ögelere vurgu yapar. Psiko-kültürel referanslar; inançlar, dinler, ideolojiler, bakış açıları, düşünce biçimleri, kültürel değerler, kültürel anlatım biçimleridir. Psiko-sosyal referanslar ise yaş, cinsiyet, toplumsal statü, meslek, toplumsal roller, davranış biçimine dayalı beklentiler ve uyum gibi unsurlardır.³¹

Sosyolojik gelenekteki kimlik kuramı William James ve George Herbert Mead'in "benlik" kuramından ortaya çıkmıştır. Benlik, insanların iletişim ve dil aracılığıyla kendi doğaları ve toplumsal dünya üzerinde düşünmelerini sağlayan, insana özgü bir yetenektir. Bu anlayışa göre benlik iki aşamadan oluşur. Bireyin öznel ve yaratıcı iç dünyası yani bireyin kendini tanımlaması ilk aşamadır. İkinci aşama ise bireyin toplum tarafından algılanış biçimidir.³² Lacan ayna aşamasını, kimlik arayışını oluşturan en önemli an olarak nitelemiştir. O'na göre çocuk, aynadaki görüntüsünü çoğu kez bir tür hayranlıkla ve zevkle seyretmektedir. Çocuk, bu şekilde bireyselliğini ve bedensel birliğini keşfeder,

³⁰ TÜRKİYILMAZ, Ümran, *ibid.*, s. 353

³¹ *ibid.*, s. 354

³² MARSHALL, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005, s. 405

kendini tanımayı ve kendiyi özdeşleşmeyi bu şekilde öğrenir.³³

Kısacası kimlik; insanın kendi benliğini tanımlamasıyla duygu ve fikirlerinin toplum tarafından algılanış biçimden oluşur. Kimlik toplumsal rollere atfedilen beklentilerle doludur. Sosyal yaşamda sunulan malzemeler kullanılarak bireysel tercihlerle toplumsal roller kurulur ve kimlik inşa edilir. Toplumsal yaşam içerisinde bireyin meslekî kimliği, siyasetçi kimliği, anne kimliği, yönetici kimliği gibi birden fazla aidiyetlerle oluşturulan kimlikleri mevcuttur. Kimlik türlerini, ulusal kimlik, meslekî, dinî, siyasal, kültürel/etnik kimlik, entelektüel kimlik, cinsel kimlik, kişilik, fiziksel kimlik ve ilgi alanları olarak sınıflandırmak mümkündür. Kimlik doğası gereği hep bir yere, bir cemaate, bir topluma ait olmayı ifade etmiştir.³⁴ Nuri Bilgin *Kimlik İnşası* adlı eserinde; bir şeye ait olma sebeplerinin bireyin varoluşsal, bütünleşme, takdir edilme, kontrol etme, bireyleşme veya farklılaşma ihtiyaçlarından kaynaklandığını belirtir. Ona göre birey görülmek, dinlenmek, ilgi görmek ister. Bu bazen olumsuz kimliklerin tezahür edilmesi anlamına da gelebilir. Anne ilgisinden yoksun bir çocuğun fark edilme güdüsüyle büründüğü, sorun çıkaran çocuk kimliği buna bir örnek olabilir. Bireyin entegrasyon ihtiyacı, bir topluluğun parçası olarak dışlanmaktan kurtulma çabasıyla kaynaklanır ve bu bütünleşme ihtiyacını doğurur. Takdir edilme ihtiyacı, başkaları tarafından beğenilme arzusundan ileri gelir. Kontrol etme ihtiyacı, insanın kendisi ile çevresi üzerinde belirli bir denetleme gücü ve olanağına sahip olma arzusudur. Bu arzu onun kendini özerk, özgür ve aktif bir birey olarak hissetmesiyle ilgilidir. Bireyleşme veya farklılaşma ihtiyacı; kişinin kendisini biricik görme arzusudur. Diğerlerinin içinde kendi bireyselliğinde algılanma, birey olma eğilimini yansıtır.³⁵ Bilgin'in bu ihtiyaçlar sınıflandırması, bireysel ve toplumsal kabul görme isteğiyle kimliklerin biçimlendiği

³³ BİLGİN, Nuri, *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar, İzmir, 2007, s. 25-26

³⁴ TÜRKYILMAZ, Ümrân, *ibid.*, s. 356-361

³⁵ BİLGİN, Nuri, *ibid.*, s. 97

çıkarmasını yapmamızı sağlar. Kimlik, farklılık arayışını çağırırsa da temelde benzerlik ve dâhil olma arayışıdır.

Kültür; belirli bir toplumun karakterini meydana getiren fikirler, bilgiler, inançlar, teknik mahsuller, davranış ve tavır tipleri sistemidir. Kültürün saklanması ve kazanılması biyolojik değil sosyal bir süreçtir, bunun için de bazen ona “toplum mirası” denir. Kültürün temel olgusu olan dil, kültürü insanlar arası bildirmeye yarayan semboller sistemidir. Dil olmadan hiçbir toplum kurumu ve değeri gelişemez.³⁶ Kültür, bir toplum ya da grubun üyeleri arasındaki anlam üretimi ve değiş tokuş, yani “anlamın verilir alınması ile ilgilidir. İki insanın aynı kültüre ait olduklarını söylemek, dünyayı kabaca aynı şekillerde yorumladıklarını ve kendilerini, dünya hakkındaki düşünce ve duygularını, diğeri tarafından anlaşılabilir şekillerde ifade edebileceklerini söylemektir.³⁷ Kültür, dil ile temsil edilir. Aynı kültürü paylaşanlar aynı söylemleri de paylaşır. Bunun en önemli örneklerinden biri espri anlayışıdır. Bir millete özgü bir espriyi bir başkası anlayamayabilir. Mesala Şahan Şahnur, *Şarkısız Ricat* eserinde Nenette’ye patlamış mısırı sobanın üzerinde nasıl patlattıklarını anlatmakta güçlük çeker. Ermeni kültürüne ait bir unsuru Fransız dilinde anlatamaz. Eliott’ın kültür anlayışına göre, kültürün bir arada var olması hem dilin hem de manevi değerlerin korunması ile mümkündür. Bu noktada kültür, bir halkın ya da toplumun sadece dışsal öğeleriyle değil, manevi ve entelektüel bağlarıyla da tanımlanır.³⁸

Nacar Nur Logie ise aidiyet bağlamında kültürün; ait olunan aile, küçük toplumsal gruplar, coğrafi bölgeler, millet, din ve benzeri birçok kavramla tanımlanan ve sahip

³⁶ ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Sosyoloji Sözlüğü**, Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 185

³⁷ HALL, Stuart, **Temsil Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları**, çev. İdil Dünder, Pinhan Yayıncılık, Ekim 2017, İstanbul, s. 8-9

³⁸ ELIOT, Thomas Stearns, **Christianity and culture; The idea of a Christian society notes towards the definition of culture**, A Harvest Book, Harcourt Brace and Company, New York, 1946, p. 197

olunan tüm alışkanlık, gelenek, görenek ve ritüelleri kapsadığını belirtir.³⁹ Jorge Larraín, kültürel kimliğin algılanmasına iki farklı açıdan yaklaşır. Birincisinde kültürel kimliğin geçmişte gelişimini tamamlamış olduğunu bu yüzden de gelişime kapalı ve sabit olduğunu belirtir. İkincisinde ise bunun aksini ifade ederek kültürel kimliği sürekli bir gelişim süreci içinde tarif eder.⁴⁰ Jean François Bayart, birinci görüşü genişleterek kültürün kendine has durağan, sabit görüşler, tavırlar ve tutumlarla ilişkili olan temsillerin, inançların ve simgelerin birleşimi olduğunu savunur.⁴¹ Stuart Hall ise, kültürel kimliği “var olma” kadar bir “oluş” meselesi olarak değerlendirerek kültürel kimliğin geçmişe ait olduğu gibi geleceğe de ait olduğu fikrinden sürekli dönüşüm içinde olduğu düşüncesiyle ikinci görüşü destekler.⁴² Bu açıdan kültürel kimliğe ait iki görüşün birincisini göçmenin kökeni ile, ikincisini ise göçmenin göç edilen ülkeyle uyumu ekseninde ilişkilendirmek mümkündür.

Göçmen ve ev sahibi ülke arasında sürekli ve gelişen bir etkileşim doğar. Göksel Göker; uyum ve adaptasyon sürecinde ev sahibi toplum ve etnik kültürel gruplar arasında değişen kültür, değer, davranış, dil gibi birçok öğeyi barındıran ikilemler karşısında göçmenin uyum stratejisi geliştirmek zorunda kaldığı ifade eder.⁴³ Göker, uyum konusunun ise çoğunlukla ikinci nesil göçmenle ilişkilendirildiğini belirtir. Çünkü birinci nesil göçmenin kültürlenmesinin köken ülkede; üçüncü nesil göçmenin kültürlenmesinin ise göç edilen ülkede gerçekleştiğini savunarak ikinci kuşak göçmenin ev ile sosyal yaşam arasında ikili bir ayrım yaşadığını ifade eder.⁴⁴ Kısacası göç edilen ülkeye ileri yaşlarda

³⁹ LOGIE, Nur Naci, **Dil Niyet Aidiyet**, Alter Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 85

⁴⁰ LARRAIN, Jorge, **İdeoloji ve Kültürel Kimlik**, çev. Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 217

⁴¹ BAYART, Jean-François, **Kimlik Yanılsaması**, çev. Mehmet Morali, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 43

⁴² RUTHERFORD, Jonathan, **Kimlik: Topluluk / Kültür / Farklılık**, çev. İrem Sağlamer, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 174

⁴³ GÖKER, Göksel, **Göç Kimlik Aidiyet Kültürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler**, Litera academia Yayınları, Konya, Ağustos 2015, s. 129

⁴⁴ **Ibid.**, s. 129

gelen birinci kuşak göçmen bireylerin kültürel kimliği anavatanında ait olduğu milletin dili, dini, davranış biçimleri ve ulus bilinciyle inşa edilirken; göç edilen ülkede doğan nesillerin kimliğinin egemen kültürün değerleriyle şekillenmesi söz konusudur. Ancak ikinci kuşak göçmen bireyler hem anavatan kültürüne hem de göç edilen ülkenin kültürüne sosyal yaşamda ve aile yaşantısında yoğun biçimde maruz kaldığından kültür çatışmasını yoğun olarak yaşarlar. Bundan dolayı kültürel kimlik üzerine tartışmalar genellikle ikinci kuşak göçmenler üzerinden yapılır.

Patrick Charaudeau, dil ile kültürü birbirinden ayırarak kültürü söylemle eşleştirir.⁴⁵ Ona göre anadilimiz dışında bir dil aracılığıyla da kültürümüzü ve düşüncelerimizi aktarmamız mümkündür. Kullanılan dilbilgisi öğelerinden ziyade dilin kültürü aktarmada kullanıp kullanılmadığı önemlidir. Söz dizimi kuralları ya da morfoloji önemli değildir; önemli olan konuşma biçimimiz, ses tonu, seçilen sözcükler ve şakalaşma biçimleridir. Charaudeau'ya göre dil toplumsal kimliğin ve sosyal uyumun inşasında iletişim engellerini ortadan kaldırdığı için garantördür. Uyumu garanti altına aldığı açıktır. Bu açıdan ülkelerin sınırları milliyetçilik esasına göre tek dil, tek halk, tek millet etrafında şekillenmiştir. Modernitenin getirdiği küreselleşme ile çok kültürlü milletlerin varlığı kesin olsa da Amerika Birleşik Devletleri gibi çok uluslu ülkelere bile hâkim olanın dili yani Amerikan İngilizcesi aracılığıyla toplumsal ilişkiler sürdürülmektedir. Fransa, Quebec, Belçika ve İsviçre'de Fransızca konuşulur. Ancak tümünün Fransız kültürünü temsil ettiği söylenemez. Sovyetler Birliği egemenliğine girmiş Türkî Cumhuriyetlerde Rusça konuşulsa da Türk kültürleri yaşatılmaktadır.

⁴⁵ CHARAUDEAU, Patrick, **Langue Discours et l'identité Culturelle**, Ela. Etudes des Linguistics Appliquée, Paris, no. 123-124, 2001, p. 342

1.1.3. Melezleşen Kimlik

T.S Eliot, batı medeniyetini birbirinden farklı millî kültürlerin ortak niteliklerinin oluşturduğu bir sentez, evrensel bir değerler hiyerarşisi olarak görmüştür. Medeniyet denilen bu organik bütün içinde her kültürün, kendisini ötekilerden farklı kılan unsurlar sayesinde varlığının hem alıcı hem de verici olarak sürdürebilmesinin mümkün olduğunu vurgulamıştır.⁴⁶ Birbirinden farklı kültürlerin benzeyen unsurlarından oluşmuş olan her kültür, yaşamak için dinamik bir evrim süreci içinde olmak zorundadır. Bu evrim sürecinin amacı, o kültürde var olan potansiyellerin gerçekleştirilmesi, yani kültürün mümkün olan en olgun seviyeye ulaşmasıdır. Kültürdeki bu gelişme süreci; birbirine nazaran gittikçe genişleyen bilinç seviyelerini, değer sistemlerini veya perspektifleri temsil eden safhalardan oluşmaktadır.⁴⁷ Eliot, kültürün aktarım yönünü iki açıdan değerlendirmektedir. Ona göre; kültür belli bir sınıfın mirasıysa kültürün aktarımı da aynı sınıf tarafından kalıtımsal olarak gerçekleştirilmelidir. Eğer kültür toplumun hepsinin paylaştığı bir unsursa bireyler tercihen bu kültüre dâhil olur veya olmazlar.”⁴⁸

Zygmund Baumann’a göre ise kimlik tercih edilebilen bir unsurdur. Birey süreç içerisinde “aidiyet” ve “kimliğin” kaderi olmadığını, ömür boyu garanti sağlamadığını, tartışmaya açık ve vazgeçilebilir olduğunu keşfeder. Aynı zamanda bireysel kararlar ile eylemler aidiyet ve kimlik için hayati önem arz eder. Başka bir deyişle, aidiyetlerin alternatifi yoksa bireyin kendine özgü kimliği de yoktur.⁴⁹ Görüşleri sebebiyle

⁴⁶ ELIOT, Thomas Stearns, **Edebiyat Üzerine Düşünceler**, çev. Sevim Kantarcıoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, Ağustos 1982, s. 6

⁴⁷ **Ibid.**, s. 6

⁴⁸ ELIOT, Thomas Stearns, **Christianity and culture; The idea of a Christian society Notes towards the definition of culture**, *ibid.*, p. 98

⁴⁹ BAUMAN, Zygmund, **Kimlik**, çev. Mesut Hazır, Heretik Yayınları, Ankara, 2017, s. 20

Polonya'dan İngiltere'ye zorunlu bir göç yapmak durumunda kalan Baumann yaşadığı kimlik tercihi sorunsalını şu şekilde aktarmaktadır:

“Prag'taki Charles Üniversitesinin eski bir geleneğine göre, fahri doktora alan kişinin ödül töreni boyunca ait olduğu ülkenin ulusal marşı çalınır. Benim bu şekilde onurlandırılma sıram geldiğinde, İngiliz ulusal marşı ile Polonya ulusal marşı arasında bir tercih yapmam istendi ve ben bir cevap bulmakta zorlandım.”⁵⁰

Sebebini ise şu şekilde açıklar, Polonyalı olmak biyolojik kimliğidir ancak yayın yapmasını yasaklayan Polonya resmî olarak onu dışlamıştır. Diğer taraftan karşılıklı bir hoşgörü içinde İngilizlerle yaşamasına rağmen ne vatandaşlık olarak ne de köken kimlik olarak İngiliz değildir. Sonuçta Baumann kimliğini Avrupalı olarak tanımlar. Biyolojik köken olarak Avrupa kıtasında bir ülkede doğmuş biri olarak Avrupalıdır. Zygmund Baumann'ın bu deneyimi kimliklerin melezleşmesine bir örnek teşkil eder. Baumann Avrupa kültüründe yetişmiş ve bilime önemli katkılar sunmuştur. Kimliğini sadece köken kimliği ile sınırlamak kendini kısıtlamak demektir. Çünkü o, ülke sınırlarını aşmış bir aydındır. Ancak Baumann'a göre bireyin kimlikleri boşlukta salınmaktadır, kimliklerinin bazısını birey kendi seçerken bazıları toplum tarafından tanımlanır. Toplum tarafından atfedilen kimlikler her zaman olumlu sıfatlar olmayabilir. Birey bu şartlarda becerilerini ne ölçüde geliştirirse kendisini o kadar evinde hissetmeye başlar. Fakat birey yine de hiçbir yerin kendisi için gerçekten ve tam anlamıyla yuva olamayacağını kabullenmek durumundadır.⁵¹ Baumann, *“Biz kimliklerimizin komünal referanslarını hareket halindeyken arıyor, inşa ediyor ve bir arada tutuyoruz, benzer şekilde mobil ve hızla hareket eden gruplarla eşleşmeye çabalyor, onlarla fazla uzun sürmeyen anlık birliktelikler peşinde koşup bu tür ilişkiler kurmaya ve onları hayatta tutmaya*

⁵⁰ Ibid., s. 14

⁵¹ Ibid., s. 22

çalışıyoruz.”⁵² der. Baumann meslek, aile, çevre ve komşuluk ilişkileri aidiyet hissinin dolduramazsa ve yalnızlık ile terk edilmişlik hissi bulunursa o aidiyetlerin artık geçersiz olduğunu savunur.⁵³ Kimliklerin aidiyetleri yaşam boyunca karşılaşılan duygular ve olaylar neticesinde biçimlenir, değişir, dönüşür ve melezleşir.

Melezlik, ırksal ve etnik kimlikler açısından kimliklerin saf olmadığını, karışım, kaynaşma ve iç içe geçmenin ürünü olduğunu gösterir. Kùltürlerin karışması ve hareketi melezleşen kimlikler yaklaşımını getirmiştir. Melezleşme, bir kùltürün bir diğeri tarafından özümsemesi değil, yeni ve farklı bir kimliğin oluşmasıdır. Nitekim, kùltürel kimliğin melezleşmesiyle ilgili incelemeler, diaspora kimlikleri üzerinde duran metinlerle yakından bağlantılıdır. Diaspora, ilk başta Yahudilerin yeryüzünün her tarafına dağılmasını anlatmak için kullanılan fakat artık bir Zenci diasporasını, Afrika kökenli insanların farklı kıtalardaki hareketini ve gidiş gelişlerini anlatmaya başlamış olan bir terimdir.⁵⁴

Nuri Bilgin modern zamanda kimliklerin üç aşamada biçimlendiğini açıklar. Birinci etap, bireyselleşme sosyal süreci de denilen emansipasyon etabıdır. Bireylerin aile veya köy toplumundan yavaş yavaş bağımsızlaşması anlamına gelir. Örneğin, kişiler coğrafi hareketlilik, okuryazarlığın artması, kadınların çalışma hayatına katılması yoluyla bağımsızlığını kazanmaya başlar ancak bu bütünüyle bir kökten kopuş değildir, kişiselleşmedir. 1960’larda başlayan ikinci etap, farklılaşma etabıdır, birinci etabı derinleştiren bir dönem olarak görölmektedir. Farklılaşma döneminde geleneksel aidiyet biçimleri geriler, sosyal davranışlar gözden geçirilir ve revize edilir, akabinde sosyal roller sorgulanır. Artık birey, kurumlardan ve geleneklerden bağımsızdır. Bu süreç

⁵² *Ibid.*, s. 38

⁵³ *Ibid.*, s. 42-43

⁵⁴ MARSHALL, Gordon, *ibid.*, s. 406-407

sonunda üçüncü etapta; kaygan (akışkan/fluide) ve çok kimlikli bir birey çıkmaktadır. Burada sosyal bağ, miras alınan ve tartışılmaz bir bağ değil, seçilen bir bağdır, her an yeniden gözden geçirilebilir, sorgulanabilir bir bağdır.⁵⁵

Göksel Göker; kültürel kimliğin genellikle göç ve göçmen yazınında kullanılan bir kolektif kimlik türü olduğunu, kültürel farklılıklar çerçevesinde biçimlendiğini ve kültürlerin etkileşimi sırasında öneminin arttığını belirtir.⁵⁶ Göçmen edebiyatında da çoğunlukla bu kültürel kimlik çatışmalarının konu edinildiği görülür. Göçmen edebiyatının teması anavatan özlemi, göç edilen ülkeye uyum, aidiyet, göç edilen ülke ile köken ülke arasındaki kültürel farklılıklar ve bu farklılıkların zenginliğe dönüşmesi ve melezleşme ekseninde şekillenmektedir. Göç edilen ülkede gelişim sürecinde olan kültürel kimlik, ev sahibi ülkenin benimsenmesi ve ona aidiyet geliştirilmesiyle çok kültürlü kimliğe bürünür.

1.1.4. Göçmen Edebiyatı

Bireysel ve toplumsal boyutuyla göç edebiyata da etki eder. Göçmen edebiyatı gönüllü ya da zorunlu biçimde memleketinden ayrılıp yeni bir ülkeye yerleşenlerin edebî üretimlerini kapsar. Belli bir zaman diliminde, anavatanlarından ayrılarak dünyanın herhangi bir bölgesine zorunlu ya da gönüllü olarak göç etmiş kimselerin, diline ve kültürüne yabancı oldukları bu yeni ortamda, kendi ana dilleri ya da kültürel kimlikleri ile verdikleri edebî ürünler göçmen edebiyatını meydana getirir.⁵⁷ Göçmen edebiyatının zorunlu göç eden yazarlar tarafından üretilmiş olanı “sürgün edebiyatı” olarak tanımlanır.

⁵⁵ BİLGİN, Nuri, *ibid.*, s. 52-53

⁵⁶ GÖKER, Göksel, *ibid.*, s. 129

⁵⁷ AKGÜN, Atıf, *Edebiyatımızda Göç ve Göçmen Edebiyatları Üzerine Bir Değerlendirme*, Göç Dergisi, cilt 2, sayı 1, Transnational Press, London, Mayıs 2015, s. 82

Alain Assouni ise göçmen edebiyatını dil sorunsalı üzerinde değerlendirerek göçmen edebiyatını “diller arası edebiyat” diğer bir ifadeyle “diller ötesilik” olarak adlandırır. Göçmen edebiyatı, göçmenin ayrıldığı ve vardığı ülkelerin coğrafi-kültürel kimlikleriyle birlikte de tanımlanmaktadır. Örneğin yerleştiği ülkenin dilinde yazan göçmen yazarların yapıtlarına Fransa’da “Mağrip-Fransız edebiyatı”, İngiltere’de “Hint-İngiliz edebiyatı”, Almanya’da “Türk-Alman edebiyatı” gibi isimler verilmektedir.⁵⁸ Göçmeni arada kalmış olarak tanımlayanlar “kültürlerarası edebiyat” terimini kullanmayı tercih eder. Bunların yanı sıra “çok dilli edebiyat” ve “ikinci dilde edebiyat” gibi tanımlamaların yapıldığı da görülmektedir. İngiltere ve Amerika’da iki veya çok dilli göçmen edebiyatı baz alınarak göçmen edebiyatı “yeni dünya edebiyatı” adıyla da karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹ Tüm bu tanımlamalar göçmen edebiyatının mekânsal, ırksal, dilsel ve konuya dayalı karakteristik özelliklerini ifade eder. Göçmen edebiyatının iki üretici kolu vardır. Birincisi anavatan içinde anadilinde sadece göç olgusu üzerine yazanlar, ikincisi ise yeni bir ülkeye yerleşenlerin oluşturduğu edebiyat. Çalışmamız, anavatanından ayrılıp başka bir ülkede yazan ikinci üretici kol üzerine olacaktır.

Dünyanın tüm göçmen edebiyatlarında özlem, vatan sevgisi, ana dil bilinci, barış, özgürlük, asimilasyon karşıtı tutumla paralel gelişme gösteren milliyet bilinci, birlikte yaşama bilinci, ötekileştirme eleştirisi gibi konulara ortak olarak rastlandığını söylemek mümkündür. Bu eserlerde göç süreci, göç edilen ülkede karşılaşılan zorluklar, dil ve eğitim sorunu, dağılan aileler ana temalardır.⁶⁰ Dil ve iletişim, iki dillilik, kimlik

⁵⁸ SAKALLI, Cemal, **Göçmen Edebiyatı: “Ara Dilde” Yazmak**, Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi, sayı 9, İstanbul, 2018, s. 13

⁵⁹ **Ibid.**, s. 14

⁶⁰ ÇAVUŞ, Burak, **Göçmen Edebiyatı Bağlamında Modern Bir Göç Destanı Olarak Aras Ören’in Berlin Üçlemesi**, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, cilt 17, sayı 2, Tokat, Aralık 2022, s. 202

çatışmaları, toplumsal uyum, bütünleşme, yalnızlık, benzeşme ya da yabancılaşma gibi konular göçmen edebiyatında öne çıkmaktadır.⁶¹

Chambers, göçmenin köksüzlük duygusunun farklı dünyalar arasında yitirilmiş bir geçmiş ile bütünleşmemiş bir şimdiki zaman arasında kalmışlık olarak tarif eder. Yahudi, Hint, Müslüman ve Filistin diasporaları da dâhil tüm diasporaların temasının köksüzlük ve arada kalmışlık olduğunu dile getirir.⁶² Göçmen her yerin ötekisi olması sebebiyle bir nevi “arafta kalmıştır.”⁶³ Örneğin, Almanya’da yaşayan Türkler; Almanlarca tam anlamıyla kabul edilmemişlerdir, Alman değillerdir. Türkiye’ye geldiklerinde ise bozuk Türkçeleri ve Türk kültürüyle uyuşmayan davranışlarından dolayı Almancı ya da gurbetçi olarak anılırlar. Kısacası ne Almanya’ya ne de Türkiye’ye tam olarak aittirler, araftadırlar. Göç edebiyatında ise göçmenin arafta olma durumu aktarılır. Ancak bu arafta 3 mekân ve 3 zaman vardır: Geçmişte bırakılan anavatan; fırsatlar ya da endişeler diyarı olan ve şimdiki zamana ait yeni vatan; dönüş umudunun hep canlı kaldığı geleceği simgeleyen hayali vatan. Göçmen edebiyatında zaman ve mekân bu şekilde iç içe girer. Göçmen edebiyatının konusunun yazarın göç etme sebebi ve göç edilen ülkede girdiği etkileşimle doğrudan ilgisi vardır. Örneğin, Almanya’da işçi göçüne paralel olarak gelişen göçmen edebiyatında Türk işçilerin durumu, ekonomik nedenler, ezilme, emek ticareti gibi konular ön plandadır.⁶⁴ 1969 yılında Berlin’e yerleşen Aras Ören *Berlin Üçlemesi* adlı eserinin birinci bölümünde karakterlerini tanıtır, onların göç süreçlerine, geçmiş yaşamlarına, yaşadıkları mekâna dair bilgiler verir. İkinci bölümde Niyazi isimli göçmenin ruh halini, sınıfsal bilinç kazanmasını konu edinir. Son bölümde ise uzun

⁶¹ TİLBE, Ali, SİRKECİ, İbrahim, **Göç ve göçmen yazını üzerine**, Göç Dergisi, cilt 2, sayı 1, Transnational Press, London, Mayıs 2015, s. 2

⁶² CHAMBERS, Iain, **Göç, Kültür, Kimlik**, çev. İsmail Türkmen, Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 44

⁶³ <https://epicmigrations.com/goc-ve-edebiyat-2/>

⁶⁴ ÇAVUŞ, Burak, **ibid.**, s. 202

yıllardır Almanya’da yaşayan göçmenlerin yabancılaşmasına ve kimlik sorunlarına işaret etmektedir. Ören, Almanya’ya işçi göçü sürecini tarihsel, sosyal, ekonomik ve kültürel yönlerden ortaya koymaktadır.⁶⁵

Çoğunlukla Lübnan, Fas, Cezayir gibi daha çok iç savaşların yaşandığı ülkelerden göç alan Fransa’da; göçmen edebiyatı daha çok bireysel kimlik, aidiyet, ırkçılık ve öteki sorunsalına odaklanmaktadır. Örneğin, Lübnan’dan göç eden Amin Maalouf kültürel kimlik konusunu irdeler. İspanyol Yahudi’si Jacques Derrida vatandaşlık ve ırkçılık kavramlarını işler. Todorov ise insanı ve ötekiyi anlamlandırmaya çalışır.

Göçmen edebiyatının konusu dışında dilinin de farklılaştığı görülmektedir. Göçmen edebiyatında kültürel kimliğin tanımlayıcısı ve aktarım aracı olan edebiyatın dili ve kimliği sorunsalı mevcuttur. Örneğin, Ermeni kökenli Amerikalı yazar William Saroyan (1908-81), göçmenin aidiyet sorunsalını ve kültürel kimlik çatışmalarını İngilizce olarak aktarmayı tercih eder. Amerika Birleşik Devletleri’nde Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Fresno’da Ermeni kültürel kimliğine sahip çıkarak yaşam biçimini şekillendirir. Ancak yine de eserlerini İngilizce kaleme alır. William Saroyan’ı birçok Ermeni yazardan ayıran en önemli özellik ise Anadolu Ermenilerinin başka ülkelere göçünü Türklerin üzerine yıkmaya çalışmamasıdır.⁶⁶ Saroyan *Ödlekler Cesurdur* (1934) eserinde Fresno’da yaşayan Ermeni halkının yaşamını ve Amerika’da yabancı olmak temasını işler. Fransa’da ise Amin Maalouf, Tzvetan Todorov, Charles Aznavour, Andrei Makin , Henri Troyat eserlerini yazarken Fransızca kullanmayı seçer. Yazarların dil tercihleri ile ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Fransa’da yaşayan Nedim G rsel Türkçe, Ermeni asıllı Rus göçmen Nina Berberova Amerika’da Rusça yazar. İrlandalı

⁶⁵ Ibid., s. 202

⁶⁶ <https://www.femtrak.com/goc-edebiyati-baglaminda-william-saroyanin-yapitlari/>

Samuel Becket (1906-89) eserlerini hem anadilinde (İngilizce) hem de Fransızca yazmıştır. Bu konuda en çok bilinen eseri *En attendant Godot* (*Godot'yu Beklerken*-Fransızca, 1952) olan Beckett aynı eserini 1954 yılında *Waiting for Godot* adıyla İngilizceye bizzat çevirmiştir.

Ana dil dışında göç edilen ülkenin dilinin kullanılmasını çok kültürlülüğün getirdiği bir özellik olarak değerlendirmek mümkündür. Dilin, edebiyatın kimliğini ve kültürel kimliği tanımlama da yeterli olup olmayacağı konusu ile ilgili Patrick Charaudeau, “*Dil Söylem ve Kültürel Kimlik*” başlıklı makalesinde dilin kültürel boyutunun kimlik sorununu ikiye katladığını ve bu boyutu tespit edebilmek için dört temel sorunun sorulması gerektiğini belirtir.

“- Bireyin kimliği tam olarak neyi ifade eder?
-Sosyal ve kültürel kimlik nedir ya da ifade ettikleri şey aynı mıdır?
-Bir grubun kültürel kimliğine kim karar verir; gruba dâhil olanlar mı?
-Kültürel kimliği oluşturan nedir, bireyin ortak yaşamındaki davranışları mı yoksa kullandıkları dil mi?”⁶⁷

Charaudeau, Fransa’da konuşulan ama resmî dil olmayan Bask, Katalan, Breton ve Korsika dillerini konuşanların Fransızca konuşurken birden anadillerinde konuşmaya döndüklerinde, başka bir deyişle “dil değiştirdiklerinde kültür de değiştirmiş olurlar mı?”⁶⁸ sorusuyla; dil ve kültür ilişkisinin karmaşıklığını ortaya koyar. Birsen Karaca ise bir yazarı millî bir edebiyata dâhil etmek için yazarın kendisini nereye ait hissettiği, eserlerinin kime hitap ettiği, hangi kültürün unsurlarını barındırdığı gibi çok yönlü bir araştırmanın yapılması gerektiğini düşünür.⁶⁹ Chambers, dili bir iletişim aracı olmaktan

⁶⁷ CHARAUDEAU, Patrick, *ibid.*, p. 342

⁶⁸ *ibid.*, p. 345

⁶⁹ KARACA, Birsen, **Metin Turan’la Edebiyatın Ulusal Kimliğini Tartışırken-II**, Afrodizyas Sanat Dergisi 5(26), Mart-Nisan 2011, s. 41-45

ziyade kendiliklerimizin ve anlamın kurulduğu kültürel bir inşa aracı olarak görür. Ona göre modern metropol kültürüne göç eden birey; kentin dilini yeniden yazar, toplumsal düzen ve kültürel otoriteyi alt üst eder. Göç eden ile göç alan birbirlerini değiştirir ve dönüştürür. Göçte hâkim olanın dili, edebî, kültürel, dinî ve müzik zevkleri konuşulur ama bunlar göçmenin kendi yorumlayışı ve aksanıyla değişime uğrayarak farklı bir biçim kazanır. Chambers’a göre dil belli bir yerden ve biri adına konuşur; belli bir aidiyet ve evindelik duygusu inşa eder.⁷⁰ Bununla birlikte dil, mit ve metaforlar ortak olabilir ancak bunlar ortak bir kimliğe yol açmazlar.⁷¹ Örneğin, İngiltere ve Amerika birbirinden çok az farklılık gösteren neredeyse aynı dili konuşmaktadır. Ancak İngiliz ve Amerikan olarak farklı biçimde tanımlanırlar. Bu farklılık sadece devlet sınırlarının farklılık göstermesinden kaynaklanmaz. Bu farklılık yaşam biçimiyle de ilgilidir. Evrensel bir dil haline gelen İngilizce, bir zamanlar İngiliz sömürgesi olan Hindistan’da ve dünyanın her yerinde konuşulmaktadır. İngilizce konuşan Hintleri ve ikinci dil olarak İngilizce konuşan diğer halkları İngiliz olarak tanımlamayız.

1.2. FRANSA ERMENİLERİ VE EDEBİYAT

Tezimizin bu bölümünde; öncelikle diaspora, Fransa’daki Ermeni diasporası, Ermeniler ile Fransızlar arasındaki ilişkilerin tarihsel kökeni üzerinde duracağız. Elde edeceğimiz bilgiler Fransa’da Ermeni edebiyatının tarihsel gelişimine ilişkin ipuçları sunacak ve edebiyatın gelişim ortamını saptamamıza yardımcı olacaktır. Sonrasında Fransa’ya göç eden yazarların temsil ettiği Ermeni edebiyatının özellikleri üzerinde durulacak, Fransa’daki Ermeni süreli yayınları ve yazarları hakkında bilgiler sunulacaktır.

⁷⁰ CHAMBERS, Iain, *ibid.*, s. 38-39

⁷¹ CHAMBERS, Iain, *ibid.*, s. 43

Sonuç olarak Fransa'daki Ermeni edebiyatının tarihsel gelişim sürecinin günümüzde geldiği nokta tespit edilecektir. Araştırmamızda tarih bilimi ve edebiyat tarihi veri ve yöntemlerinden yararlanılacaktır.

1.2.1. Fransa'daki Ermeni Diasporası

TDK'ya göre diaspora, “herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer ve herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu, kopuntu” olarak tanımlanır.⁷² Diaspora, kelime anlamı itibarıyla anavatanından ayrılışı ifade ettiğine göre; diasporanın oluşumu için sebebi ne olursa olsun bir göçün yaşanmış olması gereklidir. Bu açıdan diaspora göçmenleri de diğer göçmenler gibi varılan ülkeye uyum ihtiyacı hissederler ve genellikle soydaşlarıyla aynı bölgelere yerleşirler. Göçmenler varılan ülkede belli çevrelerde birlikte yaşama ihtiyacıyla kültürel kimliklerini devam ettirmeye çalışırlar. Akabinde anavatan algısı ve kimlik sorunu ortaya çıkar ve diaspora kimliği farklı kültürel pratiklerin oluşmasına neden olur. Bu diaspora kimliğiyle ortaya çıkan anavatan algısı diaspora edebiyatının başlıca konusudur. William Safran'a göre diaspora anavatanla ilgili ortak bir tarih ve bakış açısına sahiptir, anavatanı geri dönme düşüncesi taşır, anavatanla bağların sürdürülmesi ve onun geliştirilmesi için çabalar.⁷³ Safran'ın bu görüşünden yola çıkarsak Ermenistan dışında yaşayan Ermenilerin tam anlamıyla bir diaspora özelliği gösterdiği tespit edilebilir. Kafkasya, İran, Hindistan, Osmanlı, Mısır ve Lübnan'da yaşayan Ermenilerin bağımsız bir devlet teşkilatı oluşturamadıkları görülmektedir. Uzun yıllar Ermeniler varlıklarını Gregoryen, Ortodoks ve Katolik kiliselerinin inanç ve ideallerine bağlı olarak sürdürmüştür. Ticaret, eğitim, siyasi eğilimler ve savaşlar neticesinde Ermeniler; Amerika, Fransa, İngiltere ve İtalya'ya

⁷² <https://sozluk.gov.tr/>

⁷³ SAFRAN, William, **Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return**, University of Toronto Press, A Journal of Transnational Studies, Volume 1, Number 1, Spring, Canada, 1991 p. 83-84

göç etmişlerdir. Dünya'nın farklı ülkelerine yayılmış bu Ermeniler, Ermeni diasporasını oluşturmaktadır. Ermeni diasporası tek bir merkezden kontrol edilemeyecek derecede dağınık, merkezsiz ve bağımsız bir yapıya sahiptir.⁷⁴ Kısacası diaspora Ermenilerinin anavatan algısı belirli bir toprak parçasıyla sınırlı değildir.

Tablo 1.4. Diasporaların Özellikleri⁷⁵

William Safran	Robin Cohen	Gabriel Sheffer
Kendileri veya ataları, belirli bir merkezden iki veya daha fazla (çevre veya yabancı) bölgeye dağılmışlardır.	Kökenlerin bulunduğu anavatanın genellikle travmatik yollarla iki veya daha fazla yabancı bölgeye dağılmışlardır.	Gönüllü ya da zorunlu göçün bir sonucu olarak oluşmuştur.
Anavatanla ilişkin (fiziki konumu, tarihi ve başarılarını da kapsayan) ortak bir hafıza vizyon veya mitosunu korurlar.	Alternatif veya ilave olarak, bir anavatanın iş arayışı içinde, ticaret veya kolonyal arzularla yayılabilirler.	Üyeleri kendilerini aynı etnik ulusal kökenden görür.
Misafir oldukları toplum tarafından tam olarak kabul görmediklerine ve muhtemelen de asla kabul görmeyeceklerine inanırlar ve bu yüzden kendilerini kısmen yabancı ve izole edilmiş hissederler.	Anavatanla ilgili konumunu, tarihini, acılarını ve başarılarını kapsayan kolektif bir hafıza ve mit vardır.	Anavatan dışındaki bir veya daha fazla ülkede ve azınlık olarak yaşayan sosyo-politik oluşumlardır.
Tarihsel ana vatanlarını, kendilerinin gerçek, ideal evi olarak kabul ederler; şartlar uygun olduğunda kendileri veya sonraki nesiller, anavatanına geri dönecektir/dönmelidir.	Gerçek ve hayali ata yurdunun idealize edilmesine ve korunmasına, ihya edilmesine, güvenliğine ve refahına, hatta yaratılmasına yönelik kolektif bir adanmışlık vardır.	Üyeleri hem anavatanla hem de diğer ülkelerdeki soydaşlarıyla temaslarını düzenli veya ara sıra sürdürürler.
Hep birlikte, anavatanın korunması veya yeniden yapılandırılması ve anavatanın güvenliği ve refahı için çalışmaları gerektiğine inanırlar.	Grup içindeki çoğunluğun, anavatanla dolaylı bir ilişki ve aralıklı ziyaretlerle yetinmelerine rağmen anavatanına dönüş sıklığında kolektif bir onay alan artış göze çarpar.	Üyeleri kimliği korumak amacıyla hem diasporanın hem de hem de uluslarının tamamıyla dayanışma içindedir; kültürel, sosyal, ekonomik ve politik alanlarda örgütlenmekle beraber bu alanlarda aktiftirler.

⁷⁴ PANOSSIAN, Razmik, **Anayurtlar- Diasporalar: Çok-Yerelli Bir Ulusal Kimlik İnşa Etmek**, çev. Cansel Mavituna, 21. Yüzyılda Ermeni Kimliğine Eleştirel Yaklaşımlar: Kırılğanlık, Direnç ve Dönüşüm Konferans Tebliğleri Ekim 2016, Hrant Dink Vakfı, İstanbul, 2020, s. 47

⁷⁵ DOLUNAY, Hande, **İngiltere’de Ermeni Diasporası ve Propaganda Faaliyetleri (Garabed Tumayan ve Avetoon Pesak Hacobian Örnekleri)**, Ankara Üniversitesi, Ermeni Dili ve Kültürü Bilim Dalı, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Birsan Karaca, Ankara, 2024, yayınlanmamış doktora tezi, s. 46

Anavatanla bağlarını korumaya devam ederler ve etnik bilinçleri ve dayanışmaları, önemli ölçüde bu ilişki üzerinden tanımlanır.	Ayırt edici özellik hissine, ortak tarih, ortak bir kültürel ve dinsel miras aktarımına ve ortak bir kader inancına dayalı ve uzun süre korunan güçlü bir etnik grup bilincine sahiptirler.	Diğer birçok faaliyetlerinin yanı sıra, diaspora üyeleri diasporalar, ev sahibi devletler, anavatan ve uluslararası aktörler arasındaki kompleks ilişkiyi etkileyecek devlet-ötesi iletişim ağları kurmaktadır.
	Ev sahibi toplumlarla, kabul görmeme ve grubun başına bir başka felaket gelmesi olasılığını akla getiren sorunlu bir ilişki içindedirler.	
	Yurdun işlevini iyice kaybettiği zamanlarda bile, başka yerleşim ülkelerindeki aynı etnik grup üyeleriyle empati ve ortak sorumluluk duygusu geliştirmişlerdir.	
	Çoğulculuğa hoşgörü gösterilen ülkelerde kendine özgü yaratıcı, zenginleştirici bir yaşam olasılığı vardır.	

Diaspora alanındaki çalışmaların öncüleri sayılan William Safran, Robin Cohen ve Gabriel Sheffer'in görüşlerine dayanarak hazırlanan tabloya baktığımızda; üç görüşün de diaspora oluşturan topluluklarda anavatana ilişkin tarihî ve mitsel özelliklere bağlılık ile anavatanın gelişmesine hizmet etme noktasında birleştikleri görülür. William Safran, anavatana geri dönüş fikri dolayısıyla diasporada asimilasyona karşı bir direnç olduğunu ileri sürmektedir. Robin Cohen ise diasporada kabul edilmeme endişesine karşı birlikte hareket etme eğilimi olduğunu belirtir. Ancak Cohen, anavatan sayılan toprak parçası bütünlüğünü kaybetse de anavatan dışında hoşgörülü toplumlarda iyi bir yaşam ortamı sağlanabildiğini ifade eder. Cohen'in bu görüşü diasporadakiler için tek bir anavatan figürünün olmadığını gösterir. Örneğin; *“Moskova’daki Ermeniler, kendilerini diasporada yaşayanlar şeklinde tanımlamazlar. Bunun nedeni, uzunca bir süre SSCB’nin varlığı dolayısıyla, Moskova’da yaşayanların bu ülkenin, yani kendi resmî ülkelerinin*

*başkentinde ikamet etmeleridir.*⁷⁶ Aynı durum Türkiye ve İran Ermenileri için de geçerlidir. *Ermenistan dışında olsalar ve farklı milletlerin içinde yaşasalar da Türkiye ve İran'daki Ermeniler, bulundukları ülkenin yerleşik halklarından biri oldukları için kendilerini diaspora olarak görmezler.*⁷⁷ Çünkü bu Ermenilerde anavatan özlemi görülmez. Günümüzde Ermenistan'ın diasporadaki Ermeniler için anavatan olduğu algısı bulunsa da bu durum diasporadaki Ermenilerin nereden göç ettikleri ve kültürel bağlarını dayandırdıkları yere göre değişkenlik gösterir. Örneğin; Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla bu ülke Ermenilerin anavatanı olarak tanımlanmaya başlamışsa da Ermeni siyasi örgütlerinden kısaca Daşnaktsutyun olarak bilinen Ermeni Devrimci Federasyonu'nun etkin olduğu diasporada söz konusu anavatan tanımı genel olarak kabul görmemiştir.⁷⁸ Ermeni diasporasının anavatan algısında genel olarak günümüz Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını, zaman zaman da Anadolu ile beraber Güney Kafkasya'nın tümünü kapsayan geniş bir bölge vardır.⁷⁹ Tezimiz kapsamında inceleyeceğimiz yazarlardan Henri Troyat ve Şahan Şahnur için de anavatan algısı farklılık gösterir. Henri Troyat için anavatan Rusya iken Şahan Şahnur için anavatan bir ülke değil İstanbul şehridir. Diaspora Ermenileri ortak bir anavatan algısına sahip olmasalar da ortak bir tarihi duygusal bağ yaratarak Ermeni kimliğini sürdürmeye çalışmaktadır. Tüm diasporanın ortak noktası 1915 yılına dair asılsız iddiaların resmî olarak tanınmasıdır.⁸⁰ Yapılan araştırmalar günümüz Ermeni diasporasının bu fikirde ortaklık kurduğunu göstermektedir. Birsen Karaca, bu durumu toplumsal bir bellek yaratma, koruma ve aktarma çabası kapsamında ele alırken toplumsal belleğin sanat ve

⁷⁶ ERYILMAZ, Doğanay, ERASLAN, Hülya, **Edebiyata Yansımalarıyla Ermeni Diasporasının Kültürel Kimliği**, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 29, 2022, s. 573

⁷⁷ **Ibid.**, s. 573

⁷⁸ PANOSSIAN, Razmik, **ibid.**, s. 43-44

⁷⁹ ERYILMAZ, Doğanay, ERASLAN Hülya, **ibid.**, s. 573

⁸⁰ AKGÖNÜL, Samim, **Fransa ve Türkiye Ermeni Cemaati: Propaganda ve Lobcilik**, ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, sayı 5, Bahar, Ankara, 2002, s. 236

edebiyat ürünleri aracılığıyla oluşturulmaya çalışıldığını belirtir.⁸¹

Tezimiz kapsamında Fransa’da yaşayan Ermeni kökenli Henri Troyat’nın edebî ürünleri inceleneceği için öncelikle Ermenilerin Fransızlarla kurdukları ilişkilerin tarihçesi hakkında bilgi vermek ve Fransa’daki Ermeni diasporasının oluşumunu incelemek gerekmektedir.

Anahide Ter Minassian 1992 yılında *Les Dossiers d’Archéologie* (Arkeoloji Dosyaları) dergisinde yayınlanan “Fransa’daki Ermeniler” başlıklı makalesinde; Ermenilerin Fransa’ya bireysel göçünün geçmişini on ikinci yüzyıla kadar dayandırır. Kilikya bölgesinde yaşayan Ermenilerin Haçlı Seferleri sırasında Doğu’daki Frank krallıklarıyla bağlar kurduğunu söyler.⁸² Ter Minassian’ın bahsettiği bağların Doğu Roma İmparatorluğu’na (Bizans) tabi olarak 10. yüzyılda kurulan Kilikya Vassal Ermeni Baronluğuna uzandığı görülmektedir. Kilikya bölgesi olarak anılan yer Anadolu’nun güneybatısında Ceyhan ve Seyhan nehirlerinin yer aldığı Adana, Misis, Karataş, Osmaniye, Kadirli, Tarsus, Mersin, Ayas (Yumurtalık), Anazarba (Ayn-ı Zerbe-Anavarza-Dilekkaya) ve Kozan gibi şehirleri kapsar. Söz konusu bölge 15. yüzyıldan itibaren Çukurova bölgesi olarak anılmaya başlar.⁸³

Doğu Roma İmparatorluğu’nun batı kesimlerinde Rumlar, doğu ve güney kesimlerinde ise Ermeniler ve Rumlar yaşıyordu. İmparatorluk; kendi mezhebinden olmayan Ermeniler ile Süryanilere baskılarda bulunuyor, onları asimile etmeye

⁸¹ KARACA, Birsan, *Sözde Ermeni Soykırımı Projesi, Toplumsal Bellek ve Sinema*, Say Yayınları, İstanbul, 2006, s. 9-10

⁸² TER MINASSIAN, Anahide, *Les Arméniens de France: Les Dossiers d’Archéologie*, no. 177, Decembre 1992, p. 13

⁸³ GÖKHAN, İlyas, *Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler*, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 1, sayı 2, Nevşehir, 2012, s. 71

çalışıyordu. Bu baskılardan dolayı Ermeniler bulundukları bölgelerden göç etmek zorunda kalmışlardı. Kilikya bölgesine ilk göç Bizans İmparatorunun Sasun'da yaşayan 50 Ermeni aileyi bölgeye yerleştirmesiyle oldu.⁸⁴ Bu tarihten itibaren Kilikya Ermenileri Bizans ve Batı Roma İmparatorluğu arasındaki mücadelelerde bazen Bizans bazen Batı Roma İmparatorlukları tarafında yer aldı. Tabi oldukları her imparator Katolik veya Ortodoksluğa geçmeleri için baskı yapıyordu. On birinci yüzyılda Kilikya'da Hetumyanlar ve Rubenyanlar olmak üzere iki Ermeni sülale Bizans'a tabi olarak varlıklarını sürdürüyordu. Bizans İmparatorluğu; Kilikya Vasal Ermeni Baronluğu kurulmadan önce Ermeni kökenli general Küropoletes Fileretos'u (-1086?) Antakya ve Malatya bölgesine başkomutan olarak atar. Fileretos, Malazgirt Savaşı'nda Bizans'ın Büyük Selçuklu Türklerine yenilgisinden yararlanarak Maraş'tan başlayıp Urfa'ya kadar uzanan bölgede bir beylik kurar.⁸⁵ Fileretos, Kogh Vasil gibi Ermeni derebeylerini kendi çıkarları için kullanacağını düşünerek burada yurt edinmelerine izin verir.⁸⁶ Ancak Fileretos tebaası olan Hristiyanlara kötü davranmaktaydı. 1084 yılında Türkiye Selçukluları Sultanı Süleyman Şah, bu yönetimden memnun olmayan Hristiyanların yardımıyla Kilikya bölgesini ele geçirdi. Papa'nın önderliğinde Müslümanlara karşı savaşmak üzere İstanbul'a gelen Haçlı orduları, Türkiye Selçuklularına karşı Bizans İmparatorluğu'nun komutasına girdiler. Bu dönemde Ermeni derebeyi Ruben'in oğlu Konstantin (1095-1099) I. Haçlı Seferi'nde Haçlılara asker yardımında bulunur. I. Haçlı Seferi'nde; Haçlıların içinde Fransa kralı I. Philippe'in küçük kardeşi Vermandois kontu komutan Hugues de bulunmaktadır. Toros Dağlarındaki ve Amanoslar'da bulunan Ermeni derebeyleri Toros dağlarına sığınan Haçlı askerlerine yiyecek temininde ve yol

⁸⁴ AYÇİÇEK, Ayşe, **Kilikya Ermeni Baronluğunun Ortaçağ Anadolu Tarihindeki Yeri Üzerine**, Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi, sayı 1, Bayburt, Mart, 2018, s.64

⁸⁵ İPEK, Ali, **Malazgirt Zaferiyle Kilikya Ermeni Prenslüklerine Açılan Yol**, Yeni Türkiye, sayı 60, Ankara, 2014, s. 279-292

⁸⁶ KAŞGARLI AKTOK, Mehlika, **Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi**, Altıncıoğlu Matbaası, Ankara, 1990, s. 12

rehberliğinde destek olmuşlardır.⁸⁷ Bu, Ermenilerle Fransızların ilk temasıdır. Hizmetlerinden dolayı Ermeni derebeyi Konstantin ve haleflerine Bizans tarafından 1198 yılına kadar taşıyacakları Baron, Markis ve Kontluk rütbesi verilmiştir.⁸⁸

Ermenilerle Fransızların ikinci teması ise on ikinci yüzyılda (1195) gerçekleşir. Konstantin'nin ölümünden sonra torunu II. Toros Bizans tarafından esir tutulduğu İstanbul'dan kaçarak Anabarza'yı (Anavarza) işgal eder. Bizans'ın yardım çağrısı üzerine Haçlıların Fransız kanadının komutanı ve Antakya Prinkepsi Renaud de Chatillon; II. Toros'un Kilikya'daki hakimiyetine son verir.⁸⁹ 12. yüzyılın sonuna doğru Konstantin Ruben'nin soyundan II. Levon Ermenilerin başına geçer. II. Leon döneminde Ermeniler gelişme yaşamışlardır.⁹⁰ II. Levon; sarayını ve teşkilatını batı usullerine göre düzenlemiş, Ermeniceye “Baron” gibi pek çok Fransızca kelimeler girmiştir.⁹¹ Ermeni Rubenyan ailesinin Fransızlarla ilişkileri bu şekilde gerçekleşmiştir.

Birinci Haçlı Seferi sonrasında Fransız soylularından seferin gerçekleştiği bölgelere yerleşenler olduğu için, Ermenilerle Fransızların temaslarının sürdüğü Ermeni kaynaklarında belirtilmektedir. Bu ilişkiler bazen dostluk, bazen de düşmanlık sergilenmesi şeklinde devam etmiştir. Anlaşmazlıkların temelinde Ermenilerin Gregoryen, Fransızların ise Katolik mezhebine bağlı olmaları yatmaktadır. Ancak bu duruma rağmen evlilik yoluyla akrabalık kurdukları da yine Ermeni kaynaklarında belirtilen hususlardandır. Bunun en önemli örneği, 14. yüzyılda Oşin adlı Ermeni yöneticinin Kıbrıs kralının kızı ile evlenmesidir. Üçüncü Haçlı Seferi sırasında İngiltere

⁸⁷ YİNANÇ, Refet, **Selçuklular ve Osmanlıların İlk Dönemlerinde Ermeniler**, Ermeni Olayları Sempozyumu (Van-Bitlis-Muş), Van, 1986, s. 95

⁸⁸ **Ibid.**, s. 95

⁸⁹ AYÇİÇEK, Ayşe, **ibid.**, s.68

⁹⁰ **Ibid.**, s. 70

⁹¹ KOÇAŞ, Sadi, **Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri**, Altınok Matbaası, Ankara, 1967, s. 35

Kralı I. Richard tarafından alınan Kıbrıs adasını Guy de Lusignan (Gi dö Lüzinyan) adlı bir Fransız şövalyesi satın almak ister. I. Richard bu isteği geri çevirmez. Böylece Lusignanlar, Kıbrıs Krallığı'nı yönetmeye başlarlar. “Lusignan” adının Ermenicede “Lüzinyan” olarak okunmasından dolayı Ermeni soyadlarıyla benzerlik oluşturmakta ve bu nedenle; Lusignan ailesinin Ermeni asıllı olduğu algısı oluşmaktadır ancak Lusignan Fransa’da bir bölgedir. Lusignan ailesi kökenlerinin dayandığı bölgenin adını taşır. Oşin’in evlendiği prenses de Lusignan ailesindendir. Oşin’in torunu Guy de Lusignan, III. Konstantin adıyla 1343’te Kilikya Ermenilerinin başına geçmiş, ancak kısa süre sonra yine dinî nedenlerle anlaşmazlık çıkmış ve bir ayaklanma sonrasında görevinden alınmıştır. 1374 yılında Latin piskoposların da etkisiyle Lusignan ailesinden Leo de Lusignan, V. Levon adıyla Kilikya kralı ilan edilse de bu yöneticilik de kısa sürer ve bir yıl sonra Kilikya Memluklerin egemenliği altına girer. Bir süre Kahire’de esir tutulan Leo de Lusignan Avrupalıların müdahalesiyle serbest bırakılarak Avrupa’ya gider, oradaki birçok kraldan destek ister ancak bu çağrılarına olumlu bir cevap alamaz. 1393’te Paris’te ölür ve Fransa’nın Orta Çağ krallarının gömüldüğü yer olan St. Denis Kilisesi’ne gömülür.⁹² Tüm bu veriler bize Fransızlarla Ermenilerin yakınlığının tarihsel boyutunu net bir şekilde göstermektedir.

Kilikya bölgesinde on beşinci yüzyılda Ramazanoğulları Beyliğinin varlığıyla bölge tamamen Türk yurdu haline gelir. On altıncı yüzyılda Yavuz Sultan Selim zamanında bölgedeki hakimiyet Osmanlı Devleti’ne geçer.⁹³

⁹² J. HACİKYAN, Agop, **The Heritage of Armenian Literature, From the sixth to the eighteenth century**, Volume II, Wayne State University Press, Detroit, 2002, p. 196-197

⁹³ Hoca Saadettin Efendi, **Tâcü’t-Tevârih**, çev. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, cilt 4, Ankara, 1992, s. 242

Şekil 1.1. V. Levon'un (Լևոն Ե, 1342-93, Kıbrıs-Paris) Saint-Denis Bazilikasındaki Büstü⁹⁴

Ter Minassian, on yedinci yüzyılın sonuna gelindiğinde Ermeniler ve Fransızlar arasındaki ilişkilerin gelişmiş olduğunu belirtir.⁹⁵ Bu ilişkilerin ticari boyutta olduğu anlaşılmaktadır. Fransa kralı XIV. Louis'nin (1643-1715) hazineden sorumlu devlet adamı Jean Baptiste Colbert (1619-1683) 1669'da Marsilya limanını canlandırmak ve İngiltere ile ticari rekabeti sağlayabilmek için Marsilya limanına imtiyaz tanır. Bu imtiyaz uyarınca ülkenin iç kesimlerine ve sömürge ürünlerine yönelik mallar hariç tüm gümrük vergileri kaldırılır.⁹⁶ Ter Minassian, Marsilya fermanı sonucu Ermenilere ipek ticareti serbestisinin verildiğini ve Ermeni tüccarların Marsilya'ya, Montpellier'ye ve Paris'e yerleştiğini belirtir.⁹⁷ 17. yüzyılda İran ve Akdeniz ipek ticaretini elinde bulunduran Ermeni tüccarlar, zaman zaman Avrupa uluslarının ticaret temsilcileriyle yoğun bir ticari temas içindeydi. Örneğin Venedik'ten Marsilya'ya giden ve 1629'da şehrin önde gelen ipek ithalatçılarından Yeni Culfalı bir tüccar, XIV. Louis'den (1638-1715) Marsilya'da

⁹⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Leo_V_of_Armenia

⁹⁵ TER MINASSIAN, Anahide, *ibid.*, p. 13

⁹⁶ BONNET, Christian, **La question de la franchise du port de Marseille sous le Consulat et l'Empire**, *Annales du Midi: revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale*, tome 96, no. 168, 1984, p. 437 (https://www.persee.fr/doc/anami_0003-4398_1984_num_96_168_2063)

⁹⁷ TER MINASSIAN, Anahide, *ibid.*, p. 13

Ermeni ve Pers tüccarlar için ticaret aracılık tekelinin kurulması üzerine bir izin alır.⁹⁸ Aynı dönemde Osmanlı Devleti-Fransa ilişkilerine baktığımızda, Osmanlı Devleti'nin Fransızlara ticari alanda ayrıcalıklar tanımaya başladığı görülmektedir. Ticari alanda tanınan bu kapitülasyonların sonrasında 1673 yılında dinî alanda Fransızların Osmanlı'nın doğusundaki Katoliklerin koruyucusu olduğu kabul edilmiştir. 1740 yılında bu ayrıcalık anlaşmasının padişahın yaşamı boyunca olacağı maddesinin sözleşmeden çıkarılmasıyla sürekli hale getirilmiştir.⁹⁹ Fransa bununla yetinmemiş Osmanlı Devleti üzerindeki tüm Katoliklerin himayesini talep etmiştir. O günden Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar Fransa, Osmanlı üzerindeki yayılmacı siyasetini Katolik Ermenilerini kullanarak hayata geçirmeye çalışmıştır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığının bünyesinde Osmanlı-Fransız ilişkilerine dair 1879-1918 tarihlerini kapsayan 75 belge mevcuttur. Bu belgeler Fransa'nın Osmanlı üzerindeki eylemlerini ve Fransa'ya göç eden Ermenilerin basın yoluyla Osmanlı Devleti hakkında yurt dışında propaganda faaliyetleri yürüttüğünü, Osmanlı Devleti içindeki Katolik Ermeni Cemaatini temsil eden dinî kurumların da bu faaliyetlere destek olduğunu göstermektedir.¹⁰⁰

Ermeniler ve Fransızların arasındaki bağlar sadece Osmanlı Ermenileri ile sınırlı değildir. Safevi Devleti altında yaşayan İran Ermenileri Şah Abbas zamanında Kafkaslar ve Azerbaycan bölgelerinde Osmanlılara karşı yürüttüğü askerî seferlerde Aras Nehri kıyısındaki Culfa, Nahcivan ve Revan'daki Ermenileri esir alarak aileleriyle birlikte toplu hâlde İsfahan'a göç ettirmiştir.¹⁰¹ Ermeniler İsfahan'da yerleştikleri bölgeyi Yeni Culfa

⁹⁸ GALJANYAN, Tamara, **Armenien Trade Networks** (https://www.ieg-ego.eu/en/threads/european-networks/economic-networks/tamara-ganjalyan-armenian-trade-networks#section_2)

⁹⁹ BOZKURT, Abdurrahman, **Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Katolikleri Himaye Hakkı ve Bunun Sona Ermesi**, Tarih Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, sayı 52, İstanbul, Mayıs 2010, s. 129

¹⁰⁰ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **Osmanlı Belgelerine Göre Ermeni-Fransız İlişkileri I (1879-1918)**, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 58, Ankara, 2002, s. 2-7

¹⁰¹ SARIÇİÇEK, Sertaç, **İran Ermenileri: Toplumsal Örgütlenme, Hukuki Konum ve Siyasi Faaliyetler**, İRAM Yayınları, Ankara, Nisan 2020, s. 6

olarak adlandırmışlardır. Şah Abbas İran'ın ipek ticaret tekeli İsfahanlı Ermeni tüccarlara vermiştir. Ancak Şah Abbas sonrası Şii ulemalar Ermeni tüccarların mallarına el koymuş ticaret yapmalarını yasaklamıştır. Bunun üzerine İsfahanlı Ermeniler gördükleri baskıdan dolayı Avrupa'ya ve Hindistan'a göç etmişlerdir.¹⁰²

Yirminci yüzyılda I. Dünya Savaşı sonrasında Fransa'ya, Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu'ndan Ermeni göçünün arttığı gözlemlenmektedir. Ermeni diasporası bu artışı Ermeni iddialarını destekleyecek şekilde I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nce alınan Sevk ve İskân Kanunu ile özleştirmeye çalışsa da 1917 Ekim Devrimi sonrası Kafkasya'dan Fransa'ya yoğun bir Ermeni ve Rus göçü olduğu göz ardı edilmektedir. Fransa'daki Ermeni nüfusu 1950'li yıllardan sonra hızlı bir artış göstermiştir. Fransa'ya 1950'li yılların başında Filistin'den, 1975'te Lübnan iç savaşından ve 1979 yılında yaşanan İran İslam Devrimi'nden sonra yoğun bir Ermeni göçü yaşanmıştır. 1945'ten sonra Stalin'in Sovyet yönetimi Ermeni diasporasına Sovyet Ermenistanı'na dönüş çağrı yapmıştır. Böylece bin kadar Fransız Ermenisi Sovyet Ermenistanı'na yerleşse de bu uzun ömürlü olmamış, bu kişilerin birçoğu Fransa'ya geri dönmüştür.¹⁰³

1.2.2. Fransa'da Ermeni Edebiyatı

Fransa'da Ermeni matbaacılığı ve yayınları hakkındaki tarihsel bilgiler Fransa'daki Ermeni edebiyatının gelişimini anlamamıza yardım edecektir. Fransa'da Ermeni matbaacılığı ve Ermeniliğe olan ilgi on yedinci yüzyıla dayanmaktadır. Fransa'da Ermeni dili üzerine ilk yazılı çalışma *Ermenice-Latince Sözlük*'tür. 1633 tarihinde

¹⁰² Ibid., s. 7

¹⁰³ KASIM, Kamer, LAÇİNER, Sedat, **The Armenian Diaspora in France, the United Kingdom, Germany and Australia**, Ankara University Printing House, London and Ankara, 2003, p.6

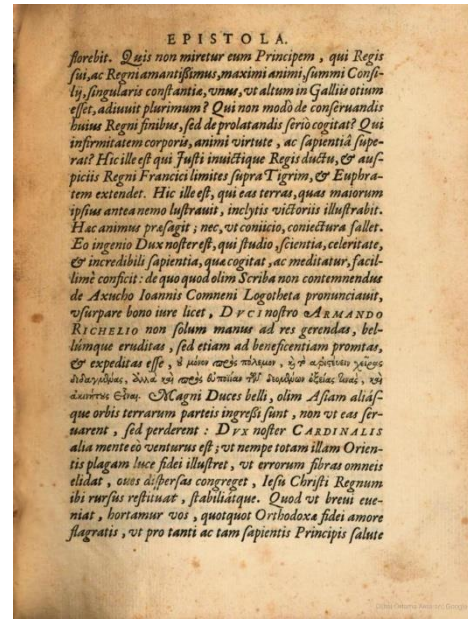
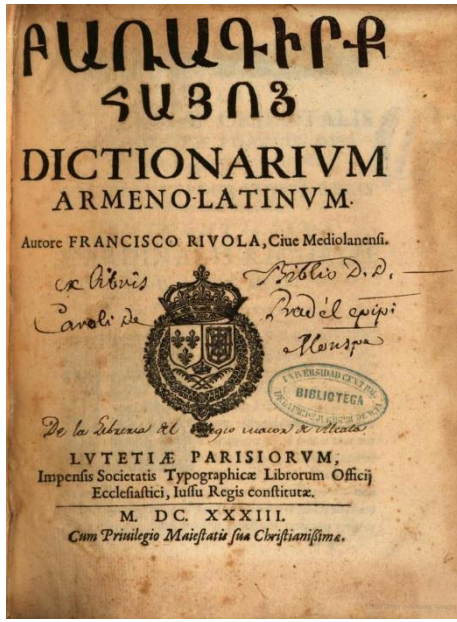
Francisso Rivola (Milano, 1570?-1655?) tarafından yazılan ve Kardinal Richelieu (1585-1642) tarafından düzenlenen sözlüğün Yeni Culfalı ve Hindistanlı Ermenilerle ticari ilişkilerde iletişim sağlamak için hazırlandığı bilinmektedir.¹⁰⁴ Bu sözlüğün Latince “Epistola” olarak adlandırılan ön söz mahiyetindeki bölümünün birinci ve üçüncü sayfaları on yedinci yüzyılda Fransızların Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki istilacı hedeflerini de gözler önüne sermektedir. Rivola, Kardinal Richelieu’yü Ortodoksların ve Heterodoksların tüm kiliselerinin hamisi olarak sunar. İkinci sayfada Katolik, Apostolik ve Roma Ortodoks inançlarının birleştirilmesi konusunda söylemlerde bulunur. Üçüncü sayfada Osmanlı Devleti’ne ilişkin planları karşımıza çıkmaktadır: “*Hic ille est qui sulti invictique Regis ductu, et auspiciis Regni Francici limites supra Tigrim et Euphratem exendet. Hic ille est, qui eas terras, quos maiorum ipsius antea nemo lustravit, inclytis victoriis illustrabit.*” (Yenilmez Kralın önderliğinde Frenk krallığının sınırlarını Dicle ve Fırat’ın ötesine genişletecek olan odur. Atalarından daha önce kimsenin fethetmediği şanlı toprakları fethedecek olan odur.)¹⁰⁵

J. Mathorez, Richelieu’nün Fransa’daki ticareti artırmak amacıyla Ermenileri Fransa’ya yerleştirme projesini tasarladığı ve bu vesileyle Paris’te masrafları kendisine ait olmak üzere bazı Ermenice eserler bastırıldığına ilişkin bir hukukçunun görüşünün olduğunu söyler. Ancak kendisi de bunun tutarlı olmadığını belirtir. Calvinist misyonerlerin faaliyetlerine karşı, Doğu ülkelerinde Fransız nüfuzunu artırmak ve Doğu’daki eserlerin baskısında hatalar olabileceğinden kendi bastıkları kaynaklara başvurulması için bu sözlüğün hazırlandığını söyler.¹⁰⁶

¹⁰⁴ ŞAHBAZYAN, Laurent Le Guyader, **Les Arméniens en France**, Riga, Paris, 2021, p. 38

¹⁰⁵ RIVOLA, Francisco, **Dictionarium Armeno-Latinum**, Paris, 1633, p. 5
(https://books.google.com.tr/books?id=GISlj8AOaiAC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)

¹⁰⁶ MARTHOREZ, J., **Les Arméniens en France du XIIeme au XVIIeme eme Siècle**, Revue Historique, tome 128, Presses Universitaires de France, 1918, p. 6

Şekil 1.2. 1633 yılında yayımlanan Ermenice-Latince Sözlük ve Latince Epistola (Mektup) olarak adlandırılan ön sözünün 2'nci sayfası

Colbert'in desteğiyle 1669'da Marsilya'da, "Imprimerie de Saint-Etchmiadzine et de Saint-Serge le guerrier" (Aziz Etçmiadzin ve Aziz Savaşçı Serge Matbaası) adlı Ermeni matbaası kurulmuştur ve 1673-1684 yılları arasında bu matbaada sadece 12 eser basılmıştır.¹⁰⁷ Ermeni matbaacılığı ise Osmanlı Devleti'nde 1567 yılında başlar 1562'de Apkar Tıbir Tokhadetsi (Tokatlı), Venedik'te Mıkhıristlerden matbaacılık sanatını öğrenir. 1567'de İstanbul'a dönen Apkar Tıbir Surp Nigoğayos Kilisesi'nde Osmanlı Devleti'ndeki ilk Ermeni matbaasını kurar.¹⁰⁸

Anahide Ter Minassian, 1830'lu yıllarda Fransa'nın; Rus, Osmanlı ve İran tebaası Ermeni seçkinlerinin eğitiminde önemli bir merkez olduğunu ifade eder. Ter Minassian Fransa'da Ermenice kürsüsünün, I. Napoléon'un Ermeni veya Gürcü kökenli memlûkü¹⁰⁹

¹⁰⁷ ŞAHBAZYAN, Laurent Le Guyader, *ibid.*, p. 10

¹⁰⁸ YARMAN, Arsen, *Ermeni Yazılı Kültürü, Harf, Elyazması, Matbaa ve Salnâmeler Tarihine Kısa Bir Bakış*, Türkiye Ermenileri Patrikliği, İstanbul, 2012, s. 163-168

¹⁰⁹ İmparatorluk Muhafızları Memlûkleri (Fransızca: Mameluks de la Garde impériale): 1801'den 1815'e kadar Napolyon'un İmparatorluk Muhafızları'nda görev yapan Mısır kökenli hafif bir süvari birimiydi. Paralı ve atlı köle asker denilebilir. https://en.wikipedia.org/wiki/Mamelukes_of_the_Imperial_Guard

Rustan'ın (Doğ. 1780-Gürcistan) etkisiyle Doğu Dilleri Okulu bünyesinde 1810 yılında kurulduğunu söyler.¹¹⁰ Ayrıca Frédéric Macler, 1830'lu yıllarda Fransa'da yaşayan Ermeni tüccarların Paris'te Samuel Moorat Koleji'ni kurduklarını belirtir. Aslında bu kolej Osmanlı Büyükelçiliği himayesinde Ermeni cemaatince kurulan Muradyan Koleji'dir. Macler, Ermeni öğrencilerin genellikle Paris, Nancy, Montpellier, Aix ve Lyon'daki Fransız üniversitelerine gittiklerini ve kız öğrencilerin ise Sèvres ve Versailles'da eğitim gördüklerini belirtir.¹¹¹ Anahide Ter Minassian, bu Ermeni öğrencilerin Paris'te 1848 yılı Sanayi Devrimi ayaklanmalarından biri olan Şubat Devrimi'ne¹¹² katıldıklarını ve Fransız yazarlardan Lamartine, Victor Hugo, Michelet, Louis Blanc ve Eugène Sue'den etkilendiklerini aktarır.¹¹³ Osmanlı Devleti'nde modernleşme hareketleri kapsamında Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) Fransa'ya burslu olarak öğrenci gönderilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Fransa'ya gönderilen 244 öğrencinin 73'ü Ermeni, Rum ve Bulgar asıllıdır.¹¹⁴ Nadia ve Gérard Antonin; tıp, mimarlık ve ziraat eğitimi alan bu öğrencilerin İstanbul'a döndüklerinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni cemaatinin kurumlarını modernize ettiklerini ileri sürer. Onların bakış açısıyla Ermeniler ve Fransızlar arasındaki kültürel bağlar bu şekilde gelişmiştir.¹¹⁵ Ancak Osmanlı tarihine bakıldığında Fransa'ya öğrenim amacıyla giden bu öğrencilerin milliyetçilik duygularıyla Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalara öncülük ettikleri görülmektedir.

¹¹⁰ TER MINASSIAN, Anahide, *ibid.*, p. 133

¹¹¹ MACLER, Frédéric, *La France et l'Arménie à travers l'Histoire*, Imprimerie H. Turabian, Paris, 1917, p. 22-24

¹¹² https://sosyolojivefelsefe.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/10/003_1848_avrupa_devrimleri-fransa.pdf

¹¹³ https://avenir-langue-francaise.org/wp-content/uploads/2021/08/Liens-linguistiques-culturels_France-Armenie.pdf

¹¹⁴ <https://sbd.aku.edu.tr/V2/bcakmak.pdf>

¹¹⁵ https://avenir-langue-francaise.org/wp-content/uploads/2021/08/Liens-linguistiques-culturels_France-Armenie.pdf

Edebiyat alanındaki gelişmelere dönecek olursak Ermenice kürsüsünün etkisiyle Fransa’da Ermeniliğe ilgi uyanmış, birçok Fransız yazar Ermeniler üzerine çeşitli kitaplar yazmıştır. Bu dönemde, Eduard Dulaurier’nin 5. yüzyıl Ermeni tarihçisi Movses Horenatsi’nin hayatını konu eden *Horenli Musa (Moïse de Khoren, 1841)* eserinin Fransızca’ya çevirisi ve *Yeznig* (1852) adlı çeviri öne çıkmaktadır.¹¹⁶ Bununla birlikte 18. yüzyılda, Fransız yazarlarında dolaylı da olsa Ermeni figürüne ilginin olduğu görülmektedir. Örneğin Voltaire (1694-1778) *Zadig* (1747) adlı eserinde Ermenilerle özleştirilen Frig şapkası motifini kullanır. 1789 Fransız Devrimi’ne ilham olan Voltaire, Frig şapkasının özgürlük simgesi olarak devrimde kullanılmasına etki etmiştir. Bu Frig şapkası Fransa’da devrimden önce işçi sınıfının geleneksel giysisi olarak kullanılmaktaydı.¹¹⁷ Ermenilerin kökenine ilişkin teorilerden biri de Ermenilerin atalarının Friglere kadar uzandığı yönündedir. Ünlü tarihçi Herodot’tan yapılan yanlış çeviri sonucu Ermenilerin Friglerin bir kolu olduğu zannedilir. Pasajda geçen kolon ifadesi aslında sömürge anlamındadır.

“Phrygialıların donanımları Paphlagonialılarınkine çok benziyordu, ama küçük değişiklikleri vardı. Makedonyalıları göre Phrygialılar, Avrupa’da oturdukları zaman Bryh adını taşıyorlardı ve onların komşularıydılar, Asya’ya geçtikten sonra yurtları ile birlikte adları da değişmiştir. Phrygia kolonları olan Ermeniler, Phrygialılar gibi giyiniyorlardı. Bunlar da Phrygialılar gibi, Darius’un kızlarından biriyle evlenmiş olan Artokhmes’in buyruğu altındaydılar.”¹¹⁸

Voltaire’in adı geçen eserinin kahramanı Zadig eserde bilim, ahlak ve adaleti temsil etmekte ve mutluluğu aramaktadır. Rum, Keldani, Mısırlı ve daha birçok kültürün bir arada yaşadığı Babil coğrafyasında geçen eserde Zadig sevgilisi Astarte ile evlenip Babil kralı olacaktır. Ancak Astarte için yapılan düelloyu kazanmasına rağmen rakibi Otame Zadig’in zırhını değiştirerek onu oyuna getirir. Kötü yazgısından kurtulmak için

¹¹⁶ MACLER, Frédéric, *Autour de l’ Arménie*, Imprimerie F. Gaultier, A. Thebert, Paris, 1917, p. 14

¹¹⁷ BERK, Fatih Mehmet, *Özgürlüğün Sembolü Frig Şapkası*, Folklor/Edebiyat, cilt 29, sayı 113, Ankara, 2023, s. 57

¹¹⁸ HERODOTOS, *Herodot Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 73

Zadig Otame'den ona kalan yeşil zırhı satar ve yerine yünden uzun bir başlık alır.¹¹⁹ Söz konusu başlık Frig şapkası ile özleştirilir. Frig şapkası Grek ve Roma sanatında Anadolu ve doğulu figürünü tasvir etmek için kullanılır.¹²⁰ Ancak Ermenilerin Friglerden geldiğine ilişkin teori, 2024 yılının Kasım ayında yayınlanan ve Ermenilerin genetik atlasını çıkarmaya çalışan araştırmada çürütülmüş, Ermenilerin Friglerle dilsel bir bağının olmadığı kanıtlanmıştır. Ayrıca bu rapor Frig-Ermeni teorisinin, Ermenilerin Pers ordusunun bir parçası olduklarında Frig tarzında silahlanmış olmalarından türetildiğini ortaya koymaktadır.¹²¹

18. yüzyılda Ermenilere yakınlığı ile anılan Fransız yazarlardan bir diğeri ise Jean Jacques Rousseau'dur (1717-78). Rousseau'nun Ermeni terzilerin diktiği Ermeni giyim tarzına uygun kıyafetler tercih etmesi, kendisinin Ermeni Papaz olarak adlandırılmasına yol açmıştır. Rousseau, *Émile* (1762) adlı eserine gelen tepkiler nedeniyle Paris'ten ayrılarak o dönemde Prusya Kralı'nın toprağı sayılan Moitiers'de Milord Maréchal adında bir rahibin yanında yaşamaya başlar. Rousseau hastalığı sebebiyle uzun pantolon kullanmayı tercih etmektedir. Bu papazın Ermeni bir terzisi vardır ve Rousseau'ya Ermeni tarzı gardırop oluştururlar. Hasta olan Rousseau Ermeni kıyafetleri içinde kendini rahat hisseder. Ermeni kıyafeti içinde Rousseau'yu gören Maréchal, ona *Salameleki* (Selamun Aleyküm) der. Maréchal, Rousseau'yu farklı görmez çünkü evinde bir Türk, bir siyahi ve bir Kalmuk çalışmaktadır. Ancak Rousseau bu kıyafetlerle katedrale gittiğinde büyük tepki çeker.¹²² Chaké Matossian; Rousseau'nun hastalık sebebiyle

¹¹⁹ VOLTAIRE, **Zadig-Safdil**, çev. Bekir Karaoğlu, Cumhuriyet Dünya Klasikleri Dizisi 44, Çağdaş Matbaacılık, İstanbul, 1999, s. 81

¹²⁰ BERK, Fatih Mehmet, **ibid.**, s. 54

¹²¹ HOVHANNİSYAN, Anahit, et al., **Demographic history and genetic variation of the Armenian population**, The American Journal of Human Genetics 112, 2024, p. 11–27
<https://doi.org/10.1016/j.ajhg.2024.10.022>

¹²² MATOSSIAN, Chaké, **Rousseau L'Arménien ou L'homme dans toute la vérité de sa nature**, La Revue Generale, no 05/06, Paris, Mai-Juin, 2015, p.49

giydiği kıyafet ve Ermeniler arasında; benlik arayışı, toplumların kökeni, Ermenilerin Hristiyanlığın en saf halini temsil ettiği gibi çeşitli öğeyle bağlar kurmaktadır. Rousseau, Ermeni kıyafetiyle dikkatleri üzerine çekmeyi başarmış, bu kıyafet onun tanınırlığını artırmasına yardımcı olmuştur. Sadece 1767'ye kadar Ermeni kıyafetini giyen Rousseau, daha sonra çok dikkat çektiği için bu kıyafetten vazgeçer.

Aynı dönemde Ermenilerle ilgili bilgiler içeren ve Papa Nicolas Frizon'un Türkiye'den Çin'e yaptığı yolculuk sırasında misyoner Jacques Villotte'un yaptığı gözlemlere dayanan “*Voyages d'un missionnaire de la Compagnie de Jesus, en Turquie, en Perse, en Armenie, en Arabie & en Barbarie*” (*İsa Cemiyetinin Bir Misyonerinin Türkiye, İran, Ermenistan, Arabistan ve Berberi'deki Yolculukları-1730*) adlı seyahatname de bulunmaktadır.

19. yüzyılda Siamanto (1878-1915), Vahan Tékéyan (1878-1945), Daniel Varujan (1884-1915), Levon Paşalyan (1868-1943), Zabel Yessayan (1878-1943), hiciv yazarı Yervand Odyan (1869-1926) gibi göçmen yazarları Fransa'da Ermeni edebiyatını temsil etmektedir. Ancak bu yazarların edebiyatı siyasi angajman üzerine odaklanmaktadır. Osmanlı Devleti'ne karşı güveni sarsan, hatta ayaklanmaya yönelten yazılar yazdıkları görölmektedir. Bunlar arasında, 1885 yılında Van'da Armenakan Partisi'nin kurucusu olan ve Osmanlı yönetiminin emriyle sürgüne gönderilen Mıgırdiç Portugalyan'ın (1848-1921) Marsilya'da çıkardığı, haftalık olduğu belirtilen ancak düzensiz yayınlanan *Armenia* dergisi de bulunmaktadır.¹²³ Bununla birlikte 1895'te İstanbul'dan Paris'e

¹²³ CHAHINIAN, Talar, PRÉVOST, Stéphanie, **Le transnational à la une: regards sur la presse arménienne de France, La presse de langue arménienne en France et la création d'un espace transnational**, Revue Arménienne des Questions Contemporaines, no. 15, Paris, 2023, p.10
<https://journals.openedition.org/eac/3108>

taşınan Arşag Çobanian'ın (1872-1954)¹²⁴ kurduğu, siyasi yazılarla öne çıkan *Anahid* dergisinin de yayın yaptığı bilinmektedir.¹²⁵

Sürelî yayınlar, Ermeni edebiyatının doğmasında ve gelişmesinde asıl araç olmuştur, çünkü kitap basmanın, tanıtmanın ve pazarlama endüstrisinin yokluğunda kamuoyuna ulaşmak, tanınmak ve dikkat çekmek için yazarlar çoğunlukla basını kullanmışlardır. Hayatının bir döneminde veya çoğunda gazete çıkarmamış yahut da bir gazetede yer almamış Ermeni bir yazar bulmak zordur. Bu gelenek diasporaya da taşınmıştır.¹²⁶ Şahbazyan, 1855'ten 1918'e kadar Fransa'da "*Armenia*" ve "*Pro Armenia*" gibi otuz bir adet Ermenice sürelî yayının bulunduğunu ifade eder.¹²⁷ 1900 yılında Pierre Quillard (1864-1912) tarafından kurulan "*Pro Armenia*" gazetesinin yayın kurulunda Georges Clémenceau (1841-1929), Anatole France (1844-1924), Jean Jaurès (1859-1914) ve Francis de Pressensé (1853-1914) gibi Fransız aydınlarının yer aldığını belirtir.¹²⁸ Ancak Zakarya Mildanoğlu'nun (d.1950- Kayseri) "*Ermenice Sürelî Yayınlar 1794-2000*" adlı eseri incelendiğinde bu sürelî yayınların büyük çoğunluğunun Osmanlı Devleti'ne karşı propaganda aracı olarak kullanılan siyasi içerikli dergiler olduğu anlaşılmaktadır. Macler, Nicolas Balian ve Nahabed Roussinian'ın 1863 Anayasasının ilk satırlarını Paris'teki öğrenimleri sırasında biçimlendirdiklerini belirtir. Bu anayasa II. Abdülhamit'ten Osmanlı Ermenilerine Meclisi Mebusan'da temsil hakkı talep ediyordu.¹²⁹ Beledian, Marsilya'da büyük bir Ermeni topluluğunun bulunmasına karşın Ermeni edebiyatının matbaalar, gazeteler ve dergiler aracılığıyla Paris'te geliştiğini ifade

¹²⁴ Fransa'da Osmanlı Devleti'ne karşı propaganda faaliyetleri yürütmüştür.

¹²⁵ BELEDIAN, Krikor, *D'un exil à l'autre, les lieux disloqués Littérature arménienne en France*, Hommes et migrations, no. 1288|2010, mis en ligne le 29 mai 2013, consulté le 01 octobre 2016, p. 139

¹²⁶ OSHAGAN, Vahe, *Ermeni Diaspora Edebiyatı*, çev. Suat Boran, Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi, ISSN 2148-3442, İstanbul, sayı: 2018/9: (109), s. 109

¹²⁷ ŞAHBAZYAN, Laurent Le Guyader, *ibid.*, p. 12

¹²⁸ *ibid.*, p. 47

¹²⁹ ARMAĞAN, Mustafa, *Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı*, Ufuk Kitap, İstanbul, 2007, s. 134

eder.¹³⁰ Ermeni edebiyatı, *Abaka (Ապագայ-Gelecek, 1921-1936)*, *Haratch (Հարած-İleri, 1925-2009)*, *Nor Yerguir (Նոր Էրզրդի-Յeni Ülke, 1926-1937)*, *Erivan (Երևան, 1925-1930)*, *Arakadz (Արաքս)*, *Tsolk (Յոկ-Յանսիմա)* gibi siyasi partilerin finanse ettiği yayın organlarında gelişim göstermiştir. Beledian, Ermeni literatüründe ilk edebî inceleme olan *Nor Havadk*'ın (*Նոր Հայկունի-Յeni İnanç*) 1924 yılında Marsilya'da Zareh Vorpunı (1902-80) ve Bedros Zaroyan (1903-86) tarafından yayınlandığını belirtir.¹³¹

Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nden ve Kafkasya'dan Ermeni göçüyle birlikte Fransa'da süreli yayınlar aracılığıyla sürdürülen Ermeni edebiyatı farklı bir boyuta taşınır. Krikor Beledian, yirminci yüzyılda Fransa'ya göç edenler arasında Levon Şant (1869-1951), sembolist şairler Vahan Tatoul, Vahan Malézian (1871-1967) ve Méroujian Barsamian (1883-1944), roman yazarı Dikran Gamsaragan (1866-1941), romancı ve eleştirmen Hagop Ochagan (1883-1948), şair Vahan Tékéyan (1878-1945), şair ve nesir yazarı Kostan Zarian'ın (1885-1969) yer aldığını belirtir. Beledian, bu yazarların Fransa'da edebiyat dergileriyle iş birliği yaptıklarını, kırsal kesimde ve Paris bölgesinde fabrikalarda çalıştıklarını, bazılarının Sorbonne Üniversitesi'nin derslerine misafir olarak katıldığını, o dönemde Fransa'da yayınlanan her şeyi okuduklarını, Saint-Michel Bulvarı, Saint Germain ve Montparnasse yakınlarındaki kafelere sık sık gittiklerini, pratik olarak kendi kendilerini yetiştirdiklerini vurgular.¹³²

Anouch Kunth, Kafkasya ve Osmanlı'dan Fransa'ya gelen ilk Ermeni göçmenlerin okur yazarlardan, sanatçılardan, büyük tüccarlardan, şehirlilerden ve genellikle Ruslaştırılmış seçkinlerden oluştuğunu söyler.¹³³ İsviçreli ya da Alman bir

¹³⁰ BELEDIAN, Krikor, *ibid.*, p. 139

¹³¹ *ibid.*, p. 140

¹³² *ibid.*, p. 139

¹³³ KUNTH, Anouche, *La diaspora arménienne*, Études, no. 4063, Paris, Mars, 2007, p.321

mürebbiye tarafından yetiştirilen birçok Rusya Ermeni'si Batı burjuvazisinin yaşam tarzına zaten hâkimdir. Rusya Ermenileri İstanbul, İzmir veya Kahire'nin kalburüstü aileleri gibi Avrupa başkentlerine zaten aşinadır.¹³⁴ Kunth, 1917-1921 sonrası Kafkasya'dan göç ederek Paris'in batısına yerleşen Georges Pitoëff (1884-1939) ve Lev Tarassov (Henri Troyat) gibi bazı Kafkasya kökenli Ermeni yazarların Beyaz Ruslarla karıştırıldığını yazar.¹³⁵ Kunth, Kafkasya'dan göç eden Ermeni asıllı göçmenlerin Ermenice yerine Rusça konuştuklarını ve kademeli olarak Fransızcaya yönelerek entegre olduklarını belirtir. Bununla birlikte, ilk kuşak göçmen olan ebeveynlerin çocuklarına genellikle Rus dilini aktardıklarını ve Rusçayı ülkelerinin dili olarak kabul ettiklerini söyler. Osmanlı Ermenilerinin ise millî kimliklerini koruma iç güdüsü ile Ermenice konuştuklarını ifade eder.¹³⁶ Macler, on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni edebiyatının Kafkasya'daki Ermeni edebiyatından çok daha gelişmiş olduğunu vurgular.¹³⁷ Pierre A. Moser, "*Armeniens où est la réalité?*" (*Ermeniler gerçeklik nerede?*) eserinde Ermeni tarihçi Varantian'nın iki Ermeni topluluğu incelendiğinde Osmanlı Ermenilerinin kültür, edebiyat, tarih ve filoloji gibi birçok alanda daha ileri olduğunu belirttiğini ifade eder.¹³⁸

Kevork Bardakjian, göç sonucu üstün ve gelişmiş bir kültürle karşı karşıya gelen Ermeni edebiyatının bu kültür karşısında sönük kalan geleneklerinin geçerliliği ve yaşanabilirliği konusunda ciddi sorularla karşı karşıya kaldığını belirtir. Kültür şokuna uğrayan Ermeni yazarların, Fransız edebiyatı karşısında demode kaldığını ima etmektedir. Bu yüzden yenilenmelerinin şart olduğunu ifade eden Bardakjian, yaratılan

¹³⁴ HOVANESEAN, Martine, **Le lien communautaire: Trois générations d'Arméniens**, Armand Colin, Paris, 1992, p. 72.

¹³⁵ ŞAHBAZYAN, Laurent Le Guyader, **ibid.**, p. 14

¹³⁶ KUNTH, Anouche, **ibid.**, p. 329

¹³⁷ MACLER, Frédéric, **Autour de l' Arménie**, **ibid.**, p. 231

¹³⁸ A. MOSER, Pierre, **Armeniens où est la réalité?**, Librairie-Éditions Maillier, Paris, 1980, p. 20

edebiyatın yeni değerlerin ve yeni bir kimlik tanımının ipuçlarını süren dolambaçlı bir arayış olduğunu söyler.¹³⁹ Ermeni göçmen yazarların nihilist bir edebiyat ürettiklerini, geçmiş reddettiklerini, ilk nesillerin geri çekilmesini, asimilasyonu, yabancılaşmayı ve yıkımı ortaya koyduklarını belirtir. Şahan Şahnur (1903-74), Vazken Şuşanyan (1903-41), Zareh Vorpuni (1902-80), Nigoğos Sarafyan (1902-72), Hraç Zartanyan, Nışan Beşiktaşlıyan (1898-1972), Püzant Topalyan, Paylag Mikaelyan (1904-36), Şavarş Nartuni gibi yazarların da içinde bulunduğu on beş genç yazarın “Menk” (Մենք -Biz) adlı edebiyat topluluğunu kurduğunu ve revizyonist yaklaşımla entelektüel bir reform başlattıklarını ifade eder.¹⁴⁰ Menk topluluğu, ortak bağlar ve meseleler ile üyelerin kişilik farklılıklarını da kabul etmektedir. Farklı siyasi görüşlere sahip yazarları da içinde barındırmaktadır. Bardakjian, bu topluluktaki yazarların bazılarının Sovyet Ermenistanı’na karşı daha ılımlı yaklaşırken; bazılarının komünizme karşı olduğunu belirtmektedir. Birçok ilk nesil göçmen Ermeni yazarın II. Dünya Savaşı’nda Nazi ordularına karşı savaşırken Fransa için can verdiğini yazar. 20. yüzyılda Fransa’da Menk grubunun katkılarıyla gelişen Ermeni edebiyatında, süreli yayınların yanında romanlar da görülmeye başlar. Nitekim şair N. Sarafyan ile birlikte Menk grubunun on yazarı, roman türünde de eserler üretir. Menk üyelerinin Ermeni kimliği üzerine yazdıkları eserlerden bazıları şunlardır: Şahan Şahnur’un *Haralezler’in İhaneti* (*Հարալեզների Ինքնազնությունը*, 1933), Zareh Vorpuni’nin *Deneyim*, (*Փորձը*, 1929), Hraç Zartarian’ın *Hayatımız* (*Մեր Հիշակը*, 1934) ve Luiza Aslanian’ın *Şüphenin Yollarından* (*Հարցախոսքի ուղիներով*, 1936).¹⁴¹ Bu romanların ana karakterleri anavatana dönüşün imkansızlığı içinde Paris’te Fransız ve Ermeni kültürüyle çatışır. Yetimhane, babaların yokluğu gibi yinelenen temaların dışında bu dönemde bireysel başkaldırı, cinsellik gibi

¹³⁹ BARDAKJIAN, Kevork, **Modern Ermeni Edebiyatı**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 279

¹⁴⁰ **Ibid.**, s. 279

¹⁴¹ BELEDIAN, Krikor, **ibid.**, p. 144

konular da Ermeni romanına girer. Şahan Şahnur'un *Şarkısız Ricat*¹⁴² adlı romanının erotik unsurlar içerdiği ve bu sebeple Ermeni çevrelerden çokça eleştiri aldığı bilinmektedir.

Ermeni kaynaklarında, 20. yüzyılın başında Ermeni edebiyatının diasporada hayatta kalmasının dille yakından bağlantılı olduğu ve bu konudaki ilk örneğin ise Fransa'ya göç etmiş Şahan Şahnur'un *Şarkısız Ricat* romanı olduğu belirtilir.¹⁴³ *Şarkısız Ricat* adlı eser, Fransız egemen kültürü karşısında Ermenilerin dillerini ve kültürlerini kaybetme tehlikesini anlatır. Ermeni yazınında dil yüzyıllardır millet olarak hayatta kalmanın en büyük aracı olmasından dolayı inançla özdeşleşmiş, Kilise tarafından kutsallaştırılmış ve nerdeyse millî kimliğin bir sembolü haline getirilmiştir.¹⁴⁴ Fransa'daki göçmen edebiyatının dili de ilk başlarda Ermenicedir. Ermeni göçmen edebiyatı millî yapı ve gelenekleri savunma ve Ermeni yazınının hayatta kalmasını sağlama arzusundan millî ideallere güçlü bir bağlılık çerçevesinde şekillenmiştir. Bu edebiyatın ana temaları asimilasyon tehlikesi, Ermeni ruhu, vatan aşkı, insan, modern medeniyet ve ev sahibi ülkede yaşanan zorluklar üzerine yoğunlaşmaktadır.¹⁴⁵ Göçmen yazar ve şairler idealize edilmiş bir mirasa yakından bağlıdır.¹⁴⁶ Vahe Oshagan, uzaklardaki vatana yönelik sürekli devam eden bağımlılık hissinin ve diasporanın politikleşmesinin, özgün bir göçmen edebiyatının olgunlaşmasını engellediğini belirtir.¹⁴⁷ 20. yüzyılın ilk yıllarında kimliklerini ve dillerini korumaya hevesli Ermeniler zamanla egemen kültüre entegre olup biraz da daha fazla kitleye erişebilmek adına Fransızca eserler de vermeye başlar. Şahan Şahnur, düzyazılarını Ermenice, şiirlerini ise Armen

¹⁴² Bu eser Sessiz Ricat adıyla çevrilerek Aras Yayıncılık tarafından 2016 yılında yayınlanmıştır.

¹⁴³ BASMAJIAN G., HACIKYAN A. J., *La littérature arménienne dans l'histoire*, Liberté Art & Politique, volume 34, no. 1(199), Paris, Février, 1992, p. 93

¹⁴⁴ OSHAGAN, Vahe, *ibid.*, s. 98

¹⁴⁵ *Ibid.*, s. 109

¹⁴⁶ *Ibid.*, s. 98

¹⁴⁷ *Ibid.*, s. 98

Lubin adıyla Fransızca yazar. Püzant Topalyan, bazı şiirlerini Fransızca olarak iki cilt halinde yayınlar. Zareh Vorpuni, roman türünde Ermenice yazarken, kısa öykülerini Fransızca kaleme alır. Krikor Beledian, bu çift dilli edebiyatın bir aşından daha fazlası olduğunu, imkânsız kopuşun simgesi, Fransız ve Ermeni kültürleri arasında kurulan köprü ve bir tür dil diyalogu olduğunu söyler.¹⁴⁸

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra Ermeniler, çok hızlı bir şekilde sivil ve ekonomik olarak Fransa'ya entegre olur, kök salar ve Fransızlaşır.¹⁴⁹ Henri Verneuil, Fransızcanın zenginliğini kendine mal eder ve Aznavour'la birlikte Fransız kültürünün elçisi rolünü üstlenirler. Ermeni edebiyatında, bugünkü Armavir'den göç etmiş Ermeni bir aileden gelen Henri Troyat, Fransız toplumuna mükemmel bir şekilde entegre olmuş önde gelen bir figür olarak görülür.¹⁵⁰ 20. yüzyılın ikinci yarısında; 1960'a gelene kadar Osmanlı Devleti'nde doğmuş ve Fransa'ya göç etmiş yazarlar vefat eder ve ikinci kuşak göçmen yazarlar edebiyatta yerini alır. Fransa'da, edebiyat ve eleştiri dergisi *Antastan* (*Անտաստան*, 1952-1969) şair-sanatçı Püzant Topalyan öncülüğünde yayımlanmaya devam eder.¹⁵¹ 1960'larda göçmen Ermeniler asimilasyon tehdidiyle karşı karşıya kalır. Bu dönemde yazarlar Ermenice dışında Fransızca eserler de kaleme almışlardır. Dönem yazarlarında sadece geçmişe dönme ve anavatana özlem teması değil ayrıca geçmişe tanıklık etme arzusu da görülür.¹⁵² Örneğin; roman türünde açık bir belgesel kaygısı göze çarpar, izleri toplamak ve sergilemek, yok olmaya mahkûm olanı korumak önemlidir. "Tanıklık" kavramı bir kriter olarak inşa edilir.¹⁵³ Söz konusu tanıklıkların 1915

¹⁴⁸ BELEDIAN, Krikor, *ibid.*, p. 146-147

¹⁴⁹ https://avenir-langue-francaise.org/wp-content/uploads/2021/08/Liens-linguistiques-culturels_France-Armenie.pdf

¹⁵⁰ https://avenir-langue-francaise.org/wp-content/uploads/2021/08/Liens-linguistiques-culturels_France-Armenie.pdf

¹⁵¹ *ibid.*, s. 100-105

¹⁵² BASMAJIAN, G., HACIKYAN, A. J., *ibid.*, p. 81

¹⁵³ BELEDIAN, Krikor, *ibid.*, p. 144

olaylarına ilişkin asılsız iddiaları güçlendirmek temelinde kurgulandığı gözlemlenmektedir.

Özetle; 14. yüzyılda Ermeni derebeyinin kızının Kıbrıs'ın Frank asıllı kralıyla evlenmesi ve Haçlı Seferleri aracılığıyla Fransızlar ile Ermeniler arasında ilişki kurulmuştur. Fransızların Anadolu toprakları üzerinde yüzyıllardır besledikleri emeller, kurulan bu ilişkinin devamlılığını sağlamıştır. Ticari ve dinî anlamda Fransa'da ilk olarak sözlük çalışmasıyla başlayan Ermeni çalışmaları Ermeni dili ve dilbilgisi ile Ermeni tarihi üzerine odaklanmıştır. Bu anlamda Fransız yazarların Ermenice dinî metinleri çevirmesiyle Fransa'da Ermeni farkındalığı oluşmuştur. Ermeni çalışmalarının Ermeni edebiyatına dönüşümü ise 19. yüzyılda çoğunlukla Osmanlı Devleti, Rusya ve Kafkasya üzerinden göç eden Ermeni yazarlar etrafında şekillenmiştir. Ermeni edebiyatı tarihsel olarak dergicilik faaliyetleriyle başlamıştır. Ancak bu yazarların eğilimleri incelendiğinde edebiyatlarının daha çok siyasi görüşler üzerine çeşitlendiği görülmektedir. Ermeni siyasi partilerinin finanse ettiği ve/veya milliyetçi görüşler etrafında propagandist bir işlev yüklenen dergiler edebiyata aracılık etmiştir.¹⁵⁴ Bu dönemdeki Ermeni yazarları içinde Sovyet yanlısı, Sovyet karşıtı ve Osmanlı karşıtı birçok yazar bulunmaktadır.¹⁵⁵ Örneğin *Anahid* (1898) dergisinin yöneticisi Arşag Çobanian, II. Abdülhamit'e baskıda bulunan yazılar yazmış; Minas Çeraz *L'Arménie* (*Ermenistan*, 1895-1905) gazetesi aracılığıyla sözde Ermeni sorununu uluslararası boyuta taşımaya çalışmış, Fransahay Ganants Miotiun (Ermeni Kadınlar Birliği) tarafından yayınlanan *Hai Gin* dergisi (Հայ Կին, Ermeni Kadın, 1947-1949) Sovyet yanlısı yazılarla öne çıkmıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Bu tezin Ek bölümündeki Fransa'da Ermenice Süreli Yayınlar Tablosuna bakınız.

¹⁵⁵ BELEDİAN, Krikor, *ibid.*, p. 140

¹⁵⁶ CHAHINIAN, Talar, PRÉVOST, Stéphanie, **Le transnational à la une: regards sur la presse arménienne de France, La presse de langue arménienne en France et la création d'un espace transnational**,

Günümüzde Fransa da dâhil olmak üzere Ermeni göçmen edebiyatı; çok dilli ve anavatandan uzak bir gerçeklik etrafında kültürel birliğini korumaya odaklanmıştır. Ayrıca kendi tarihsel bağlamında anavatana yönelik manevi aidiyet üzerinden kendi dinamik kimliğini tanımlamaya çalışır.¹⁵⁷

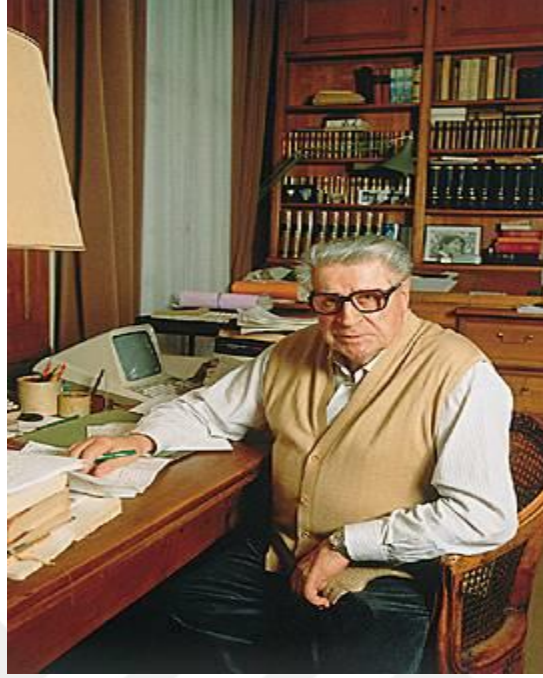
İKİNCİ BÖLÜM

HENRİ TROYAT’NIN KÜLTÜREL KİMLİĞİNİ YENİDEN İNŞA SÜREÇLERİ

Bu bölümde tezimizin araştırma konusu olan Çerkez Ermenisi Fransız yazar Henri Troyat’nın yaşamı ve sanatı üzerinde araştırmamızı derinleştirerek *Un Si Long Chemin* (*Uzun Bir Yol*) adlı eseri aracılığıyla Henri Troyat’nın aidiyet teması kapsamında kültürel ve edebî kimlik tercihi ele alınacaktır. Henri Troyat’nın eserlerindeki Ermeni kimliğinin izleri araştırılacaktır.

Henri Troyat’nın yaşam öyküsünde üç, çok önemli bir sayıdır. Öncelikle Henri Troyat Ermeni, Rus ve Fransız olmak üzere üç kültürün etkisine maruz kalmıştır, yaşamı boyunca üç kez isim değişikliği yaşamıştır ve Troyat’nın Fransız kimliğinin inşası üç aşamada gerçekleşmiştir. Bu bölümde Henri Troyat’nın Ermeni, Rus ve Fransız kültürlerinin senteziyle harmanlanan yaşam öyküsünde kültürel kimliğinin yeniden inşası üzerinde incelemelerde bulunulacaktır. Henri Troyat’nın üç kültür sentezinin yarattığı melezleşmeye verdiği tepki Troyat gibi Fransa’ya göç etmiş yazarlar Tzvetan Todorov, Amin Maalouf ve Şahan Şahnur’un çok kültürlü kimliklerine bakış açıları ele alınarak karşılaştırılma yapılacaktır.

2.1. HENRİ TROYAT’NIN YAŞAM ÖYKÜSÜ

Şekil 2.1. Henri Troyat (1 Kasım 1911/Moskova- 2 Mart 2007/Paris)

Leyla Gürsel, Henri Troyat’ın *Dostoyevski* eserinin Türkçe çevirisinde, 1 Kasım 1911 yılında Moskova’da dünyaya gelen Henri Troyat’ın asıl adını Lev Aslanovitch¹⁵⁸ Tarassov olarak zikreder.¹⁵⁹ Kaynaklarda Ermenice adı olarak Levon Aslani Torosyan (Լևոն Ասլանի Թորոսյան) olarak geçen Henri Troyat, Torosyan soyadının hiçbir zaman kendilerine ait olmadığını ancak 1917 Ekim Devrimi sonrası Kafkasya’dan göçleri sırasında 28 Mayıs 1918’de kurulan Ermenistan Cumhuriyeti’nin İstanbul’da faaliyet gösteren Büyükelçiliği tarafından pasaportlarının Torosyan olarak düzenlenmesiyle bu soyadına sahip olduklarını *Un Si Long Chemin (Uzun Bir Yol)* kitabında anlatır.¹⁶⁰ Henri Troyat’ın babasının adı Aslan, annesinin adı Lydie Abessalomoff¹⁶¹, ablasının adı Olga

¹⁵⁸ “Aslanovitch” adı Rusçadan Türkçeye Aslanoviç olarak translitere edilir. Metinde Troyat’ın belirttiği Fransızca aslına sadık kalınmıştır.

¹⁵⁹ TROYAT, Henri, *Dostoyevski*, çev. Leyla Gürsel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, iç kapak sayfası

¹⁶⁰ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, Ed. Hachette, Paris, 1977, p. 24

¹⁶¹ “Lydie Abessalomoff” adı Rusçadan Türkçeye Lidiya Abesalomov olarak translitere edilir. Metinde Henri Troyat’ın belirttiği Fransızca aslına sadık kalınmıştır.

ve ağabeyinin adı Alexandr'dır.¹⁶² Ablasıyla arasında 9 yaş, abisiyle arasında 4 yaş olan Henri Troyat; üç kardeşin en küçüğüdür. Troyat, babasının ailesinin Kuzey Kafkasya'da Ermeni ve Çerkezlerin birlikte yaşadığı bir kasaba olan (Trans-Kuban olarak da anılan) bugünkü Armavir'den geldiğini ve kendilerini Çerkez-Ermenileri olarak kabul ettiklerini, anneannesinin Alman asıllı, anne tarafından dedesinin ise Ermeni-Gürcü kökenli olduğunu *Un Si Long Chemin* adlı kitabında dile getirir.¹⁶³

Baba tarafından dedesi Aslan Toros'un (1839'da Torossov soyadını almıştır.) Armavir'de kumaş dükkânı vardır, Moskova-Armavir demiryolları işletmeciliğini ve bankacılık yapmaktadır. Henri Troyat'nın annesi Lydie Abessalomoff'un annesi Alman asıllı, babası ise Ermeni-Gürcü kökenliydi ve Yekaterinodar'da (bugünkü Krasnodar) doktordu. Lydie Abessalomoff'un iki erkek ve iki kız kardeşi vardır. Troyat'nın anneanesi soylu kızların eğitim aldığı Saint-Petersburg'da bulunan Smolny Enstitüsü'nde eğitim almıştı.¹⁶⁴

Varlıklı bir ailenin çocuğu olan Troyat'nın babasının üç kız kardeşi vardır. Babası ailenin tek erkek çocuğu olarak Tarrasov tesislerinin gelecekteki yöneticisi olmaya hazırlanmak, Rusça bilgisini mükemmelleştirmek ve ticaretin temellerini öğrenmek için 9 yaşından 19 yaşına kadar on yıl Moskova'daki Uygulamalı Ticari Araştırmalar Akademisi'nde eğitim görmüştür.¹⁶⁵ Birçok kasabada şubesi bulunan kumaş dükkanlarının yöneticiliğini yapmış ve Armavir ile Tuapse arasındaki demiryolu hattını işletmiştir.¹⁶⁶ Babası Moskova'da Tarrasov tesislerinin bir şubesi açılınca ailesiyle birlikte bu şehre taşınmıştır. Arbat bölgesinde, Medveji ve Skatertny caddelerinin (rue

¹⁶² HEWITT, Nicholas, **Henri Troyat**, Twayne Publishers, Boston, 1984, p. 1

¹⁶³ TROYAT, Henri, **Un Si Long Chemin**, ibid., p. 8-10

¹⁶⁴ **Ibid.**, p. 10

¹⁶⁵ **Ibid.**, p. 9

¹⁶⁶ **Ibid.**, p. 14

de l'Ours ve rue des Nappes) köşesinde kendisi ve babası için bir ev satın alırlar. Henri Troyat bu evde dünyaya geldi ve Moskova'daki 7 yıllık (1911-1918) yaşantısını bu varlıklı ortam içerisinde geçti. 1917 Ekim Devrimi sırasında Çar yanlısı olmasından dolayı Sovyet polis teşkilatı ÇEKA tarafından aranan babası ailesini Moskova'da bırakarak Harkov'a kaçtı.¹⁶⁷

Şekil 2.2. Henri Troyat'nın doğduğu malikane, Kartpostalın ortasında, Kirpiçnaya (Chapaeva Caddesi) ve Dmitrievskaya Sokakları arasında Krasnaya Caddesi'nin (Gorki Sokağı) tek tarafında bulunan Tarassov tüccarlarının malikanesinin cephesi (Yayınevi P. F. Galladzhianz, Ekaterinodar)¹⁶⁸

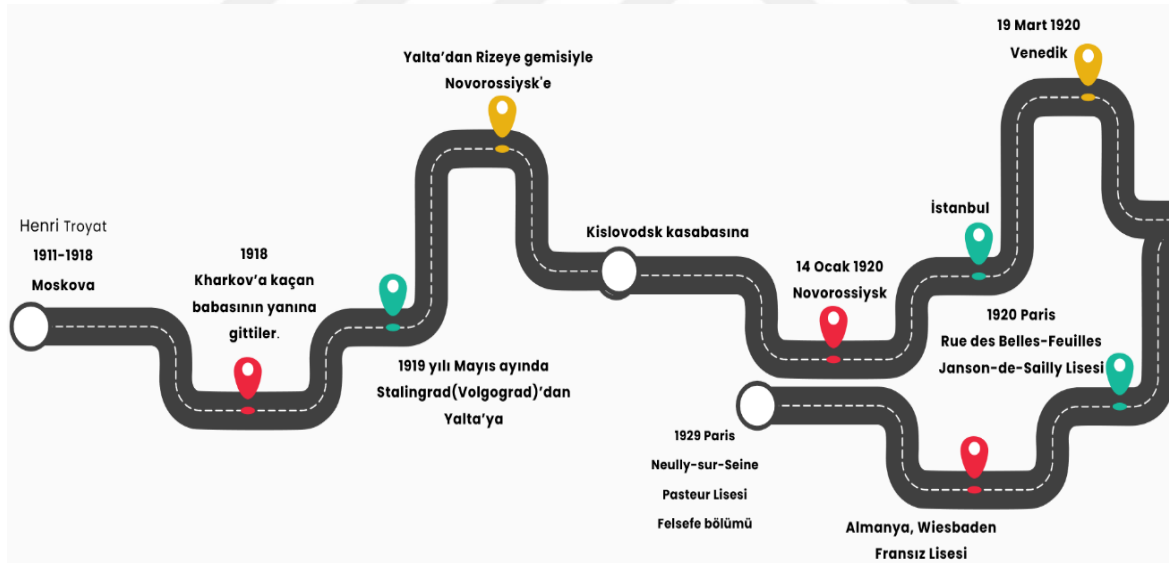
Henri Troyat'nın doğduğu üç katlı bu malikane; 1917 Ekim Devrimi'nden sonra millileştirilmiştir. Askerî tümen karargâhı, askerlik kayıt ofisi ve kamu binası olarak kullanılmıştır. Sovyet iktidarının ilk yıllarında Amerikan yönetiminin temsilci ofisine ev sahipliği yapmıştır. Bina şu anda Rusya Millî Savunma Bakanlığı'nın mülkiyetinde

¹⁶⁷ Ibid., p. 19

¹⁶⁸ Бондарь В.В., Маркова О.Н. Портрет старого города: Екатеринодар на старинных открытках, Краснодар, 2011, p. 72

bulunmaktadır.¹⁶⁹

Henri Troyat'ın 1918 yılında artan Bolşevik tehdidi sebebiyle Fransa'da son bulacak uzun ve dolambaçlı göç yolculuğu başlar. Tüm bunlar olduğunda Henri Troyat 7 yaşındadır. 1918 yılında annesi ve kardeşleriyle birlikte Troyat, Bolşeviklerden kaçan babasının yanına Harkov'a gider, 1919 yılının Mayıs ayında Stalingrad'dan (şimdi Volgograd) Yalta'ya, oradan Rizeye adlı bir gemiyle Novorossiysk'e ve sonrasında Kislovodosk kasabasına giderler. 14 Ocak 1920 yılında yeniden Novorossiysk'e dönerler ve 1920 yılının Şubat ayında Rus pasaportuyla İstanbul'a gitmek üzere Kırım'dan çıkan son göçmen gemisi olan Aphon¹⁷⁰ adlı gemiye binerler. İstanbul'da kısa bir süre kalan Troyat ve ailesi İtalyan gemisiyle önce Venedik'e geçer ardından Fransa sınırına giden bir trene binerek Paris'e varır.¹⁷¹

Şekil 2.3. Henri Troyat'ın 1918 yılında Moskova'dan başlayıp 1920 yılında Paris'te son bulan göç yolculuğu

¹⁶⁹ Ibid., p. 73

¹⁷⁰ HEWITT, Nicholas, **Henri Troyat**, ibid., p. 2

¹⁷¹ Ibid., p. 24

Paris'in on altıncı bölgesinde Rue des Belles-Feuilles semtinde mobilyalı bir daire kiralarlar ve Henri Troyat Janson-de-Sailly Lisesi'nin onuncu sınıfında eğitim görmeye başlar. Göçlerinin kısa süreli olacağını düşünen, birikimlerinin çoğunu Paris'te eğlence mekanlarında harcayan anne ve babası; birikimleri azalınca Mark para biriminin birikimlerini daha değerli kılmasından dolayı Almanya'nın Wiesbaden şehrine taşınır. Henri Troyat burada Fransız Lisesi'ne kaydolar. Almanya'da gördükleri cana yakın olmayan tutumlar sebebiyle baskı altında hisseden aile Paris'e geri döner.¹⁷² Ancak Troyat'nın hayatıyla ilgili başvuru kaynağımız olan *Un Si Long Chemin* adlı eserinde Troyat, Almanya'da ne kadar süre yaşadığı konusuna açıklık getirmemektedir. Bu yüzden konu ile ilgili bir tarih aralığı belirleyemedik. Yeniden Paris'e taşınan Troyat ve ailesi, kiralardan daha makul olduğu Neuilly sur Seine bölgesine Inkermann Caddesi'nde bir eve yerleşir. Henri Troyat aynı semte yer alan Pasteur Lisesi'nin altıncı sınıfına kayıt olur.

Henri Troyat, 1930 yılında Fransa'nın Neuilly sur Seine komününde bulunan Pasteur Lisesi'nin felsefe bölümünden mezun olur. Üniversitede eğitim süresi 4 yıl olan edebiyat kürsüsünde okumak istemesine rağmen ekonomik sebeplerden dolayı 3 yıllık hukuk kürsüsüne kayıt yaptırmayı tercih eder. Eğitim süresinin kısalığının yanında hukuk bölümü mezuniyetinin sunduğu iş olanakları fazladır. Henri Troyat, 1933 yılında Sorbornne Üniversitesi Hukuk bölümünde lisans eğitimini tamamlar.¹⁷³ Aynı yıl Seine Valiliğinin açtığı kariyer sınava girebilmek için Fransız vatandaşlığına başvurur ve 1933 yılında 22 yaşında Fransız vatandaşı olur.¹⁷⁴ 1934-1942 yılları arasında Seine Valiliğinin Bütçe Departmanı'nda çalışır. 1933-1935 yılları arasında Metz'de Fransız vatandaşlığının getirdiği bir zorunluluk olarak 61. Atlı Topçu Alayı'nda askerlik

¹⁷² HEWITT, Nicholas, **Henri Troyat**, ibid., p. 2

¹⁷³ HEWITT, Nicholas, **Henri Troyat Grandeur Nature**, Methuen Educational Ltd., Londra, 1980, p. iii

¹⁷⁴ TROYAT, Henri, **Un Si Long Chemin**, ibid., p. 57

hizmetini yapar.¹⁷⁵ 1935 yılında askerden henüz dönmemişken *Faux Jour (Sahte Gün)* adlı eserinin yayınlanması için Plon Kitabevi'nin teklifiyle Henri Troyat takma adını alır. Ancak Henri Troyat, isim değişikliği ile ilgili resmî işlemleri tarih vermeksizin çok sonra gerçekleştirdiğini ifade eder. 1935 yılında 24 yaşında *Faux Jour (Sahte Gün)* adlı eseriyle popülist roman ödülünü kazanır ve edebiyat dünyasına adımını atar. Aynı yıl terhis olduktan hemen sonra askerlik öncesi taslağını hazırladığı *Le Vivier (Balık Havuzu)* adlı kitabını yayımlar.¹⁷⁶ Jean Davray, Claude Mauriac, Jean Basson ve Michelle Maurois ile birlikte bir edebiyat kulübü kurar. 1938 yılında *L'Araigne (Örümcek)* adlı eseriyle Goncourt ödülüne layık görülür. 1939 yılında ilk evliliğini yaparak Saint-Mandé sınırına yakın on ikinci bölgede küçük bir apartman dairesine taşınır.¹⁷⁷ 1937 yılında Vekili Harç Ataşesi¹⁷⁸ yarışmasına katılan Henri Troyat, Tulle Tedarik Hizmeti için seferberlik belgesini alır ve II. Dünya Savaşı sırasında Tulle şehrinin yakıt ve gıda tedarikinde görev üstlenir.¹⁷⁹ Edebiyata ağırlık vermek için 1942 yılında Seine Valiliğindeki görevinden ayrılır. 1943 yılında Jean-Daniel adında bir oğlu olur.¹⁸⁰ 1944 yılında eşinden ayrılır. 1948'de ilk eşini savaşta kaybeden ve Minoche adında on yaşında bir kızı olan Guite adında bir Fransız kadınla, ikinci evliliğini yapar.

21 Mayıs 1959 tarihinde 48 yaşındayken Fransız Akademisi'nin Claude Farrère'den boşalan 28. koltuğuna kabul edilir. Resmî kabul töreni 25 Şubat 1960 tarihinde düzenlenir. Resepsiyondan üç gün önce 22 Şubat'ta Plon Yayınevi'nde Monaco Prensi Pierre tarafından kendisine akademisyen kılıcı takdim edilir.¹⁸¹ Akademisyen kılıcı;

¹⁷⁵ *Ibid.*, p. 60

¹⁷⁶ *Faux Jour* adlı eser Orhan Gürsel çevirisiyle 1956 yılında Varlık yayınları tarafından *Yalancı Işık* adıyla Türkçeye kazandırılmıştır.

¹⁷⁷ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, *ibid.*, p. 84

¹⁷⁸ Günümüzde Harcama Yetkilisine denk sayılabilir. Kısacası Maliye Ataşesi.

¹⁷⁹ *Ibid.*, p. 85.

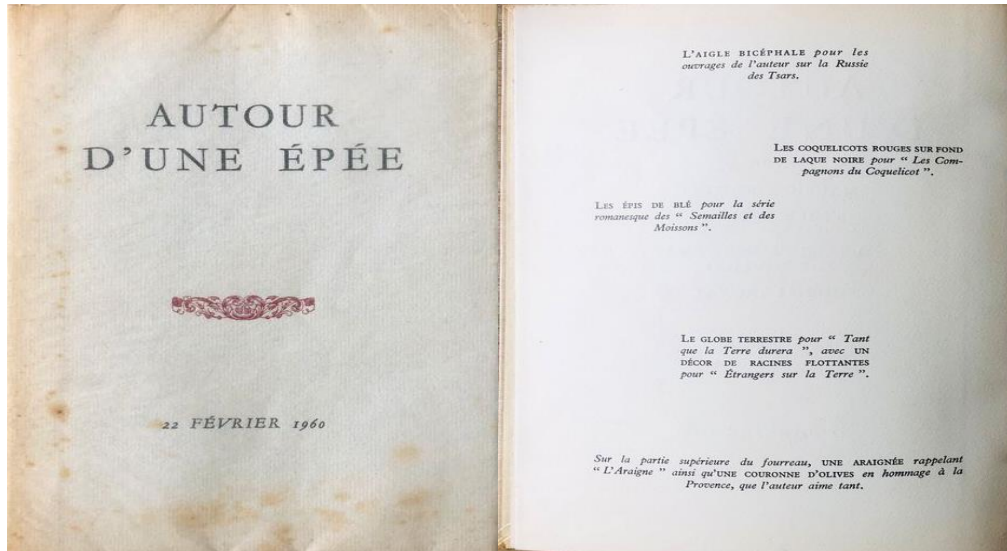
¹⁸⁰ HEWITT, Nicholas, *Henri Troyat*, *ibid.*, p. Chronology

¹⁸¹ <https://journaldemo.naco.gouv.mc/var/jdm/storage/original/application/c9af77de11c23e3e5267f2a4a3dd16cb.pdf>

Fransız Akademi'sine kabul edilen yeni üyeye kraliyetin mensubu, Fransız dili ve edebiyatının savunucusu ve ölümsüzlüğün simgesi olarak arkadaşları tarafından resmî resepsiyon öncesi takdim edilir. Geleneksel olarak kılıcın kabzası, geleceğin akademisyeninin yaşamını ve çalışmalarını temsil eden semboller taşır.¹⁸²

Şekil 2.4. Henri Troyat'ın Fransız Akademisi törenlerinde taktığı kılıç

Şekil 2.5. Günün anısına Akademisyen Kılıcına ilişkin arkadaşlarının hazırladığı bir kitapçık¹⁸³

¹⁸² <https://www.academie-francaise.fr/les-immortels/lhabit-vert-et-lepee>

¹⁸³ <https://www.abebooks.com/signed-first-edition/Autour-dune-%C3%A9p%C3%A9e-Maurice-Bourdelle-%C3%89mile/31105104312/bd#&gid=1&pid=3>

Henri Troyat'nın edebî çalışmalarını simgeleyen motiflerle süslü kılıç çok anlamlıydı. Kılıcın üzerinde Rusya üzerine eserlerini temsil eden iki başlı kartal, *Les Lumière des justes* (*Adaletin Işığı*) roman serisinin ilk cildinin anısına siyah zemin üzerine kırmızı gelincikler, *Dünya Var Oldukça*'yı (*Tant que la terre durera*) simgeleyen yer küre şekli, *Ekim ve Hasat*'a (*Les Semailles et Les Moissons*) bir gönderme olarak buğday başakları, *Örümcek* (*L'Araigne*) eserini temsil eden ağını ören örümcek motifi, *Yeryüzündeki Yabancılar* (*Étrangères sur la terre*) eseri için yüzen kökler ve Troyat'nın Provence'taki evine adanan zeytin çelengi vardır.¹⁸⁴ Henri Troyat kılıcın tasarımını arkadaşı Jean Davray'ın yaptığını belirtir.

“Her zamanki kararlılığı ve tutkusuyla mücevherin süs motiflerini hayal edip, kendi seçeceği Parisli bir kuyumcuya siparişi veren Jean Davray'di.”¹⁸⁵

Bu tarihten sonra neredeyse her yıl bir kitap yayınladı.¹⁸⁶ Rusya'ya ve Ermenistan'a hiç gitmedi. 2 Mart 2007 tarihinde Fransa'da yaşamını yitirdi.

Tablo 2.1. Henri Troyat'ın Yaşam Öyküsünün Kronolojisi¹⁸⁷

Henri Troyat'ın Yaşam Öyküsünün Kronolojisi	
1911	1 Kasım 1911 tarihinde Moskova'da dünyaya geldi.
1918	1917 Ekim Devrimi sırasında babasının çar yanlısı olması sebebiyle Bolşeviklerden kaçmak için ailesiyle birlikte 7 yaşında Fransa'ya göç etmek üzere Moskova'dan ayrıldı.

¹⁸⁴ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 13

¹⁸⁵ *Ibid.*, p. 173

¹⁸⁶ HEWITT, Nicholas, *Henri Troyat Grandeur Nature*, ibid., p. iii

¹⁸⁷ Veriler Henri Troyat'nın *Un Si Long Chemin* adlı eseri ve Nicholas Hewitt'in *Henri Troyat* adlı eserinden derlenmiştir.

1920	9 yaşında ailesiyle birlikte Fransa'ya geldi. Paris'in on altıncı bölgesinde Rue des Belles-Feuilles semtine yerleştiler. Henri Troyat Janson-de-Sailly Lisesi'nin onuncu sınıfında eğitimine başladı.
“?”	Almanya'nın Wiesbaden şehrine taşındılar. Orada Fransız Lisesine kaydoldu. Kısa bir süre Almanya'da yaşadı.
“?”	Paris'e döndü ve Neuilly sur Seine bölgesinde Inkermann Caddesi'nde yaşamaya başladı. Pasteur Lisesi'nin altıncı sınıfına kaydoldu.
1930	Neuilly, Pasteur Lisesi'nin felsefe bölümünden mezun oldu.
1933	Sorbonne Üniversitesi'nin hukuk bölümünden mezun oldu.
1933	Fransız vatandaşı oldu.
1933	Metz'de askerlik görevini yerine getirdi.
1935	Henri Troyat adını aldı. <i>Faux Jour (Sahte Gün)</i> adlı ilk eserini yayınladı. Bu eserle Popülist Roman Ödülüne layık görüldü. Dönemin ünlü yazarlarıyla edebiyat kulübü kurdu.
1938	Fransız Akademisi tarafından <i>La Clef de voûte (Kilit Taşı)</i> eserine Max Barthelemy Ödülü verildi.
1938	<i>L'Araignée (Örümcek)</i> eseriyle Goncourt ödülünü kazandı.
1939	İlk evliliğini yaptı.
1939-1940	II. Dünya Savaşı'nda Fransa'nın Tulle şehrinde 61. Atlı Topçu Alayı'nda malzeme ve gıda tedarikini sağladı.
1940	<i>Dostoyevski</i> biyografisini yayınladı.

1943	Oğlu Jean-Daniel dünyaya geldi. Seine Valiliğindeki görevinden ayrılarak tamamen yazarlığa yöneldi.
1944	İlk eşinden boşandı. <i>La Nef</i> gazetesinde tiyatro eleştirmenliği yaptı.
1946-1948	<i>Cavaldade</i> gazetesinin edebiyat editörlüğünü yaptı.
1948	Guite adlı bir Fransız kadınla ikinci evliliğini yaptı.
1952	<i>La Neige en deuil</i> (Yaslı Kar) eseriyle Monako Prensi III. Rainier Büyük Edebiyat Ödülü'nü kazandı.
1959	Fransız Akademisi üyeliğine seçildi.
1963	Annesi vefat etti.
1967	Babası vefat etti.
1959-2007	Neredeyse her yıl nehir roman, kısa roman ve biyografi türlerinde bir kitap yayınladı.
2007	Vefat etti. Paris'te Montparnasse Mezarlığına defnedildi.

2.2. HENRİ TROYAT'NIN SANATI

Henri Troyat, yaşamı boyunca (2007 yılında vefatına kadar) toplam 107 eser kaleme almıştır.¹⁸⁸ Öykü, kısa roman, nehir roman olarak adlandırılan roman serileri ve biyografi yazarı olarak edebiyat dünyasında birçok edebî türde eserler verdiği bilinmektedir. Henri Troyat'ın eserlerinin sayısal çokluğu ve ilgi alanının genişliği, tezimizin sınırlarını aşacağı için araştırma alanımızı sınırlandırmak zorunluluğu duyduk. Bu sebeple Henri Troyat'ın eserlerinin bibliyografyasına tezimizin “EK” başlığı altında yer vermekle yetineceğiz. Tezimiz bağlamında Henri Troyat'ın öne çıkarmayı tercih

¹⁸⁸ <https://www.academie-francaise.fr/les-immortels/henri-troyat?fauteuil=28&election=21-05-1959>

ettiği kültürel kimlikleri anlamamıza yardım edecek eserleri hakkında genel bir tablo çizmek faydalı olacaktır.

1950-1980 yılları arasında yayınlanan romanları; *La Tête sur les épaules* (Omuzlardaki Baş, 1951), *La Neige en deuil* (Yaslı Kar, 1952), *Une Extrême amitié* (Ölçüsüz Dostluk, 1963), *La pierre, la feuille et le ciseaux* (Taş, Kâğıt ve Makas, 1972), *Anne Prédaille* (1973), *Grimbosq* (1976)'dur.

1980-1990 yıllarında; *Viou* (1980), *Le Pain de l'étranger* (Yabancı'nın Sancısı¹⁸⁹, 1982), *La Dérision* (Alay Ediş, 1983), *Le Bruit solitaire du coeur* (Kalbin Sessiz Çılgılığı, 1985), *Toute ma vie sera mensonge* (Hayatım Yalan Olacak, 1988), *La Gouvernante française* (Fransız Mürebbiye, 1989) ve *La Femme de David* (Davut'un Karısı, 1990) adlı romanlarını kaleme almıştır. Tezimizin de konusu itibarıyla, 1990 yılı sonrası yayınlanan Fransa'ya göç etmiş üç ayrı çocuğun hikâyelerini göç ve kimlik bağlamında anlatan *Aliocha* (1990), *Youri* (1992) ve *Le Fils du satrape* (Satrapın Oğlu, 1998) adlı kısa romanlarından da söz edilmesi gerekmektedir.

Henri Troyat, hikayeleri Rusya'da başlayan karakterlerin Fransa'ya uzanan 3 nesillik yaşamını anlattığı nehir roman türündeki üç ciltlik eseri “*Tant que la terre durera*”nın (*Dünya Var Oldukça*) ilk cildini 1947 yılında; *Le Sac et La Cendre* (Çul ve Kül)adıyla ikinci cildini 1948 yılında; *Étrangers sur la terre* (Dünyadaki Yabancılar)adıyla da üçüncü cildini 1950 yılında yayınlamıştır. Troyat'nın eserlerinin nehir-roman serilerinden hangisine ait olduğunun yayınlar üzerinde net belirtilmemesinin okuma sırasında karışıklığa sebebiyet vermesinden dolayı bu eserleri ciltlerin adıyla

¹⁸⁹ Fazilet Cirit, *Kültür Çatışmaları ve Çağdaş Yazar Henri Troyat'daki İzleri* adlı makalesinde bu eseri *Yabanın Ekmeği* olarak tercüme etmiştir. Bknz: Gündoğan Edebiyat cilt 6, sayı 21, Ankara, 1998, s. 97-100

birlikte vermenin faydalı olacağı düşünülmektedir, çünkü her cildin farklı bir adı vardır. Dönemin Rusya'sı ve Fransa'sı hakkında tarihsel öğeler barındıran ancak tarihî roman kategorisinde değerlendirilmeyen nehir-roman serilerinde Troyat, bilinçli bir şekilde, taraf tutmadan tarihi sadece kurgunun bir parçası bağlamında kahramanlarının karakterlerini oluşturan bir argüman olarak kullanır ve tarihî gerçekliğin ispatına girişmez. Onun roman serilerinde asıl olan kahramanların kişisel hırsları, tutkuları ve seçimlerinin sonucu olarak yaşadıklarının kişiliklerini biçimlendirme olgusudur.

1953-1958 yıllarında *Les Semailles et les Moissons* (Ekim ve Hasat), *Amélie*, *La Grive* (Ardıç Kuşu), *Tendre et violente Elisabeth* (Şefkatli ve Sert Elisabeth) ve *La Rencontre* (Karşılaşma) olmak üzere beş ciltlik “*Les Semailles et les Moissons*” adlı roman serisini yayınlamıştır. 1959-1963 yıllarında tamamladığı diğer roman serisi “*La Lumière des justes*” (Adaletin Işığı) yayın ve cilt sırasına göre *Les Compagnons du coquelicot* (Gelinciğin Dostları), *La Barynia*, *La Gloire des vaincus* (Yenilenlerin Zaferi), *Les Dames de Sibérie* (Sibirya Kadınları), *Sophie ou la fin des combats* (Sophie ya da Çatışmaların Sonu) olmak üzere toplam 5 ciltten oluşmaktadır.

1965-1967 yıllarında *Les Eygletières* (Eygletière Ailesi), *La Faim des lionceaux* (Aslanların Açlığı) ve *La Malandre* (Hastalık) eserlerini içeren üç ciltlik “*Les Eygletières*” roman serisini yazmıştır. 1968-1970 yıllarında “*Les Héritiers de l'avenir*” (Geleceğin Mirasçıları) serisinin *Le Cahier* (Defter), *Cent un coups de canon* (Yüz Bir Top Atışı), *L'Éléphant blanc* (Beyaz Fil) adlı eserlerini okuyucuya sunmuştur. Ardından 1974-1975 yıllarında *Le Moscovite* (Moskovalı), *Les Désordres secrets* (Gizli Sefahatler), *Les feux du matin* (Sabahın Yangınları) ciltlerini içeren “*Le Moscovite*” serisiyle nehir roman türü eserlerini tamamlamıştır.

Fransız edebiyatında ismi biyografi yazarı olarak da öne çıkan Henri Troyat, Fransız ve Rus edebiyatlarının büyük temsilcilerinin biyografilerini edebiyata kazandırmıştır. Troyat biyografi yazımının ilk aşamasında Rus edebiyatının altı büyük yazarının hayatını konu edinmeyi tercih etmiştir. 1940 yılında *Dostoyevski* ile biyografi alanındaki ilk eserini yazmıştır. *Puşkin* (1946), *Tolstoy* (1965), *Gogol* (1971), *Çehov* (1984), *Turgenev* (1985), *Gorki* (1986) ile Rus edebiyat alanındaki diğer biyografileri tamamlamıştır. Kurgusal biyografiye karşı olduğunu belirten Henri Troyat, elindeki belgeleri çok iyi incelediğini, Dostoyevski ile ilgili çok kapsamlı bir kütüphane olan ve Alman işgali sırasında yağmalanan Turgenev kütüphanesindeki Rus dilinde yazılmış kitaplardan sadece yazarın kitaplarını değil aynı zamanda Dostoyevski'nin hayatı ile ilgili her şeyi okuduğunu belirtmekte ve tüm bu bilgilere rağmen biyografisini yazma konusunda tereddüt yaşadığını belirtmektedir.¹⁹⁰ Dostoyevski'nin biyografisini yazmak kendini 300 sayfalık kurguyla sınırladığı kitaplardan sıyrıp hacimce daha büyük eserler üretme konusunda zincirlerini kırmasını sağlamıştır.¹⁹¹ Dostoyevski biyografisi sonrası eserinde bir karakterinin hayatını ve nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu, doğumundan ölümüne kadar, aşklarını, çalışmalarını, umutlarını, hayal kırıklıklarını, umutsuzluklarını, yoksulluğunu, küçüklüğünü anlatma ihtiyacının roman yazımını da etkilediğini ifade eder.¹⁹² 1988 yılında ise Fransız yazarlarının biyografilerini yayınlamaya başlamıştır. Bu bağlamda ilk eseri *Flaubert*'dir. Ardından sırasıyla *Maupassant* (1989), *Verlaine* (1993), *Baudelaire* (1994), *Balzac* (1995), *Alexandre Dumas* (2000) adlı eserlerini kaleme almıştır.

Rus ve Fransız edebiyatlarının önemli kişilerinin biyografilerinin yanında Henri Troyat'nın Rus tarihine damgasını vuran siyasi kişilerin de hayatlarını konu edindiği

¹⁹⁰ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 80-81

¹⁹¹ *Ibid.*, p. 80

¹⁹² *Ibid.*, p. 80

biyografileri vardır. Bunlar; 1801-1825 yıllarında Rus İmparatorluğuna hükmeden *Alexandre Ier* (I. Aleksandr, 1981), 1547-1584 yıllarında hüküm süren Çar IV. İvan'ın hayatını konu edinen ve 1982 yılında yayınlanan *Le Terrible Ivan* (Korkunç İvan), Rus İmparatorluğu'nun son çarı II. Nikolay'ın (1894-1917) hayatını konu edinen 1991 yayın tarihli *Nicolas II, le dernier tsar* (II. Nikolay, Son Çar), II. Nikolay'ın yakın bir devlet adamının anlatıldığı *Raspoutin* (1996) adlı biyografi, *Nicolas Ier* (I. Nikolay) ve *Troisième Alexandre* (III. Aleksandr, 2004)'dır. 1598-1605 yıllarında hüküm süren Çar Boris Fyodoroviç Godunov'un biyografisi *Boris Godounov* başlığıyla Troyat'nın ölümünden sonra 2008 yılında yayınlanmıştır. Yine ölümünden sonra yayımlanan bir başka biyografik eseri ise Rus yazar İvan Gonçarov'un hayatının anlatıldığı *Gontcharov*'dur (2013).

1956 yılında *Faux Jour* adlı eserinin *Yalancı Işık* adıyla Orhan Gürsel tarafından yapılan çevirisi, Henri Troyat'nın Türkçeye kazandırılan ilk eseridir. Günümüze kadar Henri Troyat'nın eserlerinin on yedisi Türkçeye çevrildi. Araştırmalarımız neticesinde yazarın çoğunlukla biyografi türündeki eserlerinin Türkçeye çevrildiği tespit edildi.

Tablo 2.2. Henri Troyat'nın Türkçeye çevrilen eserleri¹⁹³

HENRİ TROYAT'NIN TÜRKÇEYE ÇEVİRİLEN ESERLERİ						
Sıra	Basım Tarihi	Eser Adı	Eserin Türkçe Adı	Çeviren	Yayınevi Adı	Yıl
1	1935	Faux Jour	Yalancı Işık	Orhan Gürsel	Varlık Yayınları	1956
2	1936	Grandeur nature	Büyük Yetenek	Engin Sunar	Siren	1991
3	1938	L'Araigne	Yeşil Sinek	Adnan Benk	İstanbul Yayınları	1960
			Örümcek	Hamdi Varoğlu	Güven	1967
4	1940	Dostoïevski	Kayan Yıldız (Dostoyevski'nin Hayat Macerası)	Cavit Yamaç	D Yayınları	1959
			Dostoyevski'nin Dünyası	Leyla Gürsel	Nil Yayınevi	1966
5	1946	Pouchkine	Puşkin I-II	Oğuz Peltek	Maarif Yayınları	1951 1954
6	1952	La Neige en deuil	Yaslı Kar	Orhan Gürsel	Cem	1967
7	1955	Les Semailles et les Moissons, Tome II: Amélie	Beklenen Aşk	Okşan Okandan	Eser Kitabevi	1967
8	1963	Une extrême amitié	Ölçüsüz Dostluk	İlkay Kurdak	Cumartesi Yayınevi	1989
9	1965	Les Eygletière, Tome I	Bozuk Düzen	Tanju Gökçöl	Altın Kitaplar	1972
			Yıkık Umutlar			1978
10	1965	Tolstoï	Lev Tolstoy	Z. Canan Özatalay Işık Ergüden	İletişim Yayınları	2010

¹⁹³ Veriler; Türkiye Cumhuriyeti Millî Kütüphane, T.C Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, çevrimiçi kitap satış platformları ve çevrimiçi satış yapan sahafların koleksiyonlarından derlenmiştir. Türkçeye ilk çeviri tarihleri esas alınmıştır. Biyografi türündeki eserlerin yenilenmiş baskı ve çevirileri mevcuttur.

11	1971	Gogol	Gogol	Bedia Kösemihal	Multilingual Yayınevi	2000
12	1984	Tchekhov	Çehov Yaşamı/Sanatı	Vedat Günyol	Ada Yayınları	1987
13	1986	Gorki	Gorki	Özden Arıkan	Telos Yayınevi	1991
14	1989	Maupassant	Guy de Maupassant: Fransız Edebiyatının Özgür Tayı	Ahmet Çetin Ertürk	Hece Yayınları	2004
15	1996	Raspoutine	Rasputin- Gizemli Kâhin Papazın Olağanüstü Yaşamı ve Sırları	Can Erhan Kızmaz	Üç Nokta Yayınları	2006
16	1998	Terribles tsarines	Dört Çariçe Katerina / İvanovna / Leopoldovna / Yelizaveta	Nihal Önal	Doğan Kitap	2000
17	2004	La Baronne et le musicien	Barones ve Müzisyen Madam von Meck ve Çaykovski	Ayşe Öktem	Pan Yayıncılık	2008

2.3. HENRİ TROYAT'NIN ETNİK VE KÜLTÜREL KİMLİKLERİ

Henri Troyat'ın yaşamını incelediğimizde, etnik ve kültürel kimlik bağlamında üç kültürün izlerine rastlanır. Troyat'ın Ermeni, Rus ve Fransız kimliğinin oluşum süreçlerini yazarın yaşamını üç döneme ayırarak incelemek gerekir: Troyat'ın doğumu öncesi dönem, Moskova'da yaşadığı dönem ve Fransa'daki yaşantısına ilişkin dönem. Doğumu öncesi dönem; yazarın Kafkasya'nın Kuban bölgesinde bulunan bir kasaba olan Armavir'e dayanan köklerini kapsar. Bu dönem Henri Troyat'ın Ermeni etnik kimliğini tanımlamamıza olanak tanır. Troyat'ın Moskova'da doğumundan Fransa'ya göçüne kadar süren erken çocukluk dönemi Rus kimliğini edindiği dönemi içerir. Yaşamının yüzde 90'ından fazlasını geçirdiği ve yazar olduğu Fransa'da yaşadığı dönem, Troyat'ın Fransız kimliğini inşa sürecini incelememizi sağlar. Ermeni, Rus ve Fransız kültürel kimliklerinin Henri Troyat'ın entelektüel birikimine katkıları eserleri ve yaşam öyküsü aracılığıyla incelenecektir.

2.3.1. Troyat'ın Çerkez Ermenisi Kimliği

Henri Troyat'ın kökenleri Ermeni ve Çerkezlerin birlikte yaşadığı Kafkasya'da bulunan bugünkü Armavir kasabasına dayanmaktadır. Troyat, baba tarafından Çerkez-Ermenisi, anne tarafından ise yarı Alman yarı Ermeni-Gürcü kökenlere sahiptir. Henri Troyat Çerkez Ermenisi kökenlerine dair bilgileri 252 sayfalık hacme sahip otobiyografik eseri *Un Si Long Chemin* kitabının 5 sayfasına, dar bir alana sığdırır. Bu kitabında Henri Troyat, Madame Chadavères'in kendisine hayatı ve eserleriyle ilgili sorduğu soruları yanıtlar. Henri Troyat'ın Kafkasya'daki bağları, Moskova'daki aile yaşantısı, Fransa'ya göç yolculuğu, eserlerinin içeriği ve oluşum süreciyle Fransa'daki yaşantısına dair bilgileri birincil kaynak olarak bu eserden elde etmekteyiz. Aynı eserde Troyat, Çerkez

Ermenilerinin yaşadığı bir kasaba olan Armavir'den geldiklerini, Ermeniliği sadece din bazında temsil ettiklerini, dil, kılık kıyafet ve gelenekler gibi kültürel öğeleri Çerkezlerden alarak benimsediklerini anlatır. Bununla birlikte anne ve babasının evlendikten sonra bir süre Armavir'de yaşadığını belirtir.¹⁹⁴

*“Babamın ailesi Kuzey Kafkasya’daki yarı Ermeni, yarı Çerkez kasabası Armavir’den geliyor. Çok eski zamanlardan beri Ermeni grupları dağlarda Çerkez kabileleriyle yakın dostluk içinde yaşıyorlardı. Dili, kılık kıyafeti ve gelenekleri bu Çerkezlerden benimsemişlerdi. Siyah bir tunik giymişler, göğüsleri bir sürü mermi kovani ile desteklenmiş, kemerlerinde gümüş bir hançer, başlarında astragan şapkası var, sürekli Allah’ın adını anıyorlar, süt ve kuru et yiyorlar ama Hristiyanlığa bağlıydılar. Çerkez Ermenileri olarak anılanların köylerinde kilise bile yoktu. Yılda bir kez, güneydeki Eçmiadzin’den bir Ermeni rahip, bölgedeki tüm genç çiftleri evlendirmek ve yeni doğan tüm bebekleri vaftiz etmek için gelirdi.”*¹⁹⁵

Bu durum, Troyat’nın atalarının Ermeni kilisesine bağlı Çerkez olma ihtimalini de akla getirmektedir. Ali Asker’in “*Bir Alt Etnik Kimlik Olarak Çerkez Ermenileri (Çerkez-Hay) (Tarihsel ve Etno-Politik Yaklaşım)*” adlı makalesinde 1800’lü yıllarda Kafkasya’daki Çerkez Ermenilerin kültürel yaşamlarına ilişkin verdiği bilgiler Henri Troyat’nın anlattıklarıyla örtüşmektedir. 1840’larda Armavir’de bulunmuş İ. Hozrov’un “yerli Ermenilerin Çerkezlerden hiçbir şekilde farklılık gösterme(diklerini)” yazdığını belirtir: Çerkez Ermenileri dağlıların dilini, gelenek, ahlak, yemek kültürü, tabak çanak ve giysilerini kullanmaktadırlar. Bu Ermenilerin Ermeniceyi bilmediklerini vurgular. 1859’da Armavir’de bulunmuş bir Çar memuru da Çerkez Ermenilerinin daha önce bir arada yaşadıkları dağlıların âdet, ahlak ve anlayışına sahip olduklarını, onların giysilerini, dilini ve mutfakını kullandıklarını, erkeklerin büyük çoğunluğunun, kadınların hiçbirisinin Ermenice anlamadıklarını yazmıştır.¹⁹⁶ Ali Asker, Rusya’nın hakimiyetine

¹⁹⁴ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 11

¹⁹⁵ *Ibid.*, p. 8

¹⁹⁶ ASKER, Ali, *Bir Alt Etnik Kimlik Olarak Çerkez Ermenileri (Çerkez-Hay) (Tarihsel ve Etno-Politik Yaklaşım)*, Ermeni Araştırmaları, sayı 43, Ankara, 2012, s. 80

giren Armavir'deki Çerkez Ermenilerinin 1870'ten sonra Avrupai giyim tarzını benimsediklerini ve özellikle Rusya'nın Ermenileri Hristiyanlaştırma politikaları neticesinde dinî ibadetlerinde İslami unsurlar barındıran erkeklerin abdest alması gibi unsurların yasaklandığını, Manastırda Çerkez Ermenilerinin anlamadıkları Ermenicede dinî hizmetlerin yürütüldüğünü hatta vaaz metinlerinin Çerkez Ermenilerinin anlaması için Çerkezceye çevrildiğini belirtmektedir.¹⁹⁷ Rusya'nın Kafkasya politikası üzerindeki gelişmelerle aynı tarihte Troyat'nın Armavir'de yaşayan dedesi Aslan Toros, Hristiyan Rusların yanında yer alarak Müslüman Çerkez komşularına sırt çevirir. Rusya desteklerinden dolayı buradaki Çerkez Ermenilerine Rus vatandaşlığı verir. Ali Asker, Çerkez Ermenilerinin üzerinde artan Rus etkisiyle Popov, Baronov, Tarasov, Arsentev, Davidov gibi birçok Ermeni soyadının Rusçalaştığını ifade eder.¹⁹⁸ Armavir ise Rusya toprakları içinde özerk bir statü kazanır. 1839 yılında köy statüsünde kurulan Armavir'in kalkınması bundan sonra olur, Troyat'nın dedesi kasabanın kurucuları arasında sayılır. Çerkez Ermenileri arasından sanayici Tarasovlar, Bogarsukovlar, yazarlar S. Dangulov ve B. Kasparov çıkmıştır. Bu dönemde Aslan Toros Armavir'e kumaş tezgâhları açar ve demiryolunun yapımına öncülük ederek bu demiryolunun işletmeciliğini üstlenir. Kısacası Troyat'nın ailesi Armavir'in kalbur üstü ailelerinden biri haline gelir. Ali Asker, Rusya'nın Kafkasya'yı Ruslaştırma politikası sonucu Çerkez Ermenilerinin ya Ermenileştiğini ya da Ruslaştığını belirtmektedir.¹⁹⁹ Henri Troyat'nın söylemlerinden ailesinin Ruslaşan kesimden olduğu anlaşılmaktadır.

Troyat, *Un Si Long Chemin* adlı eserinde annesinin anıları aracılığıyla Armavir ve Çerkezler hakkında şunlar söyler:

“Annem bana Ekaterinodar'daki (Krasnodar) yatılı okul yıllarını, okul danslarını, babamla tanışmasını, Armavir'deki evliliğinin ihtişamını yüzüncü kez

¹⁹⁷ **Ibid**, s. 80

¹⁹⁸ **Ibid**, s. 81

¹⁹⁹ **Ibid**, s. 83

anlatmak zorunda kaldı. Babam bana alçak sesle Çerkezlerin vahşi atları nasıl yakaladığını ve fırtınaya nasıl yakalandığını anlattı.”²⁰⁰

Armavir’de tanışan anne ve babasının düğününde Moskova’da Çar’ın taç giyme töreninde kullanılan projektörlerle düğün alanının aydınlatıldığını, projeksiyonu ilk kez gören Armavirli “dağlıların” bu güçlü ışıktan korktuğunu dile getirir. Henri Troyat, anne ve babasının düğününe Armavir’e çok uzak yerde yaşayan tanıdıklarının da katıldığını belirtir. Bu bize Çerkez-Ermenisi ailesinin Armavir dışındaki şehirlere dağılmış tanıdıklarının bulunduğunu gösterirken Armavir’in ötesine taşınacak hayatlarının ilk sinyali verir. Çünkü evlendikten sonra Armavir’de bir süre yaşayan annesi büyük şehrin hayalini kurmakta, Ermeni komşularının ziyaretinden ve köylülerin demiryolundaki raylarda yaptığı tehlikeli at arabası yolculuklarından rahatsızlık duymaktadır. Troyat’ın annesinin Ermeni komşularını dedikoducu olarak tanımladığı görülmektedir. Buradan annesinin Ermenilerle bağının çok güçlü olmadığını ve bu çevreden uzaklaşmak istediği çıkarımı yapılabilir.

“Evlendikten sonra ailem Armavir’de birkaç yıl geçirdi. Annem orada can sıkıntısından uzaklaşıp büyük şehirlerin parlak varlığının hayalini kurdu. Dikkat dağıtan tek şey, dedikoducu Ermeni komşularının ziyareti ve demiryolu hattında at arabası yolculuğuydu. Ama onu olağanüstü bir mutluluk, en büyük dileğinin gerçekleşmesi bekliyordu.”²⁰¹

Troyat’nın verdiği bilgilerden Armavir’deki Çerkez Ermenilerinin Ermenice bilmedikleri ve Çerkezce konuştukları ortaya çıkmaktadır. Troyat’nın ailesindeki durumda aynıdır. Henri Troyat ailesinde, herkesin Çerkezce konuştuğunu ifade etmekte ve bu sözleriyle aslında Ermenice bilmediklerinin de ipucunu vermektedir:

²⁰⁰ TROYAT, Henri, **Un Si Long Chemin**, ibid., p. 34

²⁰¹ **Ibid.**, p. 11

“Çocukken adı Aslan olan babam Çerkezceyi Rusçadan daha iyi konuşurdu (aslında evde herkes Çerkezce konuşurdu).”²⁰²

Henri Troyat'nın Ermeni kökenlerine ilişkin kendi fikirlerini ve aidiyet sorunsalını incelediğimizde; yazarın Çerkez-Ermenisi kökenlerini reddettiği ve aidiyetini Rus Ermenisi olarak tanımladığı görülmektedir. Madame Chadavères'le arasındaki Ermeniceye ilişkin diyalogda ailesinden hiç kimsenin Ermenice konuşmadığını, bunu bir eksiklik olarak kabul ettiğini ve benliğini Rus kültürünün biçimlendirdiğini belirtmektedir.

“Ailemizden hiç kimse bu dili (Ermenice) konuşmadı ve pişmanım çünkü bunun takdire şayan olduğunu söylüyorlar. Eserlerini orijinal metninden okuyabilenler için Ermeni edebiyatının harikalar içerdiği anlaşılıyor. Rus Ermenisi olmak bana yalnızca Rus kültürü damgasını vurdu. Bu tartışılmaz bir eksiklikler.”²⁰³

Yazarın yaşamını incelediğimizde, Çerkez Ermenisi kökenin dayandığı Armavir ile doğrudan bir ilişkisi olmadığı gözlemlenmektedir. Henri Troyat, ailesi Armavir'den Moskova'ya taşındıktan sonra Moskova'da dünyaya gelmiştir. Rus bir dadısı ve İsviçreli bir mürebbiyesi vardır. Küçük yaşta Moskova'dan ayrılmak durumunda kalınca Çerkez Ermenisi kökenleri ile ilişkisi onlarla birlikte yaşayan yarı Alman yarı Ermeni-Gürcü kökenli anneanesi aracılığıyla devam etmiştir. Ancak Henri Troyat'nın yaşamında ve anılarında anneanesi hakkında sınırlı bilgi mevcuttur. Bu bağlamda Ermeni Gürcü kökenli anneanesinin Troyat'nın kültürel kimliğinin oluşumuna büyük bir katkısı olduğu söylenemez. Bir başka açıdan Henri Troyat'ın kendini Rus Ermenisi olarak tanımlaması, etnik kökenlerin bireyin kimliğini tanımlamada tek başına yeterli olmadığını düşündüğünü göstermektedir. Çünkü Troyat Çerkez Ermenisi etnik kökenlerini reddetmiş, Moskova'da doğduğu için kendini Rus olarak görmüş ama Ermeni kimliğini

²⁰² *Ibid.*, p. 9

²⁰³ *Ibid.*, p. 80

terk etmemiştir. Bu bağlamda Çerkez kimliğini dışlamıştır denilebilir. Evde herkesin Çerkezce konuştuğunu belirtirken kendisinin Çerkezce bildiğine vurgu yapmaz. Diğer taraftan Ermenice bilmemesinden dolayı pişmanlık yaşadığını da ifade etmektedir.

1938 yılında Goncourt ödülünü kazandıktan sonra onu kutlamaya gelen Rus ve Ermenilerin ona olan ilgisini kargaşa olarak tanımlamaktadır. Bu ilgiden biraz ürkütüğünü itiraf etmektedir:

“Ancak Goncourt Ödülü’nü aldığım dönemde Paris’te hem Ermeni çevreler hem de Rus çevreler tarafından kutlandım. Daha önce de söylediğim gibi etrafımdaki bu sempati kargaşası beni endişelendiriyordu. Bundan sonra olacaklar yüzünden titriyordum.”²⁰⁴

Ermeni ve Rus, iki göçmen topluluğunun, Fransa’da kendine yer edinmiş göçmen bir yazarın başarısından kendilerine pay çıkarmak istedikleri ve anavatanından uzakta yaşayan göçmenlerin kendi kimliklerinden birinin başarısıyla gururlandıkları çıkarımı yapılması mümkündür. Bir başka açıdan Troyat’ın, Fransa’daki yaşamının ilk yarısında ilgilerinden ürkütüğü Ermeni ve Rus grupların kültürel kimliklerinde kendini tanımlaması içten içe okuyucu kitlesi kazanımına yönelik bir hamle olarak görülebilir. Henri Troyat’ı ürkütenin 1938 yılında Fransa’da ve Avrupa’da yükselen yabancı karşıtlığı olduğu düşünülebilir. Çünkü Troyat II. Dünya Savaşı’nda Fransız vatandaşı olmanın getirdiği zorunlu seferberlik görevini yerine getirirken ailesi Almanya’nın yabancı düşmanlığından korkması nedeniyle Paris’ten Tulle şehrine yerleşmiştir. Henri Troyat’ın, anne ve babasını “ebedî göçmenler” olarak anması bu sebeptedir.

Henri Troyat, 1959 yılında Fransız Akademisi’ne seçildiğinde hayranı olmaya başlayan birçok Ermeni ve Rus olduğunu, ününün Rus ile Ermeni göçmenleri bir araya

²⁰⁴ Ibid., p. 80

getirdiğini belirtmektedir. Ermeni ve Rus çevresinin onun adına birçok resepsiyon düzenlediğini de eklemektedir.

*“Her geçen gün uzayan hayran listemde bana kökenlerimi hatırlatan birçok Ermeni ve Rus ismi vardı. Bu iki grup tarafından, göçmenlerin içlerinden birinin birdenbire kendisini ilgi odağı bulması karşısında duydukları sempatiyi ifade etmek için resepsiyonlar düzenlendi.”*²⁰⁵

Ermeni edebiyat çevreleri Henri Troyat’ı etnik kökeninden dolayı Ermeni edebiyatına dâhil ederler. Peki Troyat gerçekten Ermeni edebiyatı içinde değerlendirilebilir mi? Gürsel Aytac, ulusal edebiyat kavramını karşılaştırmalı edebiyat biliminin açıklığa kavuşturamadığını belirtir. Ulusal edebiyatın belirleyicisinin dil ya da siyasal sınır olduğu konusunda fikir birliğinin bulunmadığını ifade ederek siyasal sınırların zamanla değişebileceği gerçeğinden hareketle, ulusal edebiyatta sınırların tam bir belirleyici olmadığı görüşündedir. Diğer taraftan Germanist Gürsel Aytac, Almanca eser verildiği halde Avusturya ve İsviçre edebiyatının aynı sınırları ve aynı sosyal gerçekleri paylaşmadıkları için Alman edebiyatı içine dâhil olmak istemediklerini belirtir. Aynı durumun Fransızca yazan Belçikalılar ve İsviçreliler için de geçerli olduğunu ekler. Gürsel Aytac aynı zamanda sığınılan ülkenin dilinde eser veren ama başka ulustan gelme yazarların hangi edebiyata dâhil edileceği hususunun muamma olduğunu da belirtir.²⁰⁶ Bu durumda aynı dilde yazıyor olmanın aynı ulus edebiyatı içinde değerlendirilmeyi mümkün kılmadığı görüşü ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan Michel Bourse, kültürel kimliğin tarihî miras, politik çerçeve, etnik kökenler, gelenekler, dil, din gibi unsurlara dayandığını söyler.²⁰⁷ Kısacası kültürel kimliğin belirleyicilerinden birinin dil olduğunu

²⁰⁵ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 174

²⁰⁶ AYTAÇ, Gürsel, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s. 126-127

²⁰⁷ BOURSE, Michel, *Melezliğe Övgü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009, s.55

varsayarak edebî eserlerde kullanılan dilin de edebiyatın kimliğini tanımladığını söyleyebiliriz. Ancak tek başına yeterli olmadığı da aşîkardır.

Yaşam öyküsünden kesitleri eserlerinin kurgusunda işleyen Henri Troyat, *Un Si Long Chemin* adlı eserinde yazma süreci, eserlerinin kahramanları ve konusu hakkında pek çok bilgi paylaşır. Eserlerinde Rus ve Fransız kültürüne ait unsurlara yer verdiğine ilişkin bilgiler sunarken Ermeni kültürüne dair unsurlara gönderme yaptığıyla ilgili bir bilgi paylaşmaz. Henri Troyat'nın ailesi Armavir'den Moskova'ya 1917 Devrimi'nden çok daha önce yerleşmiş, Troyat'nın ve kardeşlerinin kültürel kimlikleri Ermenilerin bulunduğu bir çevrede değil Moskova'da Rusların yaşadığı bir çevrede gelişmiştir. Başka bir deyişle Troyat için anavatan Ermenistan değil, Rusya'dır. Henri Troyat ve ailesi Fransa'ya göç ettiklerinde Rus göçmenlerin bulunmadığı Neuilly-sur-Seine şehrine yerleştiklerini *Un Si Long Chemin* adlı eserinde dile getirir.²⁰⁸ Ermeni göçmenlerle ilgili ise bilgi verme gereği bile duymaz. Çünkü Troyat eserlerinde belli bir taraf tutmaktan uzak durmaktadır. Bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade eder.

*“Kendi adıma kitap yazarken asla okuyucuları düşünmüyorum. Bunları düşünseydim, sanki birisi omzumun üzerinden karalamalarımı okuyormuş gibi, felç olmuş gibi olurdu. Benim eserimde belirleyici olan halkın beklentileri değil, içimde taşıdığım karakterlerin beklentileridir.”*²⁰⁹

Bir başka açıdan Henri Troyat edebî ürünlerini oluştururken öğretici olmak gibi bir kaygı taşımadığını ve edebiyatta ekoller, edebî türler gibi herhangi bir sınıflandırmaya karşı olduğunu belirtmektedir.²¹⁰ Bu söylemlerinden Troyat'nın Ermeni diasporasının amaçlarına dâhil olmayı tercih etmediği sonucunu çıkarabiliriz.

²⁰⁸ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 25

²⁰⁹ *Ibid.*, p. 225

²¹⁰ *Ibid.*, p. 184

Bununla birlikte *Aliocha* adlı eserinde, Alexis'in Thierry ile Rusya ve kitaplar hakkında konuşması Troyat'nın siyasi olaylarla ilgilenmediğine ilişkin bir ipucu da vermektedir. Alexis'in, Thierry'nin okumak için seçtiği Anatole France'ın Fransız Devrimi'nin karanlık yüzünü anlattığı *Tanrılar Susamışlardı* kitabı hakkında bilgi sahibi olduğunda ne politika ne de 1917 Ekim Devrimi hakkında bir şey duymak istemediğini anlıyoruz. Bu da Troyat'nın eserlerini siyasi görüşler ve çıkarlar etrafında oluşturmadığı, siyasetten uzakta sanat için yazdığı yönünde oluşan görüşümüzü desteklemektedir.

*“- Evet, Tanrılar Susamışlardı'yı seçtim. Bu onun (Anatole France'ın) en iyi romanlarından biri. Terör döneminde geçiyor. Asıl politik fikirlerin nasıl kana susamış bir çılgınlığa dönüştüğünü göreceksiniz. Size Rus Devrimi'ni bile hatırlatabilir!
- O zaman ilgilenmiyorum!”²¹¹*

Bu durumda Henri Troyat'nın Ermenistan sınırları içinde eser üretmediğini, kendi söylemlerine dayanarak Ermeni kültürünün ve dilinin kişisel gelişimine herhangi bir katkısı olmadığını, eserlerinde Ermeni kimliğine dair unsurlara rastlanmaması ve Ermenice eserler kaleme almadığını göz önünde bulundurarak Troyat'yı Ermeni edebiyatına dâhil edemeyeceğimiz sonucuna varabiliriz.

2.3.2. Troyat'nın Rus Kimliği

Henri Troyat'ın Rus kimliği Moskova'da doğmuş olmasına ve ailesinin bir süre Moskova yaşamış olmasına dayanır. Ancak Rusya'daki yaşantısı sadece 7 yıl sürmüştür. Erken çocukluk dönemine ait anılarında; Rusya'da mürebbiyenin, dadının, şoförün ve diğer hizmetkarların olduğu varlıklı bir yaşam sürdürdüklerini dile getirmektedir. Henri Troyat, henüz okul yaşı gelmemiş olmasından dolayı Rusya'da okula gitmemiştir. Rus

²¹¹ TROYAT, Henri, *Aliocha*, Flammarion, Paris, 1991, p. 81

dadısı ve İsviçreli mürebbiyesi aracılığıyla bir tür okul öncesi eğitim denilecek çift dilli eğitimini ev ortamında almıştır. Bu yüzden Rusça okuma yazma bilgisi zayıftır ancak akıcı bir şekilde Rusça konuşmaktadır. Kardeşleri Rusya’da okula gitmekte ancak Troyat’dan yaşça büyük oldukları için onunla fazla ilgilenmemektedir. Babası iş gereği iletişimini Rus sosyal yaşantısında sürdürdüğünden ev ortamında Rus etkisi yüksektir. Henüz 6 yaşındayken Ekim Devrimine tanık olur. Henri Troyat, çatışmalardan korkup evlerine sığınanların olduğunu hatta kendisinin koridora serilen bir yatakta uyduğunu hatırladığını söyler.²¹² Ekim Devrimi başladığında iç savaşın ciddiyetinin bilincinde olmadan beyaz ve kırmızı kol bandajı takıp takımlara ayrılarak savaş oyunu oynadıklarını dile getirir. Henri Troyat’ın Rus kimliğine dair anıları buz pateni eğlencesi, çingene geceleri ve atlı kızak yarışlarıyla, oyuncak askerler ve göç yolculuğuna dair anlardan ibarettir. Devrim sebebiyle zorunlu bir göç yolculuğuna çıkan Henri Troyat ve ailesi Rus dadısını Rusya’da bırakmak durumunda kalmıştır. Annesinin anlattığı Kambur Tay, Altın Balık, Cadı Baba Yaga²¹³ gibi Rus masalları ile Rus kültürüne özgü değerleri hatırladığını söyler. Fransa’ya göç ettikten sonra onlar gibi Paris’e taşınan amca ve teyzeleriyle Ruslara özgü yaşam biçimlerini devam ettirmişlerdir. Tesadüf eseri Rusya’dan göçleri sırasında İstanbul’a giden teknede tanıştıkları Rus göçmen ailesi Bylininlerle Paris’te aynı apartmanda komşu olurlar. Bylininlerin oğlu Volodya ile yakın arkadaşlık geliştiren Troyat Rus arkadaşı sayesinde yazar olma hayali kurar. Volodya’nın annesi de bir yazardır. Erken dönem yazarlık macerası başlar, Volodya ile birlikte yarım kalan “*Le Fils du satrape*” (*Satrap’ın Oğlu*) adlı eserini yazar. Bu eseri çok daha sonra düzeltmeleri yapıldıktan sonra 1998 yılında yayınlanır.

²¹² TROYAT, Henri, **Un Si Long Chemin**, ibid., p. 15

²¹³ **Ibid.**, p. 14

Henri Troyat, Rusya'daki anılarına eserlerinde yer vererek Rus kültürel kimliğine sahip çıkmaktadır. Henri Troyat, Popülist Roman Ödülü ve Goncourt Ödülü'yle Fransız edebiyatı çevrelerinde kabul görmesinin ardından 1940 yılından sonra Dostoyevski biyografisini yazar. Bu eserinden sonra kahramanlarının doğumundan ölümüne hayatını, kişiliğini, aşklarını, çalışmalarını, umutlarını, hayal kırıklıklarını, umutsuzluklarını, yoksulluğunu ve küçüklüğünü üç nesli kapsayacak şekilde anlattığı nehir roman edebî türünde eserler yazmaya başlar.

“Dünya Var Oldukça. Genç yaşta ebeveynlerimin hikayelerinin beni ne kadar etkilediğini sana söylemişim. Ancak bu hikâyeleri ilk kitaplarımda kullanmaya hazır değildim. Babamın ve annemin Rus geçmişini yeniden canlandırma arzusu, Dostoyevski'nin biyografisi üzerine çalışmama kadar beni ele geçirmedir.”²¹⁴

“*Tant que La Terre Durera*” (Dünya Var Oldukça, 1947-50), “*La Lumière des Justes*” (Adaletin Işığı, 1959-60), “*Les Héritiers de l'avenir*” (Geleceğin Mirasçıları, 1968-70) ve “*Moscovite*” (Moskovalı, 1974-75) adlı eserleri Henri Troyat'nın Rus tarihinden esintiler içeren, Rus ailelerinin üç neslin birlikte Rusya'dan Fransa'ya uzanan hayatlarını konu edindiği kitaplardır.

Rusya'ya dair ailesinin anılarını barındıran en uzun nehir roman serisi *Tant que la terre durera*'dır (Dünya Var Oldukça, 1947-1950). Eserin ilk cildinde Troyat, Yekaterinodar'da bir doktor olan Konstantin Kirolloviç Arapoff'un (Rus. Arapov) ailesine odaklanır. Arapoff'un kızı Tania (Rus. Tanya), Armavirli zengin bir manifaturacının oğlu Michel Danoff'la (Rus. Danov) evlenir. Henri Troyat'nın yaşamına baktığımızda eserdeki Michel Danoff'un, babasını temsil ettiği görülmektedir. Danoff da babası gibi çar yanlısıdır. Danoff; Tania ile Moskova'ya taşınır. Troyat'nın babası gibi

²¹⁴ Ibid., p. 92-93

varlıklı bir yaşam sürer. Roman, üç cildi boyunca Michel, Tania ve çocuklarının kaderiyle Tania'nın kardeşlerinin hikayesi üzerinde ilerler. Tania'nın dört kardeşi vardır: Hemşire Nina, Oyuncu Lioubov (Rus. Liubov), Çarlık subayı Akim ve Bolşevik Nicolas. Akim Mançurya'da Rus-Japon Savaşına katılır. Nicolas tarihe Kanlı Pazar olarak geçen 1905 Rus Devrimine tanıklık eder ve olaylar sonucu çar karşıtı tavır sergileyerek Bolşevik olma yolunda ilerler. İlk cilt, Tania'nın Danoff'u aldattığını itiraf etmesiyle sona erer. *Le Sac et le Cendre* (Çul ve Kül, 1948) cildi 1914-1920 arası Rusya iç savaşına odaklanır. Ekim Devrimi patlak verince Danoff ve Tania, İsviçreli mürebbiye, oğulları Boris ve Serge ile beraber Fransa'ya uzanan bir göç yolculuğuna çıkar. Arkadaşlarını ve kardeşlerini Rusya'da Ekim Devrimi'nde kaybeden ailenin göç yolculuğu ikinci cilde hâkim olur. Roman serisinin son cildi olan *Étrangers sur la terre*'de (Yeryüzündeki Yabancılar, 1950) Michel Danoff ve Tania'nın malî açıdan zorluklarla dolu Paris'teki sürgün hayatı konu edilir. Troyat'nın hayat hikayesiyle benzer şekilde, icra yoluyla Danoffların evindeki eşyalar satılır ve daha küçük bir daireye taşınırlar. Henri Troyat *Tant que la terre durera* nehir roman serisiyle ilk kez ailesinin Rusya'daki ve Fransa'daki hikayesini dolaylı olarak okuyucuya sunar. Troyat bu eserin hayatı ile birçok benzerliği olmasına karşın tamamen örtüşmediğini *Un Si Long Chemin* adlı eserinde belirtir. Tania'nın Troyat'nın annesi konumunda olduğu düşünüldüğünde Troyat, Tania'nın Danoff'u aldatmasının annesiyle ilgili olmadığını, annesinin bu türden bir yakıştırmayı asla kabul etmeyeceğini ve babasına düşkün olduğunu söyler. Henri Troyat, bu nehir roman serisinde karakterleri iç içe geçmiş entrikalarla meşgul ettiğini, Rus-Japon Savaşı, 1914-1918 I. Dünya Savaşı, 1917 Ekim Devrimi, göç ve Osmanlı İmparatorluğu gibi tarihi olayları geniş anlamda işlediğini, göç ederken okuyucuyu Moskova'dan Kafkasya'ya, Kafkasya'dan Saint-Petersburg'a götürdüğünü ifade etmektedir.²¹⁵

²¹⁵ Ibid., p. 150

Henri Troyat nehir roman serilerinde Rusya tarihini kronolojik olarak geriye dönük biçimde anlatmıştır. *Tant que la terre durera* eseri 1905-1920 yılları Rusya tarihini anlatırken; *La Lumière des justes* (Adaletin Işığı, 1959-1963) Rusya'nın Paris'i işgal ettiği 1814 Paris Muharebesi'nden başlar, II. Aleksandr'ın tahta çıkışıyla sona erer. *La Lumière des justes* eserinde Henri Troyat, 19. yüzyıl Rusya tarihini anlatır. Rusya'da serfliğin kaldırılmasında dekabrist ayaklanmasına dâhil olan Rus Nicholas Ozeff (Rus. Jozev) ile Fransız Cumhuriyetçi Sophie'nin Fransa'da evlenip Rusya'da devam eden evliliği dönemin siyasi olaylarıyla birlikte anlatılır. Henri Troyat, *Tant que la terre durera* eserini yazdıktan sonra Ekim Devrimi'nin sebebinin sosyal tabakadaki çatlaklardan kaynaklandığını ve bu çatlakların en önemlisinin 14 Aralık 1825 isyanı olduğu düşüncesiyle *La Lumière des justes* roman serisini yazmaya başladığını ifade etmektedir. Ona göre; 1814 yılında Paris'e giren I. Aleksandr'ın askerleri Paris'in özgürlükçü tavırlarını benimseyerek Rusya'ya uygulamışlar ve Dekabrist ayaklanmalarına öncülük etmişlerdir. Troyat beş ciltlik bu nehir roman serisinde Dekabristlerin asil ve talihsiz macerasını anlattığını, Dekabristlerin ayaklanmasının, hapsedilmelerinin, I. Nikolay tarafından sorgulanmalarının tüm ayrıntılarının tarihsel gerçeklerle tutarlı olduğunu ifade etmektedir. Sophie (Rus. Sofya) ile birlikte tutuklu eşlerini ziyarete gelenler arasında Prenses Troubetzkoy (Rus. Trubetskaya), Prenses Volkonsky (Rus. Volkonskaya), Kontes Mouravieff (Rus. Muravyev), Pauline Annenkoff (Rus. Anenkov) gibi gerçekten var olan karakterlerin yer aldığını belirtir.²¹⁶

Henri Troyat, "*Les Héritiers de l'avenir*" (*Geleceğin Mirasçıları*, 1968-1970) eserinde asilzade Vissarion Variaguine ve barçuku (hizmetkarı) Klim Baranoff'un (Rus. Baranov) ilişkisini II. Aleksandr'ın 1891 yılında serfliği kaldırması olayları etrafında anlatır. Vissarion'un mal varlığıyla birlikte barçuku Klim'i kumarda kaybetmesi eserin

²¹⁶ Ibid., p. 168-169

dikkat çeken bölümüdür. Görünmek istediği kadar entelektüel olmayan devrimci entelektüel Vissarion, devrimi ve eşitliği vaaz ederken Klim arasındaki aristokratik mesafeyi korur ve ona baskı yapar.²¹⁷ Serinin sonunda 1914 yılında Sibiry'a sürgüne gönderilir. Sibiry'daki sürgünden kaçarak Paris'te başka bir sürgün hayatı yaşarlar.

Troyat, *Le Moscovite (Moskovalı, 1974-1975)* nehir roman serisinde bu sefer 1789 Fransız Devrimi'nden sonra babasıyla Rusya'ya kaçan Fransız aristokrat Armand Croué'nin, yanlarına sığındıkları Rus Béreznikoff (Rus. Bereznikov) ailesi içinde yaşadıklarını konu edinir. Napoléon'un 1812 yıllarındaki ilerleyişi ve Moskova'nın yakılması olayları karşısında Rusça bilen bir Fransız olarak Moskova Kent Konseyi için tercümanlık yapar. İşgalcilerle işbirlikçi konumuna düşen Armand ülkesi Fransa'ya geri dönmek zorunda kalır. 1814 yılında Rusların Paris'e girişinden Napoléon'un tahttan çekilişi sonrası yüz günde eski gücüne ulaşmasına kadar geçen zaman zarfında Armand Croué'nin Rus ajanı olarak hapsedilmesiyle eser devam eder. Armand Croué serbest bırakıldığında sarhoş Kazaklar tarafından Paris'te öldürülür. Nicolas Hewitt, Armand Croué'yi Fransız ve Rus iki ulusa ait ancak her ikisinin de vatandaşı olmayan bir adam olarak tanımlar.²¹⁸ Troyat'ın dört nehir roman serisinin tümü Fransız-Rus ilişkileri sorununa, sürgünün belirsizliğine, önemli tarihsel olaylar bağlamında bireyin rolüne odaklanan geniş bir tematik birliğe sahiptir.²¹⁹ Henri Troyat, Rus kültürel kimliğini Rusya tarihine odaklanan nehir roman serileri, Rus siyasilerin ve Rus yazarların biyografilerini kaleme alarak korumaya çalışmıştır. Rusya ile arasındaki bağı eserleri aracılığıyla sürdürmüştür.

²¹⁷ HEWITT, Nicholas, **Henri Troyat**, ibid., p. 103

²¹⁸ **Ibid.**, p. 107

²¹⁹ **Ibid.**, p. 82

Rusya'ya olan düşkünlüğüne rağmen Henri Troyat yazı dilinde Fransızca yazmayı tercih etmektedir. Bunun sebebini Rusya'da bulunduğu zaman diliminin Rus dilinin inceliklerini öğrenmesi için yeterli olmamasına bağlar. 1950 yılında *Les Nouvelles Littéraires Artistiques et Scientifiques*'te yayımlanan André Brouin ile röportajında “Yazarken Fransızca mı düşünüyorsunuz?” sorusuna; çoğu zaman Fransızca düşündüğünü ancak Rus karakterleri canlandırırken Rusça düşündüğünü dile getirir. Çünkü Troyat'ya göre Rusça ve Fransızca birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Rusça kelime dağarcığı Fransızca kelime dağarcığından çok daha geniştir ve Rusça kelimeler Fransızca kelimelere nazaran daha güçlü bir çağrışım değerine sahiptir, nesneye daha yakındır.²²⁰ Ona göre bir Rus bir düşünceyle ilgili çıkış yolu ararken mantığın yerine duygularını ve kalbinin dürtüsünü takip eder, bir Fransız ise mantıktan asla vaz geçmez. Fransızcanın teknik niteliği; bir Fransız'ı teori geliştirirken analiz etmeye, bölmeye, çıkarım yapmaya yönlendirir. Ancak Ruslar sorunu özel olarak değil genel olarak ele alır.²²¹ Troyat'nın bu görüşünden yola çıkarak eserlerin bu denli iç içe geçmiş duygusal ilişkilerle örülü olmasının benliğine işleyen Rus dili ve Rus düşünce yapısından kaynaklandığı söylenebilir. Bununla birlikte Troyat, Fransızca bir metnin Rusçaya tercüme edildiğinde eserin özünden çok daha az şey kaybettiğini düşünür. Ona göre Rusçanın kelime dağarcığı zenginliği Rusça bir metnin Fransızcaya çevrilmesinde değişikliğe uğramasına sebebiyet verir.²²² Henri Troyat Rusçaya çevrilip Sovyetler Birliği'nde yayınlanan eserlerini Rusça okumaktan zevk duyduğunu, Fransız bir yazar olarak kalırken kendini Rus bir yazar olarak ortaya koymuş olduğu izlemine kapıldığını anlatır.²²³ Fransız Enstitüsündeki bir organizasyonda SSCB Bilimler Akademisinden katılımcıların konuşmalarını Rusçadan Fransızcaya tercüme ettiğinde, Rusçasının iyi

²²⁰ BROUIN André, **Green et Troyat m'ont dit: “Nous n'avons pas choisi la France...”**, Les Nouvelles Littéraires Artistiques et Scientifiques, no. 1186, Paris, Jeudi 26 Mai 1950

²²¹ TROYAT, Henri, **Un Si Long Chemin**, ibid., p. 123

²²² **Ibid.**, p. 232

²²³ **Ibid.**, p. 230

derecede olmasının arkadaşlarını ve kendini memnun ettiğini dile getirir.²²⁴ Rusya’da yaşamış olsaydı yine yazar olabileceğini belirtir. Ancak Troyat, André Bourin ile röportajında Rusça bir eser yazabilmek ve Rus dilinin inceliklerine hâkim olabilmek için en az on yıllık bir süreye ihtiyaç duyacağını söyler.²²⁵

Elde ettiğimiz bilgiler ışığında Henri Troyat’nın Fransız bir yazar olarak Rus kökenlerine bağlı olduğu hem edebî yaşantısında hem de sosyal yaşantısında öne çıkmaktadır. Henri Troyat Fransızca yazmayı tercih etmiş olsa da Rus düşünce yapısı karakterine işlemiş ve eserlerinde Rus kültürel kimliğinin izlerini yansıtmıştır.

2.3.3. Troyat’nın Fransız Kimliğinin İnşası

Ailesiyle birlikte Fransa’ya ayak bastığı 1920 yılı Henri Troyat için ilk bakışta Fransız kimliğinin inşası için başlangıç tarihi olarak görülse de Fransa ve Fransızca ile tanışması aslında Rusya’da başlar. Fransızca konuşan İsviçre asıllı mürebbiyesi sayesinde Henri Troyat, Rusya’da küçük yaştan itibaren Fransızca konuşup okuyabildiğini Madame Chadavères ile yaptığı röportajının derlemesi olan *Un Si Long Chemin (Uzun Bir Yol)* kitabında şu kelimelerle ifade etmektedir:

*“Fransa’yı tanımadan önce sevmiştim. Evde dadım ve ebeveynlerimle Rusça; mürebbiyem, erkek ve kız kardeşimle ise Fransızca konuşuyordum.”*²²⁶

Daha küçük yaşlardan itibaren çok dilli yetişen Henri Troyat’nın, çok dilliliğin özellikle Fransızca bilmenin onun için büyük bir zenginlik yarattığının bilincinde olduğunu aynı kitaptan öğreniyoruz. Eserinde, öğretmeni ve dadısının benliğindeki yerini

²²⁴ Ibid., p. 246

²²⁵ BROUIN André, **Green et Troyat m’ont dit: “Nous n’avons pas chosi la France...”**, Les Nouvelles Littéraires Artistiques et Scientifiques, no. 1186, Paris, Jeudi 26 Mai 1950

²²⁶ TROYAT, Henri, **Un Si Long Chemin**, ibid., p. 13

açıklarken dadısının Rusya'yı temsil ettiğini, mürebbiyesinin ise Fransızca ve Fransa olduğunu dile getirir ve Fransızcayı gelecek olarak anlamlandırır.

“(…) otoriter, şişman, korseli, çilli ve tüylü çeneli İsviçreli bir mürebbiyemiz vardı. Bana göre dadımın doğrudan rakibiydi. Çünkü dadım Rusya'ydı, Rus diliydi, Rus geleneğiydi, masallardı, rahat ve korunaklı çocukluktu, bir gece lambasının titreyen ışığındaki tembellikti; mürebbiyem ise eğitimdi, gelecekti, disiplindi, Fransızcaydı, Fransa'ydı.”²²⁷

Mürebbiyesine ve Fransızcaya olan bu ilgisinin onun Fransa'nın önemli yazarlarından biri olmasını sağlayacağını o dönemlerde öngöremezdi. Ancak küçük yaşta Fransızca öğrenmiş olması; yeni bir ülkeye uyum sağlayabilmesini kolaylaştırmıştır. Fransızca bilgisinin, Fransa'daki eğitim hayatında ve sosyal yaşantısında varlığını sürdürebilmesinde en önemli etken olduğu açıktı. Nitekim ilk eseri *Faux Jour*'la (*Sahte Gün*) Rusya'dan göçen bir ailenin çocuğu olarak 24 yaşında Le Prix Populiste (Popülist Roman Ödülü) ile onurlandırıldı. Popülist roman ödülü, 1870'lerde üniversitelerini bırakıp bilgilerini köylüler ve zanaatkarlarla paylaşmayı seçen genç öğrencilerin öncülük ettiği Rus popülist hareketinden ilhamla verilmeye başlanan bir ödüldür. Bu ödülün verilmesi fikri 1920'de André Lemonnier ve André Thérive tarafından kaleme alınan manifestonun ardından ortaya çıkmıştır.²²⁸ Bu manifesto, gösterişli karakterlerin bulunduğu züppelerin yaşamlarının ele alındığı edebî ürünlere karşı olarak, edebiyatta hayatın içinden insanların, gündelik yaşamın kahramanları ile gerçek yaşamın kurgulanmasını savunmaktaydı. Bu ödül ilk kez *L'Hôtel du Nord* adlı eseriyle Eugène Dabit'ye verildi. 1932 yılında Jules Romain'e verilen ödüle 1935 yılında da Henri Troyat layık görülmüştür. Henri Troyat'nın bir Rus popülist akımından doğan ödüle layık görülmesi dikkat çekicidir.

²²⁷ *Ibid.*, p. 13

²²⁸ <http://www.prixegenedabit.fr/histoire-et-documents/histoire-du-prix-populiste/>

Un Si Long Chemin adlı kitabında, Fransa'ya ailesinden üç nesille birlikte yerleşmiş olduklarını, her bir neslin kendine farklı sosyal ortamlar inşa ettiğini, Henri Troyat'nın; entegrasyon, aidiyet, kültürel kökene bağlılık gibi göçmen psikolojisinin tüm ayrımlarını yaşadığı tespit edilebilmektedir. Troyat'nın büyükannesinin, biraz da yaşlılığın etkisiyle kendini hâlâ Rusya'da zannediyor olması, Fransızca bilmemesi, ruble birimini kullanarak hesap yapması ve Fransa Cumhurbaşkanı'nın portresini gördüğünde ona çar demesi; yaşlı kuşağı temsil eden göçmenlerde genel olarak görülen kökenlerine bağlılığı ve toplumsal uyumun reddini ortaya koymaktadır. Troyat, anne ve babasının önünde dil ile ilgili bir engel olmamasına karşın Rus çevreleriyle yakın bir temas kurduklarını ve köken ülkeye geri dönme umuduyla yaşadıklarını söylemektedir. Ailenin en genç temsilcileri Troyat'nın ağabeyi, ablası ve kendisidir. Ancak Troyat kardeşlerinin çok daha uzun yıllar Rusya'da yaşamış olmasının, onları Fransa'daki Rus gettosuna yakınlaştırdığını ifade eder.

“Erkek ve kız kardeşimin ise çoğunlukla Rus arkadaşları vardı. Şüphesiz yaş meselesi. Rusya'da benden daha uzun süre yaşadıklarından, sürgündeki yurttaşlarıyla temas kurmaya daha fazla ihtiyaç duyuyorlardı. Annemle babama gelince, Paris'te Fransızlarla neredeyse hiç görüşmüyorlardı.”²²⁹

Troyat, Madame Chadavères'e *“Onlar (ebeveynleri) geçmişe özlem duymaktan bıkmış, sadece gitmeyi düşünüyorlardı, ben ise yeni Fransız dostluklarının büyümesine kapılmış olarak sadece kalmayı düşünüyordum.”²³⁰* sözleriyle Fransa'yı kabul sürecini aktarmaktadır. Paris'teki yaşamının ilk dönemlerinde Fransa'ya olan hayranlığının, onda bir yandan yeni ülkeye aidiyet hissiyatı geliştirmesini sağlarken bir yandan da kültürel kökenlerine yüz çevirmesine yol açtığı *Aliocha* adlı eserinde gün ışığına çıkmaktadır. Kronolojik biçimde sıralamak gerekirse ev sahibi ülkenin Rus bir göçmeni benimsemesi;

²²⁹ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 36

²³⁰ *Ibid.*, p. 37

Fransız vatandaşlığına geçiş, isim değişikliği ve Fransız Akademisi'ne kabulü olarak Troyat'nın Fransız kimliğinin inşası hayatında üç önemli aşamada gerçekleşmiştir.

Henri Troyat okul deneyimini ilk kez Fransa'da Janson de Sailly Lisesi'nin onuncu sınıfında yaşadı. Burada yaşlılarıyla birlikte oyun oynamak vakit geçirmek onun için bir ilkti. Rusya'da yaşça büyük kardeşleriyle çok vakit geçiremiyordu. Lise öğreniminden sonra geçimini sağlamak için kalıcı ve sağlam bir işe girmesi gerektiğinden üniversitede edebiyat yerine hukuk alanına yönelen Henri Troyat, 1933 yılında hukuk diplomasını aldı. Mezun olduktan sonra Seine Valiliğinde işe başlayabilmek için gereken sınavları başarıyla geçti ancak işi alabilmek için Fransız vatandaşı olması gerekiyordu. Bir dizi form ve mülakat sonucu Fransız vatandaşlığını aldığıında kendini biraz suçlu hissettiğini şu sözlerle açıklamaktadır.

“Vatandaşlığa kabul formaliteleri uzun ve sıkıcıydı. Yirmi kez farklı makamlara çağrıldım, otuz form imzaladım. Sanki kötü niyetli kâtipler benimle yeni ülkem arasına engeller koymaya kararlı gibi görünüyorlardı. Sonunda bir kararname bana Fransız vatandaşlığı verdi. Bundan hem uzun zamandır beklenen bir terfi gibi gurur duydum, hem de gizli bir inkâr gibi biraz utandım. Bu 1933'te oldu. Yirmi iki yaşındaydım.”²³¹

Henri Troyat, bu sözleriyle Fransız vatandaşlığına geçişi, uzun zamandır kendini ait hissettiği ev sahibi ülkenin verdiği bir ödül olarak görürken, ailesinin Rusya'ya dönüşün imkânsızlığı duygusunu yaşattığı fikrinden dolayı bundan rahatsızlık duyduğunu anlatmaktadır. Ancak bu ödülün gururu çok uzun sürmez. İkinci Dünya Savaşı sırasında iktidara gelen Vichy hükümeti yeni bir vatandaşlık yasası çıkarır. Doğuştan Fransız olmayanlar devlet memurluğundan çıkarılacaktır. Bir şekilde memuriyetine ve vatandaşlığının devamına karar verilen Henri Troyat bu deneyimi “Yenilgiden bu yana

²³¹ Ibid., p. 57

kendimi hiç bu kadar derinden Fransız hissetmemiş olan beni şimdi Fransa'nın mevcut hükümeti ulusal topluluktan dışlıyor.” ifadeleriyle *Un Si Long Chemin* adlı eserinde dile getirmektedir. Ne kadar Fransız hissetse de gerçeklerin ve bu duygunun onu bir Fransız yapmadığı ikilemini yaşamaktadır.

Fransa'ya aidiyetin ilk somut aşamasını geçtikten sonra karşısına çıkacak ikinci aşama onun Fransa'ya aidiyetini sorgulatacaktır. Seine Valiliğindeki görevine başlamayı beklerken *Faux Jour (Sahte Gün)* adlı eserini yazar. Plon Kitabevi'ne gönderdiği kitabının yayınlanması için sözleşme ve onay mektubu alan yazar, kitabın üzerinde “Léon Tarassoff” adının yazılacağı hayalini kurarken, yayınevi tarafından kitabın Rusçadan bir çeviri zannedilmemesi için Léon Tarossoff'tan takma ad kullanması talep edilir.

“Bana öyle geliyordu ki, romanımı başka bir isimle yayınlayarak onun yazarlığını inkâr edecektim. Kitap benden ayrılacak ve herhangi birinin eseri haline gelecekti. Zevkimin yarısı elimden alınmış olacaktı. İşte bu ruh hali içinde, gerçek adımın harflerini yer değiştirerek bir takma ad aramaya başladım. Listeler yaptım; bulgularımı arkadaşlarımın takdirine sundum, sanki kendimi onlara sahte burunla tanıtmışım gibi kıkırdıyorlardı. Bilinçsizce yeni soyadımın eskisi gibi T ile başlamasını istedim: Tarao, Tarosseau, Troa... Troyat' da durdum. Geriye Plon'u ikna etmek kaldı. Zaman daralıyordu, basım kopyaları bekliyordu, aceleyle bir telefon kulübesine gittim ve arayışlarımın sonucunu (bulduklarımı) ona anlatmak için editörü aradım. Bir süre düşündükten sonra Troyat'yı kabul etti, ancak fonetik nedenlerden dolayı adımın değiştirilmesini talep etti. “Léon Troyat” dedi, “uymuyor, ağır, sıkıcı!” Ona göre sesin daha net olması için içinde “i” olan bir isme ihtiyacım vardı. Perişan bir halde rastgele kekeledim: “Peki, Henri!” Kabul etti: Henri Troyat. Fena değil. Peki, hadi böyle yürüyelim!”²³²

Sahte Gün kitabının yayınlanması için zorunlu isim değişikliği, aile soylarında gerçekleşen üçüncü isim değişikliği idi. 1830'lu yıllarda Kuzey Kafkasya'daki Armavir kasabasında yaşayan dedesine, Rusya'nın Kafkasya'yı işgali sırasında Rusya'nın yanında yer alınca 1839 yılında Rus vatandaşlığı verildiğini ve Toros soyadının Tarossoff olarak

²³² Ibid., p. 59-60

değiştiğini *Un Si Long Chemin* kitabında anlatmaktadır.²³³

İkinci isim değişikliği ise, Bolşevik Devrimi sonucu 1920 yılının Şubat ayında Fransız askerinin kontrolünde olan Novorossiysk'ten Rus pasaportuyla İstanbul üzerinden Fransa'ya gitmek üzere Aphon adlı gemiye binmek üzereyken başladı. Gemi İstanbul'a yanaştı ancak Rus asıllı müttefikler Kıbrıs'a gönderilirken sadece Ermeni kökenli mültecilerin İstanbul'a girişine izin verildi. Ama Henri Troyat ve ailesi ellerindeki belgelere göre Ermeni asıllı Rus tebaasıydı. Bununla birlikte Ermeni isimlerinin sonu “-yan” ile biterken onlarınki Rus olduklarını gösteren “-off” ile bitiyordu.

“Konstantinopolis'te yeni zorluklar: Yerel yetkililer tüm Rus asıllı mültecileri Kıbrıs adasına gönderdi ve Konstantinopolis limanına yalnızca Ermeni kökenli mültecilerin yaşamasına izin verdi. Ancak evraklarımıza göre biz Ermeni asıllı Rus tebaasıydık. Kabul edilmeli miyiz yoksa reddedilmeli miyiz? (...) tüm Ermeni isimleri “-ian” ile biterken bizimkilerin sonu “ov” ile bitiyor ve bu da bizi Rus kökenli olarak gösteriyordu. Bu karışıklıktan bıkan babam bir kaçamak yapmayı kabul etti. Yeni Ermeni Cumhuriyeti'nin Konstantinopolis'teki diplomatik temsilcisi, 19 Mart 1920'de bize, “Rusya'da Tarassov adıyla bilinen” kişinin gerçekte “Torosyan” olduğunu belirten bir belge teslim etti.”²³⁴

İstanbul'a sadece Ermeni mültecilerin girişine izin veren Osmanlı Devleti'nin bu tutumu, Osmanlı Devleti'nin Ermenilere mülteci olarak kucak açtığının ve onların yaşam haklarını koruduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Henri Troyat'nın babası Rus pasaportuna sahip olmalarına karşın 1918 yılında kurulan Ermenistan Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki temsilciliğinden “Rusya'da Tarossoff adıyla bilinen kişinin gerçekte Torosyan olduğunu belirten bir belge aldı.”²³⁵ Toros adından Tarassoff'a oradan Torosyan'a dönüşen soyadı ile ilgili Henri Troyat şu açıklamayı yapmaktadır.

²³³ *Ibid.*, p. 7-8

²³⁴ *Ibid.*, p. 23-24

²³⁵ *Ibid.*, p. 24

“Hiçbir zaman bizim olmayan bu Torosyan ismi, sonradan kurtulmak için girdiğimiz tüm çabalara rağmen Tarassoff ismine bağlı kalacaktı.”²³⁶

Henri Troyat’nın Ermeni kimliğini tanımlayan Torosyan isminden ailecek kurtulmaya çalıştıklarını ifade eden bu cümlesinden Troyat’nın Ermeni kimliğini gizliden gizliye reddettiği ve Tarassoff soyadına sahip çıkmasıyla da kendini Rus kimliği ile tanımladığı çıkarımını yapmak mümkündür.

Nihayetinde Henri Troyat mahlasıyla *Sahte Gün* adlı kitabı yayınlandı. Önceleri mahlas olan “Henri Troyat” sonrasında gelen ünle asıl adı sayıldı. *“İkinci doğduğum yer bir telefon kulübesiydi. Uyruğumu değiştirdikten sonra adımlı da değiştirmiştım. İçimde hâlâ gerçek bir şeyler var mıydı?”²³⁷* sözleriyle Leon Tarassoff’tan geriye bir şey kalmadığını ve Leon’un hâlâ içinde bir yerlerde uyuduğunu ifade etmektedir. Kariyerinin başında aile hikâyelerine çok yer vermemesinin sebebi olarak kendini benimseyen ülkede üveylikten kurtulma ve yerini sağlamlaştırma kaygısı gösterilebilir. Çünkü göç edilen ülkeye uyum sağlama ihtiyacı bazen bilinçli bir istekle ortaya çıkarken benzen de ötekinin davranışı karşısında gerçekleşen zorlamadan doğabilir ve bu zorlama göçmen üzerinde kaygı ve korkulara sebebiyet verebilir. Henri Troyat’nın yaşadığı isim değişikliği de bir zorlama barındırmaktadır. Gönülsüzce yapılan bu isim değişikliği ile ilgili hislerini Troyat şöyle açıklar:

“Çocukluğumdan beri bana Leon diyen annem ve babam daha sonra bana Henri diye seslenmekte çok zorlandı, ikinci karakterime alışmam uzun zaman aldı. Adımı yasal olarak değiştirmeyi çok sonra talep ettim. Şimdi belge üzerinde Henri Troyat’yım ama her zaman içimde şefkatle kıvrılmış uyuyan bir Leon Tarassoff var.”²³⁸

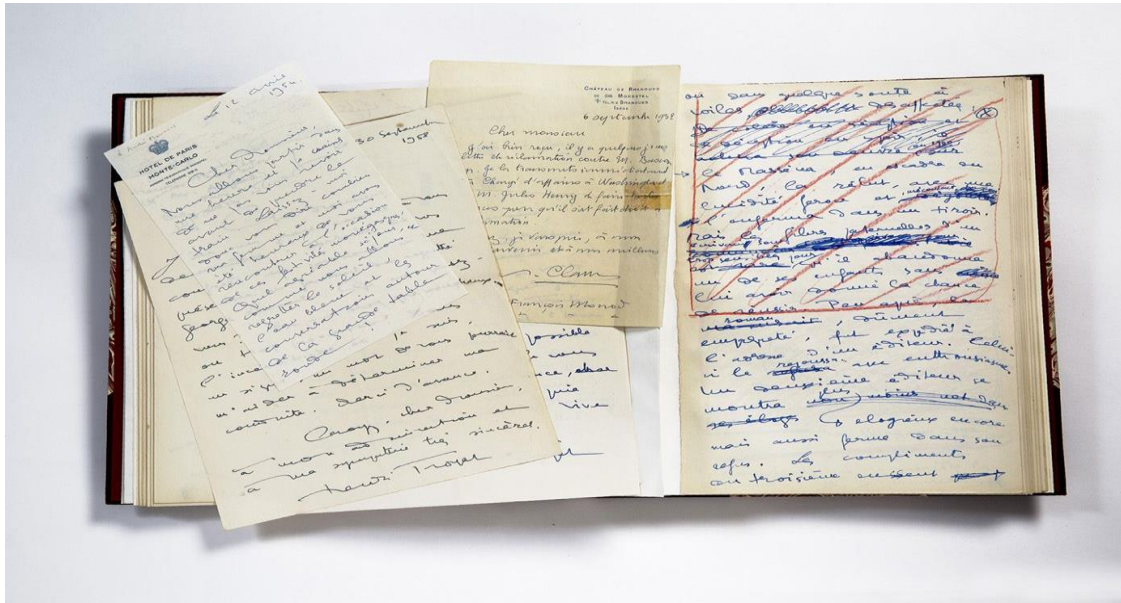
²³⁶ *Ibid.*, p. 24

²³⁷ *Ibid.*, p. 60

²³⁸ *Ibid.*, p. 60

1959 yılında 48 yaşındayken Fransız Akademisi'ne seçilen Henri Troyat hem Fransız edebiyatı çevresine ve hem de Fransız otoritelerine kendini kabul ettirmiş görünüyordu. Fransız Akademisi'nin yönetmeliğine göre üyeler onaylanmak üzere Cumhurbaşkanına sunuluyordu. 1960 yılının Mart ayında, dönemin Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'ün üyelikliğini onaylaması aynı zamanda Fransa'nın onu benimseyişinin ön aşamasıydı. Fransa'ya olan bu aidiyetini ise Fransız Akademisi'ne kabulünde sunduğu resepsiyon konuşmasında şu sözlerle ifade etmiştir.

“1920 yılının başında iç savaşla parçalanan ülkesinden anne ve babasıyla birlikte kaçarak Paris’e ayak basan küçük çocuk, bu büyük bilinmeyen şehirde birkaç aydan fazla kalamayacağını hayal ediyordu. Moskova’ya geri dönmek için trene binmeyi beklerken liseye gidiyordu. Ancak zaman geçiyordu, siyasi olaylar Rusya’yla temas ihtimalini uzaklaştırıyordu ve Fransız dostluklarının, Fransız düşüncesinin, Fransız sanatının cazibesi, yalnızca yeni vatani tarafından baştan çıkarılmak isteyen yabancı çocuk üzerinde işe yaradı. Kısa süre sonra Fransa onu tamamen ele geçirdi. Sanki onu tutmak için etrafına binlerce ince bağ, binlerce esnek dal sarılmıştı ve bu giysinin kenarlarında son dalları görüyorum.”²³⁹

Şekil 2.6. Henri Troyat'ın Fransız Akademisine Kabul Konuşmasının Troyat El Yazılı Taslağı²⁴⁰

²³⁹ <https://www.academie-francaise.fr/discours-de-reception-de-henri-troyat>

²⁴⁰ <https://drouot.com/fr/l/22826476-academie-francaise-troyat-henri-1911-2007-manuscript>

Henri Troyat “*Bu giysinin kenarlarında son dalları görüyorum.*” sözüyle Fransa’ya aidiyet sürecinin Fransız Akademisine seçilmesiyle tamamlandığını belirtmektedir. Troyat’ın *Aliocha* eserinin ana karakteri Alexis’in Fransız edebiyatı aracılığıyla ev sahibi ülkenin kültürünü benimsemesi gibi Henri Troyat Fransız kimliğinin oluşmasının yavaş yavaş edebiyat aracılığıyla gerçekleştiğini belirtmekte ve Fransızca rüya görmeye başladığında Fransa’ya entegre olduğunu düşünmektedir.

*“Fransa’ya alışma sürecimi analiz etmeye çalıştığımda, bana öyle geliyor ki, bende yavaş yavaş, sinsice, bilinçsizce bir dönüşüm meydana geldi. Dostluklarımla, okuduklarımla, soluduğum havayla her şeyin beni almaya ve sevmeye hazırladığı bir kültürü gün be gün aşıladım kendime. Yoldaşlarımı seçerek Fransız oldum, Victor Hugo ya da Racine okuyarak Fransız oldum. [...] Uzun süre anadilinde rüya gören çocuğun, birdenbire rüyasını Fransızca görmeye başladığında ülkesine uyum sağlamaya hazır olduğuna inanıyorum.”*²⁴¹

Tüm bu bilgiler ışığında, Henri Troyat’ın yazarlığının ilk döneminde sadece Fransız ailelerini konu edindiği eserler ortaya koymasının, kendini tamamen Fransa’ya ait hissetme ihtiyacından ve Fransız kültürel kimliğini oluşturması çabasından kaynaklandığı tespitinde bulunmamız mümkündür. Troyat’ın taşralı bir küçük-burjuva ailenin yükselişini, Fransa’da Üçüncü Cumhuriyet, Birinci Dünya Savaşı ve işgal altındaki dönemi anlattığı *Les Semailles et les Moissons* (Ekim ve Hasat, 1958) yazarın ilk Fransız nehir roman döngüsüdür. Beş ciltten oluşan bu eser Birinci Dünya Savaşı öncesinde Corrèze’deki küçük bir köyde yaşayan Aubernat ailesinin 1938 yılına kadarki yaşamını anlatmaktadır. Demirci Jérôme ve bakkal Maria Aubernat’nın kızı Amélie ve Amélie’nin kızı Elizabeth’in çocukluktan yetişkinliğe uzanan hayatları eserin ana kurgusudur. Maria’nın ölümüyle anaç Amélie kardeşi Denis ve babası Jérôme’un bakımını üstlenir. Corrèze’de bir kafe işleten Pierre Mazalaigue ile evlenen Amélie Paris’e taşınır ve eşiyle bir kafe açarlar. I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla Amélie

²⁴¹ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 37-38

Elizabeth'e hamileyken Pierre askere alınır. Amélie çocuğuyla birlikte savaş ortamında kafe işletmeciliğiyle tek başına ayakta durur ve işlerini büyütür. Amélie eşi Pierre'in seferber edildiği Tulle şehrine onu ziyarete gider. Orada buluştuktan sonra Pierre kayıp ilan edilir, başından ciddi bir şekilde yaralanmış ve tedavi için Corrèze'de bir hastaneye gönderilmiştir. Eserin bu bölümünde Henri Troyat'ın Rus nehir roman döngüsü *Tant que la terre durera*'nın kahramanı olan Danoff karşımıza çıkar. Yazarın biri Rus diğeri Fransız iki karakteri Danoff ve Pierre, Troyat'ın II. Dünya Savaşı'nda seferber edildiği Tulle şehrinde cephede görev yapmaktadır. İş kadını olarak Amélie, zor bir ergenlik dönemi geçiren Elizabeth ile ilgilenir, işlerini büyütüp daha büyük bir kafe satın alır. Elizabeth hastalığından dolayı Paris'ten ayrılır, Lot şehrinde bir pansiyonda yaşamaya başlar. Uzun bölüm boyunca Troyat, genç bir kızın değişimini, yalnızlığını, nazını, yoğun dindarlık dönemini ve arkadaşının ölümüyle artan şiddetli isyanını hassas bir şekilde ele alır.²⁴² Bu zorlu süreçte Elizabeth Corrèze'e taşınır, 19 yaşına geldiğinde ise Fransız Alpleri'ndeki Megève kayak merkezindeki bir otelde yaşamaya başlar. Burada Almanca öğretmeni Christian Walter ile aşk yaşar ancak aldatılır. Bunun üzerine daha zayıf bir karaktere sahip piyanist Patrice Monastier ile ilk evliliğini yapar. Christian ile yasak aşk yaşamaya başlayan Elizabeth Christian'dan hamile kalır, kürtaj için İsviçre'ye gitmeye zorlanır. 1940 yılına gelindiğinde Elizabeth Paris'te bir plak dükkânı sahibi olur ve Christian ile ilişkisini sonlandırır. Ancak 1940'ta II. Dünya Savaşı'nda Fransa'nın yenilgisiyle Elizabeth, Corrèze'de ebeveynleri ve büyükbabasıyla yeniden bir araya gelir. Almanya ve Fransa arasında anlaşma yapılmasıyla Paris'e dönmeye karar verir ve gerekli evrakları almak için Tulle'e gider. Burada *Tant que la terre durera*'nın kahramanı Boris Danoff ile tanışır. Boris Danoff'un eşi ve çocuğu Alman işgali sırasında öldürülmüştür. Elizabeth Mazalaigue ile Boris Danoff evlenir. *Les Semailles et les Moissons* roman döngüsü Boris ve Elizabeth'in evlerinin çatısında durup Notre Dame Katedralinden

²⁴² HEWITT, Nicolas, **Henri Troyat**, ibid., p. 86

Paris'in kurtuluşunu duyuran çanları dinlemesiyle sona erer.²⁴³ Henri Troyat, Boris ve Elizabeth'in evliliğiyle Rus ve Fransız iki nehir roman serilerinin hikâyelerini birbirine bağlamıştır. Bu evlilik bir anlamda Troyat'nın Rus ve Fransız kimliğinin birlikteliğini de simgelemektedir. Henri Troyat, *Les Semailles et les Moissons* nehir romanında Fransız aile yapısını bireyin evrensel boyuttaki davranışlarını ele alarak incelemiş, Fransız tarihini, I. ve II. Dünya Savaşlarında Fransızların yaşantısını işlemiştir. Nicolas Hewitt, bu roman döngüsünün Troyat'nın Fransız olmamasından dolayı eksik bilgi dağarcığından *Tant que la terre durera*'nın özgün yapısına ulaşamadığına yönelik eleştiriler aldığını ancak eserin yine de övgüye değer olduğunu belirtir.²⁴⁴

Henri Troyat'nın *L'Araigne*, *Le Faux Jour*, *La Tête sur les épaules*, *Une extrême Amitié*, *La Neige en deuil* gibi eserleri olayların Fransa'da geçtiği kahramanları Fransız olan kitaplarıdır. Bununla birlikte Rus nehir romanlarının son ciltleri Rus göçmenlerin Fransa'daki yaşantısı ve Fransız toplumuyla ilişkilerini ele alır. Henri Troyat'nın söylemlerinden, eserlerini Fransızca kaleme almasından, eserlerinin Fransa'da çok satanlar listesine girmesinden, Fransız okuyucu kitlesinin bulunmasından, edebiyat çevrelerince olumlu ya da olumsuz eleştiriye layık görülmesinden hem yazar olarak hem yasal prosedürler bağlamında Fransız vatandaşı olmasından Fransız kültürel kimliğini özümsemişi söylenebilir.

²⁴³ *Ibid.*, p. 87

²⁴⁴ *Ibid.*, p. 87

2.4. HENRİ TROYAT’NIN KÜLTÜREL MELEZLEŞMEYE VERDİĞİ TEPKİNİN TZVETAN TODOROV, AMİN MAALOUF VE ŞAHAN ŞAHNUR’UN TEPKİLERİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde, farklı etnik kökenlere sahip ancak Fransa’ya göç etmelerinden dolayı aralarında ortaklık bulunan Ermeni asıllı Henri Troyat, Bulgar asıllı Tzvetan Todorov, Arap asıllı Amin Maalouf ve Ermeni asıllı Şahan Şahnur’un kültürel melezleşmeye verdiği tepkiler karşılaştırmalı olarak incelenecektir. İncelemeyi tercih ettiğimiz yazarların; mevcut kimliklerinin üzerine inşa etmek durumunda kaldıkları yeni kimliğin kazanılması sürecinde gösterdikleri tepkiler, Henri Troyat’nın sahip olduğu kimlikleri çözümlemek için gerekli olan verileri ön plana çıkaracaktır.

Söz konusu yazarların kültürel kimliklere bakış açıları ayrı başlıklar altında değerlendirilecek ve öncelikle yaşam öyküleri hakkında kısaca bilgilendirmelerde bulunulacaktır. Sonrasında yazarların eserleri üzerinden göç, kimlik, aidiyet ve öteki kavramlarına bakış açıları ortaya koyulacaktır. Bu bağlamda Henri Troyat ile birleştikleri ve ayrıldıkları hususlar ele alınacaktır.

Osmanlı Ermenisi yazar Şahan Şahnur’un kültürel kimliğin yeniden inşası sürecinde verdiği tepkileri değerlendireceğimiz başlık altında; karşılaştırmalarımızın sonuçları ele alınacaktır.

2.4.1. Henri Troyat’nın Bakış Açısından Kültürel Kimliğin Yeniden İnşası

Henri Troyat’nın kendini tanımladığı ismi kültürel kimliğini açıkça ortaya koymaktadır. Yazarın Rusça adı Лев Асланович Тарасов (Lev Aslanoviç Tarasov)’dur ve Türkçeye Aslan Aslanoğlu Tarasov olarak çevrilir. Ermenicede ise Լևոն Ասլանյան

Թորոսյան (Levon Aslani Torosyan)'dır ve Aslan Aslanoğlu Torosyan olarak Türkçeye çevrilir. Troyat *Un Si Long Chemin* adlı eserinde; *Faux Jour* adlı eserinin yayınlanması için gerekli olan isim değişikliği hakkında konuşurken adını “Léon Tarassoff” olarak zikreder. Bu da bize ön adı olan Lev ya da Levon’u Fransızca ses benzerliğinden dolayı kelimenin Yunanca kökenini de göz önünde bulundurarak Léon olarak kullandığını, soyadını ise Ermenice olarak değil Rusça “Tarassoff” olarak kullandığını gösterir.

“Okuyucu, kapakta ‘Léon Tarassoff’ yazdığını okuduğunda bunun bir çeviri olduğuna inanacaktı.”²⁴⁵

Henri Troyat’ın ön adını Fransızca, soyadını Rusça zikrederek kendini tanıtmayı Fransız ve Rus kimliklerini kabul ettiğini ve kendini çift kültürlü olarak benimsediğini göstermektedir. Troyat’ın eserleri ve yaşamı hakkındaki söylemleri genelinde dile çok önem verdiği görülmektedir. Fransızca ve Rusça hayatının önemli bir parçasıdır ve melez kimliğini de bu iki dilin aidiyeti üzerine inşa etmiştir.

Henri Troyat, Fransa’ya uyum sürecinde şanslıydı, öncelikle Fransızca biliyordu ve bu önündeki iletişim engellerini ortadan kaldırıyor. Ancak dil bilmek tek başına kültürlere özgü davranış modellerinin yarattığı iletişim sorununu engellemeye yetmez. Nur Nacar Logie *Dil Niyet Aidiyet* isimli eserinde iletişimin ve etkileşimin söze eşlik eden bir dizi ritüeli de kapsadığını belirtir. Örneğin her dilde kültüre bağlı olarak selamlaşmanın, vedalaşmanın, söz almanın farklı ritüelleri vardır. Bu nedenle bir toplumda ortak dil kullanan bireylerde dilsel göstergelerin kullanımında hiçbir farklılık olmasa da ritüel farkından başka bir kültüre aidiyet gözlemlenebilmektedir.²⁴⁶ Henri Troyat’ın *Un Si Long Chemin* adlı eserinde belirttiği gibi Fransız arkadaşının evindeki

²⁴⁵ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 59

²⁴⁶ LOGIE, Nur Nacar, *ibid.*, s. 85-86

yemekte topuklarını birbirine değdirerek kendi kültürüne özgü biçimde şükranlarını sunduğunda Fransızlarca yadırganması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Kültürel kimliği bireyin içinde bulunduğu ortamın belirlediği çıkarımını ele aldığımız zaman da Henri Troyat daha şanslıdır. Lise öğreniminden hayatının sonuna kadar çevresinde başta Malraux olmak üzere birçok Fransız yazar vardı. Bu çevre onun edebiyata olan ilgisinin gelişmesine yardımcı olurken Fransız Akademisine seçilmesi süreçlerinde de etkin olmuş ve onun Fransa'ya aidiyetini güçlendirmiştir. Henri Troyat *“Bazen Fransa, bazen Rusya, gelgit hareketine benzer, değişimli bir hareketle bana avantaj sağladı. Daha sonra sınırları birleşen iki dünya arasında bir nevi denge yakaladım. Bir milliyetten diğerine geçiş, bana göre açık bir işaretle kendini gösteriyor.”*²⁴⁷ diyerek bu süreci anlatır.

Henri Troyat, Madame Chadavères'in *“Kendinizi Rus mu yoksa Fransız mı hissettiniz?”* sorusunu cevaplarken bulunduğu yere göre kimliğini değiştirdiğini, okulda bir Fransız iken; ailesinin evinde Rus olduğu söylemiyle aslında Fransa'da yaşarken iki kültürel kimliğe sahip olduğunun altını çizer. Çift kültürlü benliğiyle bazen arkadaşlarından farklı olduğu için utandığını bazen de gurur duyduğunu belirterek iki kültür arasında kalmışlığın yarattığı hisleri aktarır ancak Ermeni kültürel kimliği hakkında bir değerlendirmede bulunmaz.

*“Bulunduğum yere göre kabuğumu değiştiriyordum. Lisede sınıf arkadaşlarımın arasında, onlarla aynı dili konuşan, onlarla aynı oyunları oynayan biri olarak kendimi Fransız hissettim. Ama yine de biraz düşünür düşünmez onlarla benim aramda tarif edilemez bir ayrım olduğunu fark ettim. Doğduğum yer beni işaretliyordu ve bu özgünlük beni aynı zamanda rahatsız etti ve heyecanlandırdı. Bazen “başkaları gibi” olamadığım için utandım, bazen de bundan gurur duydum. Sınıf arkadaşlarım liseden çıkıp eve döndüklerinde ülke değiştirmediler. Eve döndüğümde Fransa'dan ayrılarak Rusya'ya döndüm. Günümün yarısını Paris'te, yarısını da Moskova'da geçirdim.”*²⁴⁸

²⁴⁷ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 39

²⁴⁸ *Ibid.*, p. 34

Troyat, *Un Si Long Chemin* adlı eserinde ve tezimizde incelediğimiz *Aliocha* adlı eserde göç edilen ülkenin dili Fransızca'yı konuşmanın şart olduğu izlemini Alexis'in okulda Fransızca, ailesiyle Rusça konuşması üzerinden yansıtarak günlük yaşamda kullanılan dilin Fransızca olduğunu belirtir.

*“Aliocha: Anne, baba, Fransızcada ikinciyim! Elbette bunu Rusça söyleyecekti. Ailesi okulda anadilini unutmasından korkuyordu.”*²⁴⁹

*“Onun için Rusça aile geleneğinin bir parçasıydı. Evde kullanılıyordu ama hayatın dili, geri dönüşün dili, sokakta ve okulda vızıldayan dildi.”*²⁵⁰

Henri Troyat Fransız vatandaşlığına kabul edildiğinde; anne ve babasının ona Rusça ve Rus kültürü hakkında baskı yapmayı bıraktığını ve Fransa'ya uyum sağlamasında onu desteklemeye başladığını belirtir. Ama Fransız kimliğine sahip olmanın Rusya'ya dönüş söz konusu olduğunda neye sebep olabileceği sorusunu da akıllarından çıkarmazlar. Bu bağlamda Troyat'ın ailesi için her halükârda asıl olanın ata kültürü olduğu görülmektedir.

*“Zamanla anavatanlarının erişilemez hale geldiğini, hiçbir yerin vatandaşı olmadıklarını ve çocuklarını benimseyen ülkeye tamamen entegre olmalarına izin vermeleri gerektiğini anladılar. Ancak konuşmamızın sonunda babamın aklına şu tuhaf fikir geldi: “‘Peki, eğer Rusya'ya dönersek, Fransız olacağın için orada durumun ne olacak?’” Hayalinden tamamen vazgeçmemişti.”*²⁵¹

Ancak *Un Si Long Chemin*'de Troyat gerçek Rusya ile yüzleşince ailesinin anılarıyla hayalinde yarattığı büyük Rusya'nın çökmesinden korktuğu için Rusya'ya hiçbir zaman gitmediğini ve gitmek istemediğini belirtir:

“Artık benim için Fransa'dan vazgeçmek söz konusu değil. Bana göre SSCB ancak ziyaret edilecek bir ülke olabilir. Ve romancının kalbinde çocukluk anılarının zengin toprağının yerini alabilecek şey bir turistin hızlı bakışı değildir.”

²⁴⁹ TROYAT, Henri, *Aliocha*, ibid., p. 1

²⁵⁰ *Ibid.*, p. 2

²⁵¹ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 57

Fransa'ya döndüğümde, bazı sıradan seyahat izlenimleri uğruna iç Rusya'mı kaybedecektim. Beni endişelendiren de bu."²⁵²

Henri Troyat Fransa'ya uyum aşamasında reddettiği Rus kimliğini, Rusya hakkında yazdığı roman serileri ve Rus yazarların biyografileriyle Rusya'ya gitme ihtiyacı duymadan kabul etmiştir. Henri Troyat da hayatını edebiyata adanarak Fransız olduğunu ifade eder²⁵³ ve edebiyatla kendi yaşama nedenini bulmuş gibi görünmektedir.

Henri Troyat'ın Fransa'da yaşayan Amerikalı damadı Don'ın Fransızcası üzerine görüşleri ilgi çekicidir. Damadının Fransızcayı akıcı bir şekilde konuşamadığını zaman zaman hatalar yaptığını ve Fransa'ya tam olarak yaklaşamadığını dile getirir.

*"Artık yan yana giderken Fransızca konuşuyoruz, hata yaptığında onu düzelten de benim. Tartışmalarımızda bakış açısı ilgimi çekiyor ve şaşırtıyor çünkü Fransa'da yaşamasına rağmen Fransa'yı bir bakıma dışarıdan görüyor."*²⁵⁴

Bunları söylerken kendisinin de Fransa'ya ilk geldiği dönemde aynı durumda olduğuna ilişkin bir yargı bildirmez, bu kendini artık tamamen yabancı birinin Fransızcasını düzeltecek mertebeye erişmiş bir Fransız olarak görmesinden ileri geldiği söylenebilir. Amerika'da yaşayan ablası Olga'yı ziyaretinde karşılaştığı Rus göçmenlerle ilgili söylemlerinde de Troyat'ın benzer bakış açısına sahip olduğu görülmektedir.

"Rus göçmenleri gördüm. Ancak hepsi Amerikan vatandaşı olduktan sonra, Mayflower yerleşimcilerinin gerçek torunlarının tutkusuyla benimle yeni vatanları hakkında Rusça konuştular. Daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin muhteşem absorbe etme gücünü görecektim. İklim mi, yemek mi, çalışmalar mı, gazeteler mi, mimari mi, dil mi? Gerçek şu ki, birkaç yıl içinde bu uçsuz bucaksız ülkede yabancılar, etraflarındaki kitleler gibi düşünüp hareket edebilmek için asıl vatandaşlıklarını kaybettiler. Kökenlerinden geriye sadece birkaç aile geleneği ve belli bir mutfağa duyulan tat kalmıştı. Kız kardeşimin evinde tabii ki Rusça yedik,

²⁵² *Ibid.*, p. 252

²⁵³ *Ibid.*, p. 36

²⁵⁴ *Ibid.*, p. 206-207

ailemin evinde olduğu gibi Rusça içtik. Artık üç rengin altında değil yıldızlarla süslü bayrağın altında sürgünün başka bir yönünü buldum.”²⁵⁵

Troyat Amerika’da yaşayan Rus göçmenlerin Rusça konuşmalarına rağmen birkaç yıl içinde asimile olduklarını, kökenlerinden geriye sadece birkaç aile geleneği ile yemek zevklerinin kaldığını söyler. Kendisinin de Fransa’da benzer bir durum yaşadığını hesaba katmaz. Sürgünün başka bir yönünü bulduğunu söyler. Halbuki yazar da aynı aşamalardan geçmiştir. Sürgünün asimilasyon gücünü oldukça geç yaşta fark etmiş olması, Fransız toplumuna kendini benimsetmek adına gözden kaçırmış olduğu bir unsurdur. Fransa’ya etnik kimlik edinimini tamamlamadığı bir yaşta gelmiş olmasının da bunda etken olduğu düşünülebilir. Troyat’ın bu tepkisizliğinin kendini Fransız ve Rus aidiyetlerini birleştirdiği tek bir melez kimliğe sahip biri olarak görmesinden kaynaklandığını söylemek de mümkündür. Kardeşinin Rusya gezisinden getirdiği bir çift huş ağacının ve eşinin Kanada’dan getirdiği akçaağacın evlerinin bahçesinde mutlu bir şekilde kök saldıklarını dile getirmesi Troyat’ın Fransa’ya uyum sürecini hatırlatmaktadır.

Henri Troyat, Fransız edebiyatında Flaubert’e Rus edebiyatında da Gogol’a hayran olduğunu belirtmektedir. Fransa’da yazarlık kariyerinin başlarında maddi kaygılardan dolayı yaratıcı özgür bir edebiyat üretiminin zor olduğunu bu sebeple de Goncourt Ödülü’nü aldıktan sonra bile Seine Valiliğindeki işinden ayrılmadığını belirtir. Yazarlığının başlangıcında maddi kaygılar çerçevesinde garantici, herkesin sevebileceği bir yazın ortaya koymuştur. Bu sebeple de Rusya ve göçmenler üzerine romanlarının yazımını daha ileri bir tarihte gerçekleştirmiştir. Diğer taraftan Henri Troyat, bir yazarın maddi kaygılarının yanında okuyucu kitlesinin de olması gerektiğini düşünür. Fransa’ya

²⁵⁵ Ibid., p. 130

yerleşen Rus yazarlarla ilgili Rusça yazmalarından dolayı okuyucu kitlesinden mahrum olduklarını ve Fransa'daki yayınevlerinin birçok Rus göçmen yazarın eserlerini Fransızcaya çevirmekten imtina ettiğini söyler.²⁵⁶ Henri Troyat da eserlerini Fransızca yazarak kendine bir okuyucu kitlesi edinmiştir. Fransız edebiyat çevreleri Henri Troyat'ı özgün bir yazar olarak tanımlar. Nicholas Hewitt, "*Troyat'nın Fransız edebiyat tarihindeki özgünlüğü, öncelikle onun iki büyük kültürel geleneğin, Fransız ve Rus geleneğinin tek özgün temsilcisi olmasından kaynaklanmaktadır.*" der. R.M. Albérès'in Troyat ile ilgili "*Troyat'nın eserinin iki koronun [ve iki kalbin] söylediği bir tarih, iki orkestra için bir senfoni çifte bir tarihçe oluşturduğu*" söylemini aktarır.²⁵⁷ Bu bilgiler Henri Troyat'nın kültürel kimliğini edebî yönüyle açığa vurduğunu, eserlerinin Fransızlara ve Ruslara ait birçok kültür ögesi barındırdığı gösterir. Henri Troyat'ın eserlerini Fransızca yazmasından dolayı Fransız kültürel kimliğini eserlerinin dili aracılığıyla öne çıkardığını söylemek mümkündür. Rus kültürel kimliğine ait unsurlar ise anıları aracılığıyla *Tant que la terre durera (Dünya Var Oldukça)*, *La Lumière des justes (Adaletin Işığı)*, *Les Héritiers de l'avenir (Geleceğin Mirasçıları)* adlı eserlerinde yer alır.

Henri Troyat'da ilk bakışta Ermeni, Fransız ve Rus olmak üzere üç kültürün birleşimi var gibi gözükse de Troyat'nın Fransızca ve Rusçayı aktif olarak hayatında kullanmasından, kendisinin ve ailesinin Ermenice bilmemesinden, bununla birlikte eserlerinde de Ermeni kültür öğelerine rastlanmamasından ve kendini Fransız ön adı ve Rus soyadıyla tanıtmamasından dolayı, biyolojik olarak Ermeni kökenli olduğu ancak kültürel kimlik bağlamında sadece Fransız ve Rus olduğu söylenebilir.

²⁵⁶ *Ibid.*, p. 76

²⁵⁷ HEWITT, Nicolas, *Henri Troyat*, *ibid.*, p. 13

2.4.2. Tzvetan Todorov'un Bakış Açısından Kültürel Kimliğin Yeniden İnşası

Tzvetan Todorov, 1939 yılında Sofya'da dünyaya geldi. Kliment Ohridski Üniversitesinin Bulgar Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 1963 yılında 24 yaşındayken edebiyat alanında araştırma bursu kazanarak Fransa'ya gitti.²⁵⁸ Mihail Bahtin'in diyalojizm ilkesinden hareketle kültürlerin çoğulluğu ve "Öteki" sorunsalı üzerine denemeler yazdı. 1970'li yıllardan sonra eleştirel kültür antropolojisi, tarih, felsefe ve edebiyat incelemelerini içeren çalışmalar yayınladı.²⁵⁹ Todorov'un tezimizin özünü yansıtan kimlik, ben ve öteki, aidiyet ve göçmen temaları üzerine yazdığı *L'Homme dépaycé* (Yurtsuz Adam, 1995) ve *Nous et les autres: La réflexion française sur la diversité humaine* (Biz ve Ötekiler: İnsan Çeşitliliği Üzerine Fransız Düşüncesi, 1989) adlı eserleri karşılaştırmamıza kaynaklık edecektir.

Bununla birlikte edebiyat kuramcısı, yapısalcı düşünür, düşünce tarihçisi ve deneme yazarı olarak kimlik üzerine düşüncelerini yazılarında açıklıkla ifade edebilen Todorov zaten kendini net bir şekilde tanımladığı için onun kimliğini incelemek kolay olacaktır. Ancak Henri Troyat'ın kimliğini romanlarının kurgusu üzerinden tespit etmek zordur, zira birçok eserinde kendi kültürel kimliği ile ilgili ipuçları mevcut değildir. Dolayısıyla Henri Troyat'ın otobiyografisi niteliğinde olan *Un Si Long Chemin* adlı eseri bu konuda bize kaynak olacaktır.

Todorov'un yaşamına baktığımızda; kültürel kimliğinin inşasında üç ülkenin kültür alt yapısı etkindir: Öğrencilik ve üniversite yıllarını geçirdiği anavatanı Bulgaristan, göç ettiği ve kariyerini inşa ettiği Fransa ile ders vermeye gittiği Amerika.

²⁵⁸ ÇETİN, Gülser, **Göçmen ve Fransız Yazarlarının Kimlik Arayışları: Tzvetan Todorov ve Amin Maalouf**, Kül Sanat Yayınevi, Ankara, 2008, s. 15

²⁵⁹ **Ibid.**, s. 16

Todorov, *La Conquête de l'Amérique* (Amerika'nın Fethi, 1982) adlı eserinde “göçmenin kendi memleketini terk eden, ancak başka bir yerde de kök salmayan, her iki tarafa da bakabilen kişi”²⁶⁰ olduğunu söyler. Kısacası “Ben” varsa “Öteki” de vardır. Todorov’a göre; Ben ve Öteki arasında bir ilişki kurulabilmesi için herkesin kendine nesnel olarak ötekinin gözüyle bakabilmesi gerekmektedir. Bu açıdan Gülser Çetin, Todorov’un içinden çıktığı Bulgar toplumunun totaliter bir rejimle yönetiliyor olmasına karşın, geleneksel değil, otoriter ve çağdaş bir toplum olmasından dolayı yazarın Fransız toplumunu yadırgamadan onunla bütünleştiğine vurgu yapar. Todorov’a göre totaliter rejimle yönetilen toplumlarda bireylerin özgürlüğünden, özel alanın özerkliğinden söz edilemez. Totaliter ülkelerde uysallık erdem sayılır, dik başlılık ise hoş karşılanmaz. Totaliter rejim, insanların yozlaşmasına neden olur, baskı insanları yıldırarak kalmaz, bazılarını da isyankâr yapar.²⁶¹ Todorov; “Eğer Bulgaristan’da kalsaydım kişiliğimde eski dostlarımda gözlemlediğim karakter bozuklukları meydana gelecekti. Ne bir kahraman ne de bir pislik olurdum elbet: ama hayatım bu iki uç nokta arasında gidip gelecekti. Şu haliyle Bulgaristan her geçen gün benden uzaklaşıyor ve ben artık ülkemi tanıyamıyorum.” der.²⁶² Todorov *Nous et les Autres: La réflexion française sur la diversité humaine* (Biz ve Ötekiler: İnsan Çeşitliliği Üzerine Fransız Düşüncesi, 1989) adlı eserinde; Stalin yönetimindeki Bulgaristan’daki yaşamında halka açık ve itaatkâr ile kendine has iki kişiliğe sahip olduğunu söyler.²⁶³ Kısacası Todorov totaliter toplumsal yapının baskısını hissetmiş ve bir nevi ona boyun eğmiştir.

Todorov sadece köken ülkesi Bulgaristan’a değil aynı zamanda göç ettiği Fransa’ya da belli bir mesafede durmaktadır. *L’Homme dépaycé* (Yurtsuz Adam) adlı

²⁶⁰ TODOROV, Tzvetan, *La Conquête de l'Amérique*, Ed. Seuil L’Histoire Immediate, Paris, 1982, p. 310

²⁶¹ TODOROV, Tzvetan, *L’homme dépaycé*, L’homme dépaycé, Ed. Seuil L’Histoire Immediate, Paris, 1996, p. 84

²⁶² TODOROV, Tzvetan, *L’homme dépaycé*, ibid., p. 22

²⁶³ TODOROV, Tzvetan, *Nous et les Autres: La réflexion française sur la diversité humaine*, Éditions du Seuil, Paris, 1989, p. 7

eserinde “*Bir şeyi fark ettim: ne yaparsam yapayım hiçbir zaman diğer Fransızlar gibi olamam.*” der.²⁶⁴ Çünkü Todorov II. Dünya Savaşı’nda Doğu Bloğu ülkelerinde yaşanan toplama kamplarındaki trajediye karşı Fransızların tepkisiz kaldığına, yaşananları kitaplarında aktaran siyasi sığınmacı Viktor Kravtchenko’nun (1905-66) ve David Rousset’nin (1912-97) olumsuz eleştirilere uğradığına ve her iki yazarın da açtıkları tazminat davalarını sembolik bir ödemeye kazandığına şahit olmuştur.²⁶⁵ Çetin, Fransa’nın bu tutumunda Jean Laffite, Frédérick-Joliot Curie, Jean-Paul Sartre ve Malraux gibi yazarların sorumluluğu bulunduğunu çünkü kamplarda uygulanan işkencenin duyulmaması için her türlü önlemi aldıklarını belirtmektedir.²⁶⁶ Malraux, tezimizin asıl araştırma konusu yazarı Henri Troyat’nın edebiyat çevresinden arkadaşıdır. *Un Si Long Chemin* adlı eserinde Henri Troyat da Fransa’nın Yahudilere yapılan zulme tepkisiz kalmasından dolayı arkadaşlarından uzaklaştığını belirtir. Todorov ve Troyat’nın Fransızları eleştirmesi onların kendilerini Fransa’ya aidiyet hissetmedikleri anlamına da gelmez. Amin Maalouf *Ölümcül Kimlikler* (1998) adlı deneme türündeki eserinde; “... *ben eğer benimsediğim ülkeme katılıyorsam, onu kendi ülkemmiş gibi görüyorsam, artık onun benim parçam olduğuna inanıyorsam, benim de onun bir parçası olduğuma inanıyorsam ve buna uygun davranıyorsam, o zaman benim onun her veçhesini eleştirmeye hakkım var...*”²⁶⁷ der. Dolayısıyla Fransa’ya göç etmiş ve onu benimsemiş üç yazarın da Fransa’yla taraf oldukları ve olmadıkları noktalar bulunması normal kabul edilebilir.

Göçmenlerin deneyimleri ve kültür çalışmalarında sunulan örnekleri dikkate alırsak kültürel kimliğin mekândan ayrı gelişemeyeceği fark edilir. Bu çıkarımdan

²⁶⁴ *Ibid.*, p. 23

²⁶⁵ *Ibid.*, p. 89-90

²⁶⁶ ÇETİN, Gülser, *ibid.*, s. 66

²⁶⁷ MAALOUF, Amin, *Ölümcül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 39

hareketle, Todorov örneğinde olduğu gibi “vatansızlıklarına” vurgu yapmış olsalar bile incelediğimiz göçmen yazarlar için de bu durum değişmez. Todorov’un kültürel kimliğinin inşasında üç ülkenin kültür alt yapısı etkindir. Todorov Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa arasında sürekli hareket halindedir. *Yurtsuz Adam* adlı eserinde; memleketi Bulgaristan’a ancak 18 yıl sonra, 1981 yılında gittiğini söyler.

Troyat ve Todorov karşılaştırıldığında her ikisinin de Sovyet rejiminin egemenliği altına girmiş ülkelerden Fransa’ya göç ettikleri görülür. Kökenleri ve göç ettikleri yıllar farklı olsa da başlangıç ve varış noktaları aynıdır. Henri Troyat I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı, Todorov II. Dünya Savaşı olmak üzere savaşın zorluklarını yaşamıştır. Her ikisi de bir dönem köken kültürlerini reddetmişlerdir. Her ikisi de Fransız vatandaşlığı almıştır. Yine her ikisinin de anadili Fransızca olan eşleri vardır.

Todorov herkesin bir biyolojik bir de kültürel kimliği olduğunu düşünür.²⁶⁸ Biyolojik kimliği ataların, aile ve geçmiş yaşantının, cinsiyetin, ten rengi ve göz rengi gibi genetik unsurların belirlediğini söyler. Ancak bu noktada insanın maneviyatı ve fizliğini ilişkilendiren ırk bilimci kuramın bu ilkesine karşı çıkmaktadır.²⁶⁹ Diğer taraftan kültürel kimliği ise; bireyin gelişim sürecinde özümseyen gelenek ve göreneklerle dilin ve dinin oluşturduğunu söyler. Her ülkenin her coğrafyanın hatta (günümüzde Çin Mahallesi, Türk Mahallesi vd. gibi çok göç alan ülkelerdeki gettolaşmadan dolayı) her şehrin, gelenek ve görenekleriyle dili de farklılaşır diyebiliriz. Bu olgu, kültürel kimliğin çevreden ve yaşanan mekândan ayrı gelişemediği şeklinde formüle ettiğimiz çıkarımımızı desteklemektedir. Todorov’un kültürel kimliğin biyolojik kültürden farklı geliştiği düşüncesini temel alırsak; göçmenlerin entegre olunan ülkeye uyumu kültürel

²⁶⁸ TODOROV, Tzvetan, *L’homme dépaycé*, ibid., p. 22

²⁶⁹ ÇETİN, Gülser, *ibid.*, s. 81

kimliğin gelişmesi alanına girer. Hem Henri Troyat hem de Todorov Fransa'ya uyum sağlamayı gönülden istemiştir. Çetin'e göre gönülsüz yapılan göç ya da göçmenin zorla entegre edilme çabaları kültürel kimliğin gelişmesini engeller.²⁷⁰ Bu açıdan baktığımızda her ikisinde de kültürel kimlikte bir gelişim yaşanmış ve ikinci bir kültürel kimlik kazanımı sağlanmıştır.

Tzvetan Todorov, *Yurtsuz Adam* adlı eserinde bireyin kendini sadece ait olduğu topluluğun dilinde ifade etmesini istemenin yanlış olduğunu düşünür. Bununla birlikte kendini ifade edecek yeni bir dil öğrenildiği takdirde bireyin öz kültürünü unutmasının üzücü olmadığını; bireyin ister uyum sağladığı ülkenin dili ister köken dili olsun, iletişim kurduğu bir dilin varlığının önemli olduğunu savunur. Bu noktada Henri Troyat ile ayrıştıkları gözlemlenir. Todorov aidiyet için göç edilen ülkenin dilini konuşmanın zorunlu olmadığını düşünürken Henri Troyat için bu bir zorunluluktur.

Todorov, Fransız kültürüne entegrasyon aşamasında Bulgarcanın kendi anadili olmasına rağmen Bulgaristan'da kendini yabancı hissettiğinden ve farklı duyguları deneyimlemeye başladığından bahseder: “(...) eski dilini tamamen unutmadan yeni bir dil öğrenmek. Bu aşamadan sonra özel bir yerdeyim hem içeride hem de dışarıdayım: kendi memleketimde (Sofya'da) yabancı, yabancı ülke de (Paris'te) evimdeyim.”²⁷¹ der.

Gülser Çetin, Todorov'un kendi kimliğini “yersiz yurtsuz” olarak sadece memleketinden uzak biri değil aynı zamanda vatansız olarak ve başka bir kültürü benimsemiş anlamına gelen transkültürel kavramıyla tanımladığını belirtir. Ayrıca Todorov'u çok kültürlü diye tanımlamak doğru olur. Çünkü onda kökeni Bulgaristan,

²⁷⁰ *Ibid.*, s. 60

²⁷¹ TODOROV, Tzvetan, *L'homme dépaycé*, *ibid.*, p. 23

yaşadığı yer Fransa ve iş hayatı sebebiyle sürekli temas halinde olduğu Amerika kültürlerinin hepsinin izi görülür. Her üç kültürde de aktif bir şekilde hareket halindedir.²⁷² Todorov üç ülkede de yaşamını sürdürdüğü için bir ülkeye özel bir aidiyet hissetmediğinden Todorov'un kendini vatansız, aynı zamanda bu üç ülkenin kültürel kimliğinin gelişimine olanak tanımasından dolayı kendini transkültürel kavramlarıyla tanımladığı çıkarımını yapmak mümkündür.

Henri Troyat ve Todorov karşılaştırmasında son olarak köken ülke ile temas sırasındaki kimlik algısına değinmenin faydalı olacağını düşünüyoruz. Todorov, Fransa'ya göçünden 18 yıl sonra ailesini görmeye Sofya'ya gittiğinde yavaş yavaş anadilini ve kültürüne ait temel şeyleri hatırlamaya başladığını fakat aynı zamanda ikinci vatanının dilinde düşünmeye devam ettiğini fark ettiğinde çift aidiyetli kimliğe sahip olduğunu anladığını belirtir.²⁷³ Sonuç olarak Todorov Bulgaristan'a, kökenine bir yolculuk yapmış ve bu çift kültürlü kimliğini keşfetmesine yardımcı olmuştur.

2.4.3. Amin Maalouf'un Bakış Açısından Kültürel Kimliğin Yeniden İnşası

Amin Maalouf 25 Şubat 1949'da Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta öğretmen bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Ekonomi ve sosyoloji okuduktan sonra muhabir olarak çalıştı. Eylül 1974'te Etiyopya monarşisinin düşüşü ile Mart ve Nisan 1975'teki Vietnam Savaşı'nda Saygon Muharebesi gibi dünyanın dört bir yanındaki çok sayıdaki olayı takip etti. 1976 yılında Lübnan'da savaş çıkınca karısı ve çocuklarıyla birlikte Fransa'ya gitti ve gazetecilik çalışmalarına Fransa'da devam etti. *Jeune Afrique (Genç Afrika)* dergisinde genel yayın yönetmenliği ve başyazarlık görevlerinde bulundu.²⁷⁴

²⁷² ÇETİN, Gülser, *ibid.*, s. 55-59

²⁷³ TODOROV, Tzvetan, *L'homme dépaycé*, *ibid.*, p. 22

²⁷⁴ <https://www.academie-francaise.fr/les-immortels/amin-maalouf>

1983 yılında *Les Croisades vues par les Arabes* (*Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*) adlı ilk kitabıyla tanındı, bu eseri birçok dile çevrildi. 1984'ten itibaren kendini roman, deneme ve opera librettoları yazarak edebiyata adadı. 1986 yılında yayınlanan ilk romanı *Léon l'Africain* (*Afrikalı Leo*) Fransız-Arap dostluk ödülünü kazandı. 1988 yılında ikinci romanı *Samarcande*'ı (*Semerkant*) yayınladı. 1991'de *Les Jardins de Lumière* (*Işık Bahçeleri*) ve 1992 yılında *Le Ier Siècle après Béatrice* (*Beatrice'den Sonra Birinci Yüzyıl*) adlı romanlarını yazdı. 1993'te *Le Rocher de Tanios* (*Tanios Kayası*) adlı eseriyle Goncourt Ödülü'nü kazanan Amin Maalouf 1996 yılında yayınlanan *Les Echelles du Levant* (*Doğu'nun Limanları*) adlı romanında göçebe kimliğinin Osmanlı İmparatorluğu'na uzanan kökenlerini yazdı.²⁷⁵ 1998'de *Les Identités meurtrières* (*Ölümcül Kimlikler*) adlı eseriyle Avrupa Deneme Ödülü'nü kazandı. 2010 yılına dek yazdığı tüm eserlerine adanan Austrias Prensi Edebiyat Ödülü'nü (İspanya) kazandı. 2007-2008 yıllarında Avrupa Komisyonu'nun daveti üzerine çok dillilik üzerine bir düşünce kuruluşuna başkanlık etti ve bu kuruluş “*Un défi salutaire: comment la multiplicité des langues pourrait consolider l'Europe*” (*Sağlıklı bir meydan okuma: Dillerin çokluğunun Avrupa'yı nasıl güçlendirebileceği*) başlıklı bir rapor yayınladı. Louvain Katolik Üniversitesi (Belçika), Tarragona Üniversitesi (İspanya), Évora Üniversitesi (Portekiz), Beyrut Amerikan Üniversitesi (Lübnan) ve Ottawa Üniversitesinden (Kanada) fahri doktora ünvanı aldı. 2021 yılında *Le naufrage des civilisations* (*Uygarıların Batışı*, 2019) adlı eseriyle Büyükelçiler Ödülü'nü (Fransa) kazandı. 1948 yılından beri tarih ve siyasi tarih alanında Fransızca yazan yazarlara verilen bu ödül Henri Troyat'ın *Catherine la Grande* (*Büyük Katerin*-1977) adlı eserine de verildi. Amin Maalouf, 23 Haziran 2011 tarihinde Fransız Akademisinin Claude Levi-Strauss'dan boşalan 29. koltuğuna üye seçildi. 2024 yılında tüm edebî çalışmalarıyla

²⁷⁵ MAALOUF, Amin, *Ölümcül Kimlikler*, ibid., iç kapak

Katalonya Uluslararası Ödülü'ne layık görüldü.²⁷⁶ 2024 yılına kadar yayınlanan 19 eserinden 17'si Türkçeye çevrildi.

Amin Maalouf çalışmalarını Asya ve Akdeniz kültürlerinin söylenceleri, göçmen sorunsalı ile kültürel kimlik eksenleri etrafında Doğu ile Batı'nın etkileşimi üzerine gerçekleştirmektedir. Maalouf'un *Ölümcül Kimlikler* adlı eseri, tezimizin de konusu ile ilgili olduğundan yazarın kültürel kimliğe bakışını incelememize yardımcı olacaktır. Öncelikle Amin Maalouf'un kültürel kimliği kökenlerindeki melezliğin devamı olarak görülebilir. Kökenleri Osmanlı İmparatorluğuna dayanan Maalouf'un büyük büyük dedesi 1909 yılında İstanbul'da yaşayan Lübnan Sayda kökenli Hristiyan bir aileden gelen İskender adında bir yargıçtır. İskender'in Virginie adlı en küçük kızı Amin Maalouf'un büyük anneannesidir. İskender, ailesiyle birlikte İstanbul'dan göç ederek Mısır'a yerleşir ve Virginie orada Mısır Marunilerinden Amin Maalouf'la yani yazarın büyük dedesiyle evlenir. Büyük anneanesi Mısır'a geldiğinde Türkçe bilmektedir. Arapça ve Fransızca'yı da Mısır'da öğrenir.²⁷⁷ Maalouf'un annesi İskenderiye'de doğar. Mısır Marunisi olan dedesi Batros 1880 yılında Amerikan okullarında Protestan etkisinde bir eğitim alır. Ancak Maalouf'un Katolik olan annesi onu Protestanlıktan uzak tutmak için Cizvit papazlarının Fransız okuluna kaydettirir.²⁷⁸ Maalouf'un Londra'ya değil de Fransa'ya göç etmesinin sebebi eğitim hayatıdır. Maalouf'un kökleri daha fazla araştırıldığında ailesinde sürekli aktarılan bir göçmenlik durumu olduğu gözlemlenir. Maalouf'un dedesi Batros'un kardeşi Cebrail 18 yaşında Küba'nın Havana şehrine yerleşir ve "La Verdad" adlı Küba'nın en başarılı şirketlerinden birini kurar. Batros 4 yıl kardeşi Cebrail'in yanına Küba'ya gider ancak orada yaşayamaz ve geri döner.²⁷⁹

²⁷⁶ <https://www.academie-francaise.fr/les-immortels/amin-maalouf>

²⁷⁷ ÇETİN, Gülser, *ibid.*, s. 141

²⁷⁸ MAALOUF, Amin, *Ölümcül Kimlikler*, *ibid.*, s. 10

²⁷⁹ MAALOUF, Amin, *Origines*, Ed. Grasset & Fasquelle, Paris, 2009, p. 141

Amin Maalouf “*Kimliğim beni başka hiç kimseye benzemez yapan şeydir.*” der. Resmî kayıtlarda tanımlanan, kimlik cüzdanındaki bilgilerin kişinin gerçek kimliğini belirlemede yetersiz olduğunu söyler. Örneğin; Lübnan’da dinî özelliklere göre düzenlenen resmî kayıtlarda Maalouf adının, kökeninin dayandığı Katolik-Yunan mezhebi Melki kayıtları yerine Protestan kayıtlarında yer aldığını belirtir. Ancak bu resmî kayıt onun kimliğini yanlış tanımlar. O; Katolik eğitim almış, Hristiyan ama Arap olarak kendini tanımlamaktadır. Her kişinin kimliğinin dil, din, etnik köken ya da çekirdek aile, geniş aile, meslekî, kurumsal, sosyal çevre gibi birçok unsurla tanımlanabileceğini belirtir.²⁸⁰ Lübnanlı mı Fransız mı olduğu konusunda gelen sorulara her iki kimliğe de sahip olduğunu söyler. Ona göre kimlik bölmelere ayrılamaz, yarı Lübnanlı yarı Fransız da değildir. Maalouf, “*Benim birçok kimliğim yok, bir kişiden diğerine asla aynı olmayan özel bir dozda onu biçimlendiren bütün öğelerden oluşmuş kimliğim var.*” der. Sahip olduğu Lübnan ve Fransa kültürel değerleriyle hem Arap hem Hristiyan olmasının getirdiği özelliklerle başkalarında bulunmayan tek ve farklı bir kimliği olduğunu savunur. Bununla birlikte Maalouf kültürlerarası etkileşimle doğan çok kültürlü kimliklerin diğer çok kültürlü kimliklere benzemediğini, farklı yapıda ve kendine has olduğunu belirtir. Kültürel kimlikleri kategorize ederken kullanılan kriterlere göre bireylerin kimlikleri farklılık gösterebilir. Maalouf, din ve dil olarak kendini insanlığın yarısına yakın hissettiğini belirtir.²⁸¹ Çünkü dinî inanç bakımından Hristiyan olarak kimliğini diğer tüm Hristiyanlarla paylaştığını ve Arap etnik kökeni kimliğini ise tüm Araplarla paylaştığını söyler. Ancak hem Arap hem Hristiyan hem de Fransız olma durumunu paylaştığı az sayıda birey vardır. Dikkate alınan aidiyetler çoğaldıkça kimliklerde özel bir durum ortaya çıkar. Bu da Maalouf’un kimliklere kültürel kimlik bağlamından ziyade bireysel kimlik olarak yaklaştığını gösterir. Kimliğin aile içerisinde biçimlendiğini; bireyin

²⁸⁰ MAALOUF, Amin, **Ölümçül Kimlikler**, ibid., s. 16

²⁸¹ **Ibid.**, s. 21

gelenek göreneklerini, ana dilini, korkularını, amaçlarını, önyargılarını, kinlerini, görüşlerini ve daha birçok ait olup olmama unsurlarını aileden aldığını ifade eder ve kimliğin yaşam boyunca oluşup değiştiğini düşünür. Ona göre, bireyin kimliğini kategorize edenin ötekinin bireyi algılayış biçimi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bireylerin kendini en fazla saldırıya uğrayan aidiyetleriyle tanımladığını belirtir. Bazen ise bu aidiyeti savunacak bir şey bulunmadığında bireyin bunu gizlemeyi tercih ettiği görülür. Yine de gizlenen bu aidiyetin aslında bireyin kendini özleştirdiği kimlik olduğu ve dil, din, ırk, sınıf gibi aidiyetlerden daha baskın geldiği söylenebilir. Bireyin kimliğini belirleyen bu aidiyetleri, göç edildiğinde değişime ve dönüşüme uğrar. Bunda bireyin ötekinin davranışı karşısında takındığı tutum önemlidir. Maalouf'a göre göçmen, köken kimliğini anavatanında bırakıp yeni ülkede yeni bir yol çizer. Örneğin Maalouf'un dedesi Batros, Küba'ya kardeşi Cebrail'in yanına gitmiş ancak Lübnan'da elde ettiği prestijli öğretmenlik kariyerini ve saygınlığı Küba'da sürdüremediği için geri dönmüştür.²⁸² Dedesi için saygınlık, diğer bir ifadeyle toplumsal kimlik tercihi ağır basmıştır. Ancak Maalouf'a bakıldığında kendisi Fransa'ya göç ettiğinde; dilini bildiği ülkede gazetecilik kariyerine devam etmiş, Fransız Akademisi'ne seçilmiş, Fransız vatandaşı olmuş ve Fransa'da göçmen olarak saygın bir toplumsal kimlik inşa etmiştir.

Maaalouf, Todorov gibi bireylerin ırksal kimliklere ayrılmasına karşıdır ve bunu kabilesel kimlik kavramı olarak adlandırır. Kimliği tek bir aidiyet ile sınırlayanları taraf tutucu, katı, hoşgörüsüz ve baskıcı olarak tanımlar.²⁸³ Birbirine düşman iki kültürün evliliğinden doğan çocukların melez kimliklerini özümsemeleri gerektiğini belirtir.

²⁸² ÇETİN, Gülser, *ibid.*, s. 129

²⁸³ MAALOUF, Amin, *Ölümçül Kimlikler*, *ibid.*, s. 30

Maalouf, kendi deyimiyle kabilesel kimlik ayrıştırımlarına karşı olduğu gibi göçmen statüsünün sadece anavatanlarından koparılan insanlarla sınırlandırılmasına da karşıdır. Ona göre birey kendi anavatanında dahi -özellikle toplumsal değişimlerin hızlı yaşandığı günümüzde- kendi ülkesinde de bir yabancı ve göçmen olabilmektedir. Bireylerin başka bir ülkeye gitmek için sebepleri vardır. Bunlar; can güvenliği, baskı, yoksulluk, gelecek endişesi olabilir. Bunun yanında alışılmış, güzel anıları ve dostları geri bırakmanın nostaljisi de yer alır. Anavatanda dil, inanç, müzik, sürgün dostları ve mutfak gibi hiç kopmayan bağlar bulunduğunu belirten Maalouf, bu noktada Henri Troyat ile aynı fikirdedir. Henri Troyat da Fransız ve Rus kültürünün aidiyetlerini bu ögeler üzerinden tanımlamaya çalışır. Umut dolu varılan ülkede bilinmeyen karşısında bir korku vardır, reddedilmeye, hor görülmeye, alay edilmeye, küçümsenmeye veya merhamet gösterilmesine karşı birey sürekli tetiktir. Maalouf, göçmenin göç edilen ülkede verdiği ilk tepkinin, farklılığını belli etmemek olduğunu düşünür. Bu yüzden de göçmenler göç edilen yerin halkını taklit etmeye başlar. Ancak çoğu zaman bu başarısız olur çünkü dili yeterince iyi konuşamazlar, en başta isimleri aynı değildir, resmî belgeleri de aynı değildir. O ülkenin vatandaşı değildirler.²⁸⁴ Maalouf isimler hakkındaki bu görüşle Henri Troyat ile ortak nokta oluşturur. Tıpkı Troyat gibi Maalouf'un da isimlerin kültürel kimlikleri tanımladığı görüşünde olduğu çıkarımı yapılabilir. Maalouf bazı göçmenlerin ise göç edilen yerin insanını taklit etmenin boşuna bir çaba olduğunu düşündüklerini belirtir. Bu göçmenler meydan okuma iç güdüsüyle kendilerini farklı göstermeye çalışırlar ve bazen de aşırılığa kaçarak toplum düzenini bozarlar. Maalouf, göç eden ve göç edilen yerin insanların birbirlerine sağduyuyla yaklaşmaları gerektiğini söyler. Göçmen; göç edilen yeri canının istediği her şeyi yapabileceği, alışkanlıklarını değiştirmeden yaşayabileceği bir yer olarak görmemelidir. Diğer taraftan ise göçmen; göç edilen yerin yasaları, inançları ve değerleriyle çoktan tamamlanmış ülke olduğunu

²⁸⁴ **Ibid.**, s. 36

varsayarak tüm değerlerini değiştirerek buna uymak zorunda olmamalıdır.²⁸⁵ Kökenine ait iyi özelliklerle göç ettiği yerin olumlu yanlarını kimliğinde özümseyebilmelidir. Bireyin köken aidiyetlerini dışlayarak bir nevi asimile olmasına gerek yoktur. Maalouf Fransızca konuşurken R harfini belirgin bir biçimde telaffuz eder ve göçmen kimliğini belli etmekten çekinmez. Bu bir nevi Arap kökeniyle bağının devamını sağlamaktadır. Göçmenlere ve göçmeni kabul edenlere bu konuda şöyle der:

*“Geldiğiniz ülkenin kültürüyle ne kadar yakınlaşırsanız, kendi kültürünüzü de ona o kadar yakınlaştırırsınız... Bir göçmen kendi kültürünün ne kadar saygı gördüğünü ne kadar hissederse, geldiği ülkenin kültürüne de o kadar açılacaktır.”*²⁸⁶

Kısacası ona göre; göçmen onu kabul eden ülke ile karşılıklılık ilkesi gereği birbirlerine saygıyla yaklaşmalıdır.

Maalouf farklı kültürel kimliklerle kurulan temasın bireyin gelişimine olanak tanıdığını belirtir. Batının bilimi doğu kültüründen öğrenip aldığı ve geliştirdiği herkesçe bilinmektedir. Maalouf, Doğu ve Batı temasını kültürlerin etkileşimi ve birbirlerine katkısı bağlamında değerlendirerek Hristiyan ve Müslüman dünyasının tarih boyunca yaptıklarına aynı mesafeden yaklaşır. Örneğin Emevîler İspanya'yı ele geçirmişler ve yerel inanışlara saygıyla yaklaşmışlardır. Ancak gücü ele geçiren İspanyollar sınırları içindeki Emevîlerin varlığına son vermiştir. Burada yine Maalouf'un karşılıklılık ilkesi öne çıkar. Bununla birlikte Maalouf, insan kültürlerinin çeşitliğine olumlu yaklaşmak gerektiğini söyler.

²⁸⁵ Ibid., s. 37

²⁸⁶ Ibid., s. 38

Çok kültürlülük alanında dil konusuna gelecek olursak Maalouf birçok dilin konuşulmamaktan ötürü yok olma tehlikesinde olduğunu belirtir. Anadili korumak için ise köken kültürün diğer kültürlerle tanıtılması ve geleneklerin yaşatılması gerektiğini düşünür. Dilin kültürel kimliğin en önemli aidiyet ögesi olduğunu vurgular. Ona göre; farklı diller konuşan iki topluluk aynı dinî inancı paylaşırsa da bir birliktelik oluşturmazlar. Diğer taraftan Maalouf, dinî inançların belli bir dille özleştiğine vurgu yapar. Örneğin; İslamiyet’le Arapça, Katolik inancıyla Latince ve Luther İnciliyle Almanca özdeşleşmiştir.²⁸⁷ Başka bir bakış açısıyla Maalouf bireyin birden fazla dili aynı anda konuşabileceğini ancak birden fazla dinî inanca sahip olamayacağını düşünür. Örneğin; birey hem Fransızca hem İngilizce hem de Arapça konuşabilir ancak hem Hristiyan hem Müslüman olamaz. Yine de bireyin anadiliyle bağının koparılmasının kültürel kimlik kaybını tetikleyeceğini belirtir. Fransa Cezayir’i sömürgesi yaptığında halkı Hristiyanlaştırmamış ancak Fransızca’yı resmî dil yapmıştır.²⁸⁸ Ayrıca Maalouf ana dili konuşmanın yeterli olmadığını yazı dilinde de anadilin kullanımının devam ettirilmesinin ve köken dilde okumanın önemli olduğunu belirtir. Bununla birlikte çok kültürlü kimliklerin çoğaldığı küreselleşen dünyada bireyin anadili, İngilizce ve başka Avrupa dili olmak üzere en az üç dil bilmesi gerektiğini söyler. Ona göre daha çok dil daha fazla kültür ve aidiyet geliştirmektir.

Amin Maalouf’un kültürlerin etkileşimi ve çok kültürlülük üzerine derin anlamlar barındıran eseri *Semerkant* adlı romanıdır. Maalouf, *Semerkant*’ta anne tarafından Fransız, baba tarafından Amerikalı Benjamin O. Lessage ile İran Prensesi Şirin’in, Ömer Hayyam’ın rubailerini içeren kayıp Semerkant elyazmalarını arayışları ve buradan doğan aşklarını konu edinir. Doğu ve Batı kültürlerinin farklılıklarına rağmen evlenen çift, iki

²⁸⁷ *Ibid.*, s. 109

²⁸⁸ *Ibid.*, s. 109

kültür arasında kurulan bağı ve melezleşen kültürleri simgelemektedir. Gülser Çetin, *Semerkant* adlı eserde kişilerin tarihsel ve kültürel kimliklerine göre iki ana gruba ayrıldığını, Doğu medeniyetini İranlıların, Batı dünyasını ise Amerikalıların, Avrupalıların ve Rusların temsil ettiği dile getirir.²⁸⁹ Eserin anlatıcısı konumunda bulunan Benjamin'in adındaki "O" kısaltmasının açılımı Ömer'dir. Benjamin'in anne ve babası da Ömer Hayyam'ın Fransızca ve İngilizce çevirisinden aynı kitabını okurken tanışır ve bu rastlantıdan dolayı oğulları Benjamin'e Ömer adını da verirler. Doğu medeniyetinin ileri görüşlü yanını temsil eden Ömer Hayyam binlerce kilometre uzaklıktan farklı etnik kökenlere sahip iki kişinin birlikteliğini sağlar. Benjamin O. Lessage da çok kültürlü ebeveynlerinin hikâyelerinin benzerini yaşar ve İran prensesiyle evlenmesiyle çift kültürlülüğün çok kültürlülüğe uzanan melezleşme sürecine girer. Benjamin, ailesinin aksine Ömer Hayyam'ın rubailerini orijinal dilinde okumak istemiş, bu nedenle kayıp elyazmalarının peşine düşmüştür. Bu yolla Benjamin İran kültürünü Batılının gözünden değil İranlı şairin dilinden öğrenmiş ve özümsemiştir.²⁹⁰ Amin Maalouf'un bu noktada Tzvetan Todorov ile aynı fikirde olduğu söylenebilir. Todorov göçmenin aidiyet sorunsalının 4 aşamada gerçekleştiğine inanır. Göçmen öncelikle ülkesinden ayrılarak ülkesine dışardan bir gözle bakmalı, ülkesini ve vardığı toplumu tarafsız bakış açısıyla değerlendirmelidir. İkinci aşamada göç edilen ülkenin kültürüne uygun biçimde yaşamalıdır. Üçüncü aşamada göçmen yeniden ülkesine dönmeli ve köken kimliğini bu ortamda yeniden değerlendirmeli ve tekrar göç edilen ülkeye dönerek aidiyetlerini özümsemelidir.

Eserde Batı dünyasını temsil eden Amerikalı iki kişi daha vardır. İran'da bir mason okulunda İngilizce öğretmenliği yapan Howard Baskerville, İran'da 1200 yıl önce

²⁸⁹ ÇETİN, Gülser, *ibid.*, s. 115

²⁹⁰ *ibid.*, s. 120

yaşanmış olan Hz. Hüseyin'in öldürülmesi olayını gericiilik olarak düşünürken davranışlarıyla onların inançlarına saygı duymaktadır. İran'ı tanımaya başlayan Baskerville İran'ın çağdaşlaşması adına fikirlerini öğrencilerine aktarır. İran'ın gelişmesi onun için çok daha önemlidir. Baskerville İran halkıyla duygusal bağ kurmuş, İran kültürünü yakinen tanımış ve özümsemiş olarak karşımıza çıkar. Melezleşen kimliğinde İran kültürüne bağlılığı o kadar yüksektir ki, Tebriz kuşatmasında İran'ın bağımsızlığı için savaşırken ölür. Henri Troyat'nın eserlerinde de Michelle Danoff gibi bir göçmen olarak Fransa için savaşan karakterler yer alır. Ayrıca Henri Troyat da vatandaşlığını aldığı ülke olan Fransa için II. Dünya Savaşı'na katılmıştır. Eserdeki diğer bir Batılı karakter ise Amerikalı Morgan Shuster'dır. İran devlet yetkililerinin talebi üzerine reform hareketlerine öncülük etmek için Amerika tarafından İran'a gönderilmiştir. Morgan'ın görev bilinci o kadar yüksektir ki Rusya, İngiltere, Belçika ve Avusturya'nın İran üzerindeki planlarına alet olmaz. Morgan İran'da hem ülkesini temsil etmekte hem de İran halkına gerçekten gönülden yardım etmeyi istemektedir. Ancak dış güçlerin çıkarlarına uygun hareket etmeyen Morgan görevden uzaklaştırılır.

Semerkant adlı eser hakkında kısaca bilgi verdikten sonra Maalouf ile Troyat'nın kültürel kimliğe bakış açılarını ele alacağız. Her iki yazarın da kimlikleri dil, edebiyat, din, gelenekler ve duygudaşlık üzerinden incelediği görülmektedir. Maalouf'un eserlerinde Hristiyan ve Müslüman karakterler önemli bir yer tutarken Troyat'nın eserlerinde Katolik ve Ortodoks inanç biçimlerini benimseyen karakterler bulunur. Diğer taraftan Maalouf ve Troyat'nın eserlerinde anavatanlarından çeşitli sebeplerle ayrılan göçmenler ve bu göçmenlerin duygu durumları öne çıkmaktadır. Her iki yazarda da göçmen karakterler köken kimliklerine farklı aidiyetler ekleyerek melezleşir ve çok kültürlü kimliklere bürünür. Troyat'nın "*Les Semailles et les Moissons*" nehir roman serisinde Rus asıllı Boris ile Fransız Elizabeth'in evliliği ve Maalouf'un *Semerkant* adlı

eserinde Benjamin O. Lessage ile İran Prensesi Şirin'in evliliği, kültürlerin birleşmesini simgelemektedir. Bu bakış açısıyla her iki yazar için farklı kültürleri birbirlerine bağlayan unsurların aşk ve edebiyat olduğu görülmektedir. *Semerkant* el yazmaları iki kültürün evliliğini bir arada tutmaktadır. Eserin sonunda el yazmaları yeniden kaybolduğunda Benjamin ve Şirin'in evliliği de biter. Her iki yazarın karakterleri de kendini ait hissettiği yeni ülkesi için savaşır ve canını verir.

2.4.4. Şahan Şahnur'un Bakış Açısından Kültürel Kimliğin Yeniden İnşası

Osmanlı Ermenilerinden olan Şahan Şahnur, 3 Ağustos 1903 tarihinde İstanbul'da doğdu. Asıl adı Şahan Keresteciyan olan Şahnur'a bu ismi vaftiz babası Onnik Keresteciyan, 1901 yılında vefat eden ve yazılarında “Şahnur” mahlasını kullanan gazeteci Madteos Mamuryan'ın (1830-1901)²⁹¹ anısına verdi. Şahan Keresteciyan o dönem Üsküdar'da bulunan Semerciyan Okulu'nda okudu. Semerciyan Okulu'nun I. Dünya Savaşı sırasında hastaneye dönüştürülmesiyle lise öğrenimini Berberyan Okulu'nda tamamladı.²⁹² Liseden sonra *Nor Lur* (Նոր Լուր-Yeni Haber) adlı Ermenice yayın yapan gazetede karikatür ve portreleri yayımlandı. Ermeni yazarların yaşam öykülerini derlemeye çalışan ve Teotig adıyla bilinen dayısı Teotoros Lapçinciyan'a (1873-1928) yardım etti ve 1922 yılında ailesini İstanbul'da bırakarak Fransa'ya yerleşti. Paris'te fotoğrafçılıkla uğraştı. 1928-1932 yıllarında Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde eğitim gördü. Osteolysis hastalığı sebebiyle Güney Fransa'ya taşındı ve

²⁹¹ Madteos Mamuryan 1871 yılında İzmir'de Dedeyan Matbaası'nda Ermenice yayınlanan edebiyat ve siyaset içerikli *Arevelyan Mamul* (Արեւելեան Մամուլ-Doğu Basını, 1871-1901) adlı süreli yayını çıkartmıştır. 1883 yılında kendi adıyla kurduğu matbaada yayın hayatına devam etmiştir. Mamuryan II. Abdülhamit zamanında bu dergide yayınladığı yazılarla iktidar karşıtı bir çizgi izlemiştir. Mamuryan'ın ölümünden sonra *Arevelyan Mamul* oğlu Hrant Mamuryan tarafından 1922 yılına kadar yayınlanmaya devam etmiştir. *Taşnik* (1909-1915) adlı günlük gazete *Arevelyan Mamul* dergisinin devamı niteliğinde yayınlanmıştır.

²⁹² ŞAHNUR, Şahan, *Sessiz Ricat*, çev. Maral Aktokmakyan, Artun Gebenlioğlu, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 7-8

edebî üretimine yatağa bağlı olarak devam etti.²⁹³ *Arev* (Արև-Güneş), *Abaka* (Ապագայ-Gelecek), *Anahid*, *Zvartnots* (Զվարթնոց) ve *Haraç* (Յանաչ-İleri) gibi Ermenice yayın yapan dergilerde yazıları yayımlandı. 1929 yılında araştırmamıza konu olan *Şarkısız Ricat* (Շարկուհի անուկ իրող) eseriyle edebiyat çevrelerinde ün kazandı. 1931-1932 yıllarında “Menk” (Մենք-Biz) edebiyat grubunun içinde yer alarak aynı adlı dergide yazdı. 1930 yılından sonra Fransızca şiirleri Armen Lubin takma adıyla Fransızca dergilerde yayımlandı. Böylelikle Max Jacob, André Salmon, Jean Follain, Henri Thomas, Arthur Adamov ve Jacques Brenner başta olmak üzere dönemin Fransız edebiyatçılarıyla arkadaşlık geliştirdi. 1933 yılında yayınlanan dokuz öyküden oluşan ikinci kitabı *Haralezlerin İhaneti*’nde (Հարալեզների դավաճանությունը) Fransa’daki Ermenilerin günlük yaşamını ve kültürel çatışmalarını kaleme aldı. Bu kitaptaki üç öyküde yazar İstanbul yaşantısını anlatır, diğer altı öyküde Fransa’daki Ermenilerin günlük hayatını kültürel, toplumsal ve siyasal çelişki ve gerilimleri vurgulamaktadır. Bu öyküler Ermenilerin geleceği ile ilgili iyi bir çerçeve çizmez. Ermenilerle ilgili olumsuz içeriklerinden dolayı iki kitabına gelen eleştiriler sebebiyle Şahnur, 1956’ya kadar hiç Ermenice eser üretmedi. 1942-1956 yıllarında şiire ağırlık veren Şahan Şahnur, *Foullier avec rien* (1942), *Le passager clandestin* (Kaçak Yolu, 1946), *Sainte patience* (Kutsal Sabır, 1951) ve *Les hautes terrasses* (Yüksek Teraslar, 1957) adlı Fransızca şiir kitaplarını yayınladı ve 1952 yılında şair olarak Max Jakob ödülüne layık görüldü. Vefatına kadar Ermenice ve Fransızca olmak üzere düzyazı ve şiir türünde toplam 14 eser kaleme aldı. Düzyazılarını Ermenice yazarken, şiirlerini Fransızca yazmayı tercih etti. Bu tercihiyle ilgili Krikor Köseyan’a herhangi bir sebebinin olmadığını, içinden geldiği için şiirlerini Fransızca yazdığını dile getirdi.²⁹⁴ 20 Ağustos 1974 tarihinde vefat etti. Paris’te

²⁹³ *Ibid.*, s. 10

²⁹⁴ *Ibid.*, s. 10

Surp Hovhannes Avedaraniç Ermeni Kilisesinde yapılan törenin ardından Père Lachaise Mezarlığı'na defnedildi.²⁹⁵

Henri Troyat ve Şahan Şahnur'un edebî kimliklerinin karşılaştırmasında öncelikle etnik kökenlerinden başlamak yerinde olacaktır. Her ikisi de Ermeni kökenlerine sahip olmasına karşın Henri Troyat Kafkasya Çerkez Ermenisi, Şahan Şahnur ise Osmanlı Ermenisidir. Fransa'ya Kafkasya'dan göçen Ermenilerin kimlikleri Rusya içinde çoktan asimile olduğundan çoğunlukla bu Ermeniler Rusça konuşmakta, Ermeni göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerden uzakta Ermenilikten ziyade Rus kimliğini yaşamaktadır. Kafkasya Ermenileri genel olarak Rusya'da okula gitmiş olsa bile Ermenice dersleri almamış, Ermeni düşünce yapısıyla gelişimi şekillenmemiş göçmenlerdir. Henri Troyat bahsedilen Ermeni unsurlarından uzak bir düşünce yapısına sahip olduğu için eserlerinde Şahan Şahnur'un aksine Ermeni kimlikleri yerine Rus kimliklerine rastlanmaktadır. Troyat'ın kültürel kimliğinin eserlerine yansımaları Rus kimliği ekseninde olmuştur. Osmanlı Ermenilerinde 19. yüzyıl sonunda yükselen milliyetçi görüşler Ermeni edebiyatı çevresinde de yankı bulmakta ve Ermeni yayın organları propaganda aracı olarak kullanılmaktaydı. Bu da Ermeni yazarları milliyetçi görüşler doğrultusunda dillerine sahip çıkma içgüdüğü ile yazmaya itmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Ermenisi olan Şahan Şahnur, Ermeni okullarında eğitim görmüş, dönemin Ermeni milliyetçi dergilerinde çalışmalarda bulunmuş ve Ermeniceyi korumaya olan düşkünlüğü ile Fransa'ya göç ettiğinde Ermeni göçmenlerin bulunduğu muhitte yaşamaya başlamıştır. Tüm bunlar, Şahan Şahnur'un eserlerindeki Ermeni kimliğinin izlerinin görünür olmasının nedenleri arasındadır. Henri Troyat Rusçayı çok iyi bilmesine karşın Fransızca yazarken, Şahan Şahnur çok iyi bildiği Türkçe yerine Ermenice ve Fransızca yazmayı tercih etmiştir. Öncelikle her iki yazar da entelektüel alt yapılarında

²⁹⁵ **Ibid.**, s. 15

baskın olan kültürün dilini (Henri Troyat Rusçayı, Şahan Şahnur Türkçeyi) reddetmişlerdir. Ermeniceyi (köken dilini) hiç bilmemesinden ötürü Henri Troyat sadece Fransızca yazarken; Şahan Şahnur Ermenice yazarak köken diline sahip çıkmıştır. Ancak Şahan Şahnur'un Fransızca yazmasının onu Fransız kültürüne dâhil etmeye yeterli gelmeyeceğinden ve elimizde onun Fransız kültürel kimliğine dair çok bilgi olmadığı için çift kültürlü bir kimliğe sahip olma konusunu araştırmaya açık bırakıyoruz. Henri Troyat ise kendini Fransız olarak kabul etmektedir ve bu kimliği büyük emek vererek kazanmıştır.

Şahan Şahnur'un incelememize konu olan eseri *Şarkısız Ricat* Batı Ermenice olarak yazılmış ve 1929 yılında Paris'te yayınlanmıştır. Şahnur, bu eserinde İstanbul'dan Fransa'ya göç etmiş Ermeni kökenli Bedros'un Nenette adında Fransız bir kadınla olan birlikteliğini anlatırken Fransa'da bir grup Ermeni göçmenin hayat mücadelesini, yabancı olan Fransa'da etnik kimliklerine sahip çıkma, aidiyet ve uyum temalarıyla, anavatan özlemini işlemektedir. Bedros, Paris'te göçmenlerin kaldığı bir otelde Ermeni kökenli Hraç, Suren, Misak ve Lokhum adlı arkadaşlarıyla birlikte yaşamlarını sürdürmeye çalışır. Bedros tıpkı Şahan Şahnur'un Paris'e ilk geldiği dönemdeki gibi fotoğrafçılık yapmaktadır ve Pierre adını kullanmaktadır. Bedros çalıştığı fotoğraf stüdyosunun sahibinin sevgilisi Nenette'e âşık olur. Yazar, Bedros'un Nenette'e duyduğu tutkulu aşkı o dönemde şiddetli eleştirilere de neden olacak şekilde zaman zaman pornografik denilebilecek alt üslup düzeyi kullanarak betimler. Bedros'un Pierre adını kullanması Şahan Şahnur'un romanı yazdığı dönemde henüz kullanmıyor olsa da gelecekte şiirlerini Armen Lubin takma adıyla kaleme alması bakımından yazarın hayatıyla benzerlik taşır. Şahan Şahnur'un gayri resmî ve Henri Troyat'nın resmî olarak Fransız bir isim seçerek yazın hayatlarını devam ettirmeleri iki Ermeni yazar arasındaki benzerliklerden biridir. Her iki yazar da Fransız edebiyatında bu takma adlarla tanınmaktadır. Bu bağlamda her

ikisinin de bireylerin sahip olduğu ismi kültürel kimliğin tanımlayıcısı olarak gördüklerini söylemek mümkündür. Şahan Şahnur'un eserinde Bedros Ermeni arkadaşlarının yanında kendi adını kullanırken Fransızların arasında Pierre adını kullanmaktadır:

*“Adı hemen Pierre’e dönüşen Bedros, alışkanlık edindiği üzere Lescure’e de bir lakap takmıştı, ona Troisième Empire (III. İmparatorluk) diyordu.”*²⁹⁶

Henri Troyat ise *Aliocha* adlı eserinde lise ödülleri takdiminde Alexis’in ödülünü aldığı anı şu şekilde tasvir eder:

*“Krapivine adı tüm bu Martinler, bu Benoitlar, bu Durantlar arasında yankılandığında, tuhaflığını daha da net bir şekilde hissetmişti. [...] Kendisine sempatiyle bakan tüm Fransa’nın ortasında tek başına adım adım yürüdüğünü daha önce de hayal etmişti.”*²⁹⁷

Bu verileri değerlendirdiğimizde her iki yazarın bireylerin isimlerini millî kimlikleri tanımlayan araç olarak kullandıkları gözlemlenebilmektedir. Bununla birlikte yazarların her ikisi de kişisel deneyimlerine ve köken kültürlerine ait unsurları eserlerine taşımıştır. Şahan Şahnur, *Şarkısız Ricat* adlı eseriyle Ermeni milletin öz eleştirisini yaparak göçmen yaşamının zorluklarını kültürel çatışmalar ekseninde konu edinmektedir. Suren’in Bedros’u eleştiren sözleri Ermeni toplumunun öz eleştirisini yansıtmaktadır:

*“Sen de Ermeniliğin eksiksiz vücut bulmuş halisin! Ermenilerin başarılı ressamları vardır ama resim sanatları yoktur. Ermenilerin başarılı oyuncularları vardır ama tiyatroları yoktur. Yolculukta yorgunluk nedir bilmezler ama asla kaptan olamazlar. Ermenilerin hayran olunası şairleri vardır ama edebiyatları yoktur. Tanrıları vardır ama mitolojileri yoktur. Büyük devrimcileri vardır devrimleri yoktur. Ermeni’nin özgürlüğü vardır ama bağımsızlığı asla!”*²⁹⁸

²⁹⁶ *Ibid.*, s. 37

²⁹⁷ TROYAT, Henri, *Aliocha*, *ibid.*, p. 131

²⁹⁸ ŞAHNUR, Şahan, *ibid.*, s. 141

Bununla birlikte Henri Troyat da *Aliocha* adlı eserinde Rusya'dan göç etmiş Alexis'in Fransız toplumunda karşılaştığı zorlukları ve kimlik sorunsalını eserinin ana teması olarak kullanmıştır. Şahan Şahnur, bir göçmenin Fransa'ya ilk adım attığında Ermeni kültürel kimliğine aykırı gördüğü unsurları aktarırken göçmenin egemen kültür karşısındaki yabancılık hissiyatını dillendirir:

*“Paris’e adım atan her göçmen ilk andan işte böyle koşar durur. [...] ‘Ulan burada ayıp diye bir şey yok mu? Sokaklarda öpüşüyorlar, hem de ağızdan!’”*²⁹⁹

Göçmen Bedros'un bu şaşkınlık durumunu ifade etmesine rağmen Nenette ve diğer kız arkadaşlarıyla yaşadığı müstehcenliklere bakıldığında, kültürel kimliğini tanımlayan ahlaki değerleri de yitirmeye başladığı görülmektedir. Şahan Şahnur'un *Şarkısız Ricat*'ta betimlediği göçmen karakterleri fabrikada çalışan işçiler olup Henri Troyat'nın göçmen kişilerinin de aynı geçim mücadelesini verdikleri izlenmektedir.

Şarkısız Ricat'ta Hraç, anavatan özlemini alaycı bir yaklaşımla sergileyen karakter olarak karşımıza çıkar. Hraç ile Bedros aynı otelde kalmaktadır. Ermenistan fotoğrafları göstereceğini söyleyerek Bedros'un odasında bulduğu Nenette'in müstehcen fotoğrafını gösterir. Suren ise Ermeniliğe tutkuyla bağlı karakter olarak işlenir, arkadaşlarının Fransızca gazete ve dergiler okumasına karşı çıkarak Ermeni diline bağlılığı temsil eder.

*“Yine mi Fransız gazetesi yine mi Fransız Tiyatrosu! Bunun Ermenice olanı yok mu? Şöyle silkinip olan bitenin farkına varacak mısınız siz? Çözölmeye ve yabancı hayranlığına karşı savaşıacak mısınız?”*³⁰⁰

²⁹⁹ *Ibid.*, s. 35

³⁰⁰ *Ibid.*, s. 175

Ancak eserin sonunda Suren ilk kitabını Fransızca olarak kaleme alıp yayınladı. Kültürel kimliğine ve diline sıkı sıkıya bağlı olan Suren'in bu davranışı Bedros'u hayal kırıklığına uğrattı.

“[...] ‘garod’ (özlem) kelimesinin Fransızcası olmadığını unutuyorsun. ‘Garod’ yok. ‘Doğru, biliyorum, o kelimenin Fransız dilinde karşılığı yok. Ama bir kelime de eksik kalsın, ne önemi var?’ Bedros, elinde sallanan şapkası, basamaklardan ağır adımlarla inmeye başladı ve gözden kaybolana kadar konuştu: ‘İçinde ‘garod’ kelimesi yoksa yazdıkların hiçbir Ermeni’ye hitap etmez.’”³⁰¹

Suren bu noktada Fransız kültürel kimliği karşısında asimile olmuş Ermeni figürü olarak karşımıza çıkar. Şahan Şahnur'un Ermenice ve Fransızca arasındaki bu tercihi Henri Troyat'ın *Aliocha* adlı eserindeki Alexis'in Fransızca ve Rusça arasında yaptığı seçim bakımından benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda her iki yazarın kültürel kimliğin tanımlayıcısı olarak dili esas aldığı gözlemlenir.

Diş hekimliği okuyan Misak'ın tahsil görmüş olması sebebiyle iyi bir geleceğe sahip olması beklenirken, o Ermeni matbaası sahibi dayısının yanında çalışmaya başlar. Fransız toplumu içinde yabancılik hissiyle ve maddi imkânsızlıklarla başa çıkamaz ve sonunda hayatına son verir. Bedros'un, Ermeni milliyetçiliğine bakış açıcısı ve tavırlarından dolayı Ermeni arkadaşları içinde en iyi Ermeni olarak gördüğü Lokhum, öncelikle İstanbul'a dönmek ister ancak resmî makamlar ve kurallar dönüşü yasaklar. Sonrasında Lokhum Fransa'da yaşadığı maddi zorluklar karşısında madde bağımlısı olur, gözüaltına alınır ve Fransız bir kıza olan karşılıksız aşkından aklını yitirir. Şahan Şahnur'un eserindeki Ermeni göçmenleri yoksullukla mücadele etmekte ve anavatana dönüşün imkânsızlığı içinde zamanla Ermeni kimliklerini kaybedip, Fransız toplumu içinde kimisi reddederek kimisi entegre olarak yok olmaktadır. Her iki yazarın göçmen

³⁰¹ Ibid., s. 211

kişileri anavatana özlem duygusuyla geri dönme isteği içindedir. Şahnur'un eserinde intihar eden Misak, Fransız toplumu içinde yok olup giden Ermeni'yi sembolize ederken bu, Fransız kültürünün galibiyeti olarak algılanabilir. Diğer taraftan Troyat'nın *Aliocha* adlı eserinde Alexis'in Fransız arkadaşı Thierry'nin ölümü Alexis'in Rus kökenlerini kabullenmesini sağlar. Alexis'in hem Rus hem Fransız kimliğini benimseyerek her iki kültürü sahiplenmesi Fransız ve Rus kültürünün berabere kalmasını simgeleyerek çok kültürlülüğün galibiyeti olarak kabul edilebilir. Henri Troyat'nın *Aliocha* adlı eserindeki göçmen kişileri taksi şoförlüğü gibi işler yaparak hayatlarını kazanmakta, *Şarkısız Ricat*'ın göçmenleri de genellikle fabrikalarda çalışmaktadır. Her iki yazar da kendi ülkelerinde üst tabakaya mensup varlıklı göçmenleri göç edilen ülkede sosyal statülerini de kaybetmiş olarak betimler. Kevork Bardakjian, Şahan Şahnur'un "*Ermeniciliğin*" sınırlı bir konu olduğu, Ermenilerin bizzat kendilerinin evrensel önem taşıyan edebî eserler için sınırsız bir dünya sunduğu yönündeki eski, sağlam ülküsüne her zaman sadık kaldığını belirtir.³⁰²

İncelemelerimiz neticesinde; Şahan Şahnur'un Ermeni göçmen kişilerinin Fransa toplumu içinde kimliklerini kaybettikleri gözlemlenirken Henri Troyat'nın Rus göçmen karakteri Alexis'in ise Fransızca ve Rusçayı kabullenmesiyle kültürel kimliğini yok olmaktan kurtarıp zenginleştirerek çift kültürlü kimliğe büründüğü görülür. Henri Troyat ve Şahan Şahnur'un aidiyet, uyum, yabancılik hissi, geçim zorlukları ve anavatan özlemi gibi göçmen edebiyatının ortak konularını bahsi geçen eserlerine yansıttığı ortaya çıkar. Aynı zamanda her iki yazarın da kültürel kimliğin özünü dil, edebiyat, gelenekler ve bireylerin kökenlerini tanımlayan isimlerine dayandırarak kültürel kimliğe bakış açılarını işledikleri gözlemlenir.

³⁰² BARDAKJIAN, Kevork, *ibid.*, s. 287

Son olarak ayrı başlıklar altında incelemelerde bulunduğumuz Fransa'ya yerleşmiş dört yazarın melezleşen kimliklerine verdikleri tepkilerdeki ortaklıkları ve farklılıkları değerlendirileceğiz. Henri Troyat, Tzvetan Todorov, Amin Maalouf ve Şahan Şahnur, tüm yazarlarımız, köken ülkelerinde yaşanan savaşlar neticesinde Fransa'ya göç etmek durumunda kalmışlardır. Tüm yazarlarımızda Fransa'yı tercih etmelerinin altında anavatanlarında aldıkları Fransızca eğitiminin etkisi görülmektedir. O halde dilin; iletişim yolunu açtığı, bu sayede kültürel kimlikleri birbirine yaklaştırdığı ve kültürlerin melezleşmesine öncülük eden unsur olduğu çıkarımını yapabiliriz. Henri Troyat dışındaki yazarların bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'na ait toprakların insanları olmaları özel anlam taşımaktadır. Çok kültürlü demografik yapısıyla Osmanlı İmparatorluğu altında kök salmış ailelerinden kendilerine Osmanlı İmparatorluğu'nun farklılıklarla bir arada yaşayabilme kabiliyetinin ve hoşgörü anlayışının aktarıldığını söylemek yanlısına olmaz. Troyat, Todorov ve Maalouf'un Fransa'ya uyum konusunda başarılı bir profil çizdiği görülmektedir. Fransa'da edebiyat alanında kariyerlerini inşa etmişlerdir ve ünleri Fransa sınırlarını aşmıştır. Şahan Şahnur dışındaki diğer üç yazar Fransız vatandaşı olmuştur. Şahan Şahnur ana diline sadakatini sürdürmüştür. Diğer yazarlar ise ana dillerinde eser vermemişlerdir. Bununla birlikte yazarların Fransa'ya yerleştikleri tarih de farklılık göstermektedir. Henri Troyat hariç diğer yazarların hepsi 19-27 yaşlarında Fransa'ya göç etmişlerdir. Bu yazarların kimlikleri anavatanlarında kendi milletlerinin örf, âdet, davranış, din, eğitim ve düşünce yapısıyla biçimlenmiştir. Henri Troyat'dan daha fazla kendi toplumlarıyla haşır neşir olmuşlardır ve ulusal kimliklerinin etkileri yazılarında ve yaşamlarında açıkça izlenebilmektedir. Ancak Henri Troyat Rusya'da iken yaşça daha küçük olmasından dolayı Rus veya Ermeni toplumuyla iletişim halinde değildir. Çocukluk döneminde Fransa'ya göç eden Henri Troyat'ın Fransa'da başlayan eğitim hayatının ve yabancı ülkede göçmen olarak farklılıklarını belli etmeden Fransızları taklit etme çabasının Troyat'ın Fransa'ya uyum sağlamasını kolaylaştırdığı söylenebilir.

Çünkü eğitim hayatının bireylerin düşünce yapısını biçimlendiren en önemli dönemlerden olduğu açıktır. Kısacası Troyat'nın eğitim hayatı onun Fransa'ya aidiyetini güçlendirmiştir.

Troyat, Todorov, Maalouf ve Şahnur'un kimliğin inşası sürecindeki yaklaşımlarında; Şahnur dışındaki yazarların gönüllü bir şekilde mevcut kimliklerinin üzerine Fransız kimliğini inşa ettikleri görülür. Şahan Şahnur 1935 yılında *Haralezlerin İhaneti* adlı eserini yayınlayıp eleştiri alırken Troyat Popülist roman ödülüyle onurlandırılmış ve Goncourt Ödülü'nü (1938) aldığı anda ise Ermeniler onu tebrik etmek için etrafını sarmışlardır. Ermeni çevrelerin kendi milleti hakkında yazıp köken kimliğini korumaya çalışan Şahnur'u dışlayıp eserlerinde Ermenilerle ilgili hiçbir şey dile getirmeyen Troyat'yı sahiplenmeye çalışması ilgi çekici bir durumdur. Henri Troyat'nın kimlik üzerine görüşlerinin Todorov ve Maalouf'a göre yüzeysel kaldığını söylemek mümkündür. Troyat, kültürel kimlikleri toplumsal boyutta değerlendirdiği eserlerinde daha çok göçmenin hayat şartlarını sıradan bir insanın yaşam ihtiyaçları kapsamında aktardığı görülmektedir. Todorov ve Maalouf; göç ve göçmenin varılan ülkedeki tepkileri, savunma mekanizmaları, aidiyet sorunsalı gibi melezleşme üzerine derinlemesine düşünür. Amin Maalouf'un Troyat'nın aksine kültürel kimlikte bireysel aidiyetlere odaklandığı görülmektedir. Maalouf'a göre bireyler sınırsız sayıda kültürle aidiyetler kurarak çok sayıda melez kimliğe bürünebilir. Todorov'a göre tüm dilleri bilmek; dillerin ait olduğu kültürlerinin hepsiyle bütünleşmek anlamına gelmez ve sınırsız sayıda kimliğin melezleşmesi mantıklı değildir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HENRİ TROYAT'NIN *ALIOCHA* ADLI ESERİNDE KÜLTÜREL KİMLİĞİN YENİDEN İNŞASI

Üçüncü bölümünde edebiyat biliminin inceleme yöntemleri kullanılarak Henri Troyat'nın kültürel benliğini ve tercihini yansıtan *Aliocha* adlı eserinin konu odaklı metin analizi yapılacaktır. Yazarın anlatım biçimi tespit edilmeye çalışılacak ve eserini sunuş biçimi ele alınacaktır. Bununla birlikte başvurduğu anlatım teknikleri ve anlatım tutumu incelenecektir.

Henri Troyat'nın Fransa'ya adımını atar atmaz başlayan kabul edilme arzusuyla ve yeni bir kültürel benlik yaratma çabasıyla ilgili *Aliocha* adlı eserinde değerlendirmeye olanak veren çok sayıda veri bulunmaktadır. Bu eser aidiyet, göçmenlik, çift kültürlülük ve çift dillilik temalarının Henri Troyat'nın edebî kimliğine yansımaları çerçevesinde araştırmamıza yön verecektir. Bu sebeple karşılaştırmalı edebiyat biliminin yöntemlerinden pozitivist anlayış benimsenerek yazarın yaşam öyküsüyle eserdeki benzer yönler ortaya konulacaktır.

Henri Troyat *Aliocha* adlı eserde Rusça karakterlerin isimlerini transliterasyon aracılığıyla Fransızcaya aktararak yazmaktadır. Burada ortaya çıkacak karışıklıkları gidermek adına karakterlerin isimlerinin özgün metnin dilindeki yazımını sunmanın uygun olacağı düşünülmüştür.

Fransızca	Türkçe Okunuşu	Rusça	Türkçe Okunuşu
Aliocha	Alyoşa	Алёша	Alyoşa
Krapivine	Krapivin	Крапивин	Krapivin
Hélène Fedorovna	Elen Fedorovna	Елена Федоровна	Elen Fedorovna
Georges Pavlovitch	Jorj Pavloviç	Жорж Павлович	Jorj Pavloviç
Goutouïev	Gutuyev	Гутуев	Gutuyev
Milioukov	Milyukof	Милюков	Milyukov
Lioubovine	Lyubovin	Любовин	Lyubovin
Bolotov	Bolotov	Болотов	Bolotov
Lénin	Lenin	Ленин	Lenin
Zinoviev	Zinovyev	Зиновьев	Zinovyev

Tablo 3.1. *Aliocha* adlı kitapta eser kişisi olan Rus karakterlerine ait isimlerin Fransızcadaki kullanımları ve Rusça özgün hallerinin Fransızcadan Türkçeye ve Rusçadan Türkçeye transliterasyon yöntemiyle aktarımını gösteren tablo

3.1. TROYAT’NIN ALIOCHA ADLI ESERİNİN ANALİZİ

Şekil 3.1. Henri Troyat’nın yeğeni Alexis Tarassov Bell, Henri Troyat ve Troyat’nın babası Aslan Tarassov³⁰³

³⁰³ The Arménien Mirror-Spectator, Volume LXXXIX, NO. 1, Issue 4545, July 21 2018, p.12
<https://mirrorspectator.com/wp-content/uploads/2018/07/AlexisBell1-.jpg>

Henri Troyat, *Aliocha* adlı eserini Fransızca kaleme almıştır. 192 sayfalık hacme sahip olan *Aliocha*'nın ilk baskısı 1991 yılında Flammarion Yayınevi tarafından yayınlamıştır. On beş bölüme ayrılmış eserin ana karakteri Alexis Krapivine (Rus. Aleksey Krapivin)'dir. Aliocha (Rus. Алеша /Alyoşa) Alexis (Rus. Алексéй /Aleksey) adının kısaltılması olarak kullanılmaktadır. Bu eser, 1917 Ekim Devrimi sonrasında siyasi sığınma amacıyla ailesiyle birlikte Moskova'dan Fransa'ya (1920) göç eden ergenlik çağındaki Alexis Krapivine'in Paris'teki yaşantısını anlatır. Rus kökenli göçmen Alexis'in Fransa'ya uyumu, Rus kökenlerini reddedişi ve sonunda her iki kültürü benimsemesi ana temadır. Eserin ana karakteri olan 14 buçuk yaşındaki Alexis, Pasteur Lisesi birinci sınıf öğrencisidir. Çoğunlukla Fransızların öğrenim gördüğü bu lisede Beyaz Rus olarak anılır. Edebiyata düşkündür ve yazar olmak istemektedir. Romanın ikinci ana karakteri ise Thierry Gozeline'dir. Alexis'in Fransız sınıf arkadaşı, edebiyat düşkünüdür ve varlıklı bir aileye mensuptur. Ancak doğuştan kambur olması sebebiyle kendini sınıf arkadaşlarından soyutlayan bir karakterdir ve yaşından olgun tavırlar sergilemektedir. Kendi dünyasında yaşayan iki sınıf arkadaşı Aliocha ve Thierry arasında derin bir arkadaşlık kurulur. Thierry, Alexis ile Fransız kültürü arasındaki bağı temsil etmektedir. Romanın kurgusu iki arkadaşın Rus ve Fransız kültürlerini birbirlerine aktararak gerçekleştirdiği kültür alışverişi etrafında şekillenir. Alexis, Thierry ile arkadaşlığı boyunca Fransa'yı keşfeder, Fransa'ya ait olmak ister ve sonunda Fransız ya da Rus olma konusundaki kararını verir. Thierry, Fransız geleneklerinin, Fransız kültürünün temsilcisi olarak Alexis'in göçmüş olduğu ülkeye aidiyetini güçlendirirken Rus kökenlerini kucaklamasını da sağlar. Alexis Fransız ve Rus her iki kültüre de sahip olabileceğini düşünür. Sonunda Rus kökenlerini de kabullenerek çift kültürlü melezleşen kimlik edinimini gerçekleştirir.

Aliocha adlı eserin Rus kültürünü temsil eden yan karakterleri Alexis'in annesi Hélène Fedorovna Krapivine ve babası Georges Pavlovitch Krapivine'dir. Rusya'da varlıklı bir yaşam süren Krapivine ailesi Fransa'ya göç edince maddi zorluk içine düşer. Bu yüzden anavatanlarına dönmeyi, sürgünden kurtulmayı ve önceki refah dolu günlerine kavuşmayı hayal ederler. Fransa'daki Rus toplumuyla ilişkilerini devam ettirirler ve öz kültürlerini korumaya çalışırlar. Fransa'ya entegre olma konusunda pek çaba sarfetmezler, Rus aksanıyla Fransızca konuşmaktadırlar. Bu da onların Rus kökenlerini ele vermektedir. Alexis ailesinin Rus kökenlerine bağlılığından rahatsızlık duyar. Çünkü o Fransa'ya tamamiyle uyum sağlama peşindedir. Bir başka deyişle, Fransa'ya entegrasyonu reddeden ailesiyle, Fransa'yı benimseyen Alexis arasında Fransa'ya uyum konusunda kuşak çatışması yaşandığı görülür.

Rus kültürünün temsilcisi diğer yan karakterler ise Goutouïev ve Bolotov aileleridir. Rusya'ya ve Rus kültürüne bağlılığı temsil eden iki ailenin çocukları Fransız okulunda okumakta ve Rus kültürü ile bağlarını koparmamak adına Rus izci kampına gitmektedir. Göçmen iki aile, anavatanları Rusya'ya dönüş umudu taşıırken bir yandan çocuklarının Fransız toplumu içinde asimile olmamasını istemektedir; diğer yandan Krapivineler, Alexis'e Rus kültürünü dayatmaya çalışsa da sonraları Alexis'i bu kararında özgür bırakır.

Fransız kültürünü temsil eden yan karakterler; Thierry'nin babası ve annesi Bay ve Bayan Gozelin ile kuzeni Gisèle'dir. Henri Troyat, Thierry'nin anne ve babasının ismini zikretmeden soyadıyla okuyucuya sunar. Thierry'nin annesi, sağlık sorunları olan oğluna çok düşkündür. Thierry'nin yakın bir arkadaşı olmasından mutluluk duyar ve Alexis'in annesiyle tanışır. Alexis'i yaz tatilinde Saint-Gervais'deki evlerine davet eder. Thierry'nin annesi misafirperver, kültürlü ve naif bir karakter olarak aktarılır. Üniversite

öğrencisi Gisèle kültürlü, bakımlı, zengin, eğlenmeyi bilen ve hayat dolu Fransız gençliğini temsil etmektedir.

Eserin kurgusu Lenin'in ölümüyle (21 Ocak 1924) Paris'te başlamakta ve Fransız yazar Anatole France'ın (21 Ekim 1924) ve Thierry'nin ölümüyle yine Paris'te bitmektedir. Olay örgüsü 9 aylık bir zaman dilimine yayılmıştır. Hikâye, tanrısal anlatı konumuna sahip bir anlatıcı tarafından üçüncü tekil şahıs anlatı biçimi kullanılarak anlatılmaktadır. Eser anlatıcısı olayları Alexis'in bakış açısından sunmaktadır. Tarihî olay ve olgular, olay örgüsünün geçtiği zaman kapsamında anılır. Lenin'in ölmesi, Fransa'nın Sovyetler Birliği'ni tanınması gibi tarihî unsurlar objektif biçimde Fransız ve Rus bakış açısıyla birlikte sunulmaktadır. Neticede Henri Troyat tüm bunları yaparken ideolojik bir mesaj vermez ve didaktik olmaya da çalışmaz. Romanda iki tür mekân algısı mevcuttur. Olaylar genel olarak Paris'te ve Thierry ile Alexis'in yaz tatilini birlikte geçirdiği Saint Gervais'de geçer. Rusya, anılar aracılığıyla soyut mekân olarak esere yansır.

3.1.1. Troyat'nın *Aliocha* Adlı Eserinin Konusu

Aliocha adlı eserde anlatı, Fransızca öğretmeni Bay Colinard'ın Fransızca kompozisyon sınavında Alexis'in ikinci olmasının sevinciyle başlar. Alexis bu haberi ailesine vermek üzere öğle yemeği molasında evine gider. Bu güzel haberi anne ve babasına iletir. Ancak ailesi Sovyet lideri Lenin'in ölüm haberini duymuştur ve Moskova'ya dönüş hayalleri içinde kutlama yapmakla meşguldür. Eserin bu ilk bölümünde Alexis'in Fransa'ya kendini kabullendirme çabası içinde elde ettiği başarı, Fransa'ya sırt çevirip anavatanına dönmek isteyen ebeveynleri tarafından hiçe sayılmaktadır. Alexis ile Thierry'nin arkadaşlığı da bu bölümde başlar. Kompozisyon sınavının birincisi Thierry'nin Alexis'i tebrik etmesiyle ikili arasındaki ilk iletişim

kurulur. Krapivine ailesinin büyükleri Rusya'ya dönüş planları yaparken Alexis'in, arkadaşı Thierry'den ve Fransa'dan ayrılmak istemeyişi bu ilk bölümde işlenir. Böylelikle Henri Troyat ilk bölümünden eserin ana temasını verir.

İkinci bölümde; Bay Colinard, dersinde Victor Hugo'nun *Les Djinns (Cinler)* adlı şiirinin ezberlenmesini ister. Alexis evde Fransızca olan bu şiiri ezberlemeye çalışırken, babası Rusça gazete ve annesi Tolstoy'un *İvan İlyiç'in Ölümü* adlı eserini orijinal dilinde okumaktadır. Alexis akıcı bir şekilde Rusça konuşmakta ancak aynı derecede Rusça okuyamamaktadır. Annesi Alexis'e Rus yazarların eserlerini Rusçadan okumasını dikte etmektedir. Alexis, annesinin bu tutumunu Fransa'ya bir hakaret olarak algılamaktadır. Alexis, Fransız kültürü ve Rus kültürü arasındaki tercihini Fransa'dan yana kullanır. Zorba bir sınıf arkadaşının Thierry'yi düşürmesine tepki gösteren Alexis, aynı zorba kişi tarafından kavgada Bolşevik ve hain Rus olmakla itham edilir. Sonrasında, Thierry Alexis'i evine davet eder. Alexis ilk kez bir Fransız evine gidecektir. Bu bölümde Alexis'in bir Fransız tarafından dışlanırken başka bir Fransız tarafından kabul edilmesi görülür. Fransa'nın göçmenlere olan iki ayrı tutumu bir arada sergilenir. Diğer taraftan annesinin Alexis'i Puşkin'in şiirlerini okumaya teşvik edişi yine bu bölümde karşımıza çıkar. Burada annesinin Alexis'e Rus kültürünü aşlamaya çalıştığı, oğlunun Rusçayı ve kökenlerini unutmamasını istediği öne çıkmaktadır. Ama Alexis annesiyle aynı fikirde değildir ve Rus kültürüne sırt çevirerek Fransa topraklarında ilerleyeceğini belirtir. Bununla birlikte Thierry'nin evindeki davete giyecek kıyafetinin olmaması bir sorundur. Henri Troyat Fransa'daki göçmen yaşamının yoksulluk içerisinde olduğu izlenimi verir.

Üçüncü bölümde, bir pazar günü Alexis ve ailesi Daru Caddesi'ndeki Ortodoks kilisesine ibadete gider. Burada Sovyetler Birliği, Lenin ve anavatanlarına dair diğer haberleri konuşurlar. Bu bölümdeki kilise ziyareti, yabancı topraklarda asimile olmamak adına ana dilin yanında mensup olunan dinî inancın da korunmaya çalışıldığını gösterir.

Başka bir ifadeyle göçmenin egemen kültürle mücadelesi vardır. Alexis, Thierry'nin Neuilly'de, Argenson Bulvarı'nda bulunan evine gider ve karşılaştığı zenginlik ona Moskova'daki odasını hatırlatır. Thierry ile Fransız yazarları üzerine sohbet ederler ve Alexis bir yazar olmak istediğini bu bölümde dile getirir. Bay ve Bayan Gozelin Alexis'e geçmişi ve Rusya ile ilgili sorular sorar. Gozelinlerin ilgisi karşısında Alexis diğerlerinden farklı olma düşüncesiyle ortaya çıkan Rus kökenlerine bağlılık duygusunu ilk kez hisseder. Babasının Rusya'da iplik dokuma fabrikaları olduğunu, Fransa'da ise ofis malzemeleri satışı yaptığını anlatır. Bir tarafta Rusya'daki zenginlik diğer tarafta Fransa'daki yoksulluk bir kez daha gün yüzüne çıkar. Alexis'in babasının ofis malzemesi satış işini beğenmeyip sınıf arkadaşlarına babasının mimar olduğunu söylediği anlaşılır. Bu bilgi Alexis'in sosyal statüye önem verdiğini ve yoksul olmaktan utanç duyduğunu göstermektedir.

Dördüncü bölümde, Thierry öğle yemeği molasında Alexis'in evine beklenmedik şekilde kendini davet ettirir. Alexis'in Rus kültürünün izlerini taşıyan evinin tasviri bu bölümde işlenir. Thierry Rus esintili, mütevazı evdeki hemen her detayı inceler. Aile içinde Alexis'e Aliocha diye hitap edildiğini öğrenir. Krapivineler, Thierry'yi çok nazik ve ölçülü biçimde ağırlayarak yemeğe davet eder.

Beşinci bölümde; Alexis'in annesi Hélène Fedorovna'nın Thierry'nin yemek ziyareti için Rus mutfağına özgü yemekler hazırlaması, Alexis'in Fransız takma ismi kullanan bir yazar olmak istemesi, Anatole France'ın iki yıl önce Nobel ödülü alması, 3 Şubat 1924'te İngiltere'nin Sovyetler Birliği'ni tanımasından duyulan rahatsızlık işlenir. Thierry Alexislere gelir, ailesi Rus edebiyat konferansına gitmek üzere onları yalnız bırakır. Alexis Rusya'ya dair anılarını Thierry'ye anlatır. Rus kökenine hayran olan

Thierry'nin aksine Alexis Rus tarihini ve edebiyatını öğrenmek istemediğini, sadece Fransız olmak istediğini bu bölümde tekrar dile getirir.

Altıncı bölümde Alexis'in Fransız kültürüne daha fazla dâhil olduğu görülür. Alexis ile Thierry, Louvre Müzesine giderler, müze çıkışı Thierry'nin evinde öğle yemeği yerler ancak bu sefer yemekte Thierry'nin akrabaları da bulunmaktadır. Alexis Thierry'nin kuzeni Gisèle ile ilk kez burada tanışır. Gisèle kültürlü, üniversite öğrencisi, biraz muzip ve çok yönlü biri olarak anlatılır. Alexis, Gisèle'in cazibesinden etkilenir. Bu bölümde Alexis'in Fransız çevresinin genişlediği görülür. Ancak hâlâ göçmen olarak kendini onlardan eksik hissetmektedir. Thierry onu Saint Gervais'deki evlerine yaz tatilini geçirmeye davet eder. Alexis maddi sıkıntılardan dolayı gidemeyeceği için üzülür. Louvre Müzesi hakkında yazdığı ödevden düşük not alan Alexis yazar olacak kadar yetenekli olmadığını düşünür. Thierry ona Rusya'ya dair anılarını yazmasında ısrar eder. Rusya'dan göçü hakkında yazdığı kompozisyonla en yüksek notu alır. Bu bölümde Alexis'in Rus kökenlerine karşı ilgisi biraz da olsa ortaya çıkar.

Yedinci bölümde, Rus arkadaşları Bay ve Bayan Goutouïev'in Krapivineleri ziyareti işlenir. Yemek boyunca Rusya ile ilgili konular konuşulur. Goutouïevlerin oğullarını Rus izci kampına gönderdiklerini, burada hem dinî eğitim aldıklarını hem de Ruslarla arkadaşlık kurduklarını bu bölümde öğreniyoruz. Rusya ile bağların devamı için Rus eğitimi alınmasının gerekliliği ve asimilasyona karşı direnç yine bu bölümde anlatılır. Ancak Alexis Rus izci kampına gitmek istemez, yemekte buna karşı çıkmak için kabalık yapar, anne ve babası Rus izci kampına gitme konusundaki tercihinde Alexis'i serbest bırakır.

Sekizinci bölümde Alexis'in babası George Pavlovitch, Uluslararası Ticareti Geliştirme Şirketinin Başkanı Rus arkadaşı Lioubovine'den bir telgraf alır. Lioubovine şirketin İngiltere'de Londra Bankası'nda bulunan yatırımları geri alabilmek için dava açmayı planladığını söyler. George Pavlovitch hissedarı olduğu yatırımlardan payına düşeni alınca evde yapacakları değişikliklerin hayalini kurmaktadır. Bu sırada Alexis ailesini kırmadan Thierry ile Saint Gervais'ye gitmek istediğini söyler. Her biri bir başka yere göç edip dağılmış hissedarların hepsine ulaşamadığından Georges Pavlovitch, yatırımlarını geri almasının uzun süreceğini öğrenir ve hayal kırıklığına uğrar.

Dokuzuncu bölümde Bayan Gozelin, Hélène Fedorovna'yı Alexis'in Saint Gervais'ye gelmesi konusunda ikna eder. Alexis'in ihtiyacı olan bir çift dağ ayakkabısı ve yelek gibi giyim ihtiyaçlarını Bayan Gozelin sağlar. Georges Pavlovitch bu durumu utanç verici bulur, Hélène Fedorovna Thierry'nin Alexis'in arkadaşlığına ihtiyacı olduğunu ifade ederek bu durumu sorun etmez. Alexis'in mutluluğu daha önemlidir.

Onuncu bölümde, Alexis'in Saint Gervais yolculuğu anlatılır. Alexis ilk kez Fransa'nın kırsalına gezintiye çıkmıştır. Thierry ve ailesinin içinde kendini Fransız gibi hisseder, Fransızların nezih davranışları karşısında bu kültüre olan hayranlığı iyice artar. Alexis Saint Gervais'den ailesine üç sayfa Fransızca mektup yazar, ancak ailesi anlamakta güçlük çekerek mektuba Rusça cevap yazar. Bu yazışma, Alexis'in tam bir Fransız olma arzusunun devam ettiğini, ailesinin ise dillerini korumaya niyetli olduklarını göstermektedir.

On birinci bölümde Alexis, Thierry'nin ailesi ile arasında gerçek bir sevgi olmadığını fark eder. Thierry ve ailesi birbirlerini mesafeli şekilde sever. Oysa Alexis'in evinde tam bir aile sıcaklığı vardır. Alexis Bayan Gozelin'in Saint Gervais'deki bir

komşusunun onları ziyaret etme isteği karşısında verdiği nezaketsiz tutuma şahit olur. Bu bölümde Alexis Fransız toplumunun eksikliklerini görmeye başlar, her şey zannettiği gibi mükemmel değildir. Alexis burada kendini yabancı hisseder. Bununla birlikte Gisèle ve arkadaşlarıyla birlikte bir eğlence mekanına giderler. Gisèle buraya erkek arkadaşı ile birlikte gelmiştir, birlikte dans ederler. Alexis gizliden gizliye kendinden yaşça büyük Gisèle'den hoşlandığını anlar. Thierry ise vücudundaki kamburdan dolayı karşı cinsle ilişki konusuna mesafeli ve buruk yaklaşmaktadır.

On ikinci bölümde Alexis Saint Gervais'de Katolik kilisesinde bir ayine katılır. Ortodoks ve Katolik ibadetlerinin birbirinden farklı olduğunu görür. Katolikler içinde de kendini huzurlu hisseder. Bu duygu ona çocukluğuna ihanet etmiş hissettirir, ancak bir yandan da olmak istediği kişi olduğunu düşünerek ikilem yaşar. Gozelinlerin briç oynamasını elit bir etkinlik olarak değerlendirir. Gisèle ve arkadaşlarıyla birlikte yaptıkları peri bacaları turunda Thierry düşer ve rahatsızlanır. Alexis evde Thierry ile Fransız ve Rus edebiyatı hakkında konuşurken Thierry Alexis'e Aliocha diye hitap eder. Thierry'nin ona Rusça adıyla hitap etmesi arkadaşlıklarının daha da derinleştiğinin bir göstergesidir.

On üçüncü bölümde, Alexis Paris'e geri döner. Anne ve babası onunla Rusça konuşurken Alexis onlarla Fransızca konuşmakta ısrar eder. Bayan Gozelin, Hélène Fedorovna'ya Alexis'in Saint Gervais'ye gelmesine izin verdiği için teşekkür mektubu yazar. Hélène Fedorovna mektuba Rusça yanıt verir. Alexis bu mektubu Fransızcaya tercüme eder. Bu sırada Alexis ve Thierry de mektuplaşmaktadır, Thierry ona artık hep Aliocha diye seslenmektedir. Thierry Saint Gervais'de Fayette Parkında yürüyüş yaparken Bonante Nehrinin dondurucu sularına düşer ve zatürre olur. Thierry mektuplaşmalarında Aliocha'ya Rus kökenlerine sarılmasını tavsiye eder. Paris'te Alexis ailesiyle birlikte Rus dünyasının içine dalmış sürükleniyordur. Ailesiyle Femina

Tiyatrosu'nda bir kabareye gider. Bir yanda Rus kültürü bir yanda Fransa vardır. Kabare seyircilerinin arasında Fransızların da olması Alexis'i şaşırtır. Lise ikinci sınıfın yeni okul döneminde Thierry hastalığından dolayı okula gelemez hâlâ Saint Gervais'de tedavi görmektedir. Bu sırada Alexis Anatole France'ın *Tanrılar Susamışlardı* adlı eserini okumayı bitirir ve Thierry'ye kitapla ilgili yorumlarını içeren bir mektup yazar. Thierry'nin durumu iyice kötüleşir. Anatole France vefat eder, devlet cenaze törenine giden Alexis törende sadece Fransız öğrencilerin resmi geçit için görevlendirildiğini görür. Alexis Fransa'yı ülkesi olarak kabul eder ancak ünlü yazarın bu vefatı ve Thierry'nin hastalığı Fransa ile arasına bir uzaklık girmesinin göstergesidir. Hem arkadaşını kaybetmek üzeredir hem de hayran olduğu Fransız edebiyatı bir kayıp vermiştir.

On dördüncü bölümde, Fransa'nın Sovyetler Birliği'ni tanınmasıyla Rus göçmenlerin varlığı ülkede sorun yaratacak gibi görünmektedir. Rus İmparatorluğu'na bağlı temsilcilikler Sovyetlerin eline geçecek ve Rus kökenli göçmenler resmî olarak vatansız kalacaktır. Bunun için Fransız hükümeti göçmenlerin Fransız vatandaşlığına geçirilmesi için düzenlemeler yapmaktadır. Georges Pavlovitch, Fransız vatandaşlığına geçmektense vatansız kalmayı düşünür. Köklerine bağlılığını sürdürür. Hélène Fedorovna ise Sovyet temsilcilerine rağmen Milletler Cemiyeti pasaportuyla Fransa'da huzurla yaşayacaklarına emindir. Krapivineler anavatanlarına dönüşün imkansızlığı içindedir. İyileşemeyen Thierry vefat eder ve Alexis yıkılır. Artık Fransa'yı evi gibi görmez. Yazar olma hayalinden vazgeçer.

On beşinci bölümde, Sovyetler Birliği temsilcileri Fransa'daki Rus Büyükelçiliğine yerleşir ve binaya kırmızı bayraklarını asar. Georges Pavlovitch bu manzarayı seyreder. Alexis arkadaşının yokluğunu derinden hisseder. Ailesi onun

üzüntüsünü paylaşır ve onu ikna etmeye çalışır. *Savaş ve Barış*'ı okumasına ısrar eden Thierry için Alexis bu eseri Rusça aslından yüksek sesle okumaya başlar. Annesi ve babası onu mutlulukla dinler, biraz okuduktan sonra Rusçanın da güzel bir dil olduğunu keşfetmesiyle hikâye sonlanır. Alexis Rus kökenlerini kucaklamıştır.

3.1.2. *Aliocha* Adlı Eserde Troyat'nın Yaşamından Benzerlikler

Henri Troyat'nın biyografisinden izler taşıyan bir göç hikâyesiyle, Bolşevik Devrimi'nden kaçıp Fransa'ya yerleşen Rus kökenli Krapivine ailesinin hayatını konu edinmesi çok da rastlantı sayılmaz. Yazar, Henri Troyat adını aldığı dönemde yaşadığı kimlik sıkıntısı nedeniyle bunu içinde uyuyan Leon'a (Rus. Lev) borç biliyordu. Alexis de Henri Troyat gibi Pasteur Lisesi'ne gitmekte ve Troyat'nın daha önce yaşadığı Inkermann Bulvarı'ndan geçerek Troyat'nın ailesinin maddi sıkıntıya düştüğü dönemde yaşadığı Saint Foy Bulvarı'ndaki evine gitmektedir. Alexis'in de Troyat gibi edebiyata düşkünlüğü vardır.

Henri Troyat'nın edebiyatla ilgilenen arkadaşları olduğu gibi Alexis'in de edebiyata ilgi duyan Thierry Gozelin adında kambur bir Fransız sınıf arkadaşı vardır. Tıpkı lisedeki Fransızca öğretmeninin ona üçüncü sınıfta, kendi deneyimlerine yoğunlaşmasına ilham vererek Rusya'dan kaçışıyla ilgili bir anı yazmaya³⁰⁴ yönlendirmesi gibi edebiyat düşkünü arkadaşı Thierry de Alexis'i Rusya anılarını kaleme almaya teşvik eder.

Sonuç olarak Troyat'nın *Aliocha* adlı eseri yazarın Fransa'ya uyum süreciyle kültürel kimliğinin inşası aşamalarındaki deneyimlerini yansıtmaktadır.

³⁰⁴ HEWITT, Nicholas, *Henri Troyat*, ibid., p.5

3.1.3. *Aliocha* Adlı Eserin Anlatım Biçimi Özellikleri

Aliocha adlı eserin anlatım biçimi özelliklerine geçiş yapmadan önce Henri Troyat'ın sanat anlayışla ilgili bir çerçeve çizmek faydalı olacaktır. Nicholas Hewitt, Henri Troyat'ın romanlarını geleneksel roman kategorisinde değerlendirir. Yirminci yüzyıl Fransız edebiyatında, Troyat'ın on dokuzuncu yüzyıl anlatım tarzını benimsediği görülür. Troyat 1920-1930 yıllarında Fransız edebiyatına hâkim olan sürrealist yazımdan uzak kalmıştır.³⁰⁵ 1939 yılında Fransa'da sürrealizmin öncüsü André Breton ile bağını koparmasına rağmen Raymond Queneau (1903-76) sürrealizmin kazandırdığı yeni yaratım sürecini edebî diline yansıtarak kendini yenilemiş alaycı bir anlatım dili benimsemiştir. Ancak Henri Troyat geleneksel anlatım biçimine sadık kalarak on dokuzuncu yüzyılın edebî çizgisinde ilerlemiştir. Özellikle nehir roman ve kısa roman türündeki eserlerinde geleneksel çizgisini korumaktadır. Bu bağlamda Troyat romanlarında 1950'li ve 1960'lı yılların deneysel romanına tezat bir sanat anlayışı benimsemiştir. Deneysel romanın Fransa'daki öncüsü Emile Zola (1840-1902) olarak kabul edilir. Zola *Le roman expérimental* (Deneysel Roman-1880) adlı eserinde tabiat biliminin yöntemlerini edebiyata uygulamaya çalışır. Deneysel romanda insan varlığının nedensellik ilişkileri eksiksiz kanıtlanmaya çalışılır. Yazar sadece konuyu ve konunun düzenleme ilkelerini belirler. Düşünce tarihi içinde realizm içinde değerlendirilse de tabiatı şiirselleştirmez, olduğu gibi aktarır.³⁰⁶ Zola'nın maden işçilerinin grevini anlatan *Germinal* adlı eserinde olduğu gibi deneysel romanların kahramanları işçi sınıfı gibi sosyal alt sınıfa aittir. Henri Troyat'ın deneysel romandan uzaklığı buradan anlaşılır. Troyat'ın karakterlerinin çoğu, özellikle de Fransız olanları burjuva sınıfının temsilcileridir.

³⁰⁵ *Ibid.*, p.15

³⁰⁶ AYTAÇ, Gürsel, *Genel Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, İstanbul, 2003, s. 301

1930'lu yıllarda Henri Troyat, Fransız edebiyatına hâkim olan politik temalara mesafeli durarak entelektüalizm karşıtı bir tutum sergiler. Bu dönemde İspanya İç Savaşı, Fransa'da faşizmin yükselişi ve Avrupa çatışması tehdidi gibi konulara uzak durmuştur. Henri Troyat entelektüalizm karşıtı görüşlerine ilişkin partizan olmadığını, bu özelliğinin aleyhte ve lehde olan her şeyi görebilmesini sağladığını belirtir.³⁰⁷ Örneğin Henri Troyat, ailesi çar yanlısı olmasına karşın, *Tant que terre durera (Dünya Var Oldukça)* adlı eserinde, çarlık subayı Akim'in ve kardeşi Bolşevik Nicolas'nın kariyerlerini eşit bir nesnellikle anlatmaktadır.³⁰⁸ *Un Si Long Chemin (Uzun Bir Yol)* adlı kitabında da Troyat, eserlerinde didaktik bir amaç gütmmediğini belirtir. Troyat'ya göre; romancı karakterlerini asla yargılamadan, onların lehinde veya aleyhinde taraf tutmadan canlandırmalıdır. Troyat belirli bir konuyu ispat amacı güden makale türü hakkında "*Ne kadar ileri gidersem, spekülatif zekanın kurgusal alanı istila etmesine izin verme konusunda o kadar isteksiz oluyorum. Eğer hikâyemden bir ders çıkıyorsa, bu bir şekilde benim bilgin dışında olmalı. Başka herhangi bir ilerleme şekli hikâyeyi bir gösteriye, karakterleri ise canlı tartışmalara dönüştürecektir.*"³⁰⁹ der. Olay hakkında yorum yapmak, kahramanlarını aklamak veya kınamak için müdahale ederse büyüünün bozulacağını düşünür.³¹⁰ Kısacası herhangi bir tarihî kişiliğin ya da siyasi olayın savunuculuğunu yapmaz. Herhangi bir beklentiye karşılık olarak eserlerini kaleme almadığına ilişkin görüşlerini kesin bir dille ifade eder. *Aliocha*'da anlatı, siyasi olayların yoğun olduğu bir dönemde geçmesine karşın eserde sıkı sıkıya savunulan şey Fransızcaya olan tutku ve başlarda reddedilen Rusçanın ve Rus kültürünün kucaklanmasıdır. Ancak çağdaş siyasi bağlamdan uzak olan bu tutum Henri Troyat'yı özellikle *L'Araigne (Örümcek)* gibi psikolojik romanlarında Fransız burjuva sınıfının hayatlarına odaklanmaya itmektedir.

³⁰⁷ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 256

³⁰⁸ HEWITT, Nicholas, *Henri Troyat*, ibid., p. 17

³⁰⁹ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 236

³¹⁰ *Ibid.*, p. 185

Bu kurmacalarında varlıklı yaşam, yasak aşklar ve kendinden olmayana üstten bakış gibi temalar görülür. Eserde ana karakter olan Gérard Fonsèque entelektüel gibi gözüксе de üç kız kardeşinin evliliklerine müdahil olmaya çalışır; evlendikleri kişileri maddi durumlarından, fiziksel görünümlelerinden ve eğitimsizliklerinden dolayı beğenmez. Sonunda kız kardeşlerinin ilgisini çekmek için intihar etmiş gibi yaparken aşırı dozda ilaç içtiği için yaşamını yitirir.

Henri Troyat'ın 1930'lu yıllardaki psikolojik kısa roman türündeki eserlerinin hiçbirini 250 sayfayı geçmez. İçsel yaşamın ve psikolojinin maddi dış dünyadan önce geldiği küçük bir karakter kadrosuyla kurgulanır. Henri Troyat, eserlerinin çoğu zaman psikanalitik alt yapıya sahip olduğu görüşlerine karşı psikanalitik verilerden yola çıkarak karakterlerini oluşturan yazarların; karakterleri belli bir kalıba indirgeyip somutlaşmış takıntılı tiplere dönüştürdüğünü savunur. Ona göre karakterlerin özgünlüğü onları canlı, çelişkili, absürt, anlaşılması zor tipler olarak sunmakla ortaya çıkarılır. Troyat, karakterlerini oluştururken amacının mantıksız olayları akılcı bir şekilde ortaya çıkarmak olmadığını sadece düşüncelerindeki karakterleri canlandırmaya çalıştığını savunur. Bu nedenle *La pierre, la feuille et les ciseaux* (*Taş, Kâğıt, Makas*-1972) adlı eserinde André adında eşcinsel bir karakter yaratır ve bu kişinin yaşamındaki zorlukları ve aşk hayatını anlatır. Diğer taraftan Troyat, *Tant que la terre durera* (*Dünya Var Oldukça*-1947-50) adlı eserinde Kisiakoff'u alaycı, karşı konulamaz, âşık bir karakter olarak ortaya koyar.

Hewitt, 1940'lı yıllardan sonra Henri Troyat'ın nehir roman türüne yönelmesini bu türün Fransa'da popülerliğini koruyor olmasına bağlamaktadır. Savaş sonrası Fransız edebiyatında popüler ve ticari açıdan kazançlı olan nehir roman türüyle biyografiye yönelen Henri Troyat, Fransa'da en çok satan yazarlardan biri haline gelmiştir. Ancak Hewitt, Troyat'ın ilk romanlarını ve kısa romanlarını yakından inceleyen ünlü edebiyat

dergisi *La Nouvelle Revue française*'in savaş sonrası eserleri hakkında herhangi bir eleştiri yapmaya gerek duymamasını ilgi çekici bulur. Bu bağlamda Troyat'nın savaş sonrası eserlerinin edebî değerleri konusunda kayıtsızlığın bulunduğu söylenebilir. Buna rağmen Hewitt, Troyat'nın aynı dönem eserleri tek tek incelendiğinde yazarın Fransız edebiyatına önemli katkı sağladığını düşünür.³¹¹

Henri Troyat roman türünü, kurgu sırasında her an başka bir yöne evrilebilen özgür bir tür olarak görürken bu belirsizliğin ufacık bir mantık hatasından dolayı mahvolma tehlikesi bulunduğunu düşünür. Ancak ona göre biyografi türü dayandığı belgelerle güvenli limandır, yazarın yaşamına ait aşamalar bellidir. Yine de kesin bilgilerin kullanılması gerektiğinden hayal gücünden yoksunluk biyografi yazarını kısıtlanmış hissettirebilir. Troyat 1976 yılında *Un Si Long Chemin* adlı eseri yayınlanana kadar sadece Rus yazarların biyografilerini yazmıştır. Fransız yazarların biyografilerini yazmaya Madame Chadavères'in "*Neden sadece Rus yazarların biyografilerini yazıyorsunuz?*" sorusundan sonra başladığı söylenebilir. Troyat, Rusça bilgisinin Fransız yazarların erişemediğı belgelere erişmesini sağladığından onu Fransız biyografi yazarlarından ayıracağı görüşüyle Rus yazarların biyografilerini tercih ettiğini ifade eder. Bununla birlikte Fransız bir yazarın biyografisini yazma olasılığının bulunduğunu belirtmiştir. *Un Si Long Chemin* adlı eserinin, Troyat'nın ergenlik çağından izler taşıyan *Aliocha* (1991) adlı kısa romanının ve Fransız yazarların biyografilerinin yazımına ilham olduğu söylenebilir. *Dostoyevski* adlı eserini kaleme aldıktan 40 yıl sonra 1988 yılında, Fransız yazarlarından Flaubert'in biyografisiyle Fransız yazarların hayatına odaklanmaya başlar.

³¹¹ HEWITT, Nicholas, **Henri Troyat**, ibid., p. 21

Henri Troyat yazma süreciyle ilgili “[...] aklıma bir kitap gelir gelmez tavrım değişiyor. Bahımı, elime ne geçerse ondan yapıyorum. Yakalıyorum, not alıyorum, topluyorum, karakterlerime hayat vermek için hayatımı kullanıyorum.”³¹² diyerek yazma sürecinde yaşam deneyimlerinden faydalandığını dile getirir. Çeşitli edebî türlerde eserler ortaya koymuş olan yazar, hayatında yer alan kişileri yazının kahramanı veya konusu için hikâyelerinin kurgularına dâhil etmiştir. Örneğin, *La Gouvernante française* (Fransız Mürebbiye) adlı kitabında Fransa’dan Rusya’ya göç etmiş Fransızca öğretmeninin hikâyesini konu edinir. Bu seçimde Troyat’ın İsviçreli mürebbiyesinin izleri görülebilir. Bununla birlikte dönemin siyasi karışıklardan dolayı Rusya’dan Fransa’ya göç etmiş ailelerin yaşamını da roman serilerinde konu edinir. Hatta *Le défi d’Olga* (Olga’nın Mücadelesi) adlı eserinde bir balerin hayatını anlatır, kitabın adının seçiminde Amerika’da bale stüdyosu bulunan (bale öğretmeni) ablası Olga Tarassov’un adını kullanması ilginçtir. Tezimiz kapsamında yaptığımız araştırmalar neticesinde Henri Troyat’ın Amerika’da yaşayan ablası Olga Tarassov’un Alexis Tarassov Bell adında bir oğlu olduğu bilgisine eriştik. Henri Troyat’ın yeğeni Alexis Bell’in isminden yola çıkarak kitabına Alexis adının kısaltması olan “Aliocha” adını verdiği düşünülebilir. *Aliocha* adlı eserin ismine yönelik başka bir ihtimal de şudur: Henri Troyat, Dostoyevski üzerine derin bir araştırma yapmıştır. Çalışmaları sırasında Dostoyevski’den etkilenmiş olması mümkündür. Dostoyevski’nin *Karamazov Kardeşler* (1880) eserinde Alyoşa olarak zikredilen en küçük kardeş Aleksey Fyodoroviç Karamazov ile ana karakter baba Fyodor Pavloviç Karamazov’un, Troyat’ın *Aliocha* adlı eserindeki Alexis ve babası Georges Pavlovitch ile aynı ada sahip olması bu etkinin göstergesidir.

Bununla birlikte *Un Si Long Chemin* adlı eserinde yazma serüvenine dair Henri Troyat, anılarındaki Rusya’yı açığa çıkarma dürtüsüyle ilk başlarda aile anılarını sıradan

³¹² TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 226

bir şekilde aktarmak istediğini söyler. Ancak kendini anı yazarına dönüştürerek içindeki romancının acı çekmesine sebep olacağı düşüncesinden dolayı anılarını roman türünde yazmaya karar verdiğini belirtir.³¹³ Troyat, eserlerinde anılarıyla birlikte kurmacaya da başvurduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Biraz düşündükten sonra gerçeğe kurmacanın karışımını seçtim. Anılarım eserin tek malzemesi olarak kullanılmayacak, sahtenin gerçeğe omuz omuza olduğu bir bütünün içine gömülecekti.”³¹⁴

Henri Troyat, anı türünde yazmanın gerçek uğruna resmin daraltılmasına sebep olduğunu ve öyküye hayali karakterler ekleyerek kimsenin içine girmeye cesaret edemediği ortamlar ile aşk entrikaları yaratılmasını engellendiğini düşünmektedir.³¹⁵

Henri Troyat eserleri edebî türler ve akımlar gibi bir sınıflandırmaya tabi tutmaya karşı çıkar:

“Bana öyle geliyor ki bir sanatçı için herhangi bir okulun sistemine hapsolmaktan daha ciddi bir şey yoktur. Edebiyat tarihini ele alalım: Dikkat çekici görünen eserlerin, yazıldıkları dönemde geçerli olan kurallara uydukları için değil, bu kurallara rağmen, yazarın bu kurallara dayanarak eser gönderebildiği için var olduğunu göreceksiniz.”³¹⁶

Her ne kadar Henri Troyat eserleri edebî türler ve akımlar gibi bir sınıflandırmaya tabi tutmaya karşı olsa da taşıdığı özellikler bakımından *Aliocha* otobiyografik özellikler barındırır. Alexis ile Henri Troyat arasındaki yaşantısal benzerliklerin çokluğu, Alexis’in Troyat’ı temsil ettiği izlenimi edinilmesini sağlamaktadır. Novosibirsk Devlet Pedagoji

³¹³ *Ibid.*, p. 93

³¹⁴ *Ibid.*, p. 93

³¹⁵ *Ibid.*, p. 93

³¹⁶ *Ibid.*, p. 184

Üniversitesi'nde (Rusya) Fransızca dalında öğretim görevlisi olan Raisa Teleşova, Fransa'daki eğitimi sırasında Henri Troyat ile birebir röportajı ve görüşmeleri sonucu hazırladığı “*Henri Troyat'nın Eserlerinde Kökenlerin Sınırları ve Hayalleri*” başlıklı tezinde “*Henri Troyat'nın kitaplarının birçoğu, eserlerinde anıların ve aile anılarının çok önemli olduğuna tanıklık ediyor. Bize öyle geliyor ki, bu açıdan özel olanlar, her şeyden önce, Yeryüzündeki Yabancılar (1950), Aliocha (1991), Yuri (1992), Satrapın Oğlu (1998)'dur. Belli bir anlamda ve birden fazla yönden, bu romanların hepsi otobiyografiktir.*”³¹⁷ ifadelerini kullanır. Alain Assouni ise Troyat, “(...) bu (*Aliocha*) otobiyografik romanında, entegrasyonunu büyük ölçüde Fransız edebiyatını keşfetmesine borçlu olan genç bir Rus göçmeninin ergenlik hikayesini sunuyor.”³¹⁸ diyerek *Aliocha* adlı eserini otobiyografik olarak tanımlar.

Geleneksel tarza sıkı sıkı bağlı olsa da Henri Troyat birçok edebî türde eser yazmıştır. Bu da onun farklı türlerde farklı üslup özellikleri sergilediğini göstermektedir. Örneğin, nehir-roman türündeki geniş bir hacme sahip eserlerinde arzu, istek ve sorunları anlatmada kullandığı üslupla kısa romanlarında kullandığı üslup farklılık gösterir.³¹⁹

Henri Troyat'nın *Aliocha* adlı eserinde kullandığı anlatım teknikleri de çeşitlilik göstermektedir. *Aliocha*'da üçüncü tekil kişi anlatıcı kişisini kullanarak “o” anlatım biçimini benimser. Eser boyunca aynı anlatıcı konumuna bağlı kalmaz, yansız anlatıcı konumu ve tanrısal anlatıcı konumu bir arada izlenir. “*Birdenbire kürsüye çıkmıştı. M. Colinard onu tüm sınıfın önünde tebrik etmişti.*”³²⁰ cümlesinde üçüncü tekil kişi, geçmiş

³¹⁷ PROKHOROVA, Raïssa Telechova, *Frontières et Rêveries des origines dans l'œuvre d'Henri Troyat*, L'Université de Toulon et du Var, UFR Lettres et Sciences Humaines Centre de Recherches Babel, France, octobre 2002, la thèse de doctorat

³¹⁸ ASSOUNI, Alain, *Mémoires-D'outre Langue: L'écriture translingue de soi*, Slatkine Érudition, Genève, 2018, p. 55

³¹⁹ HEWITT, Nicholas, *Henri Troyat*, ibid., Préface

³²⁰ TROYAT, Henri, *Aliocha*, ibid., p. 1

zamanın hikâyesi kullanımı söz konusudur. Bununla birlikte anlatıcı kendini belli etmediğinden yansız anlatıcı konumu mevcuttur.

Sıklıkla yer verdiği diyaloglarda senli benli anlatım biçimine geçiş yaparak metni durağanlıktan kurtarır. Aşağıdaki pasajda anlatıcı, tanrısal anlatıcı konumundadır.

“- Ben yazar olmak istiyorum ve sen. Krapivine, sen bir aktör olacaksın.
- Sana bunu ne söyletiyor?
- Seni sınıfta duydum. Sahneye çıkmak için gereken her şeye sahipsin. Benim piyeslerimi oynayacaksın!”³²¹

“Pasteur Lisesi’nden çok uzakta yaşamıyordu. Ancak Roule Caddesi’ne girdiğinde durdu, nefesi kesilmişti: şüphesiz duygusallık.”³²²

cümlesinde, “şüphesiz duygusallık” sözüyle anlatıcı nefesinin kesilmiş olmasının duygusallık olduğuna ilişkin kendi fikrini sunmuştur. Başka bir deyişle anlatıcı görünmezlikten çıkıp kendini belli etmiştir, burada tanrısal anlatıcı konumuna bir geçiş söz konusudur. Tanrısal anlatıcı konumuyla birlikte aynı cümlede yaşanmakta olanı aktarma sunuş biçimini kullanmıştır.

“(…) Thierry Gozelin’in bilgisi sınırsız görünüyordu. Bu kadar çok kitabı yutacak zamanı ne zaman bulmuştu? Böylece sadece sınıfta kullandığımız bu ölü dil olan Latince birinci oldu! Onun yanında Alexis kendini ağır ve cahil hissediyordu. Bir anda kambur olmayı ve arkadaşının zekâsına ve kültürüne sahip olmayı tercih edeceğine karar verdi.”³²³

Yukarıdaki pasajda ise, sunuş biçimi olarak yaşanmakta olanı aktarma yöntemi kullanılmıştır. Anlatıcı; Alexis’in Thierry’nin Latince başarılı olmasına ilişkin

³²¹ Ibid., p. 53

³²² Ibid., p. 12

³²³ Ibid., p. 52

duygularını Alexis'in bakış açısıyla anlatır. “*Bu kadar çok kitabı yutacak zamanı ne zaman bulmuştu? Böylece sadece sınıfta kullandığımız ölü bir dil olan Latince de birinci oldu!*” cümlelerinde bilinç akışı mevcuttur.

Henri Troyat'nın yer yer eleştirel anlatım tutumu tekniğini de eserinde kullandığı görülmektedir.

*“Yarın okula dönmek zorunda kalacağımızı düşünmek! Bizi rahatsız eden tüm bu öğretmenlerden çok kendi başımıza öğrendiğimiz izlenimine kapılmıyor musunuz?”*³²⁴

*“Ben öyle düşünmüyorum diyor Alexis, ben de yazmak, yayınlamak isterim...
- Rusça mı, Fransızca mı?
- Nasıl bir soru bu! Tabii ki Fransızca! Rusça yazmayı zar zor biliyorum. Ve bunu çok iyi bilsem bile yapmak istemezdim! Şimdi Rus yazarları kim okuyor? Hiç kimse ya da benim ebeveynlerim gibi yaşlı insanlar.”*³²⁵

Henri Troyat, *Aliocha* adlı eseri genelinde zaman örtüşmesi tekniğiyle kurgusunu inşa etmiştir. Anlatısını 9 aylık zaman dilimine sığdırır. Eserin sonunda gelecekte ne olacağına ilişkin bir kesit yoktur. Troyat, Krapivine ailesinin Rusya'daki anılarını hatırlamasıyla eserde ara ara zamanda geriye dönüşler yaparak zaman yoğunlaştırması tekniğini kullanır. Geçmişe atıf yapıp geleceğe dair öngörüler verdiği pasajlarda ise zaman kategorisi değişimi tekniğini tercih ettiği görülür. Aşağıda *Aliocha* eserinden alıntılanan pasajın ilk beş cümlesinde geçmişe dönüş söz konusu olduğundan zaman yoğunlaştırması; pasajın devamında “*Büyüdüğünde işimin başına geçeceksin!*” cümlesiyle geçmişten geleceğe yönelen zaman kategorisi değişimi görülmektedir.

“Babasının bir iplik ve dokuma fabrikası vardı. Zengindiler. Her akşam aile sofrasında konuklar olurdu. Gelecek, bir bahar sabahı kadar parlak

³²⁴ *Ibid.*, p. 55

³²⁵ *Ibid.*, p. 54

görünüyordu. İşten eve dönerken George Pavlovitch oğlunu kucağına aldı. Ona gururla, 'Büyüdüğünde, işimin başına geçeceksin!' dedi. Şirketi ordu için çalıştığından 1914'te seferberliğe katılmamıştı."³²⁶

Henri Troyat, Alexis ve Thierry'nin yaz tatilini geçirdiği Fransa'nın güneydoğusundaki Saint-Gervais, Col de Voza, Mont-Blanc, Chamonix gibi yerleri eserine dâhil ederek Fransa kırsalını resmederken fiziksel betimleme yapar. Bu betimlemelerin yapıldığı yerlerde *Aliocha* adlı eserde betimleyici ve öyküleyici anlatım türü bir arada görülür:

"Bir gün Thierry ve ailesiyle birlikte küçük Mont-Blanc tramvayına binerek Col de Voza'ya gitti ve karlı zirveler zincirinin parlaltısını gözlerinde yakaladı. Başka bir sefer Chamonix'e ve Montenvers funiküleriyle Buz Denizinin beyaz kaosuna gidildi. Sonsuza kadar donmuş olan bu şiddetli fırtınaya yaklaşırken, aya gönderildiğini düşündü. Bugün Diozaz vadileri ve onların çılgın akıntıları vardı. Çırpınan suların üzerindeki tahta kaldırımında ilerlenildi."³²⁷

Henri Troyat, *Aliocha* eserini çeşitli anlatım teknikleri ve sunuş biçimlerini diyaloglarla bir arada kullanarak kaleme almış, uyguladığı tekniklerle okuyucuyu sıkmayan, sürükleyici bir eser ortaya koymuştur.

3.2. ALIOCHA'DA ÖTEKİNİN MÜCADELESİ

Henri Troyat *Aliocha* adlı eserinde, öteki sorunsalını Alexis üzerinden anlatmaktadır. Rus bir göçmen olması dolayısıyla Fransız kültürüyle bağı bulunmayan Alexis ötekiyi ifade etmektedir. Alexis okul hayatında Fransız, aile yaşantısında Rus kültürüyle şekillenen iki hayat yaşamaktadır. Fransızlar açısından, öteki olan Alexis'i Fransız toplumunun bir yandan dışladığı bir yandan da merak ederek tanımak istediği

³²⁶ *Ibid.*, p. 25

³²⁷ *Ibid.*, p. 130

eserde aktarılmaktadır. Fransa’da olumlu ve olumsuz birçok durumu deneyimleyen Alexis öteki kimliğini keşfedip uzlaştırarak kendi özgün kimliğini inşa eder. Eserde Alexis’in öteki konumu şu şekilde işlenir. Alexis ve Thierry teneffüste konuşurlarken kaba saba bir sınıf arkadaşı Thierry’ye çarpıp onu düşürür, dikkatli olmasını söyleyen Alexis’e yumruk atan Neyrat ile Alexis arasında şu diyalog geçer:

“- Sen, Bolşevik, kapa çeneni yoksa seni bir böcek gibi ezerim!
- Ben Bolşevik değilim! diye bağırdı Alexis öfkeyle. Ben Beyaz Rus ’um!
- Bütün Ruslar haindir! diye karşılık verdi Neyrat, 1917’de bizi yüzüstü bıraktılar!
- Kızılar sizi hayal kırıklığına uğrattı, Beyazlar değil! Aksine Beyazlar savaşı sizinle birlikte sürdürmek istedi!
- Kırmızı, beyaz, hepsi aynı torbada! Siz pis yabancılarsınız, işte siz busunuz! Hadi, defol git buradan, seni velet!
- Bozkırlarınıza geri dönün!”³²⁸

Neyrat, Alexis’i etnik kökeninden ötürü aşağılamakla kalmaz, pis yabancı diyerek de Alexis’i ötekileştirir. Diğer taraftan yaşadığı apartmanda maruz kaldığı aynı yabancı söylemi Alexis’i kızdırır. Bir Fransız olsaydı bu türden saygısız davranışlarla karşılaşmayacağını düşünür.

“Binanın eski kapıcısının iki yıl önce bahçede bazı arkadaşlarına laf attığı için kendisine “pis küçük yabancı” dediğini hatırladı. Bu hakaret ona bir ok gibi saplanmıştı. Kapıcının kasılan yüzünde nasıl bir öfke ifadesi vardı! Alexis’in anne ve babası Fransız olsaydı bu kadar küstah olabilir miydi?”³²⁹

Bu pasaj Fransız toplumunun ötekiyi kabul etmeyen bakış açısını sunar. Eserde öteki iki biçimde karşımıza çıkmaktadır: Alexis’i öteki olarak gören Fransızların bakış açısı ve kendini yabancı olarak hisseden Alexis’in kendine ve ailesine bakış açısı. Ötekiyi reddeden Fransızların aksine, Fransız arkadaşı Thierry Rus kültürü ve Rusya’daki

³²⁸ Ibid., p. 37

³²⁹ Ibid., p. 29

yaşantısı hakkında sorular sorarak ötekiyi tanımaya çalışmakta, özel yaşamına dâhil etmekte ve Alexis’e Rusça adıyla hitap ederek onun Rus kimliğini kabullenmektedir. Thierry’nin Alexis’e olan dostane yaklaşımı Fransa’nın ötekiyi benimseyen yönüne vurgu yapmaktadır.

Alexis Fransız arkadaşlarının ülkelerine kök salıp bağlanmış olmalarından dolayı kendisinden çok daha huzurlu bir yaşam sürdürdüklerini ve öteki olarak kendisinin Fransız ya da Rus olmak konusunda bir tercihe zorlandığını düşünmektedir.

“Alexis sınıf arkadaşlarını düşündüğünde, onların çocukluğunun kendisinininkine kıyasla oldukça huzurlu geçtiğini düşünüyordu. İki ülke arasında seçim yapmak zorunda kalmamışlardı. Kök salmışlardı. O ise yüzüyordu. Ve ne babası ne de annesi onu anlayabiliyordu.”³³⁰

Henri Troyat, bir ülkeye aidiyet duyamamanın, hayatını sağlam bir zemine oturtamamış olmanın endişesini taşıdığını ve hayatta oradan oraya savrulduğunu “O (Alexis) ise yüzüyordu.” sözleriyle yansıtmaktadır.

“Alexis bir kez daha başkaları için inşa edilen bir dünyada kendisiyle çeliştiğini keşfetti. Fransa’da ataları olmadığı için orada yapacak hiçbir şeyi yoktu!”³³¹

Alexis öteki olarak Fransız bir kökene sahip olmadığı için hissettiği yurtsuzluk karşısında Fransa’yı benimsemek ve Fransa’ya kendini benimsetmek konusunda umutsuzluğa düşmektedir.

Alexis’in Thierry’nin evinde karşılaştığı zenginliğin, ailesinin Rusya’daki evini hatırlatması, Rusya’da olsaydı aynı zenginliği kendisinin de yaşayacağını düşünürken bir

³³⁰ *Ibid.*, p. 27

³³¹ *Ibid.*, p. 140

yandan aslında hep Fransa’da yaşamış olduğu izlenimine kapılmasına ilişkin düşünceler vatansız bir ötekinin içsel çatışmasını ortaya koymaktadır.

“Alexis merdivenleri çıkarken zenginlik ve güzelliğın hayatı öldürdüğü bir müzeye giriyormuş gibi hissetti. Birdenbire kendi kendine, bu görkemli dekorun, bu üniformalı hizmetçinin ona hem uzak hem de tanıdık bir şeyi hatırlattığını söyledi: ebeveynlerinin Rusya’daki evini. Bunu parçalanmış bir rüya gibi hatırladı. O zamanlar çok küçüktü! Fransa’dan başka bir yerde yaşamış mıydı hiç?”³³²

Fransız toplumunda öteki olan Alexis’in Fransa’ya kendini benimsetmek adına kökenlerini reddetmesi öteki olmanın bir başka yönünü açığa çıkarmaktadır. Alexis Rus çevreleriyle iletişimini sürdüren, Ruslara özgü yaşam biçimini Fransa’da devam ettiren ailesini eser boyunca öteki olarak görmektedir. Fransız çevresinde Aliocha olan asıl adı yerine Alexis’i kullanması kendini Fransız hissetmesine yardımcı olmaktadır.

Neticede *Aliocha* adlı eserde Alexis’in öteki olma durumdan ve vatansızlıktan kurtulmak için verdiği mücadele izlenmektedir. Alexis, Fransız toplumuna kendini kabul ettirmek için Fransızcasını mükemmelleştirme, Fransız edebiyatını ve sanatını özümseme çabasıdadır. Fransız olmak onun için varlıklı olmak anlamına gelmektedir. Bu yüzden babasının mimar olduğu yalanını söyleyen, Katolik mezhebine ılımlı yaklaşarak dinî inancını ve Rus kökenlerini sorgulayan Alexis’in mücadelesi eserin geneline hâkimdir.

3.3. ALIOCHA’DA GÖÇMEN KİMLİĞİ

Henri Troyat’nın göç ve sürgün temasını konu edindiğı eserlerinde bir göçmenin kimlik ayırımına dair en güzel örnek *Aliocha* adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Troyat eserin daha ilk sayfalarında “*Duvarlarda Rus manzaralarının gravürleri, eski fotoğraflar,*

³³² Ibid., p. 48- 49

Çar II. Nikolay'ın renkli bir litografisi ve göçün tüm gereçleri vardı."³³³ sözleriyle Rusya'ya ait bu eşyalarla göç olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Henri Troyat, Alexis ve ailesinin göçmen yaşamını yoksulluk içinde tanımlar. Arkadaşı Thierry'nin ayaküstü kendini Krapivineler'e davet ettirmesi karşısında Alexis düşüncelerini şu şekilde anlatır:

*"Ailesi ve Thierry arasında bir buluşma dışında her şeyi düşünmüştü. Ona göre birbirini her zaman görmezden gelmesi gereken iki dünya çarpışacaktı, arkadaşı bu sürgün ve yoksulluk kokusuyla nasıl başa çıkacaktı?"*³³⁴

Diğer taraftan Alexis ve ailesi Fransa'daki göçmen hayatın geçici olduğunu düşünmektedirler.

*"Sürgünlerinin kısa süreceğine inanan Krapivineler, felaketten kurtarabildikleri az miktardaki parayı mutlulukla harcamışlardı."*³³⁵

Alexis, arkadaşı Thierry'nin okul tatilinde kendisini Saint-Gervais'deki evlerine davet ettiği zaman giyecek kışlık kıyafeti olmamasından ötürü göçmenliğin yarattığı yoksullukla bir kez daha yüzleşir.

*"Bir kez daha, kendini iliklerine kadar bir göçmenin oğlu gibi hissetti."*³³⁶

Henri Troyat, Fransa'da göçmen yaşamının zorluklarını anlatırken Krapivinelerin Rus dostları Bolotov ailesini de hikâyesine dâhil etmekte ve Fransızların göçmenlere bakış açısını değerlendirirken göçmenleri benimsemedikleri düşüncesine şu ifadelerle eserinde yer vermektedir:

³³³ *Ibid.*, p. 2

³³⁴ *Ibid.*, p. 63

³³⁵ *Ibid.*, p. 26

³³⁶ *Ibid.*, p. 93

“- Ben de sizin gibiyim, dedi Madam Bolotov. Fransa'yı seviyorum. Ama ayrılmak zorunda kalsaydım pişman olmazdım. Fransızlar bize katlanıyorlar ama bizi sevmiyorlar.

- Rus kabarelerinde eğleniyorlar, diye ekledi Bay Bolotov, Diaghilev'in balelerini alkışlıyorlar, ama arkamızdan ağızlarındaki ekmeği aldığımız için bize sitem ediyorlar.”³³⁷

Henri Troyat, Fransa'da göçmenleri sevmeyenlerin yanı sıra onları destekleyenlerin de var olduğunu belirtirken göçmenlik olgusuna iki yönlü bakmaya çalışmaktadır. Fransa'daki Rusların iş bulmakta zorlandığını, taksi şoförlüğü, tornacılık, koruma görevliliği gibi işler yaptıklarını ve birçoğu prestijli bir aile geçmişine sahip Ruslar için bunun aşağılayıcı bir durum olduğunu ifade etmektedir. Troyat bunu Rus göçmen Bayan Goutouïev'in (Rus. Gutuyev) Fransız patronu hakkındaki görüşleri aracılığıyla ifade eder:

“Cesur yaşlı adam, Bolşeviklere karşı Beyazları desteklemek için Aralık 1918'de Fransız tümeniyle birlikte Odessa'ya çıkmakla övünüyordu. Bay Goutouïev'in, iyi bir damak tadı var ve Rus mutfağını seviyor.

[...]

Akşam yemeğinin başlangıcından beri Alexis, anne ve babasının misafirleri Bay ve Bayan Goutouïev ile yaptığı konuşmalarla ilgileniyormuş gibi görünmeye çalışmıştı. Ama zaten oradaydı. (Mecburen duyuyordu.) Fransız politikasının Sovyetler karşısındaki zayıflıkları ve aralarındaki saçma anlaşmazlıklar hakkındaki bu hayal kırıklığı yaratan düşünceleri birçok kez duydum. Düşüncelerden bazıları monarşist ve diğerleri liberal olan göçmenler ve Paris'te dürüst ve iyi maaşlı bir iş bulmanın zorluğu hakkında. Aslında Fransızlar, taksi şoförlüğü, metal tornacılığı ya da gece kulüplerinde kapıcılık yapan, prestijli bir geçmişe sahip bu göçmenlerle nazıkçe dalga geçiyordu.”³³⁸

Alexis'in babası Rusya ve Fransa arasındaki siyasi yakınlaşma haberlerini yakından takip ediyor, Rus göçmenlerle sıklıkla görüşüyordu. Rusya'ya geri dönüş umutlarının tükenmesinin ardından 14 Şubat 1924'te Fransa'nın Sovyetler Birliği'ni

³³⁷ Ibid., p. 23

³³⁸ Ibid., p. 101

tanınmasıyla Fransa'daki durumlarının olumsuz etkileneceğini düşünen babasının aksine Alexis için Fransa yeni bir hayattı ve çeşitli imkânlarla doluydu.

“Oğlu onu izledi ve o kadar perişan görüldüğünü düşündü ki onu teselli etmek istedi. Ama ne için? Göçmen bir Rus olduğu, parası olmadığı, daha iyi bir gelecek hayal edemeyecek kadar yaşlı olduğu için mi? Bu yaralı adam karşısında Alexis, anne ve babasının kurban edilmiş bir nesle ait olduğunu, oysa kendisinin, birlikte başarısız oldukları ülkede birlikte yaşamak ve yeni bir neden bulmak için her şansa sahip olduğunun farkındaydı.”³³⁹

Henri Troyat ve Alexis'in babası için Fransa'da göçmen olmak yoksulluk, umutsuzluk anlamına gelse de Troyat ve Alexis'in göçmenliği yeni bir hayata yönelik bir şans ve yaşamak için yeni bir neden olarak kabul ettiği görülmektedir. Alexis, Fransız ve Rus kültürü arasındaki ikilemlerini, Rusçayı kucaklayarak iki kültürü sahiplenmesiyle tekilliğe kavuşturur.

“Bir göçmen olarak istisnai durumundan hem gurur duyduğunu hem de utandığını keşfetti. Tekilliğe duyduğu arzu, sınıf arkadaşlarına benzemeye duyduğu huzurlu arzuyla savaşıyordu. Daha düne kadar Rus olmaktan dolayı acı çekerken, Gözelinlerin kendisine gösterdiği ilgi karşısında birdenbire kaderinin kıskanılacak bir şey olup olmadığını düşündü.”³⁴⁰

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü üzere, Alexis, aslında iki ayrı kimliğe sahipmiş gibi gözükse de her iki kültürün birleşimiyle tek bir kültüre sahip olmuştur. Troyat'ın *Aliocha* adlı eserinde Alexis'in, Anatole France'ın cenazesi için yapılan devlet töreni hakkında Thierry'ye yazdığı mektubundaki ifadeler de iki kültürün birleşmesi bağlamında önemlidir:

³³⁹ *Ibid.*, p. 189

³⁴⁰ *Ibid.*, p. 55

“Bugün Anatole France’ı gömdüm. İkimiz için de oradaydım. Ülke için büyük bir kayıp... Bu cümleye gelince tereddüt etti, ‘ülke için’ üstünü çizdi ve ‘ülkemiz için’ yazdı.”³⁴¹

Troyat, Anatole France’ın cenaze törenine katılan Alexis’in Fransız kimliğini ve Fransa’yı benimsediğini göstermektedir.³⁴²

3.4. ALIOCHA’DA KÜLTÜREL KİMLİKLER

Henri Troyat, *Aliocha* adlı eserinde Fransa’ya geldiğinde kendisinin de yaşadığı kültürel çatışmayı konu edinir. Troyat bu kültürel çatışmayı eserinde işlerken Fransız ve Rus kültürünün benzer ve farklı özelliklerini karşılaştırmalı olarak okuyucuya sunar. Böylece yazarın aktarmaya çalıştığı kültürel kimliklerdeki farklılıkları ve bir göçmenin uyum sürecindeki ruhsal durumunu okuyucunun gözünde somutlaştırır. *Aliocha* adlı eseri Troyat’nın yaşamıyla benzerlik göstermesine karşın onun Ermeni kimliğine dair izler barındırmaz. Bu başlık altında Troyat’nın bu eserinde kültürel kimlikleri aktarmada tercih ettiği imgeler üzerine örneklendirmeler yapacağız. Bu sayede Troyat’nın kültürel kimliğini inşa sürecini *Aliocha* eseri üzerinden keşfetmiş olacağız.

3.4.1. Troyat’nın Fransız Kimliğinin *Aliocha* Adlı Eserine Yansımaları

Henri Troyat *Aliocha* adlı eseri boyunca Alexis’in Fransız ve Rus kültürlerine ilişkin düşüncelerini okuyucuya aktarır. Fransız kimliğini edebiyat üzerine inşa eden Troyat eserinde Fransız kültürünü aktarmada edebiyatı, sanatı ve dinî öğeleri araç olarak kullanır. Troyat edebiyat aracılığıyla entegre olduğu bu kültürü; Fransız dili ve edebiyatı,

³⁴¹ *Ibid.*, p. 172

³⁴² ASSOUNI, Alain, *ibid.*, p. 55

Femina Tiyatrosu, Louvre Müzesi gibi kültürel mekânlar ve Katoliklik gibi unsurlar üzerinden anlatmayı tercih eder.

3.4.1.1. Fransız Diline Ait Unsurlar

Henri Troyat eserlerini Fransız dilinde yazdığına göre onun Fransız kimliğinin baş rol oyuncusunun Fransız dili olduğu aşikârdır. *Aliocha* adlı eserde Henri Troyat'ın Fransa'yı terk etmek ifadesini kullanmak yerine “*Fransızcadan vaz geçmek istemiyordu.*” diye yazması rastlantıdan ibaret değildir. Bu, yazarın Fransız edebiyatına ve diline olan tutkusunun bir yansımasıdır. Bayan Krapivine, oğlu Alexis'in Fransızcaya ilgi duyduğu kadar Rusçaya da ilgi duymasını ister. Ancak ilk başta Alexis bunu katı bir şekilde reddeder. Alexis Fransızcaya olan tutkusunu “*Elimin altında Fransa'nın tüm edebiyatı varken bir Puşkin'le, bir Lermontov'la, bir Tolstoy'la ne işim olabilirdi ki?*”³⁴³ sözleriyle ifade etmektedir. Troyat, Fransız dilini eserlerinde incelikle kullanan Molière (1622-73), La Fontaine (1621-95), Victor Hugo (1802-85), Balzac (1799-1850), Anatole France (1844-1924) gibi Fransız edebiyatının temsilcilerini Fransız kültürel kimliğini tanımlamada kullanır. *Aliocha* adlı eserde, Alexis edebiyat dersinde Victor Hugo'nun *Les Djinns* (Cinler, 1829) şiirini ezberler. Alexis ve Thierry Fransız edebiyatına ait kitapları okuyup tartışır. Thierry, Alexis'e Anatole France'ın *Tanrılar Susamışlardı* (1912) adlı eserini okumasını tavsiye eder. Henri Troyat, her iki ülkeye birden aidiyetin imkânsız olduğu bakış açısını yine edebiyat malzemeleri aracılığıyla okuyucuya sunar.

“*Aynı anda iki memleketten ilham aldığını ve beslendiğini iddia etmeye gelince, bu bir yanılsamaydı. İnsan sadece tek bir toprağın, tek bir mirasın adamı olabilirdi. Ve onun için bu miras Molière, Racine, La Fontaine, Balzac, Hugo... idi. Elbette hepsini okumamıştı.*”³⁴⁴

³⁴³ TROYAT, Henri, *Aliocha*, ibid., p. 43

³⁴⁴ *Ibid.*, p. 43

Alexis, Fransızca kompozisyonda ikincilik almasının sevincini ailesiyle paylaşmak üzeredir. Ancak ailesi Sovyet lider Lenin'in ölüm haberiyle Rusya'ya dönüş umuduna sarılır. Alexis tam da Fransızcada ileri seviyeye geçmişken ve Fransız bir arkadaş edinmişken Rusya'ya dönüş fikri onu rahatsız eder. Ailesi ile arasındaki kültürel kimlik farkını ilk kez hissettiğini ve Fransa'da kalmak istediğini ifade ederken Fransa'dan, Fransızcadan, okulundan ve arkadaşlarından vazgeçmek istemediğini belirtir. Kısacası Fransızca onun için kaybedemeyeceği kadar önemlidir ve bu dile tutkuyla bağlıdır.

“Rejim değişikliğiyle birlikte tüm ailenin Fransa'yı terk edip Moskova'ya dönmesi mümkün müydü? Ailesi dokunaklı bir coşkuyla umut ediyordu. Ama okulundan, arkadaşlarından, Fransızcadan ve Thierry Gozelin'in dostluğundan vazgeçmek zorunda kalırsa ne olacaktı? Hayatında ilk kez, ailesinin mutluluğunun kendi mutluluğuyla örtüşmek zorunda olmadığını fark etti. Yolları ayrılmıştı. Onun Rusya ile ne ilgisi vardı?”³⁴⁵

Henri Troyat'nın adını değiştirerek yazar olarak Fransızlaştırılması hikâyesine, *Aliocha* adlı eserinde de rastlıyoruz. Dönemin ünlü yazarlarının da isim değişikliği yapmış olmalarının Alexis'i etkilediğine tanıklık ediyoruz. Arkadaşı Thierry'nin Alexis'e; Anatole France'ın adının aslında Anatole Thibault olduğunu söylemesinin ardından Alexis takma bir ad kullanmanın cesaret gerektiren bir durum olduğunu ve kendisinin de tam bir Fransız bir ismiyle yazmak istediğini düşünür:

*“Thierry ona Anatole France'ın adının aslında Anatole Thibault olduğunu söylemişti.
(...) Böyle bir takma ad seçmek biraz cesaret isterdi! Alexis kendisinin de bir Fransız ismiyle yazmak isteyeceğini düşündü. Ama yakın zamanda tüm edebî iddialarından vazgeçmemiş miydi?”³⁴⁶*

³⁴⁵ *Ibid.*, p. 24-25

³⁴⁶ *Ibid.*, p. 73

Alexis'in tümüyle Fransız olduğunu gösteren tipik bir Fransız ismi seçmek istemesinin başka örnekleri Troyat'nın diğer eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Troyat'nın kahramanlarının çoğu Philippe, Sylvie, Françoise, Jean gibi tipik bir Fransız ismine sahiptir. Henri Troyat'nın Fransa, Fransız dili ve Fransız ismine sahip olma konusuna değindiği diğer bir örnek ise Alexis'in Dupont soyadına sahip olmayı istemesini içeren şu diyalogdur:

*“Ben seçimimi yaptım. Fransa’da doğmak, sadece Fransızca konuşmak isterdim. ‘Adım bile beni rahatsız ediyor: Krapivine..., bu çok saçma’
- Dupont olarak anılmayı mı tercih edersiniz?
- Mükemmel, diye bağırды Alexis. Dupont, bu çok iyi! Dupont, Dupont, herkes gibi!”³⁴⁷*

Henri Troyat, *Aliocha* adlı eserinde Alexis'in Fransız diline ve edebiyatına olan hayranlığı ve karakterlerine Fransız ulusal kimliklerini temsil eden tipik isimler vermesiyle Fransız kültürünü; millete has isimler, Fransız dili ve edebî ürünleri aracılığıyla tanımlamaktadır. Bu bağlamda Henri Troyat'nın bu unsurları kültürel kimliklerin belirleyicisi olarak gördüğünü söylemek mümkündür.

3.4.1.2. Fransız Kültürünü Yansıtan Mekânlar

Henri Troyat *Aliocha* adlı eserinde Fransa'dan bahsederken Fransa'nın sembolü haline gelen kültürel mekânlardan bahsetmeyi de ihmal etmez. Bu mekânlar Fransa'yı önemli bir kültür merkezi haline dönüştüren ve Troyat'nın sanata düşkünlüğünü de gösteren Louvre Müzesi ile Femina Tiyatrosu'dur.

³⁴⁷ Ibid., p. 82

“Müzenin odalarında bir buçuk saat boyunca dolaştıktan sonra artık devam edemeyeceğini söyledi. Alexis onu her yönden saran tabloların çokluğu ve parıltılı çeşitliliği karşısında baygınlık geçiriyordu. Bu onun Louvre’a ilk ziyaretiydi.”³⁴⁸

Bu ilk ziyaretin ardından gerçekleşen diğer bir diyalog, Louvre Müzesi’ndeki eserlerden hangisinin Alexis’i daha çok etkilediğine dairdir:

- *Ne komik bir fikir, Louvre’a gitmek! Gerçek resim orada yapılmaz! Bu eski şeylerin en çok hangisini sevdin?*
- *Rembrandt’ın Meditasyondaki Filozof’u, diye yanıtladı tereddüt etmeden. Gücü ve konsantrasyonu nefes kesici!*³⁴⁹

Louvre Müzesi, Aliocha’yı çok etkilemiştir, bununla birlikte arkadaşı Thierry’nin edebiyat dışında resim sanatı konusunda da bilgi birikimi olması, Alexis’in Fransızların entelektüel kişiliklerine hayranlığını da yansıtmaktadır. Louvre Müzesi imgesi, Alexis’in günlüğünde de karşımıza çıkmaktadır.

“Aynı akşam yemekten sonra günlüğünü yazmaya karar verdi. Konu belliydi: Louvre Müzesi ziyareti.”³⁵⁰

1907-1929 tarihleri arasında Champs Élysées Bulvarı’nda faaliyet gösteren Femina Tiyatrosu’nda yerli ve yabancı birçok tiyatro oyunu ve bale gösterisi sergileniyordu. Femina Tiyatrosu hem Aliocha adlı eserin yazıldığı dönemi yansıtmaması hem de Fransız kültür sanat etkinliklerini temsil etmesi bakımından, eserde Fransız kültürel mekânlarına ait bir motif olarak sunulmaktadır.

³⁴⁸ Ibid., p. 85

³⁴⁹ Ibid., p. 88

³⁵⁰ Ibid., p. 93

“Eylül ayının sonlarına doğru Krapivineler, arkadaşları Bolotov aracılığıyla Femina Tiyatrosu’na üç bedava bilet aldılar.”³⁵¹

Alexis, ailesiyle birlikte Femina Tiyatrosu’ndaki bir Rus oyununu izledikten sonra seyircilerin içindeki Fransızların çokluğu onu etkiler. Anlamadıkları dildeki bir oyunu seyretmeye gelmeleri onun için ilgi çekicidir. Bu oyundan sonra Alexis’in Fransız kültürüne ilgisi daha çok artar ve ünlü tiyatro salonu Comédie-Française’de Racine (1639-99) ve Molière gibi Fransız yazarların oyunlarını izleme isteğini Thierry’ye yazdığı mektubunda dile getirir.

“Fransız gösterilerini daha çok izleme isteği uyandırdı: Molière, Racine... ‘Bir gün mutlaka ikimiz de tiyatroya gitmeliyiz. Bu kış belki. Kenara biraz para koyacağım. Annemlere soracağım. Comédie-Française’de indirimli fiyatlar var mı?’”³⁵²

Henri Troyat’nın, kuruluşu 1680’lere dayanan yüksek bilet fiyatlarıyla Fransız soylularınca rağbet gören Fransız Devlet Tiyatrosu Comédié-Française’e de Fransız sanatının simgesi olarak yer verdiği görülmektedir. *Aliocha* adlı eser özelinde yapılan değerlendirmeler ışığında Henri Troyat’ın sanatın ve tiyatronun sergilendiği başka bir ülkede bulunduğu takdirde o ülkenin kültürüne ait olabilecek mekânları, kültürel kimliklerin tanımlayıcısı olarak kullandığı kanısına ulaşabiliriz.

3.4.1.3. Fransız Mutfağına Ait Motifler

Henri Troyat, *Aliocha* adlı eserde Rusya’ya dair Rus içki kültürünü temsil eden votkayı anarken, Fransız içki kültürünün betimleyicisi olarak şarap ve şampanyayı

³⁵¹ *Ibid.*, p. 169

³⁵² *Ibid.*, p. 171

kurgusuna dâhil eder. Bu şekilde Fransız ve Rus kültürlerinin farklılıklarını gastronomi öğelerini kullanarak göstermeye çalışır:

*“Koşarak şampanyayı getirdi ve iki şişeyi muzaffer bir edayla masanın üzerine koydu. Alexis etiketin üzerindeki yazıyı okudu: ‘Yüksek kaliteli köpüklü şarap’. Sonra gözlerini kaldırarak karşı duvardaki İkinci Nikolay’ın portresine baktı. Çar bu erken kutlamayı üzüntüyle izledi.”*³⁵³

Louvre Müzesi çıkışı sonrası yaşadığı baş dönmesini şarap içmiş gibi sözleriyle betimlemesi de Louvre Müzesi’nde yoğun Fransız kültürüne maruz kaldığını anlatması bakımından manidardır:

*“Kendini tekrar açık havada bulduğunda, çok fazla şarap içmiş gibi başı dönüyordu.”*³⁵⁴

Aliocha adlı eserde, Alexis arkadaşı Thierry Gozelin’in evine yemeğe davet edildiği zaman Fransızların önünde nasıl davranacağını bilemediğini belirtir. Hikâyenin devamında ise Alexis Thierry’nin evindeki ilk ziyaretinde yemek sırasında Thierry’yi izleyerek hata yapmamaya çalıştığını ifade eder.

*“Daha önce hiçbir Fransız evine davet edilmemişti. Onların önünde nasıl davranması gerektiğini bilecek miydi? Ayaklarının altında bir uçurum açılıyordu.”*³⁵⁵

Aliocha adlı eserdeki bu unsurlar Troyat’nın gastronominin ve geleneklerin kültürlere has özellikler taşıdığını ve bunların kültürel kimliğin belirleyicileri olduğu görüşünü benimsediğini göstermektedir.

³⁵³ *Ibid.*, p. 23

³⁵⁴ *Ibid.*, p. 85

³⁵⁵ *Ibid.*, p. 38

3.4.1.4. Katolik İnancı Temsil Eden Dinî Motifler

Henri Troyat'nın *Grimbosq* ve *Moscovite* eserlerinde de görülen Katolik-Ortodoks inançlarına dair ibadet farklılıkları ve sonunda her iki çatı altında buluşma motifi yazarın *Aliocha* adlı eserinde de yer almaktadır. Yazarın, Fransız ve Rus kültür farklılıklarını mezhep farklılıkları üzerinden betimlemeyi tercih ettiği görülmektedir. Troyat, *Aliocha* adlı eserinde Katolik inancına mensup Thierry aracılığıyla Fransız dinî motiflerini okuyucuya sunmaktadır. Alexis'in Thierry ile yakınlaşması sonrası Katolik kilisesine yapmış olduğu ziyaret Alexis'in kendini Fransızlara daha yakın hissetmesine olanak tanımıştır.

*“Daha önce Katolik kiliselerini ziyaret etmişti ama bu hiçbir zaman ayin sırasında olmamıştı. Kendini Thierry ve ailesinin yanında bulduğunda, Fransa'nın dokusuna daha da derinlemesine nüfuz ettiği izlenimine kapıldı.”*³⁵⁶

Anlatıcı, Katoliklerin Ortodokslardan farklı olarak ibadetlerini oturarak gerçekleştirdiklerini, rahibin sakal bırakmadığını, Latince dua ettiklerini, koronun yerine kayıttan bir dinî müzik çalındığını aktarmaktadır. Alexis, Katoliklerin bu dinî törenini Ortodokslarınkinden daha çok sevmiştir:

*“İnsanlar ayakta durmak yerine, bir gösteride olduğu gibi, Meryem Ana onuruna çiçeklerle süslenmiş sunağa dönük olarak rahatça oturuyorlardı. Rahip Latince konuşuyordu ve sakalı yoktu. İbadet edenler zaman zaman zilin çalmasına uyararak dua masalarının üzerine diz çöküyorlardı. Sonra tekrar oturdular, sonra kalktılar, sonra başlarını eğdiler. Koronun yerini devasa bir sese sahip bir armoni aldı. Bu akıllıca ve biraz da mekanik olan müziği dinleyen Alexis, dinî tören sırasında Ortodoks katedralinin kubbeleri altında yükselen büyük insan sesi dalgasından pişmanlık duyuyordu.”*³⁵⁷

³⁵⁶ Ibid., p. 151

³⁵⁷ Ibid., p. 152

Anlatıcı, Rusların sağdan sola doğru haç çıkardıklarını, Fransızların ise soldan sağa doğru haç çıkardıklarını da vurgular ve iki mezhep arasındaki ayrımı aşağıdaki sözlerle ifade eder:

“Ve bu farklı dünya aynı yürekle dua etti. Alexis, Fransızların ellerini alınına, göğse, ardından sol omuza ve sağ omuza götürerek haç işareti yaptığını, Rusların ise sağ omuzdan sol omuza bu hareketi tamamladığını fark etti.”³⁵⁸

Alexis, Katoliklerin ve Daru Sokağı’ndaki kilisede küçük bir göçmen grubuyla birlikte Ortodoksların, aynı anda farklı kiliselerde ettiği dualar aracılığıyla Pazar ayinlerini iki mezhebin birlikteliği biçiminde tek bir inanç olarak görür. Ancak Alexis’in bir yandan da dinine ve kökenlerine ihanet ediyormuşçasına dinsel kimlik çatışması yaşadığını şu sözlerden anlamaktayız.

“Aynı gün, aynı saatte Fransa’nın her yerinde, katedrallerde ya da taşra kiliselerinde milyonlarca insanın dua ettiği düşüncesi onu büyülemişti. Açık havaya çıkıp köylüler ve tatilcilerden oluşan renkli kalabalığın arasına karıştığında hem çocukluğuna ihanet ettiği hem de kişiliğini onayladığı gibi karışık bir duyguya kapıldı.”³⁵⁹

Bu noktada yazarın, dinî motifler aracılığıyla Rus ve Fransız kültürlerini iç dünyasında birbirlerine yaklaştırıp kucakladığı görülmektedir.

3.4.2. Troyat’nın Rus Kimliğinin Aliocha Adlı Eserine Yansımaları

Fransa’da edebiyat dünyasında yer edinen Henri Troyat’nın edebî ürünlerinin çoğunda, ciltlerce yazılmış olan roman serilerinde ve *Moscovite (Moskovalı)*, *Grandeur nature (Görkemli Doğa)*, *La Gouvernante française (Fransız Mürebbiye)* gibi daha

³⁵⁸ *Ibid.*, p. 153

³⁵⁹ *Ibid.*, p. 153

birçok eserinde Rus esintileri görmek mümkündür. *Un Si Long Chemin* adlı kitabında Henri Troyat, Rusya ile ilgili bilgisinin çocukluk döneminde ailesinin hatıraları ve anlattıklarıyla şekillendiğini, Rusya'ya dair kendi anılarıyla ailesinin anlattıklarının iç içe geçtiğini, hayalindeki Rusya ile gerçek Rusya arasında farklılıklar olduğunu ve gerçek Rusya'nın hayalindeki güzel Rusya'yı yıkacağı endişesi taşıdığını dile getirmektedir.

Désiré Atangana Kouna, “*Sürgün ve Köken Tahayyülü: Henri Troyat'nın Romanlarında Kimlik Arayışının Yazımı*” başlıklı makalesinde *Aliocha* adlı eserde Alexis'in kendine ait olmayan bir dünyadan (Rusya'dan) koptuğunu, çevresindeki topluma entegrasyon, hatta asimilasyon kartını oynamayı tercih ettiğini, bunun Alexis için daha acil ve güven verici olduğunu belirtir ve Rus dünyasının bir ortamdan, hayali bir dünyadan, hatta folklordan başka bir şey olmadığını, başka bir ülkede yeniden yurtlaşma adına Rus dünyasını geri plana attığını ileri sürer.³⁶⁰

Rus kültürünün izlerini eserlerinde Rus yazarları, Rus yemekleri, inanç biçimleri ve Rus dili aracılığıyla aktaran Henri Troyat, romanlarındaki olay örgüsünün gerçeklik duygusunu artırmak adına çoğu zaman tarihî olay ve kişiliklere de eserlerinde yer vererek dönemin siyasi olaylarını bir argüman olarak kullanır. *Aliocha* adlı eserde Çar II. Nikolay, Lenin, Zinovyev, Kamenev, Stalin gibi Sovyetler Birliği siyasi kişileri, Ekim Devrimi gibi tarihî öğeler ile Tolstoy'un *Savaş ve Barış* ve *İvan İlyiç'in Ölümü* adlı eserleri, Puşkin, Rusça gazeteler, Rus bale ve tiyatro oyunları aracılığıyla Rus kültürünü yansıtmayı tercih eder.

Aliocha'da Rus kültürünün temel temsilcileri Fransa'ya uyumu reddeden, Rus çevreleriyle birlikte sosyal yaşamlarını sürdüren, Rus bale ve tiyatro etkinliklerine giden,

³⁶⁰ DÉSIRÉ, Atangana Kouna, *Exil et imaginaire des origines: l'écriture de la quête identitaire dans l'oeuvre romanesque d'Henri Troyat*, Université de Yaoundé I, Cameroun, Voix plurielles 10.1, 2013, p. 51

Rusça konuşan, Rusça gazete ve kitap okuyan ve Rus Ortodoks Kilisesi'nde dinî ibadetlerini yerine getiren Alexis'in ebeveynleri Hélène Fedorovna ve Georges Pavlovitch'tir. Rus kültürünü temsil eden yan karakterler ise Rus göçmeni olan Bolotov ve Goutouïev aileleri, Rusça yayınlanan *Les Dernières Nouvelles (Son Haberler)* gazetesi editörü Milioukov, Moskovalı Avukat Lioubovine ve Hukuk Danışmanı Zlobov'dur.

3.4.2.1. Rus Diline Ait Unsurlar

Henri Troyat'ın kültürel kimliğin tanımlayıcısı olarak dile önem verdiğini kendini Fransız olarak kabul eden yazarın eserlerini Fransızca yazdığını belirtmiştik. Ancak Troyat'nın, zaman zaman dili Rus kimliğinin aktarılması için bir yöntem olarak kullandığı da görülmektedir. *Aliocha* adlı eseri boyunca Fransız ve Rus kimliği üzerindeki ikilemlerini ve her iki kültürü benimseyişini Rusça ve Rus edebiyatı üzerinden anlatmaktadır.

*“Annesini Rusça bir kitap okurken, babasını da Rusça bir gazeteye dalmış buldu.”*³⁶¹

Aliocha adlı eserde Rus kimliğinin temsilcisi olan Alexis'in ebeveynleri üzerinden Rusçanın öne çıktığı görülmektedir. Ebeveynleri Rusça kitaplar okumakta ve haberleri Rus gazetelerinden takip etmektedir. Tolstoy ve Puşkin Rus dilinin temsilcisi olarak eserde öne çıkmaktadır. Alexis'in annesi Hélène Fedorovna, Puşkin okuduğunda tüm sıkıntılarından kurtulduğunu belirtmektedir:

“‘Endişelendiğimde ya da üzüldüğümde Puşkin'den birkaç satır okuyorum ve geçiyor!’ Belli ki bir kez daha oğlunun Rus edebiyatına olan ilgisini uyandırmaya çalışıyordu. Melodik bir sesi ve mükemmel bir diksiyonu vardı, ancak Alexis

³⁶¹ TROYAT, Henri, *Aliocha*, ibid., p. 32

çocukken onu uyuşturan dilin cazibesinden etkilenmemişti. Hatta bundan memnuniyetle vazgeçebilirdi. Annesi birdenbire Rusça olan her şeye olan bağlılığıyla biraz gülünç görünmeye başlamıştı.”³⁶²

Alexis’in annesinin bu sözleri göçmenin kökenine ve diline bağlılığını temsil ederken Fransız olmayı seçen Alexis’in Rus dilini reddedişini sembolize etmektedir. Ailesinin Rusya’ya bağlılığının bir başka emaresini ise Thierry’nin ziyarete geldiği akşam Alexis’in ebeveynlerinin Rus edebiyatı konferansına gidişlerine ilişkin cümleden anlamaktayız:

“Bir Rus edebiyat çevresinin konferansına katılacaklardı.”³⁶³

Alexis’in ebeveynleri Rus kültürel etkinliklerine katılarak, Rus edebiyatına ait eserler okuyarak yabancı bir ülkede kültürel kimliklerine sahip çıkmaya ve Rus kimliklerini Fransız kültürü karşısında korumaya çalışmaktadır. Nitekim ebeveynleri Rusya’ya dönüş umudu taşıdıklarından Fransa’ya entegre olma ihtiyacı duymazlar ve Rus dostlarıyla sık sık görüşürler. Eserde Thierry’nin ailesi dışında iletişim halinde oldukları Fransız arkadaşlıkları yoktur. Alexis’in Rusçaya ilgisi Fransızcadan daha azdı. Çünkü Alexis’in Rusça bilgisi zayıftı, Rusça konuşabiliyorken, Rus dilinde okumakta özellikle de Rus edebiyatının temsilcisi büyük yazarların eserlerini okumakta zorluk çekiyordu:

“Akıcı bir şekilde Rusça konuşmasına rağmen Alexis Rusçayı okumakta zorluk çekiyordu, acı verici ve anlamsız bir kabul törenine girmek istemiyordu.”³⁶⁴

³⁶² *Ibid.*, p. 41

³⁶³ *Ibid.*, p. 76

³⁶⁴ *Ibid.*, p. 33

Onu zorlayacak olan bu okuma eylemini yerine getirmek istemiyor, Rusça okuyabilmenin anlamsız olduğunu düşünüyordu. Çünkü onun deyimiyle sokağın ve hayatın dili Fransızcaydı. Sosyal yaşantısında ve eğitim hayatında Rusçaya ihtiyacı yoktu.

“Bir şefkat patlamasıyla bulduğu anne ve babası artık ona yabancı, sıkıcı ve mesafeli geliyordu. Kendisiyle Rusça konuşmakta ısrar ettiler, o da onlara Fransızca yanıt verdi.”³⁶⁵

Alexis, Thierry’nin Saint-Gervais’deki evlerindeki tatilinde, eğlenceli akşam yemeklerine katılmış, doğa yürüyüşlerine çıkmış, kiliseye gitmiş ve sadece Fransızca konuşmuştur. Tüm bu etkinlikler sırasında Alexis Fransız kültürünün içine tümüyle dalmış, zaten hayran olduğu Fransız kültürünü özümsemiştir. Bunun neticesinde ise tatil dönüşü Paris’te ailesinin yanında eskiden olduğu gibi Rusça konuşmayı reddettiği ve Fransızca konuşmayı tercih ettiği görülmektedir. Diğer taraftan eserin sonunda, Thierry’nin ölümüyle ve arkadaşının fikirlerine verdiği önemle de ilişkili olarak Alexis’in Rusçayı ve Rus kültürünü kucakladığı görülmektedir:

“Beyaz ahşap raflarda birkaç Rusça kitap vardı. Başlıklar yan yana, Kiril alfabesiyle yazılmıştı. Savaş ve Barış’ın önünde durdu. Gri kumaşla ciltlenmiş üç büyük cilt. [...]

Hélène Fedorovna onu elinde bir kitapla görünce sordu:

- Ne var orada?

- Savaş ve Barış.

- Okumak ister misin?

- Evet.

[...]

- Peki bunu bize yüksek sesle okur musun?

- Rusçayı çok kötü okuyorum anne!

- Kesinlikle alışacaksın!

- George Pavlovitch, Savaş ve Barış’ı dinlemekten mutluluk duyarım, dedi. Hikayedeki bazı dönüm noktalarını biraz unuttum.

- Tamam, diye yanıtladı Alexis, ama... seni uyarıyorum, senin için çok acı verici olacak!”³⁶⁶

³⁶⁵ Ibid., p. 163

³⁶⁶ Ibid., p. 190-191

Aliocha adlı eserde hikâye Alexis'in, Fransızca cümlelerle başlayan Tolstoy'un *Savaş ve Barış* adlı eserini Rus dilinde okumaya başlamasıyla sona ermektedir. Aslında ebeveynlerinin Alexis'i başından beri Fransızca cümlelerle başlayan *Savaş ve Barış*'ı okumaya teşvik etmesinin nedeninin, hayatında hem Fransızcanın hem Rusçanın birlikte var olabileceğini göstermek olduğu anlaşılmaktadır. Alexis Rusçada artık zorlanmıyor ve onu seviyordu:

“Olağanüstü bir şekilde, romanın ilk cümleleri Fransızcadı: 1805 yılında, İmparatoriçenin nedimesi Anne Pavlovna Scherer'in salonlarında geçen sosyal bir sohbet. Ancak kısa bir süre sonra Rusçaya geçiyordu. Alexis başta kelimeleri okumakta zorlandı. Ancak hikâye ilerledikçe kendine daha fazla güvenmeye başladı. Diksiyonu düzeldi ve gözü yazılı satırların anlamını daha çabuk kavradı. Tolstoy'un düzyazılarını aktaran monoton sesi ile Moskova'daki çocukluğundan beri içinde derinlerde gömülü olan çok sıcak ve değerli bir şey arasında gizemli bir uyum vardı. Bu dil de rahattı, onu keşfediyordu, onu seviyordu. Bir süre sonra sandalyeden başını kaldırdı ve anne babasının ona minnetle baktığını gördü.”³⁶⁷

Henri Troyat *Aliocha* adlı eseri boyunca, Fransız ve Rus kültürlerini karşılaştırmalı olarak aktarmada dil unsurunu kullanmıştır. Onun için bir milletin dilinin ve edebiyatının, kültürü tanımlayan en önemli unsurlardan biri olduğu bu eserinde açıkça görülmektedir.

3.4.2.2. Rus Kültürünü Yansıtan Dekor ve Mekânlar

Bir edebî ürünün kurgusunda en önemli öğelerden biri yer ve zaman seçimidir. Hemen her edebî türde soyut ya da somut bir mekân bilgisine rastlarız. Henri Troyat da Krapivinelerin Fransa'ya uyum yolculuğunu aktarırken karakterlerin köklerinin Rusya'ya dayandığını ispatlamak amacı gütmektedir. Eserlerini oluştururken yer ve zaman bilgisi ve karakterler aracılığıyla kurguyu belirlediğini söyler.

³⁶⁷ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 191-192

“[...] uzun zamandır bir romanın ana bölümünü yapmak istiyordum. Ama girişi ve ortamı (mekân, çevre) kaçırdım. Drama nereye yerleştirilecek? Hangi ortama? Hangi ülkeye? Hangi çağa?”³⁶⁸

Yazar Aliocha'nın olay örgüsünde yer ve mekân seçimini soyut ve somut olmak üzere iki biçimde yapar. Bir yanda hayali Rusya bir yanda gerçek Rusya vardır. Rusya'yı temsilen Moskova ve Leningrad gibi şehir isimlerinde somut mekân bilgisi kullanır. Diğer taraftan Rusya uzakta olan, geri dönüş ihtimalinin çok az olduğu soyut bir mekândır, anılardır, geçmiştir, özlemdir ve hayaldir. Henri Troyat, eserinde hayali olan Rusya'yı Aliocha'nın evinin dekorasyonundaki Rusya tasvirli tablolar, ikona, Rus masallarını temsil eden ateş kuşu desenli duvar halısı ve Rus dilinde yazılmış eserlerle dolu kitaplık gibi Rus motifleri taşıyan dekoratif aksesuarların tasviriyle canlı ve somut tutar. Troyat, Krapivinelerin Saint Foy Bulvarı'nda bulunan Ruslara özgü döşenmiş evini şu şekilde betimler:

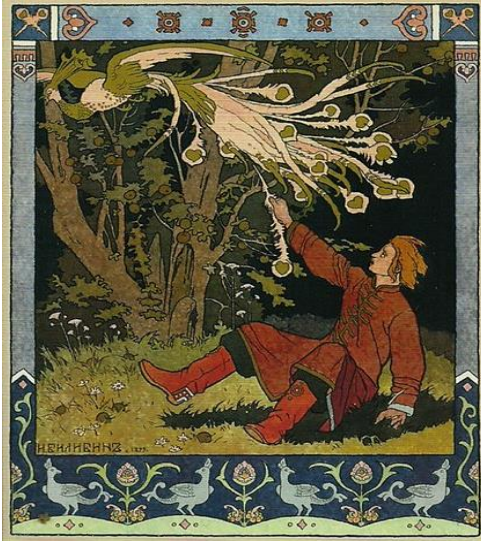
“Duvarlarda Rus manzaralarının gravürleri, eski fotoğraflar, merhum Çar II. Nikolay'ın renkli bir litografisi ve göçün tüm gereçleri vardı. Bir köşede, gümüş zincirlerle asılı kırmızı cam gece lambasıyla bir ikona duruyordu.”³⁶⁹

Alexis'in evinde Rus mitolojik ögesi olan ateş kuşu işlemeli siyah bir duvar halısı vardır. Rus efsanelerinde ateş kuşu; tavus kuşu büyüklüğünde, altın elmalar yiyerek beslenen, uçuğu tarlalarda geceleri parlak ışıklar saçan bir kuştur. Tek bir tüyünün bile bir odayı aydınlatabilecek özellikte olduğuna inanılmaktadır. Ateş kuşu, Rus masallarında Çarın altın elmalarını yediği için yakalanması emredilen, kahramanların bulmak için uzun ve tehlikeli yolculuklara çıktığı değerli bir ödüdür.³⁷⁰ Henri Troyat bu tasvirle Rus mitolojisine de göndermede bulunmaktadır.

³⁶⁸ Ibid., p. 141

³⁶⁹ TROYAT, Henri, *Aliocha*, ibid., p. 14

³⁷⁰ <https://ozhanozturk.com/2019/01/22/ates-kusu-zhar-ptitsa-slav-mitolojisi/>

“Bulaşıklar yıkandı, geçen hafta başladığı halı işinin önüne oturdu. Nasıl hareketsiz kalacağını bilmiyordu. Bu kanaviçe duvar halısı, siyah zemin üzerine Rus efsanesindeki ateş kuşunu temsil ediyordu.”³⁷¹

“Hélène Fedorovna önlüğünü çıkarmıştı. Goblenini aldı. Ateş Kuşu neredeyse bitmişti. Tasarım aşamasında sadece büyümlü kuşun pençeleri kalmıştı.”³⁷²

Şekil 3.2. Rus mitolojisindeki ateş kuşunun bir tasviri

Thierry’nin Krapivineleri ziyaretinde duvarlarda asılı bulunan Rus gravürlerinin onu etkilediği ve bu imgelerin Hélène Fedorovna’ya Rusya’yı hatırlattığını Henri Troyat şu kelimelerle yazar:

“- Hiç böyle bir şey görmemiştim! Onlar naif, taze, büyüleyici...”

- Değil mi? diye haykırdı Hélène Fedorovna.

Onları çok seviyoruz. Bize sonsuza dek yitirdiğimiz zavallı ülkemizi hatırlatıyorlar.

- Neden sonsuza dek, dedi Georges Pavlovitch. Sanırım oraya geri döneceğiz!”³⁷³

Henri Troyat, *Un Si Long Chemin* adlı kitabında da kendi yemek salonlarında da Rusya tasvirli bir tablo bulunduğunu belirtir:

“Yemek odasının duvarında, Rusya’da karların erimesi sırasında kar altında kalan bir kır evini temsil eden sıradan bir tablo asılıydı. Soluk bir güneş ışığı pembe cepheyi aydınlatıyordu.”³⁷⁴

³⁷¹ TROYAT, Henri, *Aliocha*, ibid., p. 123

³⁷² *Ibid.*, p. 191

³⁷³ *Ibid.*, p. 65-66

³⁷⁴ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 224

Tüm bu verilerden, *Aliocha* adlı eserde dekoratif aksesuarlar aracılığıyla hayali olan Rusya'nın somutlaştırıldığı ve aksesuarların Rus kültürünün tamamlayıcısı olarak kimlik kazandığı sonucuna varabiliriz.

Lenin'in ölümü sonucu Alexis'in ebeveynlerinde beliren eve dönüş fikri karşısında Alexis'in Rusya'ya dair anıları tazelenir. Dadısını, öğretmenini, Alexandr Bahçesi'ni ve kâhya Bay Poupard'ı hatırlar:

*“Paris’e gelmesinden bu yana geçen dört yıl içinde çocukluk anıları solmuş ve yıpranmıştı. Moskova’daki büyük evi, dalkavuk yüzü hizmetçileri, küçükken hikâyeleri, deyişleri ve ninnileriyle onu büyüleyen dadısı Marfa’yı ve Fransızca öğretmenini hatırlıyordu. Onu Aleksandr Bahçesi’ndeki ıhlamur ağaçlarının altında yürüyüşe çıkaran Bay Poupard’ı, ailesiyle karda kızakla gezintiye çıkmasını...”*³⁷⁵

Henri Troyat Alexis'in daha önce gitmiş olduğu bir Rus tiyatro oyununa dair anılarında, Ruslara özgü telli çalgı balalaykayı, Rusya’da toprak köleliğinin kaldırılması sonucu özgürleşen köylüler olan mujikleri, süvarileri, Volga Nehri’ni kullanarak kısacık bir paragrafla Rus kültürüne ait tarihî ve kültürel unsurları bir arada vermektedir:

*“Bazıları komik, diğerleri melankolik ama her zaman geçmiş yılın Rusya’sından ilham alan diğer diyaloglar: dövüşten önce kadeh kaldıran kara süvariler korosu, köylülerin balalayka sesiyle dans etmesi, iki âşığın çatıların altında bir pencereden diğerine cıvıldaması ve onlara cevap veren kediler, panayırdaki üç mujik arasındaki gülünç bir tartışma. Volga’dan gelen kayıkçılar güçlü ve sert bir sesle sefaletlerini ilan ediyorlar.”*³⁷⁶

Henri Troyat *Aliocha* adlı eserinde, Rusya’ya dair ateş kuşu motifi ve anılar gibi soyut, Aleksandr Bahçesi, balalayka, Volga Nehri ve mujikler gibi somut ve değişmesi

³⁷⁵ TROYAT, Henri, *Aliocha*, ibid., p. 25

³⁷⁶ *Ibid.*, p. 169

mümkün olmayan karakteristik motifleri kullanarak Rus kültürünü resmetmiştir. Henri Troyat'nın bir kültürün dil, sanat ve edebiyatın dışında; coğrafi sınırlar, mekânlar, dans ve masal gibi folklorik unsurlar barındırdığını dolaylı yoldan sunduğu sonucuna varmak mümkündür.

3.4.2.3. Rus Mutfağına Ait Motifler

Rus kültürünü betimlerken Rus mutfağına ait simge yemeklerden de faydalanan Henri Troyat Rus geleneksel içkisi votkadan sıklıkla söz eder. Evlerinde düzenledikleri her akşam yemeğine ya da kutlamaya içki olarak votka eşlik etmektedir:

“Birkaç kişiyi ağırlıyorlardı. Votka içerken geçmiş hakkında konuşan Ruslardan başka bir şey yoktu.”³⁷⁷

Votka dışında tatlı olarak kissel, pirojki, üzü Rusya sınırlarını aşan dana stroganoff, ringa balığı, kulebyaka, pancardan yapılan borş çorbası ve ordövr tabağı olarak bilinen sıcak ve soğuk mezelerin bulunduğu zakuski gibi Rus gastronomisi unsurlarını Rus kültürünün ögesi olarak kullanır. Alexis'in annesi Thierry'yi öğle yemeğine davet ettiğinde Rus yemeklerinden borş çorbası ve kulebyaka ikram etmeyi planlamaktadır:

“Bence bir Rus yemeği yemeliyiz, dedi Hélène Fedorovna. Borş çorbası, kulebyaka (koulibiak), kremalı bitki.”³⁷⁸

³⁷⁷ Ibid., p. 2

³⁷⁸ Ibid., p. 71

Hélène Fedorovna, Thierry'ye ikram edeceği menüyü değiştirmiş olmasına karşın

Rus mutfağından bazı yemekleri yine de menüsüne ekler:

“Menünün olmazsa olmazlarından vazgeçmiş olmasına rağmen, yemeğe kornişon malossol ve deniz cipsleri gibi birkaç Rus mezesi ve bir aile tarifine göre hazırlanmış Baltık ringa balığı ile başlamaya karar vermişti.”³⁷⁹

Thierry'nin zakuskiyi sevmesi, Hélène'i memnun eder, bu bir anlamda Fransız kültürünün Rus kültürünü beğenip onaylaması anlamı da taşımaktadır:

“Thierry zakuskiyi çok beğendi ve iki porsiyon et yedi.”³⁸⁰

Lenin'in ölümüyle Rusya'ya geri dönebileceğini düşünen Georges Pavlovitch düzenlediği akşam yemeğinde yine Rus yemekleri ikram eder:

“Olağanüstü bir parti olacaktı. Borş çorbası, pirojki ve dana stroganoff olacaktı.”³⁸¹

Henri Troyat'nın annesinin de özel günlerde Aliocha adlı eserinde bahsettiği yemekleri pişirdiğini *Un Si Long Chemin* kitabındaki şu ifadelerden anlıyoruz:

“Annem henüz gençken en sevdiğimiz yemekleri hazırlamak için elinden geleni yaptı: bliny, borsch, dana Stroganoff, pirojki, kulebyaka, kremalı bitki, ne olursa olsun! Hepsi votkayla yıkandı.”³⁸²

³⁷⁹ Ibid., p. 76

³⁸⁰ Ibid., p. 77

³⁸¹ Ibid., p. 20

³⁸² TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 179

George Pavlovitch, aracılığıyla Henri Troyat, günümüzde hâlâ Moskova’da hizmet veren kabare gösterilerinin de yapıldığı müzikli tarihî restoran Yar’ı, mekân olarak Rus yemek kültürünün figürü haline getirir.

“Moskova’da olsaydık, seni Yar restoranında akşam yemeğine götürürdüm! İşte sizi bir bistroda içki içmeye davet ediyorum!”³⁸³

Henri Troyat’nın, Fransız kültürünü tanımlarken yaptığı gibi Rus kültürünü de okuyucuya aktarabilmek için bu sefer Rus mutfağından yiyecek ve içecekleri, Rusya’nın simge restoranı Yar’ı kültürel bir öge olarak kullandığı anlaşılmaktadır.

3.4.2.4. Ortodoks İnancını Temsil Eden Dinî Motifler

Şekil 3.3. Troyat’nın *Aliocha*’da bahsettiği Paris Daru Sokağı’ndaki Saint Aleksandr Nevsky Ortodoks Kilisesi³⁸⁴

³⁸³ TROYAT, Henri, *Aliocha*, ibid., p. 171

³⁸⁴ https://fr.wikipedia.org/wiki/Cath%C3%A9drale_Saint-Alexandre-Nevsky_de_Paris

Literatürde kültür kavramı üzerine çalışmalarda din, dil ve ırk birliği sıralamasıyla, ilk sırada anılan din Henri Troyat'ın *Aliocha* adlı eserinde Rus kültürünün tanımlayıcısı olarak yer bulur. Rus halkının Ortodoks Hristiyan inancına mensup olduğu herkesçe bilinir. Troyat da Fransa'da bulunan Rus göçmen çevresinin Ortodoks Kilisesi'ne bağlılığının altını çizer. *Aliocha*'da da Krapivinelerin ve Fransa'daki Rus göçmenlerin hayatlarının betimlenmesinde Rus dinî öğelerine değinmeyi ihmal etmez. Onları vatanlarından uzakta bir arada tutan şeyin dinleri olduğunu aktarır. Eserde Rus göçmenler ve Krapivineler Pazar ayinlerinde Daru Sokağı'ndaki Ortodoks Kilisesi'nde bir araya gelir, Alexis de onlara katılır:

*“Ruslardan başkası yok, sonunda evlerindeydiler, Fransa ayaklarının altında yok olmuştu. Çok dindar olmasalar da Krapivineler pazar günleri sık sık Daru Sokağı'ndaki Ortodoks Kilisesine gider ve oğullarının kendilerine eşlik etmesini talep ederlerdi.”*³⁸⁵

Henri Troyat, göçmenlerin sadece Pazar ayini buluşmalarında kendilerini Rusya'da hissedebildiklerini çünkü ayinlere hiçbir Fransız'ın katılmadığını dile getirmektedir. Daru Sokağı'ndaki Ortodoks Kilisesi, Rusya ile iletişimi sağlayan bir köprü görevi üstlenmektedir. Bu buluşmalar ibadetin dışında Rusya ile ilgili gelişmelerin takibini ve eve dönüş umudunun canlı kalmasını sağlamaktadır.

*“Öğle yemeği hazırlıkları yüzünden Daru Sokağı'ndaki Pazar ayinine gitmemeye karar vermişti. Georges Pavlovitch oraya arkadaşlarıyla buluşmak ve olan bitenler hakkında konuşmak için tek başına gitti.”*³⁸⁶

³⁸⁵ TROYAT, Henri, *Aliocha*, ibid., p. 45

³⁸⁶ *Ibid.*, p. 75

Krapivinelerin evinde dinî ritüellerini hatırlatan bir ikona vardı. Ortodoksluğa özgü bu İsa ikonası, Katolik inancına sahip Fransızlarınkinden farklıdır. Alexis bir an kendisi gibi Rus Mesih'inin de Fransızlar içinde bulunduğunu hayal eder:

“(Alexis) Rahatsız bir şekilde, odanın köşesinde yaldızları parıldayan ikonaya baktı. Çocukluğundan kalma batıl bir alışkanlıktı bu. Bundan asla vazgeçemedi. Bir süre sonra, zengin bir metal muhafaza içine yerleştirilmiş dar, karanlık yüzüyle Rus Mesih'inin paradoksal bir şekilde Fransızlar arasında yürüdüğünü düşündü.”³⁸⁷

Henri Troyat, kahramanı Alexis'in Daru Sokağı'ndaki kilisede yapılan ayin sırasındaki hislerini aşağıdaki cümlelerle okuyucuya aktarır:

“Uzun bir hareketsizlikten uyuşan, tatlı tütsü kokusundan midesi bulan, mumların binlerce küçük alevi ve ikonostasisin Bizans yaldızları karşısında gözleri kamaşan Alexis hoş bir hayale kendini bıraktı.”³⁸⁸

Henri Troyat, Rus dinine ait unsurları Daru Sokağı'nda bulunan Ortodoks Kilisesi ve Krapivine ailesinin evindeki İsa ikonası ile temsil etmeyi seçmektedir. Fransız kültürü ve Rus kültürü arasında inanç farklılığı bulunduğunu ve dinin bir kültür ögesi olduğunu ustalıkla işler.

3.4.2.5. Rusya Özlemi ve Anavatan İmgesi

Göçmen edebiyatında yer bulan anavatan imgesi Henri Troyat'nın *Aliocha* adlı eserinde de karşılık bulmakta, Krapivine ailesinin anavatanları olan Rusya'ya özlemleri eserde şu şekilde okuyucuya sunulmaktadır:

³⁸⁷ *Ibid.*, p. 74

³⁸⁸ *Ibid.*, p. 45

Rusya'ya dönebilme umuduyla Fransa'da kısıtlı imkânlarla yaşamlarını sürdüren Krapivine ailesinin büyükleri, Rusya'ya döndüklerinde kaybettikleri zenginliklerine yeniden kavuşmanın hayalini kurmaktadır. Aynı geri dönüş umudunun Henri Troyat'ın ailesinde de bulunduğunu *Un Si Long Chemin* adlı eserindeki şu cümleden anlıyoruz:

*“‘Rusya’ya döndüğümüzde... Amerikan bankasına açtığımız davayı kazandığımızda...’ Geçmiş, hayalleri, boş kiler önündeki görkemli planları, bunu yıllardır biliyordum, yıllardır. Babam sık sık Rusya’ya döndüğümüzde Moskova’daki aile evinde yapacağı değişikliklerden bahsedirdi.”*³⁸⁹

Henri Troyat'ın “Yıllardır biliyordum, yıllardır” sözlerindeki “yıllardır” kelimesinin üstüne basarak tekrar etmesi bu geri dönüş hayallerini dinlemekten usandığını da göstermektedir. *Aliocha* adlı eserinde Alexis de sürekli iç içe bulunduğu Rus kültüründen sıkıldığını belirtmekte ve Rus kökenlerini inkâr etmektedir:

*“Sözler, müzik, alışkanlıklar, yemekler, anılar... Sanki etrafındaki herkesin hoşuna gittiği bahanesiyle onu sevmediği bir tatlıyı yemeye zorluyordu. Ailesi sadece başka bir ülkeden değil, aynı zamanda başka bir zamandan geliyordu.”*³⁹⁰

Alexis de aile yemeklerinde sürekli Rusya'ya dönüş ve zenginliklerini yeniden elde edince yapacaklarını dinlemektedir. Georges Pavlovitch, Londra'da birkaç ortakla birlikte giriştikleri yatırımdan gelen meblağı aldığı Fransa'daki yaşam standartlarını yükseltebilecek değişikliklerden şöyle bahseder:

*“Akşam yemeği sırasında masada Georges Pavlovitch, İngiliz parası ödenir ödenmez yapacağı alışverişlerden bahsetti: karısı için zarif elbiseler, Alexis ve kendisi için hafif flanel takımlar, 4 yıldır idare ettikleri ıvır zıvırın yerini alacak kaliteli mobilyalar. Ayrıca daire değiştirmeyi de düşünüyordu.”*³⁹¹

³⁸⁹ TROYAT, Henri, *Un Si Long Chemin*, ibid., p. 53

³⁹⁰ TROYAT, Henri, *Aliocha*, ibid., p. 42

³⁹¹ *Ibid.*, p. 111

Hélène Fedorovna, geri dönüşü ve sokaklarda Rusçanın konuşulmasına duyduğu özlemi dile getirir:

“- Ah! Eve dönmek! diye mırıldandı annesi. Sokakta, dükkânlarda yeniden Rusça konuşulduğunu duymak, doğduğun topraklara basmak, kasabamızın havasını solumak, bu mümkün mü?”³⁹²

Georges Pavlovitch evlerine misafir olarak gelen Thierry ile konuşması sırasında Rusya’ya dönüş ihtimalinin çok düşük olmasına rağmen onları hayatta tutan şeyin geri dönüş umudu olduğunu dile getirmektedir:

“Talihsizliğimizde bize kucak açtığı için Fransa’ya minnettarız. Ancak bizi ayakta tutan şey sürgünümüzün geçici olduğu fikridir. Anavatanımıza dönme şansımızın yüzde bir olduğunu biliyoruz. Ama sadece bu şans bile bizi ayakta tutuyor.”³⁹³

Sovyetler Birliği yavaş yavaş Avrupa’da resmî olarak tanınmaya başlamıştır. Bu durum Krapivinelerin Rusya’ya dönüş umutlarına gölge düşürmektedir. Georges Pavlovitch’in Fransa’nın Sovyetler Birliği’ni tanınması konusundaki endişelerini aşağıdaki cümlelerden anlıyoruz:

“İngiltere SSCB’yi yeni tanımıştı ve tarihçilere göre İtalya ve Avusturya da aynı şeyi yapmaya hazırlanıyordu. Neyse ki Fransa hâlâ isteksiz görünüyordu. Ama Moskova’ya bir ticari temsilci göndermişti. Sabah gazetelerine dalan Georges Pavlovitch hayal kırıklığını gizleyemedi”³⁹⁴

Henri Troyat, Krapivinelerin aile dostu Rus asıllı Bayan Goutouïev’in şu sözleriyle bir göçmenin köken kimliğine sahip çıkması gerekliliğinin vatansız kalmamak adına önemli olduğunu ifade etmektedir:

³⁹² Ibid., p. 22

³⁹³ Ibid., p. 65

³⁹⁴ Ibid., p. 74

*“Eğer çocuklarımıza Rusya’yı ünlü yapan kutsal değerlere saygı aşılamayı ihmâl edersek, yakında ne anıları ne vatanları ne de tarihleri kalacak.”*³⁹⁵

Henri Troyat, Alexis’in Rus kökenlerini reddetmesi karşısında Thierry’nin her iki kültürün de benimsenebileceğine ilişkin aşağıdaki sözleri aracılığıyla çift kültürlülük üzerine görüşlerini aktarmaktadır:

*“Rusya’nın sorunlarını küçümsemesine gelince, bunu gülünç buluyordu: Daha sonra köken ülkenizle daha fazla ilgilenmediğinize pişman olacaksınız. Derin bir Rus olabileceğinize ve Fransa’yı sevebileceğinize inanıyorum. Paris’e döndüğümde sizi ikna etmeyi umuyorum.”*³⁹⁶

Henri Troyat *Aliocha* adlı eserinde Rus bir çocuğun göç edilen ülkenin egemen kültürü karşısında öncelikle köken kimliğini reddetmesini sonrasında Rus kimliğini kabullenmesi aşamalarını, Fransız ve Rus kültürlerine ait unsurlar aracılığıyla aktarmaya çalışmıştır. *Aliocha* adlı eserin bütününe bakıldığında; Henri Troyat’nın kültürün tanımlayıcısı olarak başta dil ve edebiyat olmak üzere gastronomi unsurlarını, müzik zevklerini, dinî motifleri, sanatsal etkinlikleri, mekânları ve vatan kavramını kullandığı görülmektedir. Bu bağlamda Henri Troyat için kültürel kimliğin dil, edebiyat, din, geçmiş ve gelecek, gelenekler ve tarih ekseninde oluştuğunu anlıyoruz. Troyat için kültürel kimliğin geçmişte köken ülkede biçimlenen ancak benimsenen ülkede gelişimine devam eden bir olgu olduğu çıkarımını yapmak mümkündür.

³⁹⁵ *Ibid.*, p. 105

³⁹⁶ *Ibid.*, p. 168

SONUÇ

“Henri Troyat’nın Melezleşen Kültürel Kimliği ve Sanatındaki Yansımaları” adlı bu tezde, göçmen bir yazar olan Henri Troyat’nın istemsiz olarak ailesinin tercihiyle kazandığı Rus kimliği ve istemli olarak yeniden inşa ettiği Fransız kimliğinin eserlerindeki yansımaları araştırılarak incelenmiştir. Bu kapsamda Henri Troyat’nın etnik kimliğinin ait olduğu edebiyatın ulusal kimliğini belirleyip belirlemediği de tartışmaya açılmış, yazarın eserlerinden toplanan veriler göç, edebiyat ve kültürel kimlik çerçevesinde göçmenin aidiyet ve dil unsurlarının birlikteliği göz önüne alınarak birleştirilmeye çalışılmıştır.

Tezimizin kuramsal kısmını oluşturan birinci bölümünde *“Göç, Edebiyat ve Kültürel Kimlik”* başlığı altında; tarih boyunca yapılan göçlerin ülkelerin siyasi sınırlarını ve millî kimliklerini değiştirdiği hususu ele alınmıştır. Bununla birlikte göç olgusunun göç edilen ülkede bireyin yabancılaşma, aidiyet, uyum ve entegrasyon süreçlerinin her bir göçmende farklı tezahür ettiği değerlendirilmesinde bulunulmuştur. Bu bağlamda göçün edebiyatta; göçmenin benimsenen ülkede verdiği yaşam mücadelesi, kültürel çatışmalar ve anavatan özlemi gibi temalar etrafında ele alındığı tespit edilmiştir. Beraberinde yazarın anadili ya da benimsenen ülkenin dili arasındaki tercihinin edebiyatta dil sorununu ve edebiyatın kimliği sorununu ortaya çıkarttığı sonucuna ulaşılmıştır. *“Fransa’da Ermeni Edebiyatı”* başlığı altında Fransa’da Ermeni edebiyatının Ermenice yayın yapan dergiler aracılığıyla doğduğu, çeşitli sebeplerle göç eden Ermeniler tarafından Fransa’da Ermeni edebiyatının oluşturulduğu ve Ermeni etnik kimliğine sahip bir başka göçmen yazar olan Şahan Şahnur’un Ermeni modern edebiyatının Fransa’daki temsilcisi kabul edildiği bilgisine erişilmiştir. Göçmen yazarların Kafkasya Ermenisi ve Osmanlı Ermenisi olarak farklı edebî yönelimleri olduğu açığa çıkarılmıştır. Osmanlı

Ermenilerinin kökenlerine ve anadilleri olan Ermeniceye bağlılıklarının Kafkasya'dan göç eden Ermenilere oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte farklı coğrafyalara ait fakat aynı kökene sahip Ermenilerin, Fransız toplumuna uyum ihtiyacı sebebiyle kültürel asimilasyon yaşayarak edebî dillerinde Fransızcaya yöneldikleri sonucuna varılmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünde “*Henri Troyat’nın Kültürel Kimliğini Yeniden İnşa Süreçleri*” başlığı altında araştırmamıza konu olan yazar Henri Troyat’nın yaşamı ve sanatı incelenerek yazarın kültürel kimliğini belirleyen göçmenlik olgusunun Fransız kimliğinin inşasındaki rolüne ve Çerkez Ermenisi kimliğine ilişkin bilgiler verilmiştir. Yaptığımız değerlendirmeleri tutarlı kılmak adına başlangıç noktaları farklı olsa da varılan yerin aynı olması bakımından aralarında ortaklık bulunan Bulgar kökenli yazar Tzvetan Todorov, Arap asıllı yazar Amin Maalouf ve Ermeni kökenli yazar Şahan Şahnur ile Henri Troyat’nın edebî kimlikleri, göçmenlik teması ve eserlerinin dili bağlamında karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Eserlerini Fransızca yazan üç yazardan farklı olarak Şahan Şahnur’un düzyazılarını Batı Ermenice, şiirlerini ise Fransızca yazdığı; Henri Troyat’nın Fransızca yazmayı tercih ettiği tespit edilmiştir. Tzvetan Todorov’un ise anadili Bulgarca’yı eserlerinde kullanmadığı bilgisine erişilmiştir. Tzvetan Todorov’un bireyin anadili dışında aidiyet hissettiği, iletişim kurabildiği bir dilin bulunmasının yeterli olduğu görüşünden Todorov’un dili kültürel kimliğin tanımlayıcısı olarak görmediği ancak sosyal yaşamını paylaştığı Bulgaristan, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri’nin kimliklerini barındırdığını ve kendini çok kültürlü yazar olarak tanımladığı sonucuna ulaşılmıştır. Amin Maalouf’un, Lübnan’da Fransız okulunda öğrenim görmesi sebebiyle Lübnan iç savaşından kaçmak için Fransa’yı tercih ettiği bilgisine erişilmiştir. Maalouf’un Henri Troyat’dan farklı olarak Arap kökenine sahip çıktığı görülmüştür. Maalouf, Fransızca’yı Arap aksanıyla konuşmayı tercih ederek Arap kimliğini açığa

çıkarmaktadır. Henri Troyat ve Şahan Şahnur'da dil olgusunun kültürel kimliğin tanımlayıcısı olarak eserlerinde vücut bulduğu tespit edilmiştir. Troyat ve Şahnur'un eserlerinde göçmenleri ve göç edilen ülkede göçmenin kimlik ve aidiyet arayışlarını konu edindiği görülmüştür. Bu yönüyle her iki yazarın da özel yaşamını edebî kimliklerine yansıttığı bilgisine ulaşılmıştır. Bununla birlikte Şahan Şahnur (Armen Lubin) ve Henri Troyat'nın Fransız isimleriyle eserlerini yazdıkları göz önünde bulundurulursa, dili ve bireyin isimlerini kültürel kimliğin tanımlayıcısı olarak gören yazarların bu tutumu bizi her iki yazarda kimlik kaybı yaşandığı sonucuna götürmektedir.

Tezimizin “*Henri Troyat'nın Aliocha Adlı Eserinde Kültürel Kimliğin Yeniden İnşası*” başlıklı üçüncü bölümünde, Rusya'dan Fransa'ya göç eden Krapivine ailesinin en küçüğü Alexis'in Fransa'da yaşadığı kültürel çatışma incelenmiştir. Troyat'nın kültürel kimliğini tanımlamamıza olanak tanıyan *Aliocha* adlı eserinin incelemesi karşılaştırmalı edebiyat biliminin metin odaklı analiz yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Bu kapsamda *Aliocha* eserinin konusu ve edebî türü incelenmiştir. Eserin metin incelemesi kısmında *Aliocha*'da Fransız ve Rus kültürel kimliklerinin izi sürülmüştür. Henri Troyat'nın, Alexis'in Fransız ve Rus olmak konusundaki tercihlerini yansıttığı ve her iki kültüre ait özellikleri karşılaştırmalı biçimde okuyucuya sunduğu tespit edilmiştir. Göçmenin yaşadığı kültürel çatışmayı resmederken Fransız ve Rus kültürlerine ait başta dil, edebiyat, din, kültürel mekanlar, yemek gibi unsurları eserine dâhil ettiği görülmüştür. Troyat'nın göçmenin anavatan özlemini, anavatana geri dönüş umutları ve Rus diline özlem biçiminde Rus gelenekleri etrafında anlattığı gözlemlenmiştir. Neticede göçmen edebiyatının temel konusu olan anavatan özlemini de eserinde işlediği fark edilmiştir. *Aliocha*'nın ana karakteri Alexis'in eserin sonunda Tolstoy'un *Savaş ve Barış* adlı eserini orijinal dilinden okumaya başlamasıyla Rus kökenlerini kucaklayarak her iki kültürü benimseme motifinin Troyat'nın özel hayatıyla da benzerlik gösterdiği görülmüştür.

Tezimiz boyunca elde edilen veriler sayesinde ve Henri Troyat'ın eserlerinde Rusya'dan Fransa'ya göç eden karakterlerin yaşamlarını ele alması bakımından göçmen edebiyatına dâhil edilebileceğini söylemek mümkündür. Ancak Henri Troyat'ın kültürel kimliğini ve Ermeni kökenlerini baz alarak Ermeni edebiyatına dâhil edilip edilemeyeceği hususuna açıklık getirmek gerekir. “*Henri Troyat'ın Fransız Kimliğinin İnşası*” başlığında Fransız vatandaşlığına geçişi, Lev Aslanovitch Torossov ismini terk ederek Henri Troyat adını alması, eserlerini Fransızca yazması, Fransız Akademisine seçilmesi gibi süreçler göz önüne alındığında Henri Troyat'ın Fransız kültürel kimliğini benimsediği sonucu elde edilmiştir. Bununla birlikte eserleri birçok edebiyat ödülüne layık görülmüştür. Eserlerinin satış rakamları Troyat'ın Fransa'da okuyucu kitlesinin varlığını ortaya koymaktadır. Fransız edebiyatı alanında eserleri üzerine derinlemesine çalışmalar yapılması da Troyat'ın Fransız edebiyatında kendine yer edindiğini göstermektedir. Bu bağlamda Troyat ve göç ettiği ülke arasında karşılıklı bir kabulleniş yaşanmıştır. Bu da bizi Henri Troyat'ın Fransa ve Fransız kültürüne tam entegre olduğu sonucuna götürmektedir.

Henri Troyat'ın Ermeni edebiyatına ait olma hususunu edebiyatın kimliğinin tespitinde incelenmesi gereken, yazarın kendisini ait hissettiği kültürel kimlik, eserlerinin hitap ettiği kesim ve kimliğini oluşturan unsurlar bağlamında sonuca bağlamak mümkündür. Tezimizin ikinci bölümünde “*Henri Troyat'ın Çerkez Ermenisi Kimliği*” başlığı altında Troyat'ın *Un Si Long Chemin* adlı eserinden elde ettiğimiz veriler ışığında yazarın dokuz yaşında Fransa'ya göç ettiği, Rusya'da okula gitmediği ve Rusça eğitimi almadığı bununla birlikte kökenlerinin dili olan Ermeniceyi hiç bilmediği Rusça konuştuğu ve Rusya'daki erken çocukluk döneminde Ermeni kültürü ile bağ kurmadığı görülmüştür. Yaşamının sonuna kadar Rusya'ya hiç dönmediği, Fransa'da geçirdiği çocukluk ve yetişkinlik gelişim sürecinde sosyal yaşantısında Fransız kültürüne maruz

kaldığı gözlemlenmiştir. Anne ve babasının vefatıyla Rusya ile organik bağı kalmayan Henri Troyat, Rus yazarların biyografilerini yazarak ve nehir-roman serilerinde Rus karakterlerin Rusya'dan başlayıp Fransa'ya uzanan yaşamlarını ele alarak Rus kültürünü eserine taşımıştır. Erken çocukluk döneminde yerleştiği Fransa'da Fransız kültürel kimliğini edinmiş ve Rusçanın yazım biçimini eserlerinde kullanacak derinlikte Rusça bilmediğinden eserlerini Fransızca kaleme almıştır. Bir kültüre aidiyetin ait olunan aile, küçük toplumsal gruplar, coğrafi bölgeler, millet, din ile alışkanlık, gelenek, görenek ve ritüelleri kapsadığı düşüncesinden hareketle Henri Troyat'ın dil olarak Fransızca'yı kullanması onun Fransız kültürel kimliğini yansıtmaktadır. Troyat'ın *Aliocha* ve *Un Si Long Chemin* adlı eserleri özelinde elde edilen veriler sayesinde yazarın Rus gelenek, görenek ve ritüellerine bağlılığı, Ortodoks dinî inancına sahip olduğu ve aile yaşantısında Rusça ve Rusya ile bağlarının güçlü olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Troyat'ın Rus kültürel kimliğine de sahip olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan Henri Troyat'ın eserleri incelendiğinde daha çok Rus ve Fransız ailelerinin yaşam mücadelelerini, tutkularını, hayal kırıklıklarını işlediği ve okuyucunun isteklerini göz ardı ederek siyasi bir görüşe bağlı olmadan sadece sanat için yazdığı tespit edilmiştir. Ermenilere, Ermeniceye ve Ermeni kültürüne ait öğelere eserlerinde neredeyse hiç rastlanmadığından Troyat'ın Ermeni edebiyatı içine dâhil edilmesi mümkün görünmemektedir. Henri Troyat'ın etnik kimliği Ermeni olsa da Rusya'da erken çocukluk döneminde Rus kimliğini edinmiştir. Yazarın Fransa'daki yaşantısında da kimliği Fransız kültürünün etkisiyle gelişimi sürdürmüştür. Bu şekilde çift kültürlü bir kimliğe bürünen yazar Henri Troyat, Fransızca yazdığı eserlerinde Rus ve Fransız kültürlerini tüm ayrıntılarıyla ustaca aktarmayı başarabilmiş, yazınına zenginlik katmıştır. Dolayısıyla yazarın kendini Rus ve Fransız kültürlerine ait hissettiği sonucuna ulaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar / Dergiler

- Anık, Mehmet, *Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi*, Açılım Kitap, 2012.
- A. Moser, Pierre, *Arméniens où est la réalité?*, Librairie-Éditions Maillier, Paris, 1980.
- Armağan, Mustafa, *Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı*, Ufuk Kitap, İstanbul, 2007.
- Assouni, Alain, *Mémoires-D'outre Langue: L'écriture translingue de soi*, Slatkine Érudition, Genève, 2018.
- Aytaç, Gürsel, *Edebiyat Yazıları I*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.
- Aytaç, Gürsel, *Genel Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, İstanbul, 2003.
- Aytaç, Gürsel, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, İstanbul, 2003.
- Bardakjian, Kevork, *Modern Ermeni Edebiyatı*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- Basmajian G., Hacikyan A. J., *La littérature arménienne dans l'histoire*, Liberté Art & Politique, volume 34, no. 1(199), Paris, Février 1992.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerine Göre Ermeni-Fransız İlişkileri I (1879-1918)*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın nu: 58, Ankara, 2002.
- Bauman, Zygmund, *Kimlik*, çev. Mesut Hazır, Heretik Yayınları, Ankara, 2017.
- Bayart, Jean-François, *Kimlik Yanılsaması*, çev. Mehmet Morali, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.
- Bilgin, Nuri, *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar, İzmir, 2007.
- Bilgin, Nuri, *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*, Ege Yayıncılık, İzmir, 1994.
- Binyazar, Adnan, *Toplum ve Edebiyat*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1997.
- Bourse, Michel, *Melezliğe Övgü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009.
- Boyle, Paul, Halfacree, Keith, Robinson, Vaughan, *Exploring Contemporary Migration*, Chapter 8, Longman Limited, New York, 1998.
- Chambers, Iain, *Göç, Kültür, Kimlik*, çev. İsmail Türkmen, Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.
- Charaudeau, Patrick, *Langue Discours et l'Identité culturelle*, Ela. Etudes des Linguistics Appliquée, Paris, 2001, no. 123-124.
- Çetin, Gülser, *Göçmen Fransız Yazarların Kimlik Arayışları*, Kül Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.
- Göksel, Göker, *Göç, Kimlik, Aidiyet: Kültürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler*, Literatürk Academia, Konya, 2015.

- Eliot, Thomas Stearns, *Christianity and culture; The idea of a Christian society notes towards the definition of culture*, A Harvest Book, Harcourt Brace and Company, New York, 1946.
- Eliot, Thomas Stearns, *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, çev. Sevim Kantarcıoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, Ağustos, 1982.
- Հայկական սովետական հանրագիտարան, Հատոր 2, Արգիշտի-Գեգերվան, Երեվան, 1976.
- Հայկական սովետական հանրագիտարան, Հատոր 7, Զոհրոյմ-Սոննֆոնկ, Երեվան, 1981.
- Hall, Stuart, *Temsil Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları*, çev. İdil Dünder, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2017.
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983.
- Hewitt, Nicholas, *Henri Troyat Grandeur Nature*, Methuen Educational Ltd., Londra, 1980.
- Hewitt, Nicholas, *Henri Troyat*, Twayne Publishers, Boston, 1984
- Hoca Saadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, çev. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, cilt 4, Ankara, 1992.
- Hovanessian, Martine, *Le lien communautaire: Trois générations d'Arméniens*, Armand Colin, Paris, 1992.
- J. Hacikyan, Agop, *The Heritage of Armenian Literature, From the sixth to the eighteenth century*, Volume II, Wayne State University Press, Detroit, 2002.
- Kasım, Kamer, Laçiner, Sedat, *The Armenian Diaspora in France, the United Kingdom, Germany and Australia*, Ankara University Printing House, London and Ankara, 2003.
- Karaca, Birsen, *Sözde Ermeni Soykırımı Projesi, Toplumsal Bellek ve Sinema*, Say Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kaşgarlı Aktok, Mehlika, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Altıncıoğlu Matbaası, Ankara, 1990.
- Koçaş, Sadi, *Tarih Boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri*, Altınok Matbaası, Ankara, 1967.
- Kunth, Anouche, *La diaspora arménienne*, Études, no. 4063, Paris, Mars 2007.
- Larrain, Jorge, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, çev. Neşe Nur Domaniç, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.
- Maalouf, Amin, *Ölümcül Kimlikler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- Maalouf, Amin, *Origines*, Ed. Grasset & Fasquelle, Paris, 2009.
- Maalouf, Amin, *Semerkant*, çev. Ali Berkday, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Macler, Frédéric, *Autour de l' Arménie*, Imprimerie F. Gaultier, A. Thebert, Paris, 1917.
- Macler, Frédéric, *La France et l'Arménie à travers l'Histoire*, Imprimerie H. Turabian, Paris, 1917.

- Manon, Maren-Grisebach, *Edebiyat Biliminin Yöntemleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005.
- Marthorez, J., *Les Arméniennes en France du XIIeme au XVIIeme Siècle*, Revue Historique, tome 128, Presses Universitaires de France, 1918.
- Marx, Karl, Engels, Friedrich, *Sanat ve Edebiyat Üzerine*, çev. Murat Belge, İstanbul, 2001.
- Mildanoğlu, Zakarya, *Ermenice Süreli Yayınlar (1794-2000)*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991.
- Nacar Logie, Nur, *Dil Niyet Aidiyet*, Alter Yayınları, Ankara, 2018.
- Noiriel, G., *Etat, Nation et Immigration*, Éditions Belin, Paris, 2001.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.
- Park, R. E., Burgess, E.W., *Asimilasyon ve Sosyal Kontrol*, Pinhan Yayınları, İstanbul, 2017.
- Rivola, Francisco, *Dictionarium Armeno-Latinum*, Paris, 1633.
(https://books.google.com.tr/books?id=GISlj8AOaiAC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false)
- Rutherford, Jonathan, *Kimlik: Topluluk / Kültür / Farklılık*, çev. İrem Sağlamer, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Sarıçiçek, Sertaç, *İran Ermenileri: Toplumsal Örgütlenme, Hukuki Konum ve Siyasi Faaliyetler*, İRAM Yayınları, Ankara, Nisan 2020.
- Şahbazyan, Laurent Le Guyader, *Les Arméniens en France*, Riga, Paris, 2021.
- Շահաբյան, Լորենտ Լե Գյադեր, *Նահապետիկ անուկը Լիպի*, Ֆակոնիքատ, Երևան, 2016.
- Şahnur, Şahan, *Sessiz Ricat*, çev. Maral Aktokmanyanyan, Artun Gebenlioğlu, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- Sorayan, William, *Ödlekler Cesurdur*, çev. Ohannes Kılıçdağı, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2019.
- Ter Minassian, Anahide, *Les Arméniens de France*, Les Dossiers d'Archéologie, no. 177, Decembre, 1992.
- Tetik Ahmet, Gürler Melike, Aksu Çiğdem, *Ermeni Komitelerinin Amaçları ve Eylemleri (Meşrutiyetin İlanından Önce ve Sonra)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008.
- Todorov, Tzvetan, *La Conquête de l'Amérique*, Ed. Seuil L'Histoire Immediate, Paris, 1982.
- Todorov, Tzvetan, *Nous et les Autres: La réflexion française sur la diversité humaine*, Éditions du Seuil, Paris, 1989.

- Todorov, Tzvetan, *L'homme dépaycé*, Ed. Seuil L'Histoire Immediate, Paris, 1996.
- Troyat, Henri, *Beklenen Aşk*, çev. Okşan Okandan, Eser Kitabevi, İstanbul, 1967.
- Troyat, Henri, *L'Araigne*, Librairie Plon, Paris, 1938.
- Troyat, Henri, *Tantque la terre durera*, Édition de la Table ronde, Paris, 1947.
- Troyat, Henri, *Les Semailles et les moissons tome II - Amélie*, Librairie Plon, Paris, 1956.
- Troyat, Henri, *Les Semailles et les moissons tome III - La Grive*, Librairie Plon, Paris, 1956.
- Troyat, Henri, *Yalancı Işık*, çev. Orhan Gürsel, Varlık Yayınları, İstanbul, 1956.
- Troyat, Henri, *Les Semailles et les moissons tome IV - Tendre et violente Elisabeth*, Librairie Plon, Paris, 1958.
- Troyat, Henri, *Les Semailles et les moissons tome V - La Rencontre*, Librairie Plon, Paris, 1958.
- Troyat, Henri, *La Lumière des justes tome I - Les compagnons du coquelicot*, Flammarion, Paris, 1959.
- Troyat, Henri, *La Lumière des justes tome II - La Barynia*, Flammarion, Paris, 1959.
- Troyat, Henri, *La Lumière des justes tome III - La gloire des vaincus*, Flammarion, Paris, 1959.
- Troyat, Henri, *Le sac et le cendre tome I*, Édition de la Table ronde, Paris, 1965.
- Troyat, Henri, *Le sac et le cendre tome II*, Édition de la Table ronde, Paris, 1965.
- Troyat, Henri, *Les Egyletière tome I*, Flammarion, Paris, 1965.
- Troyat, Henri, *Les Egyletière tome II - La faim des lionceaux*, Flammarion, Paris, 1966.
- Troyat, Henri, *Les Egyletière tome III - La malandre*, Flammarion, Paris, 1967.
- Troyat, Henri, *Les Semailles et les moissons tome I*, Librairie Plon, Paris, 1968.
- Troyat, Henri, *Yaslı Kar*, çev. Orhan Gürsel, Cem Yayınevi, İstanbul, 1967.
- Troyat, Henri, *Les Héritiers de l'avenir tome I - Le cahier*, Flammarion, Paris, 1968.
- Troyat, Henri, *Les Héritiers de l'avenir tome III - L'Éléphant blanc*, Flammarion, Paris, 1970.
- Troyat, Henri, *Étrangers sur la terre tome I*, Édition de la Table ronde Paris, 1971.
- Troyat, Henri, *Étrangers sur la terre tome II*, Édition de la Table ronde, 1971.
- Troyat, Henri, *La Lumière des justes tome V - Sophie ou la fin des combats*, Flammarion, Paris, 1973.
- Troyat, Henri, *La Lumière des justes tome IV - Les dames de Sibérie*, Flammarion, Paris, 1974.
- Troyat, Henri, *Le Moscovite*, Flammarion, Paris, 1974.
- Troyat, Henri, *Le Moscovite Les Désordres secrets*, Flammarion, Paris, 1974.

- Troyat, Henri, *Le Moscovite Les feux du matin*, Flammarion, Paris, 1975.
- Troyat, Henri, *Les Héritiers de l'avenir tome II - Cent un coups de canon*, Flammarion, Paris, 1975.
- Troyat, Henri, *La tête sur les épaules*, Easy Readers Facile à Lire, Copenhag, 1975.
- Troyat, Henri, *Yıkık Umutlar*, çev. Tanju Gökçöl, Altın Kitaplar, İstanbul, 1978.
- Troyat, Henri, *Le Pain de l'étranger*, Flammarion, Paris, 1981.
- Troyat, Henri, *Ölçsüz Dostluk*, çev. İlkey Kurdak, Lizi Behmoares, Cumartesi Yayınevi, İstanbul, 1989.
- Troyat, Henri, *La Gouvernante française*, Flammarion, Paris, 1992.
- Troyat, Henri, *La pierre, la feuille, les ciseaux*, Flammarion, Paris, 1999.
- Troyat, Henri, *Le défi d'Olga*, Flammarion, Paris, 1999.
- Türkyılmaz, Ümran, *Amin Maalouf'un Penceresinden Göç ve Kimlik*, Gazi Kitabevi, Ankara, Eylül 2021.
- Voltaire, *Zadig-Safdil*, çev. Bekir Karaoğlu, Cumhuriyet Dünya Klasikleri Dizisi 44, Çağdaş Matbaacılık, İstanbul, 1999.
- Voskanian, Stepan, *Միտմունք (Arevmoudk)*, sayı 1, Paris, 1 Ocak 1859.
- Voskanian, Stepan, *Միտմունք (Arevlk)*, sayı 1, Paris, Temmuz 1885.
- Yarman, Arsen, *Ermeni Yazılı Kültürü, Harf, Elyazması, Matbaa ve Salnâmeler Tarihine Kısa Bir Bakış*, Türkiye Ermenileri Patrikliği, İstanbul, 2012.
- Yalçın, Cemal, *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayınları, Ankara, 2004.

Makaleler/ Tezler/ Röportaj

- Akgönül, Samim, *Fransa ve Türkiye Ermeni Cemaati: Propaganda ve Lobcilik*, ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, sayı 5, Bahar, Ankara, 2002.
- Akgün, Atıf, *Edebiyatımızda Göç ve Göçmen Edebiyatları Üzerine Bir Değerlendirme*, Göç Dergisi, cilt 2, sayı 1, Transnational Press, London, Mayıs 2015.
- Asker, Ali, *Bir Alt Etnik Kimlik Olarak Çerkez Ermenileri (Çerkez-Hay) (Tarihsel ve Etno-Politik Yaklaşım)*, Ermeni Araştırmaları, sayı 43, Ankara, 2012.
- Ayçiçek, Ayşe, *Kilikya Ermeni Baronluğunun Ortaçağ Anadolu Tarihindeki Yeri Üzerine*, Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi, sayı 1, Bayburt, Mart 2018.
- Beaud, S., Noiriél, G., *Göçmenlerin "bütünleşmesini" düşünmek*, Toplumbilim Dergisi, Bağlam Yayınları, sayı 17, İstanbul, 2003.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/41003/495456> (Erişim Tarihi: 14.04.2025)
- Beledian, Krikor, *D'un exil à l'autre, les lieux disloqués littérature arménienne en France*, Hommes et migrations, no. 1288|2010.

<https://journals.openedition.org/hommesmigrations/882?lang=en>
(Erişim Tarihi:10.10.2024)

Berk, Fatih Mehmet, **Özgürlüğün Sembolü Frig Şapkası**, Folklor/Edebiyat, cilt 29, sayı 113, Ankara, 2023.

Бондарь В.В., Маркова О.Н. **Портрет Старого Города: Екатеринодар На Старинных Открытках**, Краснодар, 2011.

Bonnet, Christian, **La question de la franchise du port de Marseille sous le Consulat et l'Empire**, Annales du Midi: revue archéologique, historique et philologique de la France méridionale, tome 96, no.168, 1984.
(https://www.persee.fr/doc/anami_0003-4398_1984_num_96_168_2063)

Bozkurt, Abdurrahman, **Fransa'nın Osmanlı Devleti'ndeki Katolikleri Himaye Hakkı ve Bunun Sona Ermesi**, Tarih Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, sayı 52, İstanbul, Mayıs 2010.

Brouin, André, **Green et Troyat m'ont dit: "Nous n'avons pas chosi la France..."**, Les Nouvelles Littéraires Artistiques et Scientifiques, no. 1186, Paris, Jeudi 26 Mai 1950.

Cirit, Fazilet, **Kültür Çatışmaları ve Çağdaş Yazar Henri Troyat'daki İzleri**, Gündoğan Edebiyat, cilt 6, sayı 21, Ankara, 1998.

Cirit, Fazilet, **L'image de la Russie chez Alain Bosquet et Henri Troyat**, III. Dil, Yazın, Değişbilim Sempozyumu, Eskişehir, 2003.

Cirit, Fazilet, **La Quete du moi chez Henri Trogat et chez Jacques Chessex**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gertrude Durusoy, İzmir, 1995, yayınlanmamış doktora tezi.

Chahinian, Talar, Prévost, Stéphanie, **Le transnational à la une: regards sur la presse arménienne de France, La presse de langue arménienne en France et la création d'un espace transnational**, Revue Arménienne des Questions Contemporaines, no. 15, Paris, 2023. <https://journals.openedition.org/eac/3108>
(Erişim Tarihi: 04.05.2025)

Çağlayan, Savaş, **Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi**, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), sayı 17, Muğla, Güz 2006.

Çavuş, Burak, **Göçmen Edebiyatı Bağlamında Modern Bir Göç Destanı Olarak Aras Ören'in Berlin Üçlemesi**, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, cilt 17, sayı, 2, Tokat, Aralık 2022.

Désiré, Atangana Kouna, **Exil et imaginaire des origines: l'écriture de la quête identitaire dans l'oeuvre romanesque d'Henri Troyat**, Université de Yaoundé I, Cameroun, Voix plurielles 10.1, 2013.

https://www.researchgate.net/publication/319022928_Exil_et_imaginaire_des_origines_l'ecriture_de_la_quete_identitaire_dans_l'oeuvre_romanesque_d'Henri_Troyat (Erişim Tarihi:24.08.2023)

Dolunay, Hande, **İngiltere'de Ermeni Diasporası ve Propaganda Faaliyetleri (Garabed Tumayan ve Avetoon Pesak Hacobian Örnekleri)**, Ankara Üniversitesi, Ermeni

Dili ve Kültürü Bilim Dalı, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Birsen Karaca, Ankara, 2024, yayınlanmamış doktora tezi.

Eryılmaz, Doğanay, Eraslan, Hülya, **Edebiyata Yansımalarıyla Ermeni Diasporasının Kültürel Kimliği**, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 29, 2022, s. 568-581.

Eryılmaz, Doğanay, **Henri Troyat'nun Kaleminden Dostoyevski**, Hece Dostoyevski Özel Sayısı, Editör Birsen Karaca, Hece, Ankara, 2022.

Gökhan, İlyas, **Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler**, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 1, sayı 2, Nevşehir, 2012.

Galjanyan, Tamara, **Armenien Trade Networks** https://www.ieg-ego.eu/en/threads/european-networks/economic-networks/tamara-ganjalyan-armenian-trade-networks#section_2 (Erişim Tarihi:07.03.2025)

Güler, Hasan, **Göç ve Entegrasyon: Türkiye’de “Uyum” Ama Nasıl?**, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi KAÜİİBFD, cilt 11, ek sayı 1, Kars, 2020.

Hovhannisyan, Anahit, et al., **Demographic history and genetic variation of the Armenian population**, The American Journal of Human Genetics 112, 2024, p.11–27 <https://doi.org/10.1016/j.ajhg.2024.10.022>

İpek, Ali, **Malazgirt Zaferiyle Kilikya Ermeni Prenslüklerine Açılan Yol**, Yeni Türkiye, sayı 60, Ankara, 2014.

Karaca, Birsen, **Göç Olgusu ve Edebiyat**, XVI. Uluslararası Kibatek Göç ve Göçmenlik Sempozyumu, Hamburg, 2019.

Karaca, Birsen, **Metin Turan’la Edebiyatın Ulusal Kimliğini Tartışırken-II**, Afrodisyas Sanat Dergisi 5(26), Mart-Nisan 2011.

Karaca, Birsen, **Rus Edebiyatı Tarihinde Öykü Türünün Gelişim Evreleri**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, sayı 44.1, Ankara, 2004.

Matossian, Chakè, **Rousseau L’Arménien ou L’homme dans toute la vérité de sa nature**, La Revue Generale, no 05/06, Paris, Mai-Juin, 2015.

Orhan, Ayhan, Yılmaz Genç, Sema, **Göç Teorilerine Kısa Bir Bakış, Gerçekler ve Efsaneler**, Yönetim & İnovasyon Sosyokültürel Sosyoekonomik Gelişmeler, IKSAD Publications, Ankara, Kasım 2019.

Oshagan, Vahe, **Ermeni Diaspora Edebiyatı**, çev. Suat Boran, Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi, sayı 9, İstanbul, 2018.
<http://monografjournal.com/sayilar/9/ermen-di-aspora-edebiyati-monograf-sayi-9.pdf> (Erişim Tarihi: 20.08.2023)

Panossian, Razmik, **Anayurtlar-Diasporalar: Çok-Yerelli Bir Ulusal Kimlik İnşa Etmek**, çev. Cansel Mavituna, 21. Yüzyılda Ermeni Kimliğine Eleştirel Yaklaşımlar: Kırılgnalık, Direnç ve Dönüşüm Konferans Tebliğleri Ekim 2016, Hrant Dink Vakfı, İstanbul, 2020.

Petersen, William, **A General Typology of Migration**, Amerikan Sociological Review, Vol. 23, 1958.

<http://www.jstor.org/stable/2089239> Accessed: 03-07-2016 01:42 UTC (Erişim Tarihi:14.03.2025)

Prokhorova, Raïssa Telechova, **Frontières et Rêveries des origines dans l'œuvre d'Henri Troyat**, L' Université de Toulon et du Var, UFR Lettres et Sciences Humaines Centre de Recherches Babel, Octobre 2002, La thèse de doctorat.
<https://theses.hal.science> (Erişim Tarihi: 18.03.2024)

Ravenstein, Ernst Georg, **The Laws of Migration**, *Journal of the Royal Statistical Society*, Vol. 52, No. 2, 1889.
www.jstor.org/stable/2979333 Accessed: 15-06-2015 20:45 UTC (Erişim Tarihi: 14.03.2025)

Safran, William, **Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return**, University of Toronto Press, A Journal of Transnational Studies, Volume 1, Number 1, Spring, Canada, 1991, p. 83-99.
https://cbpbu.ac.in/userfiles/file/2020/STUDY_MAT/ENGLISH/SSK/Myths%20of%20Homeland%20and%20Return1.pdf

Sakallı, Cemal, **Göçmen Edebiyatı: "Ara Dilde" Yazmak**, Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi, sayı 9, İstanbul, 2018.

Tilbe, Ali, Sirkeci, İbrahim, **Göç ve göçmen yazını üzerine**, Göç Dergisi, cilt 2, sayı 1, Transnational Press, London, Mayıs 2015.

Yinanç, Refet, **Selçuklular ve Osmanlıların İlk Dönemlerinde Ermeniler**, Ermeni Olayları Sempozyumu (Van-Bitlis-Muş), Van, 1986.

İnternet Sayfaları

<https://www.abebooks.com/signed-first-edition/Autour-dune-%C3%A9p%C3%A9e-Maurice-Bourdel-%C3%89mile/31105104312/bd#&gid=1&pid=3>
(Erişim Tarihi:13.07.2023)

<https://www.academie-francaise.fr/discours-de-reception-de-henri-troyat>
(Erişim Tarihi: 26.12.2023)

<https://www.academie-francaise.fr/les-immortels/henri-troyat?fauteuil=28&election>
(Erişim Tarihi: 29.12.2023)

<https://www.academie-francaise.fr/les-immortels/lhabit-vert-et-lepee>
(Erişim Tarihi:19.05.2024)

<http://www.acamfrance.org/contacts/journaux/index.htm> (Erişim Tarihi:15.03.2025)

https://avenir-langue-francaise.org/wp-content/uploads/2021/08/Liens-linguistiques-culturels_France-Armenie.pdf (Erişim Tarihi: 23.10.2023)

<https://drouot.com/fr/l/22826476-academie-francaise-troyat-henri-1911-2007-manuscrit>
(Erişim Tarihi: 23.10.2023)

<https://epicmigrations.com/goc-ve-edebiyat-2/> (Erişim Tarihi:05.04.2025)

<https://www.femtrak.com/goc-edebiyati-baglaminda-william-saroyanin-yapitlari/>
(Erişim Tarihi:02.04.2025)

<https://journals.openedition.org/eac/3348> (Erişim Tarihi: 20.05.2025)

<https://journaldemonaco.gouv.mc/var/jdm/storage/original/application/c9af77de11c23e3e5267f2a4a3dd16cb.pdf> (Erişim Tarihi:28.01.2024)

<https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/migration/51399>
(Erişim Tarihi: 20.03.2025)

<https://sbd.aku.edu.tr/V2/bcakmak.pdf> (Erişim Tarihi: 14.04.2025)

https://sosyolojivefelsefe.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/10/003_1848_avrupa_devrimleri-fransa.pdf
(Erişim Tarihi:18.03.2024)

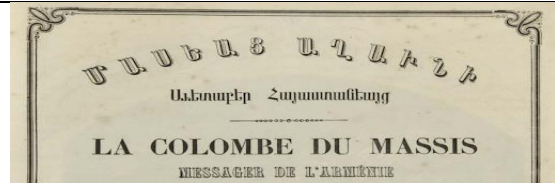
<http://www.prixegenedabit.fr/histoire-et-documents/histoire-du-prix-populiste/>
(Erişim Tarihi: 13.07.2024)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Do%C4%9Fu_Slav_isimleri (Erişim Tarihi: 29.03.2025)

<https://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/yabanci-ozel-adlarin-yazilisi/>
(Erişim Tarihi: 29.03.2025)

EKLER

EK 1. FRANSA’DA YAYINLANAN ERMENİCE SÜRELİ YAYINLAR³⁹⁷

FRANSA’DA YAYINLANAN ERMENİCE SÜRELİ YAYINLAR ³⁹⁸					
Kapak Fotoğrafi	Tarih	Ermenice Adı	Türkçe Okunuşu ve Anlamı	Basım Yeri/ Faaliyeti	Kurucusu
	1855	Մասեաց Աղաւլի	Masyats Ağavni (Masis Güvercini)	Paris Mikhitarist	Gabriel Ayvazovski
	1855-1856	Արեւելք	Arevelk (Doğu)	Paris Osmanlı aleyhine propaganda yürüttü.	Stepan Voskan ³⁹⁹

³⁹⁷ Veriler, şu kaynaklardan derlenmiştir:

MİLDANOĞLU, Zakarya, **Ermenice Süreli Yayınlar (1794-2000)**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2014.

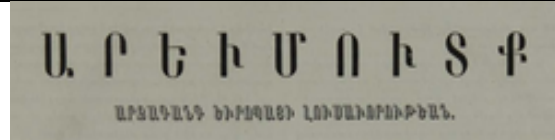
Association Culturelle Arménienne de Marne-la-Vallée, **Histoire résumée de la presse arménienne de France** adlı makale

(<http://www.acamfrance.org/contacts/journaux/index.htm>)

CHAHINIAN, Talar, PRÉVOST, Stéphanie, **Le transnational à la une: regards sur la presse arménienne de France, La presse de langue arménienne en France et la création d’un espace transnational**, Revue Arménienne des Questions Contemporaines, no. 15, Paris, 2023. <https://journals.openedition.org/eac/3108>

³⁹⁸ Bu tablonun hazırlanmasında kullanılan kaynaklarda; Փարիզյան Նորույնություններ, 1899-1900 (Parizyan Norutyunner-Paris Haberleri); Ասպարեզ, 1905-1910 (Asbarez-Arena); Հայ Փարիզ, 1907-1908 (Hay-Pariz-Ermeni Paris); Կավազան, 1910 (Gavazan-Asa); Փորձ, 1912 (Portz-Deney); Մայրենի Լեզու, 1917 (Mayreni Lezu-Anadili) adlı süreli yayınlara rastlanmıştır. Ancak bu yayınlarla ilgili kapsamlı bilgiye erişilemediğinden tabloya dâhil edilmemiştir.

³⁹⁹ VOSKANIAN, Stepan, **Arevelk**, sayı 1, 1 Temmuz 1885, “Haratchapan” (Önsöz), s. 2

	1859, 1864-1865	Արեւմուտք	Arevmudk (Batı)	Paris Osmanlı aleyhine propaganda yürüttü.	Stepan Voskan ⁴⁰⁰
	1860-1863	Ապագայ	Abaka (Gelecek)	Paris Ramgavar Partisi'nin yayın organı	Apraham Şahnazaryan
	1860-1864	Փարիզ	Pariz	Paris	
	1885-1923	Արմենիա	Armenia	Marsilya Armenegon Partisi'nin yayın organıdır. Osmanlı aleyhine propaganda yürüttü.	Mıgırdiç Portugalyan
	1891-1894, 1904-1905	Հնչակ	Hnçak (Çan)	Paris Sosyal Demokrat Hınçak Partisi'nin yayın organı	Avedis Nazarbekyan
	1894	Համայնք	Hamaynk (Toplum)	Paris Anarşist eğilimli	Aleksandr Atabekyan

⁴⁰⁰ VOSKANIAN, Stepan, **Arevmoudk**, sayı 1, 1 Ocak 1859, “Haratchapan” (Önsöz), s. 1

	1898-1949	Անահիտ	Anahit	Paris Osmanlı aleyhine propaganda yürüttü. ⁴⁰¹	Arşag Çobanian
	1899-1902	Համալսարան	Hamalsaran (Üniversite)	Paris Edebiyat, Bilim ve Edebiyat	Missak Baghdassarian Hovhannes Chavarch
	1899-1907	Բանասեր	Panaser (Filolog)	Paris Filoloji	Garabed Basmadjian
	1901-1902	Ժամանակ	Jamanak (Zaman)	Paris Bilim, Sanat ve Siyaset	Simeon K. Hakhumyan

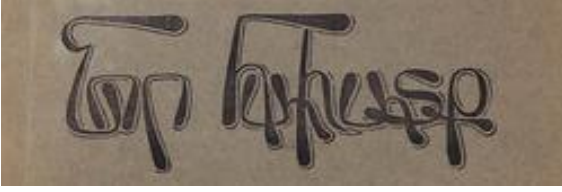
⁴⁰¹ Arsag Çobanian ayrıca Osmanlı Ermenilerinin durumu hakkında Fransız kamuoyunu, özellikle de politikacıları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmak için çalışmalar yaptı ve böylece uluslararası anlaşmaların gerektirdiği reformların Ermeniler lehine yapılmasını sağlamak için Sultan'a baskı yaptırttı. (<https://journals.openedition.org/eac/3348>)

	1901	Ժողովուրդին համար	Joğovurtin hamar (Halk için)	Paris Edebiyat ve Siyaset	M. Mkhitaryants
	1901-1905	Գութան	Kutan (Saban)	Paris Tarım, bilim ve zanaat	Karekin Medzaduryan
	1905-1907	Ապագայ	Abaga (Abaka-Gelecek)	Paris Ramgavar Partisi'nin yayın organı	Stepan Derderyan
	1904-1905	Կռունկ	Grung (Turna)	Paris Sanat Dergisi	Grigor Kalfayan

	1909-1912	Ուսանող	Usanoğ (Öğrenci)	Siyasi Ermeni Devrimci Federasyonu'nun (Taşnaksutyun) yayın organı	Ermeni Devrimci Federasyonu Avrupa Öğrenci Birliği
	1913-1914	Հայ կյանք	Hay gyank (Ermeni Yaşamı)	Paris Siyasi	G.H. Nerses M. Kapamacıyan
	1915-1935	Խթան	Khtan-Aiguillon (İğne)	Marsilya Fransız Bayrağı Altında Hizmet Veren Ermeni Gönüllüler Derneği'nin yayın organıdır. Söz konusu derneğin üyeleri gönüllü olarak Fransız ordusu adına Osmanlı Devleti'ne karşı savaşımıştır. ⁴⁰²	Aram Turabyan
	1916- 1925, 1955- 1956	Արձագանգ Փարիզի	Artzakank Parizi (Paris Yankısı)	Paris Sosyal Demokrat Hınçak Partisi'nin yayın organıdır.	Hagop Türabyan

⁴⁰² Söz konusu gönüllülerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Aram Turabian, **Les Volontaires Arméniens sous les Drapeaux français**, Imprimerie Nouvelle, Marseille, 1917.

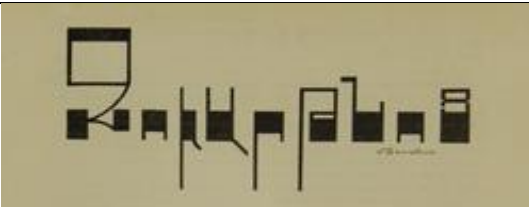
	1917-1921	Վերածնունդ	Veradznunt (Yeniden Doğuş)	Paris Ermeni Devrimci Federasyonu'nun yayın organı Osmanlı Devleti'nin aleyhinde propagandalar yapan siyasi ve kültürel bir dergidir.	Leon Hampartzumyan
	1919-1920	Ժողովուրդի Ձայն	Joğovurti Tzayn (Halkın Sesi)	Marsilya Siyaset	Kurken Tahmazyan
	1920	Զեյթուն	Zeytun	Paris Edebiyat Dergisi	
	1922-1923	Հայաստանի ձայն	Hayastani dzayn (Ermenistan'ın Sesi)	Paris Ulusal Ermeni Liberalleri Birliği Edebiyat ve Siyaset	Dr. Nevrouz
	1923-1924	Տարագիր	Daragir (Sürgün)	Marsilya	

	1924, 1927-1929	Ամենուն Տարեցույցը	Amenun Daretsuytsi (Herkesin Yıllığı)	Edebiyat, filoloji ve bilim Siyasi güdümlü	Teotoros Lapçincian (Teodig)
	1925-1933	Դրոշակ	Droşak (Bayrak) ⁴⁰³	Paris Ermeni Devrimci Federasyonu'nun resmi yayın organı. İlk olarak 1891'de Tiflis'te yayınlanan gazete, daha sonra Cenevre'ye taşınmıştır. 1914 yılına kadar burada faaliyet gösteren gazete, 1925- 1933 yılları arasında Paris'te aylık gazete olarak tekrar yayın hayatına başlamıştır. ⁴⁰⁴	Simon Vratsyan
	1924	Նոր հավանք	Nor Havadk (Yeni İnanç)	Paris Edebiyat dergisi olarak yayına başlamış olsa da Türkiye'yi hedef alarak propaganda yapılmaktadır.	Bedros Zaroyan Zareh Vorpuni

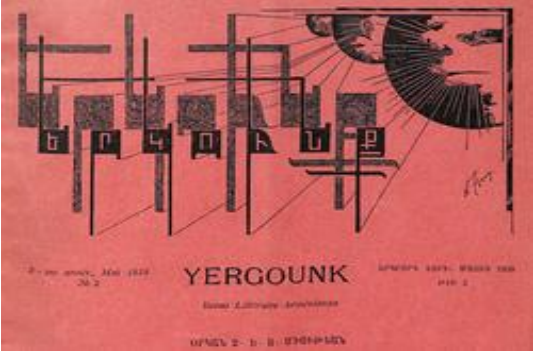
⁴⁰³ TETİK Ahmet, GÜRLER Melike, AKSU Çiğdem, **Ermeni Komitelerinin Amaçları ve Eylemleri (Meşrutiyetin İlanından Önce ve Sonra)**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 11

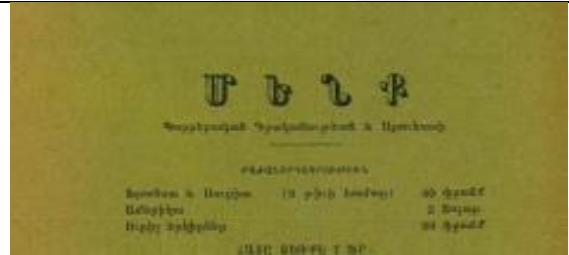
⁴⁰⁴ https://www.droshak.am/?page_id=12

	1925	Յառաջ	Haraç (İleri)	Paris Ermeni Devrimci Federasyonu'nun yayın organı	Şavarş Misakyan
	1926-37, 1954-55	Նոր երկիր	Nor Yerguir (Yeni Ülke)	Paris Sosyal Demokrat Hınçak Partisi Fransa bürosunun yayın organı	Hagop Türabyan
	1926	Վերելք	Verelk (Yükseliş)	Paris Fransız Komünist Partisi Ermeni şubesinin yayın organı	Yeğia Çubar
	1926	Արագած	Arakadz	Paris	Hovhannes Boğossian
	1926-1927	Ֆրանսահայ Տարեգիրք	Fransahay Taregirk (Fransa Ermenisi Yıllığı)	Paris	

	1927-1936	Կավրոշ	Gavroş	Paris Mizah, Siyaset ve Kadın	Yervant Toloyan
	1928-1929	Հայ Գիր	Hay Kir (Ermeni Yazısı)	Marsilya Türkiye aleyhinde, 1915 olayları çerçevesinde propaganda yapılmaktadır. ⁴⁰⁵	Ermeni Kitapseverler Birliği
	1929-1964	Հռաբխոնգ	Zvartnots (Bekçi Evi)	Paris Ermeni Devrimci Federasyonu'nu destekleyen bir edebiyat dergisidir.	Hrant Paluyan

⁴⁰⁵ Meg Djanabarb Miayn (Tek Yön), Hay Kir, sayı 5, 1929, s. 1.

	1929-1936	Երկունք	Yergunk (Doğum)	Paris	Şavarş Nartuni'nin kurucu ortağı olduğu Yetişkin Yetimler Derneği
	1929-1931	Հնչակեան մամուլ	Hınçakeyan Mamul (Hınçak Basını)	Paris Sosyal Demokrat Hınçak Partisi'ne bağlı gazete	
	1930-1931	Ջանք	Cank (Emek)	Paris Edebiyat dergisi Sol görüşlü bir dergi olmasına rağmen proleter edebiyatı eleştiren yazıları da bulunmaktadır.	Kégham Atmadjian Missak Manouchian
	1932	Արշավ	Arşav (Sefer)	Paris Komünizm odaklı dergi	

	1931-1932	Մենկ	Menk (Biz)	Paris Edebiyat Dergisi	Fransa'da yaşayan birçok Ermeni yazarın bir araya gelmesiyle kurulmuştur. ⁴⁰⁶ İlk sayısında bu yazarların isimleriyle birlikte bir manifesto yayımlanmıştır.
	1933-1935	Հոկ (Հայաստանի օգնության կոմիտե)	Hog (Hayastani oknutyan Gomide- Ermenistan Yardım Komitesi)	Paris Fransa Ermenileri ile Sovyet Ermenistanı arasında bir bağ kurmayı amaçlar. Sovyet Ermenilerinin yaşamları hakkında bilgiler verir. Sovyet Ermenistanı'nın ideal bir vatan olduğunu empoze etmek için propaganda aracı olarak kullanılmaktadır.	Ermenistan Yardım Komitesi'nin (HOG) Fransa şubesinin yayın organı.

⁴⁰⁶ *Menk* dergisinin ilk sayısında manifestonun altında adı geçen yazarlar şunlardır: Nişan Beşiktaşlıyan, Ğevont Meloyan, Hraç Sarkisyan, Rafael Zartaryan, Harotyun Frenyan, Vostanig, Kevork Keğarkuni, Nigoğos Sarafyan, Püzant Topalyan, Paylag Mikaelyan, Arşam Daderyan, Zareh Vorpunı, Armen Lubin, Şavarş Nartuni, Vasken Şuşanyan.

	1933	ՎԵՄ	Vem (Kaya)	Paris Kültür, tarih ve edebiyat dergisi. Ermeni Devrimci Federasyonu desteği ile kurulmuştur ve bu partinin fikirlerini yansıtır.	Simon Vratsian
	1933-1934	Հանկ	Zank (Çan)	Marsilya Sosyal Demokrat Hınçak Partisinin yayın organı	
	1934-1943	Ռազմիկ	Razmik (Savaşçı)	Paris Ermeni Gönüllüler ve Savaşçılar Birliği'nin yayın organı	
	1935-1937	Հանգու	Zangu ⁴⁰⁷	Paris Komünizm odaklı yayınlar yapmıştır. Ermenistan Yardım Komitesi Fransa şubesi tarafından desteklenmiştir. ՀԾԿ (Hog) dergisinin devamı niteliğindedir.	Missak Manouchian

⁴⁰⁷ Zangu, Ermenistan'da bir nehirdir. Hrazdan nehri olarak da bilinir.

	1936	Նորաշեն	Noraşen (Yeni Köy)	Lyon	S. Tanélian
	1938-1939	Լոսափաք	Lusapats (Şafak)	Paris	Bedros Zaroyan Zareh Vorpuni
	1939-	Հայաստան	Hayastan (Ermenistan)	Paris Ermeni Devrimci Federasyonu Gençlik Kolları yayın organıdır. Günümüzde dijital ortamda yayınlarını sürdürmektedir. Sadece 24 Nisanlarda olmak üzere yılda bir kez basılı nüsha yayımlamaktadır. Amacı, Fransa'daki Ermeni gençliğini	Hovig Eğiazarian Armik Camalyan

				politik, tarihi ve kültürel açıdan bilgilendirmektir. Ermeni terör eylemlerini açıklayan ve destekleyen yazılar yayımlanmıştır.	
	1947-1949	Հայ Կին	Hay Gin (Ermeni Kadın)	Paris Komünist eğilimli bir dergidir. İkinci Dünya Savaşı'nda Fransa'ya destek vermiştir. Sovyet Ermenistanı'na dönüş çağrısı yapan bir dergidir. ⁴⁰⁸ 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması için propaganda niteliğinde yazılar yayımlamıştır.	Fransahay Ganants Miutyun (Ermeni Kadınlar Birliği)
	1952-1969	Անդաստան	Andastan (Ova)	Paris Edebiyat Sanat Dergisi	Püzant Toplayan

⁴⁰⁸ <https://journals.openedition.org/eac/3348>

EK 2. HENRİ TROYAT’NİN ESERLERİNİN BİBLİYOGRAFYASI⁴⁰⁹

Sıra	Tarih	Eser Adı	Yayınevi
1	1935	Faux Jour	Plon
2	1935	Le Vivier	Plon
3	1936	Grandeur nature	Plon
4	1937	La Clef de voûte	Plon
5	1938	L’Araigne	Plon
6	1939	La Fosse commune	Plon
7	1940	Dostoïevski	Fayard
8	1941	Le Jugement de Dieu	Plon
9	1942	Le mort saisit le vif	Plon
10	1945	Du Philanthrope à la Rouquine	Flammarion
11	1945	Le Signe du taureau	Plon
12	1946	Les Ponts de Paris	Flammarion
13	1946	Les Vivants-pièce en trois actes	Bonne
14	1946	Pouchkine	Plon
15	1947	Tant que la terre durera, Tome I	La Table ronde
16	1948	Tant que la terre durera, Tome II: Le Sac et la Cendre	La Table ronde
17	1948	La Case de l’oncle Sam	La Table ronde
18	1949	Sébastien, pièce en trois actes	Opéra
19	1950	Tant que la terre durera, Tome III: Étrangers sur la terre	La Table ronde
20	1951	La Tête sur les épaules	Plon
21	1952	La Neige en deuil	Flammarion
22	1952	L’Étrange Destin de Lermontov	Plon
23	1953	Les Semailles et les Moissons, Tome I	Plon
24	1955	Les Semailles et les Moissons, Tome II: Amélie	Plon
25	1955	De Gratte-ciel en cocotier	Plon
26	1956	Sainte Russie, souvenirs et réflexions suivi de l’Assassinat d’Alexandre II	Grasset
27	1956	Les Semailles et les Moissons, Tome III: La Grive	Plon
28	1956	La Maison des bêtes heureuses	Bias
29	1957	Les Semailles et les Moissons, Tome IV: Tendre et violente Elisabeth	Plon
30	1958	Les Semailles et les Moissons, Tome V: La Rencontre	Plon
31	1958	Naissance d’une Dauphine	Gallimard
32	1959	La Vie quotidienne en Russie au temps du dernier tsar	Hachette
33	1959	La Lumière des justes, Tome I:	Flammarion

⁴⁰⁹ <https://www.academie-francaise.fr/les-immortels/henri-troyat>

		Les Compagnons du Coquelicot	
34	1960	La Lumière des justes, Tome II: La Barynia	Flammarion
35	1961	La Lumière des justes, Tome III: La Gloire des vaincus	Flammarion
36	1962	La Lumière des justes, Tome IV: Les Dames de Sibérie	Flammarion
37	1963	La Lumière des justes, Tome V: Sophie ou la Fin des combats.	Flammarion
38	1963	Une extrême amitié	La Table ronde
39	1964	Le Geste d'Ève	Flammarion
40	1965	Les Eygletière, Tome I	Flammarion
41	1965	Tolstoï	Fayard
42	1966	Les Eygletière, Tome II: La Faim des lionceaux	Flammarion
43	1967	Les Eygletière, Tome III: La Malandre	Flammarion
44	1968	Les Héritiers de l'avenir, Tome I: Le Cahier	Flammarion
45	1969	Les Héritiers de l'avenir, Tome II: Cent un coups de canon	Flammarion
46	1970	Les Héritiers de l'avenir, Tome III: L'Éléphant blanc	Flammarion
47	1971	Gogol	Flammarion
48	1972	La pierre, la feuille et les ciseaux	Flammarion
49	1973	Anne Prédaille	Flammarion
50	1974	Le Moscovite, Tome I	Flammarion
51	1974	Le Moscovite, Tome II: Les Désordres secrets	Flammarion
52	1975	Le Moscovite, Tome III Les feux du matin	Flammarion
53	1976	Grimbosq	Flammarion
54	1976	Le Front dans les nuages	Flammarion
55	1976	Un si long chemin	Stock
56	1977	Catherine la Grande	Flammarion
57	1978	Le Prisonnier n° I	Flammarion
58	1979	Pierre le Grand	Flammarion
59	1980	Viou	Flammarion
60	1981	Alexandre I er	Flammarion
61	1982	Le Pain de l'étranger	Flammarion
62	1982	Ivan le Terrible	Flammarion
63	1983	La Dérision	Flammarion
64	1984	Marie Karpovna	Flammarion
65	1984	Tchekhov	Flammarion
66	1985	Tourgueniev	Flammarion
67	1985	Le Bruit solitaire du cœur	Flammarion
68	1986	À demain, Sylvie	Flammarion
69	1986	Gorki	Flammarion

70	1987	Le Troisième Bonheur	Flammarion
71	1988	Toute ma vie sera mensonge	Flammarion
72	1988	Flaubert	Flammarion
73	1989	La Gouvernante française	Flammarion
74	1989	Maupassant	Flammarion
75	1990	Alexandre II, le tsar libérateur	Flammarion
76	1990	La Femme de David	Flammarion
77	1991	Aliocha	Flammarion
78	1991	Nicolas II, le dernier tsar	Flammarion
79	1992	Youri	Flammarion
80	1992	Zola	Flammarion
81	1993	Le Chant des Insensés	Flammarion
82	1993	Verlaine	Flammarion
83	1994	Baudelaire	Flammarion
84	1994	Le Marchand de masques	Flammarion
85	1995	Balzac	Flammarion
86	1995	Le défi d'Olga	Flammarion
87	1996	Raspoutine	Flammarion
88	1996	Votre très humble et très obéissant serviteur	Flammarion
89	1997	L’Affaire Crémouillère	Flammarion
90	1997	Juliette Drouet	Flammarion
91	1998	Le Fils du satrape	Grasset
92	1998	Terribles tsarines	Grasset
93	1999	Les turbulences d’une grande famille	Grasset
94	1999	Namouna ou la chaleur animale	Grasset
95	2000	La Ballerine de Saint-Pétersbourg	Plon
96	2000	Nicolas Ier	Librairie académique Perrin
97	2001	La Fille de l’écrivain	Grasset
98	2001	Marina Tsvetaïna: L’éternelle insurgée	Grasset
99	2002	L’Étage des bouffons	Grasset
100	2004	La Baronne et le musicien	Grasset
101	2004	La Fiancée de l’ogre	Grasset
102	2004	Alexandre III	Grasset
103	2005	Alexandre Dumas. Le cinquième mousquetaire	Grasset
104	2006	La Traque	Grasset
105	2006	Pasternak	Grasset
108	2006	Pasternak	Grasset
106	2008	Boris Godounov-œuvre posthume	Flammarion
107	2013	Gontcharov	Éditions de Fallois

ÖZET

“Henri Troyat’nın Melezleşen Kültürel Kimliği ve Sanatındaki Yansımaları”

başlıklı tezimiz Türkiye’de Henri Troyat’nın kültürel kimliğinin değerlendirildiği ilk bilimsel araştırmadır. Tezimizde Ermeni edebiyatına ait literatürde etnik kökenine vurgu yapılarak anılan yazarın melezleşen kültürel kimliği, Rus ve Fransız kültürel kimliği otobiyografik roman olarak değerlendirebileceğimiz *Aliocha* adlı eserinin metin analizi yapılarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Tezimiz üç ana bölümden oluşmakta olup birinci bölümde Henri Troyat’nın göçmen kimliğini tanımamıza yardımcı olacak göç, edebiyat ve kültürel kimlik bağlamında göç edebiyatının özellikleri kuramsal olarak ele alınmıştır. Henri Troyat’nın edebî kimliğinin açılımını yapabilmek adına Ermeni kökenlerinden ve aidiyet duygusu geliştirerek vatandaşlık kimliğini almaya hak kazandığı ülke bakımından Fransa’da Ermeni edebiyatının gelişim süreci kronolojik olarak araştırılmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünde Henri Troyat’nın yaşamı, sanatı, Fransız kimliğinin inşası ve Ermeni kimliği incelenmiş olup Troyat’nın Fransız kimliğini ortaya koyma biçimini belirleyebilmek amacıyla Troyat gibi göçmen yazarlar olan Tzvetan Todorov ve Amin Maalouf’un edebî eserlerini yaratırken tercih ettikleri dilin Fransızca olması ile dil ve kültürel kimlik olgusuna bakış açıları değerlendirilmiştir. Troyat’nın etnik kimliğinin izlerini tespit edebilmek amacıyla *Un Si Long Chemin* adlı eseri, Fransa’da yaşayan bir başka Ermeni yazar olan Şahan Şahnur’un *Şarkısız Ricat* adlı eseri ile göç edebiyatı bağlamında yabancılık, aidiyet, uyum ve göçmenlik psikolojisi ekseninde karşılaştırılmıştır.

Tezimizin üçüncü bölümünde ise Henri Troyat'nın kültürel kimliğini yansıttığını tespit ettiğimiz *Aliocha* adlı eserinin metin analizi yapılarak Henri Troyat'nın benimsediği kültürel kimliği tanımlayan araçların neler olduğu hususu ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde ise elde edilen veriler ışığında Henri Troyat'nın Rus ve Fransız kültürel kimliğine ilişkin tespitler yapıp Troyat'nın Ermeni edebiyatı içine dâhil edilmesinin mümkün olamayacağı görüşüne ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Melezleşen Kimlik, Diaspora, Fransız-Ermeni İlişkileri, Fransa'da Ermeni Edebiyatı, Henri Troyat, Tzvetan Todorov, Amin Maalouf, Şahan Şahnur.

ABSTRACT

Our thesis titled “*Henri Troyat’s Hybrid Cultural Identity and Its Reflections in His Art*” is the first scientific research in Turkey in which Henri Troyat’s cultural identity is evaluated. In our thesis, the hybrid cultural identity of the author, as mentioned in Armenian literature with an emphasis on his ethnic origin, as well as his Russian and French cultural identities, has been attempted to be determined through a text analysis of his work *Aliocha*, which can be considered an autobiographical novel.

Our thesis consists of three main parts. In the first part, the characteristics of migration literature in the context of migration, literature, and cultural identity, which will help us understand Henri Troyat’s migrant identity, are theoretically discussed. To expand Henri Troyat’s literary identity, the development process of Armenian literature in France has been chronologically investigated in terms of his Armenian origins and the country where he was granted citizenship, thereby developing a sense of belonging.

In the second part of our thesis, Henri Troyat’s life, art, the construction of French and Armenian identity have been examined, and in order to determine Troyat’s way of revealing his French identity, Tzvetan Todorov and Amin Maalouf, who are immigrant writers like Troyat, are evaluated in terms of the French language they prefer while creating their literary works and their perspectives on the phenomenon of language and cultural identity. In order to identify the traces of Troyat’s ethnic identity, his work titled *Un Si Long Chemin (Such a Long Road)* has been compared with another Armenian writer living in France, Shahan Shahnour’s *Նահապետի անուղի կրկին (Retreat Without Song)* in the context of migration literature on the axis of foreignness, belonging, adaptation and migration psychology.

In the third part of our thesis, the textual analysis of Henri Troyat's work, titled *Aliocha*, which we have determined reflects his cultural identity, has been conducted. The tools that define the cultural identity adopted by Henri Troyat are then discussed.

In the conclusion section, in the light of the data obtained, determinations have been made regarding Henri Troyat's Russian and French cultural identity, and it is concluded that it is not possible to include Troyat in Armenian literature.

Keywords: Hybridizing Identity, Diaspora, French-Armenian Relations, Armenian Literature in France, Henri Troyat, Tzvetan Todorov, Amin Maalouf, Şahan Şahnur.